

Jávohuvvá ja ealáska

**Davvisámegielaigiid demografiija ja
buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi
Norggas ja Suomas**

Torkel Rasmussen

**Sámegiela váldofágadutkamuš
Romssa Universitehta
Humanisttalaš fakultehta
Sámi ossodat
Giddalohkanbadji
2005**

Ovdasánit

Muhtin čappa giđđabeaivvi 1992 guđden Romssa universitehta cand.mag báhpariin ja áigumuššan máhccat moadde jagi geažes lohkat sámegiela váldofága. Logi jagi maŋŋá lei áigi láddan.

Studeantan “logi jagi maŋŋá” lea leamaš áibbas eará studeantaeallin go ovddet háve. Dalle sáhtten bargat ija ja oadđit beaivvi. Dál leat bearaš, uhca mánát ja ollesáiggi bargu. Vuosttaš jagi ovdánin dattetge lohkamis áigetávvala mielde, muhto de hievganin eará bargguide ja váldofága bargočájanas gárttai vuordit.

Čoavddus bođii almmatge. 2004 giđdat Sámi allaskuvla attii munnje vejolašvuoda čadahit dutkanprošeavtta “Sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi” mas mu váldofága bargočájanas lea oassin, ja mun lean giitevaš dán miehtemielalášvuhtii maid ásahus lea čájehan.

Dutkamuša čállimis lea mus čadat leamaš hirmat ollu ja buorre veahkki iežan virgeguimmiin Sámi allaskuvllas ja Sámi Instituhtas. Min giittán buohkaid geat dilihis bargobeivviin leat astan mu rávvet ja neavvut. Erenoamážit giittán bagadalli ja bargoskihpára Jon Todal.

Giittán váibmovuođusge iežan bearraša – eamitávdnasa Kati ja gánddaguoktá Erke Ovlá ja Ánot Rástte doarjaga ovddas ja erenoamážit eadnán – Gunvor - guhte bovttii beroštumi oahppat sámegiela.

Miessemánu 2005

Torkel Rasmussen

Sisdoallu

1.	Álggaheapmi.....	1
1.1	Guorahallama čuolmmat ja ulbmilat.....	1
1.2	Guorahallama ráddjehusat	2
1.3.	Dutkamuša giella	2
1.4.	Dutkamuša huksehus	3
1.5	Dutkamuša čálli sajádat	3
2.	Dutkanguovllut.....	5
2.1	Gielalaš eavttut	5
2.2	Geográfalaš ja kultuvrralaš eavttut	5
2.3	Giellavuoigatvuodalaš eavttut	7
2.4	Dutkanovttadagaid juohkin	7
3.	Meroštallamat, teorijat ja metoda	10
3.1	Dutkamuša sajádat.....	10
3.2	Guovddáš doahpagat	11
3.2.1	Giellamolsun.....	11
3.2.2	Ealáskahttit.....	12
3.2.3	Ealáskahttindoaimmat	13
3.2.4	Gii lea “giela hálli”?	13
3.2.5	Giellaservodat.....	14
3.2.6	Dutkamuša hállimeroštallan	15
3.3	Guovddáš teorijat	16
3.3.1	Oahpahusmállet	16
3.3.2	Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat	16
3.3.3	Jorgalit giellamolsuma	18
3.3.4	UNESCO meroštallamat	21
3.3.5	Teorija ságaškuššan	24
3.4	Metoda	26
4.	Dutkanstáhtus	29
4.1	Servodatdutkit	29
4.2	Gielladutkit	30
4.3	Oddaset konfereanssat	33
5.	Dutkanmateriála ja dan arvvoštallan	34
5.1	Demografijamateriála	34
5.1.1	Friis etnográfalaš kárttat.....	34
5.1.2	1930 álbmotlohkamat.....	37

5.1.3	1970 álbmotlohkamat.....	39
5.1.4	Sámi giellaráđi iskkadeapmi 2000	42
5.1.5	Sápmelaččaid lohku	45
5.1.6	Statistihka Guovddášdoaimmahat.....	46
5.1.7	Skuvla- ja mánáidgárdeiskadeamit	46
5.1.8	Lávdegoddesmiehtamuš 1905	47
5.1.9	1952 Sápmelašášiid lávdegoddi	49
5.1.10	Sámiráđi registrerenbargu 1962	50
5.1.11	Sápmelašlávdegotti smiehtamuš 1973	51
5.1.12	Sámi jienastuslogu dieđut	52
5.1.13	Statistihkkaguovddáš	55
5.1.14	Skuvla- ja mánáidgárdelogat.....	55
5.2	Institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimmat	56
5.3	Sámegiela stáhtus	56
5.4	Sámegielat bargomárkan	57
6.	Davvisámegiela dilli	58
6.1	Oppalaš dilli.....	58
6.2	Norgga bealde	64
6.2.1	Sámegiela hálddašanguovlu	64
6.2.1.1	Unjárgga gielda	65
6.2.1.2	Deatnu	69
6.2.1.3	Karášjohka.....	74
6.2.1.4	Porsángu	79
6.2.1.5	Guovdageaidnu.....	83
6.2.1.6	Gáivuotna	88
6.2.2	Sámegiela hálddašanguovllu olggobealde.....	93
6.2.2.1	Riddo-Finnmárku.....	93
6.2.2.2	Davvi-Romssa mearrasámeguovlu.....	101
6.2.2.3	Gaska-Romssa	105
6.2.2.4	Mátta-Romssa ja Davit-Nordlánda	109
6.2.2.5	Mátta-Norga.....	115
6.3	Suoma bealde.....	118
6.3.1	Sámi ruovttuguovlu.....	118
6.3.1.1	Ohcejohka.....	119
6.3.1.2	Anár.....	124
6.3.1.3	Eanodaga gielda	129
6.3.1.4	Soađegili sámi bálggus.....	133
6.3.2	Olggobeale sámi ruovttuguovllu.....	136
7.	Bohtosat	141
7.1	Davvisámegiela oppalaš dilli	141
7.2	Demografijianuppástusat	143
7.2.1	Eanetlogu mearkkašupmi	144
7.2.2	Eamiguovllu mearkkašupmi.....	145
7.3	Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi	145
7.4	Man muddui ealáskahtto sámegiella?	147
7.5	Sámegielat bargomárkan	150
7.6	Sámegiela stáhtus	150

7.7	Dutkiid ja áššedovdiid mihtidanvuogi árvvoštallan	151
7.7.1	Fishman gávcei ceahki	151
7.7.2	Hyltenstam gácci taksonomija.....	153
7.7.3	UNESCO áššedovdiid ceavzinnávccaid guorahallan	153
8	Loahppasmiehttamušat.....	154
8.1	Dutkanmateriála guorahallan.....	154
8.2	Joatkkadutkamat.....	156
	<i>Govuslistu.....</i>	<i>157</i>
	<i>Gáldut.....</i>	<i>159</i>
	<i>Láhkalistu.....</i>	<i>169</i>
	<i>Čuvvosat.....</i>	<i>171</i>

1. Álggaheapmi

Dán dutkamušas guorahalan davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid (ethnolinguistic vitality) Norggas ja Suomas 2000-logu álggus. Diakronalaččat guorahalan davvisámegielaigiid ja davvisámi álbmoga demografiija 1860-2000 Norggas ja 1900-2003 Suomas. Dasa lassin guorahalan davvisámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseami 2000-logu álggus ja dan sirdáseami eavttuid. Geavahan kvantitatiiva dutkanvuogi ja vieččan dutkanmateriála ovddimusat čálalaš gálduin.

Sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan lea dehálaš oassin sámegiela giellasosiologijadutkamis dannego sáhtta duddjot vuodu oahppo- ja giellapolitihkalaš mearrádusaide. Dát dahká dutkanfáttá miellagiddevažžan sihke gielladieđalaččat ja giellapolitihkalaččat.

1.1 Guorahallama čuolmmat ja ulbmilat

Teorijaságaškuššan (kap. 3) čájeha ahte dutkit ja áššedovdit atnet buolvvaidgaskasaš sirdáseami dehálažžan vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtideamis. Danne lea dutkamuša váldoulbmil guorahallat man muddui davvisámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai 2000-logu álggus.

Oasseulbmil lea guorahallat davvisámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseami eavttuid 2000-logu loahpas, ja nubbi oasseulbmil lea guorahallat davvisápmelaččaid ja davvisámi demografiijanuppástusaid 1860 rájes Norggas ja 1900 rájes Suomas. Demografiijanuppástusaid guorahalan dannego sápmelaččaid giellamolsun dárogillii ja suomagillii váikkuhivččii sámegiela dálá buolvvaidgaskasaš sirdáseapmái.

Dutkamuša čuolmmaid sáhtta hábmet čuovvovaš gažaldahkan:

1. Gos ja goas molso davvisápmelaččat giela ovdal 2000-logu Norggas ja Suomas?
2. Gos ja man muddui dáhpáhuvai davvisámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi 2000-logu álggus?
3. Makkárat ledje davvisámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseami eavttut 2000-logu álggus?

1.2 Guorahallama ráddjehusat

Dutkanfáddá lea viiddis ja danne lea dárbu ráddjet dan. Válljen guorahallat davvisámegiela Norggas ja Suomas, inge guorahala olles davvisámeguovllu. Mun válljen maid guorahallat demografiijanuppástusaid áigodagas 1860-2000 Norggas ja 1900-2003 Suomas, ja huksen demografijaguorahallama ovddimusat njealji jagi dieđuid vuodul. Sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseami eavttuid dutkkan dušše dutkanáigodaga loahpas. Dáid ráddjehusaid lean čilgen buorebut kapihttalis 3.3.

Mun áiggun dutkat vissis eavttuid buolvvaidgaskasaš sirdáseamis ja dutkkan daid dušše dutkanáigodaga loahpas. Dáinna lágiin guorahalan diakronalaččat demografiija ja synkronalaččat giela stáhtusa ja institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimmaid. Demografiijas guorahalan davvisámegiela hálliid oasi davvisápmelaččain ja álbmogis. Giela stáhtusa dutkkan lágain mat mearridit sámegeiela geavaheami almmolašvuodas. Guorahalange njealji institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimma meari:

1. Sámegeielat mánáiddikšu
2. Vuoddo- ja joatkkaskuvlla oahpahus sámegillii ja sámegeielas
3. Giellaguovddáš dahje sierra ásahus mii ovddida giela báikkálaš dásis
4. Bargosajit erenoamážit sámegeielagiidda.

Goalmmát kapihttalis bohtá ovdan ahte dutkit ja áššedovdit atnet dáid fáktoriid dehálažžan vehádatgiela seilluheamis.

1.3. Dutkamuša giella

Dutkamuša giellaválljen lea diehttelas ášši. Dat galgá leat sámegillii dannege lea sámegeiela váldofága bargočájánas. Dieđalaš bargguide čallojuvvojit dattetge dájvja sitáhtat originálagillii, muhto mun lean válljen jorgalit daid sámegillii. Sivvan dasa lea ahte davvisámegiela galget máhttit lohkat olles dutkamuša beroškeahtá das makkár riikkagiela ja amasgiela sii máhttet. Lean maid čállán buot báikenamaid sámegillii jos beare lean gávdnan daid (čuovus 1).

1.4. Dutkamuša huksehus

Dutkamuš lea huksejuvvon čuovvovaš vuogi mielde:

- Nuppi kapihttalis govvidan dutkanguovllu. Mun čilgen mo ja ákkastalan manne mun lean juohkán Norgga ja Suoma uhcit ja ávkkálet dutkanovttadagaide.
- Goalmát kapihttalis buvttán oppalaš dieđuid giellasosiologalaš dutkamiin mat gusket giellamolsumii, ealáskahttimii ja etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Dán oktavuodas čilgen maid dutkamuša doahpagaidd meroštallamiid ja čilgen iežan dutkanvuogi dahjege metoda.
- Njealját kapihttalis namuhan sin geat leat dutkan giellasosiologiija Sámis ja čilgen sin dehálemos dutkanalmmustemiid.
- Viđát kapihttalis čilgen mo mun lean háhkan dutkanmateriála, mun árvoštalan dutkanmateriála ja čilgen mo mun geavahan dutkanmateriála.
- Guđát kapihttalis buvttán systemáhtalaččat ovdan dutkanmateriála.
- Čihččet kapihttalii lean čohkken dutkamuša bohtosiid, maid analyseren njealját kapihttalis máinnašuvvan giellasosiologalaš teoriijaid hárrái, ja mun árvoštalan makkár etnolingvisttalaš ceavzinnávccat davvisámegiela leat.
- Gávccát kapihttalis, namalassii loahppasmiehttamušas, árvoštalan oanehaččat váldofága bargočájánasa čadaheami, ja guorahallama doallelašvuoda dutkanvugiid ja dutkanmateriála dieđuid vuodul. Dán oasis leat maid jurdagat das mo sáhtášii viidáseappot bargat sámegielaide etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dutkamis.

1.5 Dutkamuša čáli sajádat

Juohke váldofágastudeanttas lea iežas duogáš ja ovddeš historjá mii čatná su bargočájánasa fáddái. Ná lea beroškeahhtá das gullágo vehádat- vai eanetlohkoálbmogii. Danne lea dehálaš jurddašallat iežas sajádaga dutkin, ja maddái čilget dán sajádaga lohkkiide nu ahte sii sáhttet atnit dan muittus árvoštaladettiin bargočájánasa. (Huss 1999: 11.)

Mun lean riegan 1965 ja bajásšaddan Girkonjárggas. Mu eadni lea guovttegielat sápmelaš ja áhčči ovttagielat dáža. Dárogilla lei min ruovttugiellan, ja ná lean

mánná- ja nuorravuodas vásihan sápmelaččaid giellamolsuma sámegeiela dárogillii. Dattetge gullen sámegeiela máнно- dahje vahkkosaččat go boarráset fuolkkit sámástedje, ja áhku luhtte Deanus gos mánát maid sámástedje. Danne áddejin juo mánnán viehka olu sámegeiela vaikko ieš in goassege sámástan.

Giellamolsum čađahuvvui mu fulkkiid gaskkas nu beaktilit ahte mu oappáin, vilbeliin ja oambeliin gitta nuppi buolvva rádjai sámástit dál dušše guovttis – mun ja mu boarráset oabbá. Min buolvvas leat čuođenáre maŋisboahti. Dain sámástit golmmas – mu oappá okta ja mu guokte gánddaža. Dán lahkái lean mun maiddái oassin sámegeiela ealáskahttimis go dihtomielalaččat lean váldán sámegeiela atnui iežan bearraša váldogiellan.

Dán dutkamušas dutkkan Norgga ja Suoma davvisápmelaččaid giellamolsuma ja man muddui davvisámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai 2000-logu álggus. In vikka čiegadit, baicce deattuhan, ahte lean siskabeale olmmoš dáid fáttáin, muhto dutkin geahččalan nu bealátkeahttá go vejolaš lahkoni dáid fáttáide.

2. Dutkanguovllut

Dán kápihttalis guorahalan gos davvisámegiela guovlu lea Norggas ja Suomas, ja gos davvisámegiela ássat Norggas ja Suomas jos eai ása árbevirolaš guovllus. Dasa lassin áiggun meroštallat vuogas geográfalaš dutkanovttadagaid. Álggus lahkonaš gažaldaga gielalaš eavttuid mielde, de guorahalan gažaldaga geográfalaš ja kultuvrralaš eavttuid mielde ja dasto giellavuoigatvuodalaš eavttuid mielde. Loahpas ákkastalan iežan dutkamuša dutkanovttadaga válljema beales.

2.1 Gielalaš eavttut

Oulu universitehta sámegeiela professor, Pekka Sammallahti, mielde davvisámegiela guovlu álgá Norgga bealde Ofuohtas ja sisdoallá Davit-Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku fylkkaid. Ruoššas davvisámi giellaguovlu lea rittus Norgga rájá rájes gitta Giehkkinjári. Suoma bealde davvisámi giellaguovlu sisdoallá Ohcejoga, Anára ja Eanodaga gielddaid ja Soađegili gieldda davimus oasi. Ruotas fas davvisámi giellaguovlu álgá Váhčira nuortadábealde ja gokčá guovllu gitta Norgga ja Suoma rádjái. Sammallahti juohká davvisámegiela golmma suopmanjovkui: mearrasámegillii, finnmárkosámegillii ja durdnossámegillii. Daid juohká oktiibuot 20 vuollejovkui. (Sammallahti 1998: 9.)

2.2 Geográfalaš ja kultuvrralaš eavttut

Norgga bealde

Norgga Almmolaš Čielggadusas lea Norgga beale davvisámeguovlu juhkkovuvvon viđa regiovdnii (NAČ 1995:6 s. 39-51). Sápmealaš etnográfá, Johan Albert Kalstad (1992: 69-71) lea fas juohkán Norgga sámevuovllu 19 regiovdnii. 15 regiuvna leat davvisámi guovllus ja okta dain lea Nuortasáme-/Golttásámeregiovdna. Dát guokte čálloša leat čuovvovaš čilgehusa vuodđun.

Sis-Finmárkku regiuvnas leat golbma gieldda. Deanu ja Kárášjoga gielddat ja Guovdageainnu suohkan. Riddo-Finmárkku regiovdna gokčá eanaš oasi Finnmárkku riddo- ja vuotnaguovlluin earretgo muhtin uhcit guovlluid Oarje-Finmárkkus. Davvi-Romssa regiovdna álgá Báheccavuoas máddin ja gokčá olles Davvi-

Romssa ja muhtin uhcit guovlluid Oarje-Finnmárkkus. Eanaš mearrasámi ássamat leat vuonaid siskkimus osiin.

Gaska-Romssa regiovdnii leat sápmelaččat fárren eará sámeiguovlluin Norggas ja eandalit ollugat leat fárren Romssa gávpogii. Regiovdnii gullet maid sápmelaččat sulluin gávpoga lahka, ja boazodoallojoavkkut mat fárrejedje Guovdageainnus nuppi máilmmisoađi maŋŋá.

Mátta-Romssa ja Davit-Nordlándda regiovdna gokčá čohkkerassámi/márkogili guovllu Skivvis máddin gitta Siellatgildii ja Sážžái davvin. Eanaš sámi ássamat leat márkogilliássamat. Dasa lassin gullá deike maid Viesterállasa guovlu – vuosttažettiin sullot Langøya ja Ánddasuolu, ja boazodoallit geat nuppi máilmmisoađi maŋŋá leat fárren Guovdageainnus.

Eanaš regiovnain leat sápmelaččat fárren lagamus čohkkebáikkiide dahje gávpogiidda. Ollu sápmelaččat leat maid fárren gávpogiidda ja čohkkebáikkiide mat leat guhkin eret ruovttuguovllus. Maŋimus logijagiid leat oalle ollugat fárren sámi guovlluin Mátta-Norgga gávpogiidda ja čohkkebáikkiide. Gežiiduvvoge ahte Oslo lea Norgga stuorámus sámiid ássanbáiki gos máŋgga duhát sápmelačča orrot.

Suoma bealde

Sámeiguovllu rádjá manai 1600-1700 jahkečuođi molsašumis Eanodaga rájes Gihttela bokte gitta Guossáma rádjái. Eatnamat Sámi rájá davábealde gehččojuvvojede sápmelaččaid nággekeahces guovlun (Komiteanmietintö 1973:46 s. 9). Dan maŋŋá lea Sámeiguovllu rádjá sirdašuvvan davás.

Suoma Riikkabeaivvit ásahedje Sámi ruovttuguovllu 1973. Guvlui gullet Ohcejoga, Anára ja Eanodaga gielddat ja davimus oassi Soađegili gielddas – Sámi bálggus. (Aikio, Aikio-Puoskari ja Helander 1994: 50.) Davvisápmelaš boazodoallit ellet buot njealji gielddas. Deanuleagis áset maid davvisápmelaččat geain buohtalasealáhusat leat leamaš guolásteapmi, smávvašibitdoallu ja boazodoallu. (Aikio-Puoskari ja Pentikäinen 2001: 3 ja Lehtola 2002: 10.)

Marjut Aikio (1990: 370) fuomášuhtá ahte Sámi ruovttuguovllu rádjá ii leat sámeigiela ja etnisitehta dáfus lunddolaš. Ollu etnikkalaš sápmelaččat leat báhcán máttabeallái dálá rájá, dološ Sámeiguovlui. Muhtin muddui dát olbmot ollašuttet

sápmelašvuoda eavttuid iežaset giela ja Suoma dálá sápmelašmeroštallama hárrái. Earenoamážit ássat dát olbmot Muoná, Gihttela, Kolari, Soađegili, Suovvaguokka ja Salla gielddain.

Sámi válgalogahallama dieđuid mielde leat maid ollu sápmelaččat fárren eret Sámi ruovttuguovllus 1962 manjá. Jagi 2003 ásse badjel bealli sápmelaččain dán guovllu olggobealde. Suoma 7.956 sápmelaččas ásse dalle 3.669 Sámi ruovttuguovllus, 585 olgoriikkas ja 3.565 eará guovlluin Suomas (Sámediggi S 2003).

2.3 Giellavuoigatvuodalaš eavttut

Norgga bealde

Sámi lága giellanjuolggadusat (Sámelága lasáhus 21.12.1990 nr 78) mielddisbukte ahte sámegiella ja dárogiella šattaiga dásseárvosaš giellan Norggas ja dan ollašuttimii áshuvvui Sámegiela hálddašanguovlu. Dán guvlui gullet vihtta gieldda Finnmárkkus; Unjárga, Deatnu, Kárášjohka, Porsáŋgu ja Guovdageaidnu, ja okta gieldda Romssa fylkkas; Gáivuotna.

Sámegielagiid giellavuoigatvuodat leat nannoseappot Sámegiela hálddašanguovllus go guovllu olggobealde. Ná davvisámi guovlu lea juhkkujuvvon guovtti oassái giela almmolaš stáhtusa mielde. Sámegiela hálddašanguovllu gielddaide ja gielddaide mat leat Sámegiela hálddašanguovllu olggobealde.

Suoma bealde

Sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodat Suoma bealde leat ovddimusat čadnon Sámi ruovttuguvlui (Aikio-Puoskari ja Pentikäinen 2001: 36, 49 ja 62). Sámi giellaláhka (1086/2003) addá sápmelaččaide vuoigatvuodaid geavahit sámegiela eiseválddiid oktavuodas Sámi ruovttuguovllus. Vuodđooahpahušláhka (628/1998) addá fas vuoigatvuoda sámegielat mánáide Sámi ruovttuguovllus oazžut oahpahusa ovddimusat sámegilli.

2.4 Dutkanovttadagaid juohkin

Dán dutkamuša várás lea dárbu beaktilis geográfalaš juhkui, mii vástida sámegiela dálá dili ja danne juogán Suoma ja Norgga lunddolaš dutkanovttadagaide. Ovttadagat

eai sáhte leat nu unnán ahte manahan vejolašvuoda čájehit geográfalaš variašuvnna. Seammás ovttagaid lohku ii sáhte leat menddo stuoris vai mun nagadan hálddašit materiála dutkamuša rámma siskkobealde.

Govus 2.1: Dutkanovttadagat Norggas ja Suomas

NORGA	Davvisámis: Sámegeiela hálddašanguovlu	Guovdageaidnu	Olles gielda
		Karášjohka	
		Unjárga	
		Deatnu	
		Porsángu	
	Gáivuotna		
NORGA	Davvisámis: Sámegeiela hálddašanguovllu olggobeale	Riddu-Finnmárku	Buot gielddat Finnmárkkus mat eai leat färus Sámegeiela hálddašanguovllus.
		Davvi-Romsa Mearrasámegeovlu	Buot mearrasámegeovllut Romssa fylkkas, earret Gáivuona gielda mii lea oassin Sámegeiela hálddašanguovllus.
		Gaska-Romsa	Buot guovllut Davvi-Romssa ja “Mátta-Romsa ja Davit-Nordlándda gaskka”.
		Mátta-Romsa ja Davit Nordlándda	Čohkkerassámi-regiovdna/márkogilli-regiovdna ja Viesterála-regiovdna.
	Davvisámi máttabealde		Davvisámi árbevirolaš ássanguovllu máttabealde
SUOPMA	Sámi ruovttuguovlu	Ohcejohka	Olles gielda
		Anár	
		Eanodat	
		Soađegili Sámi bálggus	Gieldda davvioassi
	Sámi ruovttuguovllu olggobealde		Buot guovllut Sámi ruovttuguovllu Máttabeale

Dutkamuša 16 dutkanovttadaga geográfalaš viidodat. Norggas leat guhtta dutkanovttadaga Sámegeiela hálddašanguovllus, njeallje Davvisámis Sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde ja okta Davvisámi máttabealde. Suomas leat njeallje dutkanovttadaga Sámi ruovttuguovllus ja okta Sámi ruovttuguovllu máttabealde.

Norgga bealde

Norggas juogán vuos davvisámegeiela árbevirolaš guovllu guovtti oassái: guovlluide mat leat siskkobealde ja olggobealde Sámegeiela hálddašanguovllu. Sivvan dasa lea ahte sámegeiela dilli ja eavttut leat guovtteláganat Sámegeiela hálddašanguovllu siskkobealde ja olggobealde.

Sámegeiela hálddašanguovllus leat buot guhtta gieldda sierra dutkanovttadahkan. Hálddašanguovllu olggobealde juogán davvisámegeovllu dutkanovttadagaide nugo lea dahkkon vuollekapihtalis 2.2. ”Geográfalaš ja kultuvrralaš eavttut”, muhto ovttain spiehkastagain. Riddu-Finnmárkui gullet buot Finnmárkku gielddat mat eai leat oassin

Sámegiela hálddašanguovllus. Geavatláččat ii leat vejolaš čuovvut kap. 2.2. juogu, dannego rádjá manná gielddaid čađa ja mus leat dieđut olles gieldda demografiijas, eaige gieldda osiin. Dáid dutkanovttadagaid lassin dutkkan guovllu máttabealde davvisámi árbevirolaš guovllu oktan dutkanovttadahkan. Sii geat áppet doppe dáidet eallit eará giellasosiologalaš eavttuid mielde go sámegielaš árbevirolaš ássanguovllus. Norgga bealde šaddet dáinna lágiin 11 dutkanguovllu (govus 2.1).

Suoma bealde

Suoma bealde lea lunddolaš juohkit riikka vuos guovtti oassái: Sámi ruovttuguovllu siskkobeale ja olggobeale guovlluide. Sihke geográfalaš, kultuvrralaš ja giellavuoigatvuodalaš bealit nannejit ahte dát lea jierpmálaš juohku. Davvisápmelaččat áppet buot njealji gielddas Sámi ruovttuguovllus ja dan dihte gieđahalan sierra juohke gieldda: Ohcejoga, Anára, Eanodaga ja davimus oasi Soađegili gielddas.

Guovllut sámeguovllu máttabealde šaddet oktan dutkanovttadahkan. Livččii miellagiddevaš dutkat guovllu Sámi ruovttuguovllu ja dološ Sámeguovllu gaskka sierra, ja eandalit daid gielddain maid Marjut Aikio namuha. Dat ii leat vejolaš. Dáid olbmuid gielladili ja giellajovkui gullelašvuoda birra eai leat dieđut čálalaš gálduin. Danne šaddet Suomas vihtta dutkanovttadaga (govus 2.1). In guorahala olgoriikkas ássi Suoma beale sápmelaččaid gielladili.

3. Meroštallamat, teoriiat ja metoda

Dán kapihttalis čilgen dutkamuša sajadaga gielladutkamis ja meroštallan guovddáš doahpagiid. Dasto guorahalan muhtin guovddáš bargguid vehádatjoavkkuid giellaseailluheami ja ealáskahttima birra.

3.1 Dutkamuša sajadat

Dutkanfáttát mat gusket giellageavaheapmái servodagas gohčoduvvojit *sosiolingvistihkkan* ja *giellasosiologiijan*. Dávjá doahpagiid iešvuodát čilgejuvvojit nu ahte sosiolingvistat beroštit earret eará giela lingvisttalaš variánttain ja mo olbmot molsso-dit dákkár lingvisttalaš variánttaid gaskka. Giellasosiologat fas deattuhit eanet servodaga, ieš giellavuogádat ii leat nu dehálaš. (Todal 2002: 17.)

Fishman (1971) čilge dán manjimuš dutkansuorggi ná:

...beroštit buotlágan fáttáin mat čatnasit gielalaš láhttema sosiála organisašuvdnii, ii dušše giellageavaheapmái dego čielga giellageavaheapmin, muhto maiddá giellaguottuide ja čielga láhttemii giela ja giellageavaheaddjiid vuostá. (Fishman 1971: 217, dás Chen 1997: 1 mielde. Mu jorgaleapmi.)

Todal (2002: 17) čilge ahte giellamolsum ja fáktorat, mat ožžot olbmuid doalahit gielaset, leat čielga oasis giellasosiologiijas nugo Fishman meroštallá dás bajábealde. Giellamolsuma jorgalahttin, lea fas giellaplánen mii lea juste: čielga láhtten giela ja giellageavaheaddjiid vuostá.

Ollu dutkit leatge guorahallan giellamolsuma vehádatgielas eanetlohkogillii. Obbasa lea gállán Einar Haugen guhte 1953 čálii girjji *The Norwegian language in America*. Das son čájehii mo dáža sisafárrejeaddjiid servodagat dávjá ledje guovttegielagat goalmát buolvva rádjái ja molso giela ollásit njealját buolvvas, vaikko giellamolsum sáhtta dáhpáhuvvat maid johtileappot (Haugen 1953: kap. 10-11). Su málle čájehit dán lea šaddan oalle dovddusin (1953: 370-371).

A → Ab → AB → aB → B

Govadagas bajábealde oaidnit ahte ovttagielat buolva máhtii dušše A-giela. Vuosttaš guovttegielat buolva oahpai dohkálaččat B-giela fárrema manjá. Nubbi guovttegielat

buolva máhtttá sihke A-giela ja B-giela bures. Goalmmát guovttegielat buolva ii hálddaš A-giela bures, muhto baicce B-giela bures. Čuovvovaš buolva ii máhte eará go B-giela. Vaikko Haugen dás čállá sisafárrejeaddjiid birra, de sáhtttá geavahit dán málle čilget earáid giellamolsumiid maid. Dattetge eai leat Haugen ja sullasaš dutkamat nu miellagiddevaččat mu dutkama dáfus. Mun háliidan giddet fuomášumi gielalaš seailuheapmái ja ealáskahttimii, muhto sáhtán geavahit Haugena málle ja čájehit maid áiggun dutkat dán láchkai:

Juogo:

$A \rightarrow Ab \rightarrow aB \rightarrow B \rightarrow aB \rightarrow AB$

Dahje:

$A \rightarrow Ab \rightarrow aB \rightarrow B \rightarrow AB$

Dahje:

$A \rightarrow Ab \rightarrow aB \rightarrow AB$

Dahje:

$A \rightarrow Ab \rightarrow AB$

Guokte bajit málle čájehit mo A-olmmoš – vehádahkii gullevaš olmmoš - lea massán giela ja ealáskahtttá dan moatti buolvvas nu ahte boadus loahpaloahpas lea ollásit guovttegielat A- ja B-gielas. Guokte vuolit málle čájehit mo A-olmmoš seailuha A-giela ja šaddá ollásit guovttegielagin A- ja B-gielas. Buot golbma bajit málle čájehit álggahuvvon dahje čadáhuvvon giellamolsumiid, main goitge okta buolva máhtttá A-giela heajubut go B-giela. Áitojuvvon vehádatgielaid ealáskahttima vuodđojurdda lea ásahtit dakkár dili mas AB-guovttegielatvuohtha bissu agibeavve. Iige sirdás ovtta giela ovttagielatvuodas nuppi giela ovttagielatvuhtii.

3.2 Guovddáš doahpagat

3.2.1 Giellamolsum

Doaba *language shift* sámegillii *giellamolsum* geavahuvvo čilget dan dili ahte olbmot heitet geavaheamis ovtta giela omd. sii heitet hállamis dán giela mánáidasaset. Ná giela hálliid lohku geahppána buolvvas bulvii. *Reversing language shift* sámegillii *giellamolsuma jorgalahttin* govvida dili go olbmot, iešguđetge doaimmaiguin, geahččalit lasihit giela hálliid logu. (Gč. maid 3.3.3.)

3.2.2 Ealáskahttit

Ealáskahttit čilgejuvvo dárogillii “gjøre levende” (Kåven gázzi 2000: 157). Beaivválaš hállangielaš “ealáskahttit” geavahuvvo buot viggamušain dahkat sámegeiela eanet ealli giellan – sihke bossut heakka sámegillii daid guovlluin gos lea jávkán dahje jávkamin, oahpahit sámegeiela daidda geat eai máhte, ja váldit dan atnui ođđa domenain dego mánáidgárddiin, skuvllas, almmolaš oktavuodain: mediain, báikkálaš ja regionála hálddahasain jna. Eaŋgalsgeiela fágagirjjiin geavahit golbma tearpma mat gokčēt dán sisdoalu: *Revival*, *Revitalization* ja *Reversal*. Todal (2002: 13-15) čilge dáid doahpagaidd ná:

Revival

Revival sáhtta geavahuvvot ealáskahttimis man ulbmil lea dahkat jápmán giela lunddolaš gulahallangiellan. Jápmán giela iešvuodát leat: 1. Gielas ii leat oktage eatnigiel hálli (native speakers). 2. giella ii geavahuvvo beaivválaš gulahallamis, ja 3. gielas ii dáhpáhuva dábálaš rievddadanproseassa. (Paulston 1994: 93, gii čujuha Thomasonii 1982.) *revival* mearkkaša giela ealáskahttima lunddolaš atnui giellaservodagas. Ovdamearkkat leat hebreagiella Israelas, manx-giella Isle of Man:s (Todal 2005) ja Australia álgoálbmogiella Kurna (Amery 2000: 252 ja ABC 2001).

Revitalization

Revitalization lea viggamušat viiddidit gielaid domenaidd dakkár gielain mat juo leat anus beaivválaš giellan. Revitaliserenovdamearkkat leat bargu viiddidit suomagiela geavaheami Suomas 1800-logus, ja lasihit swahiligiela geavaheami maŋŋá go Tanzanijja beasai friddjan Storra-Britannijjas. Poulston (1994) ákkastallá ahte dakkár revitaliserema vuodđun lea: vissis munni eatnigiela hállit, muhtin muddui našunalisma, politihkalaš dáhttu revitaliseret ja dárbu gillii mii sáhtta čalmmustuhttit našunála oktasašvuoda. Sámegeiela ovdáneapmi sulastahtta Poulstona revitaliseren-meroštallama muhtin osiin Davvi-Norggas maŋŋá go sámegeiella šattai almmolaš giellan 1990-logus.

Reversal

“Reversal” lea go geahččala jorgalit gielladili hedjoneami. Sáhka lea guovtti hedjonanslájjas. Nubbi lea giellageavaheami geahpideapmi almmolašvuodas dihto giellapolitihka dihte, ja nubbi lea viggamuš gádjut áitojuvvon giela. Vuosttaš

mearkkašupmi ii leat áigeguovdil Sámis, muhto nubbi mearkkašupmi gokčá viggamušaid gádjut giela dáinna lágiin ahte dihtomielalaččat lasiha vehádatgiela geavaheami almmolašvuodas (mánáidgárddiin, medias jna), ja dakko bokte nannet giela sirdáseami ruovttus buolvvas bulvii. Dán Poulson gohčoda *giellamolsuma jorgalahttimin*. Aotearoa mánáidgárdelihkadus *Kohanga-reo* man ulbmil lea gádjut maorigiela, lea ovdamearka giellamolsuma jorgalahttimis.

Doahpagiid árvvoštallan

Todal vällje ieš geavahit tearpma *vitaliseren* revitaliserema sadjái vai son garvá dakkár áddejumi ahte mii leat máhccamin dillái mii lea leamaš (2002: 16). Nu go *giellaealáskahttin*-sáttni geavahuvvo sámegeallii, de dat gokčá buot golbma doahpaga – *revival*, *revitalization* ja *reversal* - ja maiddáa Todala *vitaliseren*-doahpaga. Mun välljen geavahit čoahkkesáni *giellaealáskahttin*, muhto čilgen dárbbu mielde makkár giellaealáskahttimis lea sáhka.

3.2.3 Ealáskahttindoaimmat

Ealáskahttindoaimmat leat dán dutkamušas buot ásahuvvovon doaimmat maid ulbmil lea lasihit sámegeiela geavaheami. Ovddimusat leat dát doaimmat almmolaš dahje institušonaliserejuvovon doaimmat. Sámi mánáidgárddit ja sámegeilat ja sámegeiela oahpahuš skuvllas leat dákkár doaimmat. Dás mun earuhan beaktillis ja láivves málliid (gč. kap. 3.3.1). Álgooahpahuš ja ollesolbmuid lohkan- ja čállinkursat leat dákkár doaimmat, seammá leat sámegeilat mediat, ja buot viggamušat olahit ođđa domenaiddo sámegeiela geavaheapmi almmolaš hálddahusas.

3.2.4 Gii lea “giela hálli”?

Dán dutkamušas lea sámegeiela hálliid lohku guovddážiis. Gažaldat lea, man bures ferte máhttit sámegeiela ovdalgu adnojuvvo sámegeiela hállin.

Sáhtttáge lahkoniit “giela hálli” doahpagii guovttegielaga meroštallamiid mielde. Sivvan dasa lea ahte eanaš sámegeielagat leat guovttegielagat, ja sii geat soitet sáhttit adnojuvvot sámegeiela hállin, vaikko sámegeiella ii leat sin eatnigiella, máhttet maid nuppi giela. Skutnabb-Kangas (2000b: 106, gč. maid 1986: 50) čilge njeallje

váldoeavttu maid mielde láve meroštallat guovttegielaga: álgu (origin), identifikašuvdna, gelbbolašvuolta dahje doaibma (function). (Čuovus 3.1.)

Skutnabb-Kangas mielas leat buot guovttegielaga meroštallamiin čuolmmat. Ovdamearkka dihte leat gelbbolašvuodamerostallamat juogo menddo viidát, nu ahte masá buot olbmot leat guovttegielagat, dahje dat leat nu gáržžit ahte olmmoš ii adnojuvvo giela hállin vaikko máhttá dihto giela oalle bures (1986: 51).

Skutnabb-Kangas atná ovttá- ja guovttegielat servodaga gáibádusa dehálažžan giela hálliid meroštallamis (1981: 93). Ovdalgo sáhttá mearridit dán dutkamusa hálliid meroštallama lea dasto dárbu geahčadit mii giellaservodat lea.

3.2.5 Giellaservodat

Crystal (1992: 363) gohčoda giellaservodaga:

Regionála dahje sosiála gullelaš olmmošjoavku, meroštallojuvvon dainna ahte geavaha oktasaš hállangiela dahje giela variántta. (Mu jorgaleapmi)

Boyd ja Gadelii fuomášahttiba giellaservodaga hárrái ahte jos dutká vehádatálbmoga giela ja dainna dávjá mánggagielat hálliid, de šaddá ášši mánggabealábun go eanetlohkogiela ovttagielat hálliid dilli. Mánggagielat olbmuid giellageavaheapmi lea dávjá eahpedássálagá, iige sáhte buohtastahttit ovttagielat olbmuid giellageavaheamiin. (Boyd ja Gadelii 1999: 301.)

Mii sáhttitge vuordit ahte davvisámegiela Norggas ja Suomas leat heterogena joavku, mii sihke giellageavaheami ja giellagelbbolašvuoda dáfus leat oalle iešguđetláganat. Ovdamearkka dihte diehtit ahte Norgga bealde gávccii proseantta dain geat máhtte sámegeiela, dušše áddejit eaige hála giela ieža. Badjelaš bealli sámegeiela eai loga iežaset máhttit sámegeiela nu bures go dárogeiela. (Ravna 2000a: 6.)

“Semi” hállit

Gulletgo dasto buot “sámegeiela” sámi giellaservodahkii, maiddáii sii geat eai sámás? Nancy Dorian buktá odđa momeantta dán digaštallamii iežas barggus giellamolsuma birra gaellicgielas eanjalgillii East Sutherlánddas Skottlánddas. Ollugat áddejedje gaellicgiela bures, muhto hálldašedje njálmmálaš giela heittogit.

Dorian gohčoda dáid olbmuid “semi” hállin. “Semi” hállit áddejedje eanebut go dušše giela, sii áddejedje maid dajaldagaid duogášoaiviliid, ja sii gulahalle daiguin geat hálle gaellicgiela. Vaikko eai hállan giela, de ledje *giellaservodaga* oassin. (Dorian 1989 dás Todal 2002: 133 mielde.)

Dorian meroštallama mielde, mii sáhttit gohčodit goitge oasi sis geat eai sámás “semi” hállin. Dattetge lea eahpečielggas doallágo deaivása ahte sámegiela “semi” hállit leat sámi *giellaservodaga* oassin? Ii leat vuđolaččat dutkojuvvon dohkkego sámi *giellaservodat* “semi” hálliid oassin iežas *servodagas*.

Fátmmastahtti giellaservodat?

Todal (2002: 135-136) fuomášuhtta ahte sámi *giellaservodat* ii leat fátmmastahtti, ja su informánttaid mielas lea váttis oažžut sámegiela hálliid sámástit “semi” hálliiguin. Ieš lean vásihan ahte nuorat hállit leat ásahan odđa vieru dáid guovlluin gos sámegielas lea nana sajádat Norggas. Sii sámástit gaskaneaset go dihtet ahte eará nuorat áddejit sámegiela, muhto dárustit daiguin geat eai ieža sámás. Lean maid gullan mo vuoras olbmot jotket sámasteames nuorabuidda vaikko nuppit vástidit dárogillii dahje suomagillii. Dás lea sáhka “semi” hálliin ja ovttaláhkai leat dát “semi” hállit sámi *giellaservodaga* oassin.

3.2.6 Dutkamuša hállimeroštallan

Dán dutkamušas meroštalan sámegiela hálli sámi *giellaservodaga* gáibádusaid vuodul, ja anán vejolažžan ahte maidái “semi” hállit ja sii geat eai máhte hállat bures, sáhttet leat oassin sámi *giellaservodagas*.

Sámegielat lea son geas lea vejolašvuohta doaibmat sámi giellaservodagas ovttas eatnigiela hálliiguin dán servodaga ja ovttaskasolbmo iežas sosio-kultuvrralaš gáibádusaid mielde ovttaskasolbmo gulahallan- ja kognitiiva-gelbbolašvuodas (mu meroštallan).

Dát meroštallan lea maid oalle lahka sámegiela nuppi giela ulbmila Norgga vuodđoskuvllain. Oahppoplánashan daddjo ahte:

“oahpaheami váldo ulbmil lea doaibmi guovttegielalašvuohta. Lassin eatnigillii galget oahppit hálddašit sáme giela nu bures ahte sáhttet leat iešdagolaš oasseváldit sámi servodagas” (Girko-, oahpahuš- ja dutkandepartemeanta 1997: 167).

3.3 Guovddáš teoriijat

Guovddáš teoriijat vehádatgielaid ealáskahttimis leat Joshua Fishman (1991) teoriija giellamolsuma jorgalahttima birra ja Hyltenstam gácci (1999) vuohki mihtidit álbmoga etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. *UNESCO Ad hoc Group on Endangered Languages* dokumeanta *Language Vitality and Endangerment* (UNESCO 2003) lea nubbi dehálaš vuolggasadji. Colin Baker (2001) válddahallá fas skuvlla rolla vehádatgielaid sirdáseamis.

3.3.1 Oahpahušmállet

Colin Baker (2001: 184) logahallá guovttegielat oahpahušmálliid mat geavahuvvojit máilmmis. Son earuha das beaktilis ja láivves málliid. Beaktilis málliin deattuhit eanemusat vehádatgiela oahpahušas, dahje vehádatgiela ja eanetlohkogiela seammá ollu ja boađus lea guovttegielatvuohta. Láivves málliin deattuhit dušše ovttá giela, dábálaččat eanetlohkogiela, ja boađus lea ovttagielatvuohta dahje rájálaš guovttegielatvuohta. (Čuvvosat 3.3 ja 3.4.)

Mun áiggun árvvoštallat sámi oahpahušmálliid Baker juogu mielde dannego sáme giela seailuheamis ja ealáskahttimis lea oahpahuš boađus dehálaš. Guovddáš gažaldagat leat: Seailuhitgo sáme gielat mánát sáme giela, ja ohppetgo mánát ja nuorat geain ii leat sáme giella eatnigiellan, sáme giela skuvllas ja mánáidgárddiin?

3.3.2 Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Kenneth Hyltenstam ja Cristopher Straud (Hyltenstam gázzi 1991) lea ovddidan taksonomiija oktan fáktoriiguin mat váikkuhit vehádat- ja eanetlohkogielaide gaska- vuhtii. (Čuovus 3.2) Soai leaba dalle ja maid ovttas Mikael Svonniin (Hyltenstam gázzi 1999) geavahan dán taksonomiija árvvoštallat sáme giela dili Ruotas. Magga (2000) lea fas geavahan dán taksonomiija árvvoštallat sámi gielaide dili Norggas.

Hyltenstam-gázzi dutket daid fáktoriid servodaga, joavkku ja ovttaskas olbmuid dásis mat váikkuhit etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Sii čilgejit ahte man muddui ovttaskas vehádatlahtut geavahit vehádatgiela, ii leat dušše gažaldat ovttaskas olbmui, gulahallamii dahje guottuide huksejuvvon välljemis. Giellaválljen baicce speadjalastá stáhtusa mii gielas lea joavkkus ja servodagas oppalaččat. Servodaga ja joavkku dási fáktoriid árvu mearrida fas oalle muddui ovttaskas olbmo dási fáktoriid. (Hyltenstam gázzi 1999: 50.) Giellaseailluheami váibmosis lea fas ahte ovttaskas olbmot duođaid geavahit giela, ja buot deháleamos ahte mánáid šaddadeamis sirdása giella čuovvovaš bulvii lunddolaš vuogi mielde (1999: 92).

Fáktorat servodaga dásis čilgejit dakkár ihtagiid mat speadjalastet ja muhtin muddui mearridit vehádaga stáhtusa eanetlohkoálbmoga ektui dahje servodagas oppalaččat (1999: 47). Joavkku dási fáktorat guoskkahit vehádatjoavkku siskkáldas diliid (1999: 49), ja ovttaskasolbmo dási fáktorat čujuhit ovttaskas vehádatjoavkku lahtu etnolingvisttalaš láhttemiidda (1999: 50).

Hyltenstam-gázzi eai leat árvvoštallan makkár fáktorat leat dehálaččabut go nuppit, muhto sii ákkastallat ahte lea dehálet rievdadit fáktoriid servodaga dásis vai váfistivččii sáme giela seailluheami (1999: 90). Mun namuhan dás oanehaččat deháleamos fáktoriid maid geavahan Hyltenstam-gácci taksonomiijas (1999: 47-50. Mu jorgaleapmi).

Servodaga dási

Politiikkaš-lágalaš dilit: Leago vehádatgielat joavkkus muhtin veardde politiikkaš autonomiija dahje vuoigatvuohta ieš mearridit gažaldagaid mat gusket dán jovkui?

Eanetlohkoservodaga ideologiija: Leago eanetlohkoservodagas pluralisttalaš, segregatiiva vai assimilatiiva politiikka? Leatgo servodaga lánkaásahusas sierranas mearrádušat vehádatgiela almmolaš geavahusa birra.

Vehádatpolitiikka čadaheapmi: Man muddui čadaheppit politiikkaš mearrádušat vehádaga guovdu geavatlaš dásis áigumušaid ektui?

Joavkku dássi:

Demografija: Man stuoris lea joavku? Makkár lea joavkku geográfalaš viidodat, eandalit ássatgo giellajoavkku hállit biedgguid vai čoahkis guovddášguovllus, ovttas eanetlohkoálbmogiin vai iehčanassii, eamiguovllus vai eará guovllus? Makkár lea ahkejuohku?

Sierra ásahusat: Leatgo joavkkus oahpahuš-, media-, dutkan-, giellagáhtten- ja kulturdoaimmaásahusat?

Media: Leatgo joavkkus alddis aviissat, rádio- ja TV-sáddagat iežas gillii?

Ealáhusat: Leatgo dán joavkkus sierra ealáhusat dahje ekonomalaš suorggit?

Kulturčalmmusteamit: Bohtetgo joavkku kultuvrralaš iešvuodát ovdan muitalanárbevieruid, musihka, girjjálašvuoda ja teáhtera bokte?

Ovttaskasolbmo dássi:

Sosialisašuvdna: Man muddui guovttegielat olbmot geavahit vehádatgiela iežaset mánáid šaddadeamis?

Dáid gažaldagaid vástádusaid sáhtta árvoštallat *jos, de* -vuogi mielde. Omd. *jos* leat giellalágat, *de* dat nannejit etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Jos vehádat ii eale eamiguovllus, *de* dat heajuda etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

3.3.3 Jorgalit giellamolsuma

Joshua Fishman lea leamaš njunuš dutki álbmogiid viggamušain rievdadit giellamolsuma. Son ovddidii doahpaga ja ealáskahttinvuogi *Giellamolsuma jorgalahttin* iešgudege ealáskahttinveggamušaid dutkama vuodul. Fishman čilge giellamolsuma proseassan mas giella massá doaimmaidis, hálliidis ja gaskaomiid cehkiid mielde. Ealáskahttin (giellamolsuma jorgalahttin) šaddá dasto vuohkin jorgalit proseassa dainna ahte gizzu fas daid massojuvvon cehkiid. Fishman juohká ealli áitojuvvon gielaid dili gávcci ceahkkái dego ráidallas maid ferte goargnut jos áigu olahit buoret gielladili. Bajábeale ja čuovvovaš čilgehus lea Fishman mielde (1991: 81-114).

8. ceahkki:

Dát ceahkki lea eanemus áitojuvvon dilli mas ealli giella sáhtta leat. Dušše muhtin boares olbmot máhttet giela, ja sii leat sosiálalaččat isolerejuvvon eaige leat oktavuodas guhtet guimmiideasetguin. Giella ii geavahuvvo albma giellaservodagas. Lea bággu čohkket gielladieđuid dáid boares olbmuin ja oahpahit giela ollesolbmuide, jos áigu jorgalit giellamolsuma.

7. ceahkki:

Eanaš giellageavaheaddjit leat sosiálalaččat integrerejuvvon ja etnolingvisttalaččat aktiiva olbmot, muhto bajábeale riegádahttinagi. Stuurámus erohus 7. ja 8. ceahki gaskkas lea ahte 7. ceahki giellageavaheaddjit ain hállet áitojuvvon giela eará vuoras olbmuiguin. Sii leatge dávjá giellaaktivisttaid deháleamos gielalaš resursa, ja dán ceahki deháleamos ášši lea hukset nuorat buolvva giellageavaheaddjiid geat hállet áitojuvvon giela nubbin giellan ja sáhttet hállagoahit giela mánáidasaset.

6. ceahkki:

Giella sirdašuvvá mánáide, ja dán ceahkkái mihtilmas ášši leage ahte giellaservodaga lahtut nagadit doalahit buolvvaidgaskasaš giellasirdáseami. Vehádatgiella sáhtta seailuhuvvot vaikko ii olat alit cehkiide, jos buot ahkásaččat geavahit giela lunddolaš ja eahpeformála vuogi mielde ruovttuin ja báikegottiin. Jos álbmot ássá čoahkis, de stuorra servodaga vehádatgiella sáhtta šaddat báikkálaš eanetlohkogiellan. Fishman mielas lea dán ceahki olaheapmi deháleamos ášši giellamolsuma jorgalahttimis.

5. ceahkki:

Ceahki mihttomearrin lea lasihit čállin- ja lohkanmáhtu ruovttuin, skuvllas ja lagas servodagas, muhto almmolaš eiseválddiid doarjaga haga. Fishman ákkastallá ahte čállingiela máhttu lasiha giela árvvu ja olbmuid, fierpmádagaid ja servodagaid gulahallanvejolašvuodaid. Su mielas ii leat dárbu dán ceahkkái ovdalgo giella juo lea sajáiduvvan dábálaš njálmmálaš hállangiellan. Fishman bidjá maid eaktun ahte dán ceahki doaimmat leat ollásit vehádathálliid hálddus, ja danne galget čadahit dáid doaimmaid ieža.

4. ceahkki:

Giella geavahuvvo vuolit dási oahpahasas skuvllain mat devdet geatnegahtton oahpahusa gáibádusaid. Fishman earuha dán ceahkis a ja b skuvllaid. 4a skuvllat leat

oalle muddui vehádatgielagiid hálldus ja máksojuvvojit vehádatgielagiid ruhta- rájuiguin. 4b skuvllat leat eanetlohkoálbmoga hálldus ja máksojuvvo dán álbmoga doarjagiin, muhto oahpahus čađahuvvo goitge muhtin muddui vehádatálbmoga gillii. Fishman árvvoštallama mielde lea váddáseappot ealáskahttit vehádatgiela 4b skuvllain go 4a skuvllain.

3. ceahkki:

Giella geavahuvvo vuolit dási bargobáikkiin olggobealde, vehádatgielat báikegottis, maiddá vehádatgielagiid ja eanetlohkogielagiid gulahallamis. Vehádatgielagat besset geavahit iežaset giela gaskaneaset bargoeallimis olggobealde lagasservodaga, ja eanetlohkogielagat fertejit geavahit vehádatgiela go fáallet bálvalusaid ja gálvvuid vehádatálbmogii. Lea sáhka sihke priváhta, beallái almmolaš ja ollásit almmolaš bálvalusain ja gálvvuin omd. bájku, poasta, dearvvasvuodaguovddáš jna.

2. ceahkki:

Báikkálaš hálldahusat ja mediat geavahit giela, muhto ii goabbáge bajit dásis. Nuppi ceahki váralašvuohta lea ahte vehádatgielagat geavahit menddo ollu návccaid dáid doaimmaide. Čađat lea dárbu bearráigeahččat mo dán ceahki bohtosat váikkuhit eatnigiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmái. Fishman váruha ahte dájvá olbmot jáhkket bohtosiid stuorábun go duohtaságas leat.

1. ceahkki:

Giella geavahuvvo buot doaimmain, maiddá alitoahpahasas, stáhta hálldahusas ja riikka mediain. Fishman mielas dát lea alimus dássi maid vehádatgiella sáhttá olahit. Sáhka lea muhtinlágan kultuvrralaš iešstivrema olaheamis, muhto vehádatgiella ain gilvala nannosit eanetlohkogielain, ja vehádatgiela sajádat ii leat sihkkarastojuvvon. Eanetlohkogielas leat ain eanet resurssat.

Diglosiija vai dássálaga eanetlohkogielain

Fishman gávcci ceahki sáhttá juohkit guovtti oassái. 5.-8. ceahkis leat ealáskahttindoaimmat ovttaskasolbmuid ja joavkku dásis ja diglossiija olaheapmi lea mihttomearrin. Bajit ceahkiin lea rahčamuš vuotit odđa domenaide vehádatgielat olbmuide, ja dainna lágiin mannat diglosiija meaddil, alit dássái mii muhtin muddui lea dássálaga eanetlohkogielain. Dalle viidáset ovdáneapmi lea servodatásahusaid

duohken ja vehádatálbmot ferte ovttasbargat lagasservodagain ja oažžut sis doarjaga ealáskahttimii. (Hyltenstam gázzi 1999: 91.)

Fishmanis lea alla árvu giellasosiologijja dutkanbirrasis ja adnojuvvo bálggisčuovgan giellamolsuma jorgalahttin –dutkanis. Danne lea miellagiddevaš árvvoštallat sámi gielladili su teoriija mielde.

3.3.4 UNESCO meroštallamat

UNESCO Ad hoc Group on Endangered Languages lea dokumeanttas *Language Vitality and Endangerment* (UNESCO 2003) suokkardallan vehádatgielaid vejolašvuodaid ceavzit. Dokumeanttas leat evttohuvvon ovcci fáktora man mielde sáhtta mihtidit giela ceavzinnávccaid, guhtta fáktora man mielde sáhtta árvvoštallat giela ceavzinnávccaid ja áittadási, guokte fáktora maid mielde árvvoštallá guottuid giela hárrái ja ovta fáktora man mielde sáhtta árvvoštallat dokumentašuvdnadárbbu. Mun geavahan golbma fáktora dán dutkamušas:

1. Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi

UNESCO bargojoavku fuomášahtta ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lea eanemusat geavahuvvon fáktor giela ceavzinnávccaid árvvoštallamis.

Govus 3.1 Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi

Áittadássi	Gráda	Giellaservodat
<i>Dorvvolaš</i>	5	Buot ahkásaččat geavahit giela, mánáid rájes.
<i>Dorvvuheapmi</i>	4	Muhtin mánát hállet giela buot domenain. Buot mánát hállet giela muhtin domenain.
<i>Čielgasit áitojuvvon</i>	3	Giela hállet ovddimusat ollesolbmot váhnenbuolvva rájes.
<i>Hirbmadit áitojuvvon</i>	2	Giela hállet ovddimusat vuoras olbmot áddja-/áhkkobuolvvas rájes
<i>Ollásit áitojuvvon</i>	1	Giela hállá muhtun boares olmmoš máttarváhnenbuolvva rájes
<i>Jávkan</i>	0	Ii leat oktage hálli

Gáldu: UNESCO 2003: 8 (Mu jorgaleapmi)

Čilgehusas UNESCO bargojoavku lea juohkán *dorvvolaš* dili guovtti sadjái 5:žii ja 5-i (2003: 7).

Dorvvolaš (5): Buot buolvvat hállet giela. Eará gielat eai áitte moktege, ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi orru leamen lávgat.

Stádis, liikká áitojuvvon (5-): Buot buolvvat hállet giela eanaš oktavuodain, buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi ii leat boatkanan. Dattetge lea mánggagielatvuohtha ovttá dahje eanet dominánta gielain rievidan saji dehálaš gulahallanoktavuodain. Fuobmá ahte mánggagielatvuohtha ieš ii leat vealtameahttumit miige áitagiid gillii.

Dorvvuheapmi (4): Eanaš, muhto eai buot mánát dahje bearrašat servodagas hállet giela vuosttaš giellan, muhto dat sáhtta leat ráddjejuvvon dihto sosiála domenaide (dego ruktui gos mánát hállet váhnemiiguin, áhkuin ja ádjáin).

Čielgasit áitojuvvon (3): Mánát eai oahpa šat giela eatnigiellan ruovttus. Nuoramus hállit leat váhnemiid agis. Dán dásis váhneamat sáhttet hállat giela mánáidasaset, muhto dábálaččat mánát eai vástit dán gillii.

Hirbmadit áitojuvvon (2): Giela hállá dušše vuorraset buolva, áhkut, ádját ja vel boarráset olbmot, váhnenbuolva dáidá ain áddet giela, muhto dábálaččat dat ii hála dan mánáidasas.

Ollásit áitojuvvon (1): Nuoramus hállit leat máttarváhnenbuolvvas, ja giella ii geavahuvvo šat beaivválaš gulahallamis. Dát boarrásat dávjá muitet dušše oasážiid gielas, muhto eai geavat dan, dannege eai leat háleštallanskihpárat.

Jávkan (0): Ii oktage máhte šat hállat giela dahje muitte dan.

2. Iežas álbmoga hálliid joavkku sturrodat

Iežas álbmoga hálliid joavkku lohku lea UNESCO bargojoavkku oainnu mielde dehálaš čujuheaddji dasa man buorit ceavzinnávccat gielas leat (2002: 9). Hálliid joavku dán dutkamušas lea davvisámegiela hállit Norggas ja Suomas, ja álbmoga lohku lea man ollu davvisápmelaččat leat oktiibuot dáid riikkain.

Govus 3.2 Hálliid joavkku sturrodát iežas álbmogis

Áittadássi	Gráda	Hálliid joavkku sturrodát iežas álbmogis
<i>Dorvvolaš</i>	5	Buohkat hállat giela
<i>Dorvvuheapmi</i>	4	Measta buohkat hállat giela
<i>Čielgasit áitojuvvon</i>	3	Eanetlohku hállá giela
<i>Hirbmadit áitojuvvon</i>	2	Unnitlohku hállá giela
<i>Ollásit áitojuvvon</i>	1	Dušše muhtimat hállat giela
<i>Jávkan</i>	0	Ii leat oktage hálli

Gáldu: UNESCO 2003: 9 (Mu jorgaleapmi)

Govus 3.2. čájeha mo UNESCO bargojoavku lea árvoštallan áittadási dan mielde man stuorra oassi álbmogis hállá iežas giela. Govvosis oaidnit, ahte giella lea dorvvolaš dilis jos olles álbmot hállá dan. Dilli lea dorvvuheapmi jos measta buohkat hállat dan. Giella lea čielgasit áitojuvvon jos eanetlohku hállá dan ja hirbmadit áitojuvvon jos unnitlohku álbmogis hállá dan. Jos dušše muhtimat hállat giela, de lea giella ollásit áitojuvvon ja dat lea jávkan jos ii oktage hála dan.

3. Rádđehuslaš ja ásahuslaš guottut ja politihkka

UNESCO bargojoavku ákkastallá ahte rádđehusain ja almmolaš ásahusain lea čielga politihkka ja/dahje implisihta guottut fámoláš (dominant) ja fámoheis (subordinat) giellaide (2003: 13). Vehádaga giela stáhtus sáhtta oazžut fámoláš gielain ovtadássásaš suoji dahje dat sáhtta vaikko leat gildojuvvon. Bargojoavku juohká almmolaš guottuid giela ektui čuovvovaš vejolašvuodaide (2003: 14).

Govus 3.3 Almmolaš guottut giela eaktui

Doarjaga dássi	Gráda	Almmolaš guottut giela ektui
<i>Ovtadássásaš doarjja</i>	5	Buot gielat leat suodjaluvvon
<i>Earuhuvvon doarjja</i>	4	Vehádatgiella lea suodjaluvvan ovddimusat priváhta domenaid giellan. Dan geavaheamis lea alla árvu (prestigious).
<i>Passiiva assimilašuvdna</i>	3	Ii leat čielga politihkka vehádatgiela guovdu. Fámolaš giella vuoitá almmolaš domenain.
<i>Aktiiva assimilašuvdna</i>	2	Eiseválddit ovddidit assimilašuvvna fámoláš gillii. Vehádatgielas ii leat suodjaleapmi.
<i>Bákkolaš assimilašuvdna</i>	1	Fámolaš giella lea áidna almmolaš giella, seammás go fámoheis gielat eai leat dovddastuvvon eaige suodjaluvvon.
<i>Giellodus</i>	0	Vehádatgiella lea gildojuvvon.

Gáldu: UNESCO 2003: 14 (Mu jorgaleapmi)

Bargojoavku čilge doarjaga dási čuovvovaš vuogi mielde (2003: 13-14):

Ovttadássásaš doarjja mearkkaša ahte buot riikka gielat leat adnojuvvon árvvus gaskaoapmin. Buot gielat leat suodjaluvvon lága bokte ja eiseválddiin lea čielga politihkka juohke giela seailuheami várás.

Earuhuvvon doarjja fas lea ahte eiseválddit leat sierralahkáii suodjaleamen fámoheis gielaide, muhto lea čielga erohus das goas geavaha fámolaš/almmolaš giela ja fámoheis giela. Eiseválddit ávžžuhit etnolingvisttalaš joavkkuid seailuhit ja geavahit sin gielaide ovddimusat priváhta domenain baicce go almmolaš domenain ovdamearkka dihte skuvllas.

Passiiva assimilašuvdna: Fámolaš joavku ii dieđe sihkkarit hállojuvvojitgo vehádatgielat vai eai, danne go fámolaš joavku giella lea gulahallangaskaoapmin. Vaikko ii leat mihkkege giellapolitihkaid, de lea fámolaš joavku giella duohtavuodas almmolaš giella. Eanaš domenain, main fámoheis giella geavahuvvo, ii leat alla árvu.

Aktiiva assimilašuvdna: Eiseválddit ávžžuhit vehádatjoavkkuid hilgut vehádatgielaide dainna lágiin ahte fállá oahpahusa vehádatjoavku mánáide fámolaš joavku gillii. Vehádatgiela hállan dahje/ja čállin ii ovddiduvvo.

Bákkolaš assimilašuvdna: Eiseválddiin lea čielga politihkka mas julggaštuvvo ahte fámolaš joavku giella lea áidna almmolaš giella, eaige eiseválddit dovddas fámoheis gielaide leahkima, eaige suodjal daid.

Gielddus: Vehádatgielat leat gildojuvvon.

3.3.5 Teoriiija ságaškuššan

Fishman (1991), Hyltenstam, gázzi (1999) ja UNESCO bargojoavku (2003) teoriijaid gaskkas lea muhtinlágan vuostálasvuohka. Fishman deattuha ovddimusat mikrodási: ruovttu ja lagasguovllu giellageavaheami. Hyltenstam gázzi fas mákrodási dahje servodaga oppalaš dili go árvvoštallet vehádatgielat joavku vejolašvuoda doalahit giela. UNESCO bargojoavku fas namuha eanemus fáktoriid mikrodásis ja ovttá fáktora mákrodásis. Seammás deattuha ahte fáktoriid čilgehusat leat rávvagat

maid juohkehaš galgá heivehit báikkálaš dillái ja iežas áigumušaide (UNESCO 2003: 17).

Mun gávnnan dattetge muhtin áššiid mat leat viehka oktasaččat buot golmma teoriijas ja dáid mun áiggun geavahit iežan dutkamušas go válldahalan davvisámegiela iešgudege dutkanovttadagas.

Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi

Buot golmma teoriijas deattuhit buolvvaidgaskasaš giellasirdáseami. Hyltenstam gázzi celket giela seilluheami váibmosis leat dan ahte ovttaskasolbmot duođaid geavahit giela ja ahte sii lunddolaš vuogi mielde sirdet dan boahttevaš buolvvaide. Seammás ferte láchččit dili nu ahte sii geat šaddet bajás vehádatgielain, duođaid besset geavahit dan bearraša olggobealde – ja skuvla lea erenoamáš dehálaš (1999: 92). Fishman atná buolvvaidgaskasaš sirdáseami deháleamos áššin giellamolsuma jorgalahttimis. Son akkástallá ahte dan haga dahje nuppi giela čálalaš dahje njálmmálaš sirdáseami haga, ii leat giela seilluheapmi vejolaš. (1991: 113.) UNESCO bargujoavku fas gohčoda giela čielgasit áitojuvvon dalán go mánát eai šat hála dan (UNESCO 2003: 8).

Vehádatgiela stáhtus

Buot teoriijaid čállit maid namuhit eiseválddiid oainnu vehádatgillii. Hyltenstam gázzi atnet dehálažžan makkár oaidnu lea eanetlohkoservodagas vehádahkii ja leatgo servodaga lánkaásahusas sierranas mearrádušat vehádatgiela almmolaš geavahusa birra. Fishman mielas dát leat easkka áigeguovdil giellamolsuma jorgalahttima guovtti bajimus ceahkis go šaddá sáhka vehádatgiela geavaheamis báikkálaš hálldahusas ja medias ja alit dási oahpahusas, bargoeallimis, hálldahusas ja medias. UNESCO bargujoavku fas atná almmolaš guottuid gielaide guovdu oktan fáktorin mii mearrida giela ceavzinnávccaid.

Institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimmat

Juohke teoriijas atnet maid institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimmaid dehálaš gaskaoapmin giellamolsuma jorgalahttimis ja/dahje seilluheamis. Hyltenstam ja earát atnet dehálažžan ahte giellajoavkkus leat aldis formála ásahusat dego skuvla, media, dutkan, giellagáhtten, girku ja kulturdoaimma. Fishman atná eanaš oasi dáid ásahusain dehálažžan, muhto easkka mañná go giellajoavku ieš lea ásahan iežas eahpeformála

oahpahasáhusaid. UNESCO bargojoavku fas atná odđa domenaid olaheami dehálažžan ja das maid media ja skuvlla.

Giellaservodaga demografiija

Demografiija lea maid namahuvvon juohke teoriijas. Ii oktage deattut giellaservodaga sturrodaga, muhto Fishman deattuha man dehálaš lea čohkket giellaservodaga lahtuid dihto geográfalaš guvlui jos eai oro čoahkis. Hyldestam gázzi árvvoštallet giellaservodaga geográfalaš viiduma ja ahkejuogu etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid hárrái, ja atná vehádaga vejolašvuoda doalahit giela buorebun eamiguovllus go amas guovllus. UNESCO bargojoavku gohčoda gielladili dorvvoheapmin vaikko masá buot lahtut álbmogis hállet giela, čielgasit áitojuvvon go dušše eanetlohku hállá giela, hirmadit áitojuvvon go unnitlohku álbmogis hállá giela ja ollásit áitojuvvon go dušše muhtin lahtut hállet iežas álbmoga giela.

Bargoeallin

Hyltenstam-gázzi atnet dehálažžan ahte giellajoavkkus leat sierra ealáhusat dahje ekonomalaš suorggit. Fishman atná dehálažžan ahte vehádatgielagat besset geavahit iežaset giela gaskaneaset bargoeallimis, ja vehádatgielagat ožžot almmolaš ja priváhta bálvalusaid vehádatgillii. Mun geahččalan jorgalit gažaldaga dasa mii orru leamen dehálaš Sámis. Adnogo sámegiellamáhttu buorrin bargoeallimis? Leatgo bargosajit erenoamážit sámegielagiidda? Dakkár bargosajit livčče okta instrumentealla sivva doalahit sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseami.

3.4 Metoda

Dutkamušas anán buhtes kvantitatiiva dutkanvuogi. Hellevik (2000: 110) mielde leat kvantitatiiva dutkanvuogi iešvuodát ahte: dutki háhká stuorát ovttadagain dieđuid maid sáhtá buohtastahttit, buktá dáid dieđuid ovdan nummirin ja čađaha statistihkalaš analysa datamatriissa loguin. Sáhtá ná dadjat: Nuppi kapihttalit lean meroštallan dutkanovttadagaid. Dál áiggun čilget mo mun deavddán dutkanovttadagaid loguiguin maid sáhtá buohtastahttit ja analyseret statistihkalaččat.

Earáid guorahallamat

Mun geavahan ovddimusat loguid ja dieđuid maid earát leat čoaggán iešguđetge áiggis ja atnui. In leat čađahan ovttage iskkadeami ieš. Dákkár dutkama hástalus lea

gávdat buriid gálduid mat áddet vástádusaid dutkamuša čuolmmaide. Dasto lea hástalus árvvoštallat dáid gálduid luottehahttivuođa ja gávdat buohtastahti loguid. Teorijaságaškuššama vuodul (gč. kap. 3.3.5) lean välljen dihto fáktoriid maiguin mihtidit etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Daid fáktoriid mun dutkkan iešgudetge gálduin viđát kapihttalis, ja ráhkadan odđa govvošiid (tabeallaid) mat leat fárus čuovusin. Dasto buvttán systemahtalaččat ovdan dan dutkama bohtosiid guđát kapihttalis.

Sámegiela stáhtus

Sámegiela stáhtusa čielggadan lágain mat hálddašit sámegiela geavaheami Norggas ja Suomas. Mun dutkkan sámegiela juridihkalaš stáhtusa oppalaččat ja iešgudetge dutkanovttadagas, ja árvvoštalan juridihkalaš stáhtusa mearkkašumi sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseamis.

Demográfalaš dieđut

Demografijamateriálas ozan buohtastahti dieđuid nu ahte sáhtán čájehit, jos vejolaš, demografijanuppástusaid viđa dásis – oppalaččat ja iešgudetge dutkanovttadagas:

1. Dutkanovttadaga sámegielaš logu
2. Dutkanovttadaga sápmelaččaid logu
3. Dutkanovttadaga álbmoga logu
4. Sámegielaš ahkejuogu
5. Sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseami

Dan lahkái geahččalan čájehit gos sápmelaččat leat molson giela sámegielas dárogillii dahje suomagillii, ja gos sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai. Mun dutkkan maid mearkkašago sámegielaš proseantaoassi álbmogis ja sápmelaččain maidege giellamolsumis ja buolvvaidgaskasaš sirdáseamis.

Institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimmat

Mun ozan iešgudetge čálalaš gálduin dieđuid institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimmain maid ulbmil lea lasihit sámegiela geavaheami ja eandalit dakkárat maid ulbmil lea lasihit buolvvaidgaskasaš giellasirdáseami. Dákkár doaimmat leat omd. sámi mánáidgárddit, oahpahus sámegillii ja sámegielas skuvllas, giellaguovddážat ja eará ásašusat mat ovddidit sámegiela geavaheami.

Mun dutkkan institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimmaid meari oppalaččat ja iešguđetge dutkanovttadagas, ja árvoštalan daid mearkkašumi sáme giela buolvaidgaskasaš sirdáseamis.

Sáme gielat bargomárkan

Sáme giela bargomárkana mearri dutkojuvvo sáme gielat almmolaš ása husaid vuođul iešguđetge dutkanovttadagas. Sáme gielat ása hus lea dán oktavuodas ása hus gos sáme giella adnojuvvo ansun dahje eaktun virgáibidjamis. Dakkár bargovejolašvuohta nannešii etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid ja váikkuhivččii sáme giela buolvaidgaskasaš sirdáseapmái. Sivvan dasa lea ahte lasihivččii dárbbu máhttit sáme giela.

4. Dutkanstáhtus

Sámegiela giellasosiologiija lea oalle uhccán dutkojuvvon. Eanaš dutkit leat dutkan sápmelaččaid giellamolsuma dahje giellaseailluheami. Muhtimat leat maid giddden fuomášumi sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodaide. Ealáskahttima, ja eandalit buolvvaidgaskasaš giellasirdáseami, eai leat gallis giedahallan.

4.1 Servodatdutkan

Giellasosiologiija gullá sihke servodatfágii ja giellafágii. Danne leage lunddolaš ahte servodatdutkan maid leat dutkan giellasosiologiija, ja sihke lappologaid ja antropologaid dutkamušain gávdná giellasosiologalaš dieđuid.

Just Quigstad (1925) muitala maŋimuš áhpesámegiela iggavuotnalaččaid ja áilulaččaid giela ja giellageavaheami birra, ja mo sin suopman jávkka go sii vádjoleđe.

Harald Eidheim (1971) čilge giellageavaheami muhtin mearrasámegilázis Oarje-Finnmárkkus gos sápmelaččat eai sámástan eará olbmuid gullut etnikalaš stigma geažil. Eaige atnán vejolažžan sámástit mánáidasaset, muhto baicce riektnan oahpahit sidjiide dušše dárogiela danne go buot eará domenat - ruovttu ja sápmelaččaid “closed sphere” olggobealde - ledje dárogielat.

Vilhelm Aubert (1978) čilge jagi 1970 álbmotlohkama raporttas gielalaš dáruiduhttima mekanismma, čájeha man muddui sápmelaččat leat molson giela iešgudet guovllus ja analysere sohkabeliid erohusaid giellamáhtus ja sámegiela sirdáseamis.

Asle Høgmo (1986) čájeha váikkuhusaid mearrasámeguovllu giellamolsumis mas mánná báhcá etnikalaš eahpevissisvuhtii, iige dieđe leago son sápmelaš vai dáža. Čoavddusin mánná ovddida goalmát etnikalaš molssaeavttu. Su etnistehttan šaddá ahte ii leat dáža iige sápmelaš.

Ivar Bjørklund (1985 ja 1986) čilge mo sápmelaččat “jávke” Návuonas nuppi máilmmesoadi maŋná. Sii heite sámasteames ja maidái atnimis iežaset sápmelažžan. Bjørklund čilge dan dainna ahte sidjiide sámegiella ja -kultuvra lei hehttehussan riikkaservodahkii oassálastimis. Gárttai beare divrrasin leat sápmelaš.

4.2 Gielladutkit

1970 rájes leat gielladutkit beroštišgoahtán dutkat sámi giellasosiologalaš áššiid. Stuorámus dutkanprošeavttat sáme giela sajádaga birra leat čadahuvvon Suomas 1970-logu álggus ja 1992-96. Vuosttaš prošeavttas **Marjut Aikio** ja **Anna-Riitta Lindgren** guorahallaba Sámi ruovttuguovllu sáme giela hálliid logu, ahkejuogu ja giellageavaheami, kárteba sámi bearrašiid giellageavaheami ahkejoavkkuid mielde, ja čájeheaba njealji buolvva informánttaid giellageavaheami. Váldo boađus lea ahte nuorat buolvvat suomastit ollu eanebut ruovttus go boarráset buolvvat. Eanaš Suoma beale sámi servodagain lei giellamolsun álgán. (Aikio ja Lindgreen 1973.)

Marjut Aikio jodihii nubbi prošeavtta áigodagas 1992-96 ja **Anna-Riitta Lindgreenis** lei guovddáš rolla. Dalle dutkkaiga sápmelaččaid etnisihtta ja sáme giela geavaheami sihke Sámi ruovttuguovllus ja ruovttuguovllu olggobealde: Roavvenjárggas, Oulus ja Helssegis. **Minna Partanen** (1994) lea čállán pro grádu dutkamuša sáme giela geavaheamis Sámi ruovttuguovllus ja **Marianne Lakomäki** (1997) lea čállán prográdu dutkamuša Oulu sápmelaččaid guovttegielatvuoda birra mas maid namuha Roavvenjárgga sápmelaččaid gielladili. Lindgreen lea dutkanprošeavtta bohtosiid vuodul čállán *Helsingin saamelaiset ja oma kieli* (2000).

Marjut Aikio lea bajábealde namahuvvon dutkamušaid lassín dutkan máŋgga oasi Suoma sápmelaččaid gielladilis – sihke giellaseailluheami, molsuma ja ealáskahttima. 1975:s čadahii Aikio (1990) sosiolingvisttalaš giedde barggu golmma sámi gilážis, Áŋŋelis, Lismmás ja Njunnásis. Aikio dutkkai ássiid formála ja eahpeformála giellageavaheami iešguđege domenas ja maiddái buolvvaid gaskkas. Sihke Áŋŋelis ja Njunnásis hálle olbmot sáme giela mánáide ja mánát maid sámástedje gaskaneaset. Lismmás fas boarráset buolvvat sámástedje, muhto eai hállan sáme giela mánáide. Measta guoktelot jagi maŋŋá Aikio lea fas dutkan Lismmá dili ja duodašta giellaealáskahttima. Dál buot mánát sámástit, ja son čilge maid mo dát ealáskahttin lea dáhpáhuvvan; nissonolbmuid dihtomielalaš giellaválljema bokte (Aikio 1994: 66).

Iežas váldobarggus *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä* (1988) Aikio čájeha mo sápmelaččat molso giela sáme gielas suomagillii. Son lea jearahallan buot vejolaš sáme giela hálliid viđa gilážis. Gilážiid ássit leat ieža fárren dahje sin máttut leat fárren Norggas dálá ássanguovlluide 1800-jahkečuodi loahpas. Boađus lei ahte giellamolsun

dáhpáhuvai johtileappot buolvadagaid gaskkas go buolvadaga siste. Giellamolsun dáhpáhuvai bearrašiid siste, giellaseailluheami deháleamos domenas, ja molsun lei dievaslaš. Sosiála rievdadusat, oktan hálliidservodaga árvovuogádaga rievdadusai-guin, vahágahtii oktavuodafierpmádaga. Rievdadusat váikkuhedje giellaválljemiidda maid.

Anna-Riitta Lindgren váldobargu sámi giellasosiologijjas lea girji *Helsingin saamelaiset ja oma kieli* (2000) mas dutká Suoma oaivegávppoga sápmelaččaid giella-duogáža ja ovddeš ja dálá geavaheami. Su dutkamuš lea kvalitatiiva dutkamus, mas ii sáhte dadjat ollu sámegiela geavaheami kvantitehta birra Helssegis. Dutkamušas bohtá ovdan ahte jearahallon sápmelaččat geavahit sámegiela priváhta oktavuoda-fierpmádagain ja sámi searvvi lahtuid gaskkas. Muhtun váhnemat ja mánát geavahit dušše sámegiela ruovttugiellan ja muhtun bearrašat sámegiela lassin maid suomagiela. Su dutkamušas bohtá maid ovdan ahte muhtimat leat álfarot heaitán sámasteames manjá go fárrejedje gávppogii. Muhtumat leat fas ealáskahtán iežaset giela gávppogis.

Lindgren lea maid ovddidan doahpaga gielalaš “emanicipation” (friddjadahkki) mas giellaealáskahttin lea oassin positiiva identitehtahukseamis. Soai čujuheaba Leena Hussain dasa ahte gielaide gaskkas lea vissis hierarkiija. Muhtin gielain lea eanet árvu (prestiša) go muhtin eará gielain. Giellamolsun dáhpáhuvvá hierarkijjas bajásguvlui: gielas mas lea uhcit árvu gillii mas lea stuorát árvu. Ođđa áiggi ealáskahttin geahččala molsut nuppi guvlui: gielas mas lea stuorát árvu gillii mas lea uhcit árvu. Dán proseassa sivvan atniba gielalaš emansipašuvnna. (Huss ja Lindgreen 2000.)

Ulla Puoskari-Aikio lea dutkan oahpahusa sámegielas ja sámegillii erenoamážit Suomas, muhto maidái eará Davviriikkain (1997 ja 2001). Son čájeha ahte sihke sámegielat oahpahusas, ja sámegiela eatnigiela ja amasgiela oahpahusas lea oahppiid lohku lassánan 1980 ja 90-logus. Skuvlalahku mii addá oahpahusa sámegillii, lea maid lassánan. 1998 rájes lea sámegiela välljenávdnasa oahppiidmearri njiedjan. Eatnigiela oahpahus ja sámegielat oahpahus lea veaháš lassánan dán áigodagas. (2004.) Ovttas **Merja Pentikäisiin** (2001) lea Aikio-Puoskari dutkan Suoma beale sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodaid Suoma ja riikkaidgaskasaš lágaid mielde.

Sámi Instituhta dutki **Seija Guttorm** (1987) lea dutkan Ohcejoga sámegielat mánáid giellamáhtu ja gielladuogáža 1985-86. Dutkamušas bohtá ovdan ahte sullii 65

proseantta skuvlla sámemánáin máhtte sámegiela, ja ahte lea sohkaabeale erohus váhnemiin geat oahpahit sámegiela mánáide. 75 proseanttas mánáin leat guktot váhneamat sámegiela. Dan 25 proseanttas geain nubbi váhnen lea sámegiela, lea 80 proseantta eatnit ja 20 proseantta áhčit.

Nils Jernsletten - Romssa universitehta sámegiela professor - jođihii dutkanproseavtta “Språket blant samene i Troms” 1982-83. Ulbmilin lei čohkket dieđuid ja čilget Romssa fylkka sámi-dáru mánggagielat servodagaid giela ja giellageavaheami. Fáddá gullá vuosttažettiin sosiolingvistihkkii, muhto Jernsletten (1985 ja 1986) čilge maid giellamolsunproseassa ja giellasosiologalaš dili omd. Ruŋggus ja árvvoštallá manne máttasápmelaččat leat seailuhan giela dáža birrasis, seammás go fas mearrasámi gilážat molso giela moatti buolvvas.

Jon Todal (2002) duodašta ahte giellaealáskahttin dáhpáhuvai Norggas 1990-logus. Ii fal dan lahkái ahte šadde eanet hállit, muhto ahte leat eanet mánát geat máhttet sámegiela ja ohppe dan fágan skuvllas. Todal lea gávnahan makkár etnikkalaš ja gielalaš duogáš lea vuodđoskuvlla oahppiin geat lohket sámegiela nubbin giellan. Boađus lea ahte eanaš mánát leat etnikkalaš sápmelaččat ja sámegiela oahpahuš nubbin giellan lea dihtomielalaš viggamuš ealáskahttit giela. Todal dutká maid mo ealáskahttin dáhpáhuvvá muhtin bearrašiin. Su objeavttat leat ealáskahttan bearraša sámegiela das rájes go mánná riegáda. Olbmuid giellavierut dattetge bissot. Sii geat leat hárvánan dárustit gaskaneaset dárustit ain, muhto sii geat máhttet, sámástižohtet njuorat mánáin.

Elina Helander (1984) lea dutkan Badje-Sohppara golmmagielat sápmelaččaid giellaválljema ja giedahallá dutkamušastis maiddái sápmelaččaid giellaseailluheami ja giellamolsuma. Son čájeha mo domena ja nuppi olbmo giellamáhttu mearridit giellaválljema ja dakko bokte makkár giela olbmot hállet gaskaneaset dihto oktavuodain.

Ubmi universitehta sámegiela professor **Mikael Svonni** lea dutkan skuvlamánáid sámegiela máhtu Ruota beale sámeskuvllain (1993) ja sámemánáid skuvlaoahpahusa Ruotas 1990-logus (1999). Lea miellagiddevaš ahte son dutká skuvlla rolla giela seailluheamis ja ealáskahttimis. Ovttas Kenneth Hyltenstamain ja Christopher Stroudain (Hyltenstam gázzi 1999) lea Svonni dutkan sámegiela dili Ruotas. Sii vihkkedallet iešgudege fáktora servodaga, joavkku ja ovttaskas olbmuid dásis mat

váikkuhit sámegeiela seailluheapmái ja ovddideapmái. Sii gávnnahit ahte sámegeiela ceavzinnávccat leat buorránan maŋimuš logi jagis Ruota bealde, ja atnet sámegeiela seailunvejolašvuoda buorebun dál (gč. maid kap. 3.3.2).

Doavttirgráda studeanta **Annika Jansson** lea Sámi Instituhta prošeaktabargin čuvvon 14 sámi bearraša geat ealáskahtte sámegeielaid Norggas, Suomas ja Ruotas. Buot gávccii davvisápmelaš bearraša orro Ruota beale Sámis. Sullii 60 ollesolbmo ja 30 máná leat fárus su dutkanprošeavttas mas son lea ovttasbargan maid dáid mánáid skuvllaiguin ja mánáidgárddiiguin. Son lea čuvvon mánáid miehtá beaivvi ja oaidnán mii dáhpáhuvvá giela ektui sihke skuvllas, mánáidgárddis, astoáiggis ja bearašeallimis. Buot bearrášat orrot guovlluin gos sámegeiella lea áitojuvvon, nu ahte juohke sajis lea sáhka giellaealáskahttimis. Jansson lei gárvvisteamen doavttirgrádabarggu 2003 go jámii. Uppsala universitehta gárvvistii girjji su giehtačállošiid vuodul 2005 gida. (Jansson 2002 ja 2005.)

Leena Huss (1999) giedahallá Davviriikkaid davviguovlluid vehádatálbmogiid – sápmelaččaid, durdnosleahkelaččaid ja kveanaid – ealáskahttinveggamušaid. Son lea dutkan iešgudege ealáskahttindoaimma eanaš sámi guovlluin ja máŋgga sámegeielas. Son čilge viggamušaid beassat heahpatvuodas go lea vehádatgiela hálli, oahppat ođđasit masson giela ja oahppat lohkat ja čállit iežas njálmmálaš vehádatgiela. Sierran son giedahallá viggamušaid váldit atnui mánáidgárddi ja skuvlla ealáskahttinbáikin. Son čájeha mo sápmelaččat leat bargan viiddidit sámegeiela sajádaga almmolaš domenain: hálddahasas, šáhkkemedias, girjjálašvuodas, teáhteris ja filmmas, oskkus, ja eará sajiin.

4.3 Ođđaset konfereanssat

Sámegeiela dilli lea maid leamaš fáddán muhtin konfereanssain maŋimuš jagiid: Sámi allaskuvlla 10-jagi ávvosemináras Guovdageainnus (1999), Norgga beale Sámedikki konfereanssas “Sámegeiela sadji skuvllain ja lagasservodagas” Leavnnjas (Sámediggi N 2000) ja Sámi Instituhta ja Suoma beale Sámedikki “Ravdaguovlluid ealáskahttin-konfereanssas” Anáris 2002. Konfereanssa raporta ii lean almmuhuvvon 2005 gida. Buot konfereanssain lea leamaš sáhka sámi giellasosiologalaš áššiin ja ođđa dutkanbohtosat leat buktojuvvon ovdan.

5. Dutkanmateriála ja dan árvvoštallan

Dán kapihttalis áiggun čilget mo mun geavahan ja árvvoštalan dutkanmateriála. Kapihttalis leat njeallje oasi. Dutkanmateriála muitala demografiija, institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimmaid, sáme giela stáhtusa ja sáme gielat bargomárkana birra. Demografiijamateriála lea viiddis ja dasa leat laktásan ollu gáldokritihkalaš čuolmmat. Danne šaddá demografiijamateriáloassi olu guhkibun go oasit ealáskahttindoaimmaid, giela stáhtusa ja sáme gielat bargomárkana birra.

5.1 Demografiijamateriála

Demografiijamateriálas ozan davvisáme gielagiid ássanguovllu, olmmošlogu ja ahkejuogu. Daid lassín ozan materiálas dieđu das man stuoris sáme giela hálliid oassi lei álbmogis ja man stuorra oassi sáme gielagat ledje sámi álbmogis iešguđet dutkanovttadagas ja iešguđet áigodagas. Materiála lea válljejuvvon ovdaguorahallama vuođu ja leat dán dutkamuša čuolmmat ektui buoremus gáldut davvisámi demografiija ja sápmelaččaid giellamáhtuid dutkamis.

5.1.1 Friis etnográfalaš kárttat

Jens Andreas Friis jođii 1860:s Ofuohta rájes davás gitta Máttá-Várjjagii. Mátkkis čohkkii dieđuid guovllu álbmogiid logu ja olbmuid giellamáhtu birra. Dieđut bohtet ovdan etnográfalaš kárttain (Friis 1861). Kártii ja álbmotlogahallamii Friis lea merken sáme-, látte- ja dážabearrašiid loguid juohke proavás- ja báhpasuohkanis 1860. Son lea maid merken dakkár dáhpáhusaid, main bearrašis unnimusat okta máhtii ovttadahje guovtti eará čeardda giela. Namalassii dakkáriid main sámebearrašis oktage máhtii dáro- ja/dahje suomagiela, dážabearrašis oktage sáme- ja/dahje suomagiela ja láttebearrašis dáro- ja/dahje sáme giela. Dasa lassín lea tabeallas indiviidakolonna mas bohtá ovdan man ollu sápmelaččat, láddelaččat ja dážat ledje iešguđet guovllus 1855.

Sáme giela hálliid meroštallan

Friisa sápmelaš-meroštallan čuovui giellamáhtu. Son anii bearraša mii geavahii dáro giela ruovttus, dáža bearrašin, ja seammá láhkai meroštalai eará álbmogiid ruovttu váldogiela hárrái. (Martinussen 2004: 124.) Danne lea čielggas ahte buot sámebearrašat máhtte sáme giela. Dakkár gažaldat báhcá dattetge vástitkeahttá: Ledjeho

sámegiela olbmot jagi 1860 látte- ja dážabearrašiin merkejuvvon sápmelažžan vai láttánin dahje dážan 1855? Gáldut eai atte čielga vástádusa gažaldahkii.

1855 indiviidaloguid Friis dáiddii leat viežžan dan jagi álbmotlohkamis. 1855 álbmotlohkamis ráhkadedje nu gohčoduvvon viessolisttuid, main logahallui olmmošmearri juohke dálloalalus. Čearddat ledje merkejuvvon sierra dálloalalu dásis - dáža, sápmelaš ja láddelaš. (Jernsletten 1999: 29 ja 44.) 1855 álbmotlohkamis ii leat báhcán čilgehus das mo galggai meroštallat čearddalašvuoda. Mii diehtit dattetge mo Unjárgga suohkanbáhppa, Chr. Sommerfeldt, čadahii Deanu ja Unjárgga lohka 1856. Son geavahii áhči čeardda váldeaktun ja “mieđihii gal ahte nuppi buolvvas juo livččii máŋga ‘dáža’ bearraša juo jorran ‘sápmelažžan’ su ge kriteraid mielde”. (Jernsletten 1999: 38.) Sommerfeldt dovddasta nappo ahte sámegiela hálliid lohku lei stuorát go su sápmelaš lohku.

Árvvoštallan

Jernsletten (1999: 44) váruha ahte lea váttis kvantifiseret gielladili Friis kárttaid vuodul. Maiddái Martinussen fuomášuhtá ahte Friis kárttain ja tabeallas dáidet leat menddo vuollegis logut. Son ákkastallá ahte Friis gokčá nu stuorra guovllu ahte gáldu ii sáhte leat áibbas luohthahti. Son atná čielggasin ahte Friis lea geavahan nuppi gieđa gálduid, ja jos Friis ii leat diehtán maidege muhtin guovllu duogážis, de lea čállán ahte doppe ásse dážat. Ovdamearkan leat Forsa olbmot Ivvárstáđiid báhppasuohkanis. 1860 kárttas ledje sii dážat ja ásse viesuin. 1887 lei Friis ráhkadan ođđa kárta ja dan kárttas ledje sii sápmelaččat ja ásse gođiin. (Martinussen 2004: 123-124.)

Mu mielas sáhtá jáhkkit, muhto ii duodaštit, ahte 1855 namuhuvvon sápmelaččat ledje sámegiela, ja mun maid anán jáhkehahtin ahte sámegiela olbmot dáža- ja láttebearrašiin 1860 guorahallamis eai lean logahallon sápmelažžan 1855 logahallamis. Dainna eavttuin sáhtá árvvoštallat iešguđet guovllu sámegiela logu dainna lágiin ahte lasiha látte- ja dážabearrašiid lahtuid geat máhtte sámegiela, sápmelaččaid lohku (čuovus 5.1). Dátge šaddá unnimus lohku danne go Friisa tabeallas oaidná dušše ahte unnimusat okta olmmoš látte- ja dážabearrašis máhtii sámegiela. Lea maid vejolaš ahte buohkat máhtte sámegiela, muhto dan ii sáhte šat guorahallat.

Guokte sáme giela

Friisa guorahallanguovlu gokčá ollásit davvisáme giela guovllu Norggas earret Viestterállasa, muhto juohke geažis lea guovlu gos sápmelaččat leat hállan eará sáme giela - Máтта-Várjjagis ja Bállagis (gč. kap. 2). Friis ii leat ieš merken makkár sáme giela olbmot máhtte. Dat dahká váttisin gávdat nuortalaš giela hálliid logu Máтта-Várjjagis ja julevsáme giela hálliid logu Bállagis.

Kártii Friis lea merken 12 bearraša Geavngiá Ruošša bealde, geat dáide lean nuortalaččat danne go báiki lei nuortalaččaid geasseorohat. Friis ii dáidde leat logahallan Geavngiá nuortalaččaid Norgga beale sápmelažžan. Báhcaveaisiidda nuortalaččat johte maid Norgga bealde, muhto ledje Ruošša stáhtalahtut. Daid lassin Friis lea čállán ahte njeallje nuortalaš bearraša ásse Njávdamis, ja dat ledje fas Norgga fásta ássit. (Vorren 1979: 59.) Danne geasán njeallje bearraša lahtuid eret Čáhcesullo báhpasuohkana sápmelaš logus masa Máтта-Várjjat gulai. Báhpasuohkanis lei sápmelaččaid gaskamearalaš bearašlohku vihtta, ja nuortalaččat ledje dasto sullii 20. Dán logu geasán eret guovllu sáme gielagiin ja dađe mielde gávnnan davvisáme gielat álbmoga logu.

Bállagis, mii lei Davvi-Sálttu báhpasuohkanis, in earut davvisápmelaččaid ja julevsápmelaččaid, muhto logan buohkaid davvisáme gielagin. Dasa leat ovddimusat geavataš sivat. Ii oro leamen vejolaš sirret dáid danne go in oainne kárttas geat ledje julev- ja davvisápmelaččat. Iige oro leamen dárbu sirret daid danne go lea sáhka uhca gielalaš erohusain ja buot sápmelaččat dán guovllus dáide gulahallan sáme giellii gaskaneaset. Mii sáhttit jáhkkit ahte sii leat gullan seammá giellaservodahkii.

Bohtosat

Friisa álbmotlohkan čájeha ahte 55.864 olbmo ásse davvisámi guovllus 1855. 14.524 ledje davvisápmelaččat ja dáid lassin máhtte goitge 865 eará olbmo sáme giela. Sáme giela hállit ledje oktiibuot unnimusat 15.389, mii dagai 28 proseantta álbmogis. Juohke proavásuohkanis ja measta juohke báhpasuohkanis ásse sáme giela hállit. Measta juohke báhpasuohkanis ledje maid earát go registrerejuvvon sápmelaččat geat máhtte sáme giela. Kárttas fas áicá ahte sápmelaččat ásse dadjat juo miehtá Davvi-Norgga Ufuohta rájes davás. (Čuovus 5.1.)

5.1.2 1930 álbmotlohkamat

Statistihka Guovddášdoaimmahat čadahii 1930 álbmotlohkama miehtá Norgga mas maid dáhtui diehtit olbmuid náli (dárogiillii *rase*) ja giellageavaheami ruovttuin. Juohke ruovttus gos lei unnimusat okta kveana dahje sápmelaš, galggai vástidit gažaldaga álbmotgullelašvuoda ja ruovttugiela geavaheami birra.

26. gažaldat lei álbmotgullelašvuoda birra:

Náli: dáža, sápmelaš, kveana, dáža-sápmelaš, dáža-kveana, sápmelaš-kveana. (Mu jorgaleapmi.)

27. gažaldat lei ruovttugiela geavaheami birra:

Makkár giela hállá beaivválaččat ruovttus? Dárogiela, sáme giela vai kveanagiela. (Mu jorgaleapmi.)

Jos olmmoš ii lean buhtes “nális”, de galggai merket makkár seaguhus son lei. Jos seaguhus ii lean dássálaga, de galggai skovváii merket dán álbmoga mii lei gievrrabut ovddastuvvon. Ovdamearkka dihte jos nubbi váhnen lei kveana ja nubbi dáža-kveana seaguhus, de galggai čállit kveana-dáža ja sárgut guokte sárgá kveana sáni vuollái. (Jahn 1933: 1.)

Álbmotlohkama boađus lei ahte Norggas ledje 20.704 sápmelačča. 14.574 olmos lei sáme giella ruovttugiellan. (Jahn 1933: 3 ja tabealla 1.) Leat sivat jáhkkit ahte ii goabbáge lohku atte áibbas duohta gova sápmelaččaid mearis ja sáme giela hálliid logus. Danne guorahalan álbmotlohkama raportta dainna ulbmiliin ahte gávnnan vejolaš boasttugálduid ja deaivilis loguid.

Sápmelaš-meroštallan

Álbmotgullelašvuolta lea meroštallon symetriijaprinsihpa mielde ja muhtin muddui giellageavaheami vuodul. Sápmelaš-meroštallama mielde sápmelaččat ledje “buhtes” sápmelaččat ja 75 proseantta sápmelaččat beroškehtá das hállego sáme giela beaivválaš ruovttugiellan vai eai. 50 proseantta sápmelaččat ledje sápmelaččat jos hálle sáme giela beaivválaš ruovttugiellan, muhto eai adnojuvvon sápmelažžan jos hálle dárogiela dahje kveanagiela ruovttugiellan. Eaige 25 proseantta sápmelaččat adnojuvvon sápmelažžan vaikko hálle sáme giela beaivválaš ruovttugiellan. Dasa

lassin lei kveana-sápmelaš sierra kategoriija. Kveana-sápmelaš kategoriija lei álbmot-rehkenastimis juhkkuojuvvon beallái: sápmelaččaide ja kveanaide. (Jahn 1933: 2-3.)

Sápmelaččaid árvvoštallan

Sápmelaš historjáčáli Regnor Jernsletten fuomášahtta ahte: “genealogalaš nálli ja sosiála čearddalaš stáhtus eai leat seammálágan áššit. Gažaldat lea, man muddui lea vejolaš árvvoštallat sosiála čearddalaš stáhtusa omd. álbmotlohkamiid dieđuid vuodul?” Jernsletten deattuha ahte vaikko sápmelaš dáidá vikkahit iežas dohkkehuvvot dážan, de lea gažaldat das dohkkehago biras su dážan. (Jernsletten 1999: 28.) Goitge sápmelaččat dáide ain atnit iežaset lagaš olbmuid ja fulkkiid sápmelažžan, vaikko dat náitaladdege nuppi álbmogii gulli olbmuiguin ja molso ruovttugiela.

Danne anán dutkamušas sápmelažžan buohkaid geat devde objektiivva eavttuid čálihit iežaset Sámi jienastuslohkui. Sii ledje buohkat geat dán álbmotlohkama mielde ledje 25-100 proseantta genealogalaš sápmelaččat. Dán rehkenastima mielde ledje dasto 29.304 sápmelačča Norggas. Sin lean juohkán davvisámeaguovllu gielddaide ja dutkanovttadagaide (čuovus 5.2).

Giellameroštallan ja -árvvoštallan

Álbmotlohkamis lea registreren olbmuid juogo dárogielagin, kveanagielagin dahje sámeagielagin. Árvvoštallama vuodđun lei dáinna giela doaibma (function) ruovttus (čuovus 3.1). Das ii leat váldon vuhtii ahte olbmot sáhte leat guovtte- ja mángga-gielagat. Iige leat jerrojuvvon máhttego olbmot sámeagiela vaikko ii lean beaivválaš ruovttugiella. Jos omd. muhtun olmmoš seahkalas náittosdilis geavahii dáro- dahje kveanagiela beaivválaš giellan, de álbmotlohkamis ii boađe ovdan ahte máhtii sámeagiela maid. Danne sáhtta árvvoštallat ahte sámeagiela hálliid lohku lea menddo uhcci jagi 1930 álbmotlohkamis.

Sivat leat maid jáhkkit ahte olbmot geain beaivválaš giella lei jorran dáro- dahje kveanagiellan, ain hálle sámeagiela eará sámeagielagiiguin. Dan láhkai sii ledje ain fárus sámi giellaservodagas ja livččii dehálaš diehtit sin logu. Muhto materiálas eai leat dieđut olbmuid duohta giellamáhtuin ja danne dat báhcá čilgekeahhtá.

Dat, maid gávnnan dán materiálas, leat čielgaset dieđut dain geain lei sámeagiella beaivválaš giellan Finnmárkkus ja Romssas. Nordlándda fylkkas eai leat logahallan

sámegielaigiid ja sápmelaččaid logu gielddaid mielde. Fylkkalogahallama mielde ásse goitge 1.746 sápmelačča Nordlándda gilážiin ja 17:s gávpogiin. 1.355:s hálle sámegiela beaivválaš ruovttugiellan.

Juohke gielddas Finnmárkkus ja Romssas lean bidjan oktii buohkaid geain lei sámegiella ruovttugiellan. Čuvvosis 5.2 čájehan dutkanovttadagaid olmmošlogu, sámegiela hálliid logu, sápmelaččaid logu ja sámegielaigiid proseantta dutkanovttadaga sápmelaččain ja dutkanovttadaga ollislaš álbmogis. Daid dieđuid geavahan guđát kapihttalis go válddahalan mo sámegielaigiid lohku lea nuppástuvvan.

Bohtosat

Go geavaha sámii jienastuslogu eavttuid rehkenastimis, de lea boadus ahte Norggas ledje 29.304 sápmelačča jagi 1930. 25.935 sápmelačča ásse dán dutkamuša dutkan-guovllus, dán hállet unnimusat 12.537 sámegiela ruovttugiellan (fuomáš ahte Davvi-Nordlándda sámegielaigiid eai leat fárus dán logus). Sámegiela hállit oktiibuot ledje unnimusat 12.666. Dát lohku muitala ahte 129 dážas ja kveanas lei sámegiella ruovttugiellan.

Sullii bealli sápmelaččain eai hállan sámegiela beaivválaš ruovttugiellan. Dat čájeha ahte giellamolsun lei álgán. Čuvvosis 5.2 bohtá ovdan ahte dilli molsašuddá sakka guovllus guvlui ja gielddas gildii. Álbmotlohkamis ii boađe dattetge ahki ovdan, ja danne lea veadjemeahtun čájehit makkár ahkejuohku sámegielaigiin lei. Dát livččii dehálaš dán dutkamušas mas okta váldočuolbma lea dutkat giellasirdáseami buolvvaid gaskkas.

Mátta-Várjjagis ii leat fas vejolaš earuhit nuortalašgiela ja davvisámegiela hálliid. Iige Bállagis leat vejolaš earuhit julevsámegiela ja davvisámegiela hálliid dannego álbmotlohkamis ii leat namuhuvvon makkár sámegiela olbmot hálle.

5.1.3 1970 álbmotlohkamat

Statistihka Guovddášdoaimmahat čađahii 1970 álbmot- ja ássanguorahallama miehtá Norgga. Dán guorahallamii lassin sáddii olbmuid skovi sámegiela ja identitehta birra dihto gielddain ja gielddasiin Davvi-Norggas. Ulbmilin lei gávdnat statistihkalaš dieđuid sápmelaččain geat orro dáid guovlluin. Vilhelm Aubert lea analyseren dán

guorahallama ja almmuhan bohtosiid raporttas *Sámi Álbmut Davvi-Norgas/Den samiske befolkningen i Nord-Norge*. Aubert lea geahččalan ráddjet sámi álbmoga, ja čilget dan demográfalaš ja sosiála dovdomearkkaid mielde. Dasa lassin son buohtastahtá iešgudege Davvi-Norgga guovllu sámi álbmoga, ja son analysere sámi álbmoga oassin Davvi-Norgga álbmoga hárrái. (Aubert 1978: 3.)

Iskkadanvuohki

Ovttasráđiid sámeorganisašuvnnaid ovddasteaddjiiguin Statistihka Guovddášdoaimmahat ráhkadii jearahallanskovi. Skovvi lei sihke dáro- ja sámegillii, ja das ledje njeallje gažaldaga (mu heiveheapmi dálá čállinvuohká):

1. *Leigo sámegiella vuosttaš giella maid peršuvdna ieš sártnui?*

Vástidanmolssaeavttut ledje: *lei* ja *ii*.

2. *Leigo sámegiella vuosttaš giella maid uhcimusat okta peršuvdna váhnemiin sártnui?*

Vástidanmolssaeavttut ledje: *lei*, *ii* ja *in dieđe*

3. *Leigo sámegiella vuosttaš giella maid uhcimusat okta peršuvdna ádjáin dahje áhkuin sártnui?*

Vástidanmolssaeavttut ledje *lei*, *ii* ja *in dieđe*

4. *Atnágo peršuvdna iežas sápmelažžan?*

Vástidanmolssaeavttut ledje *lei*, *ii*, *in dieđe* ja *in dáhto vástidit*.

Orrunviesu oaiveolbmos dahje su sadjásaččas lei ovddasvástádus fuolahit ahte skovvi devdojuvvui juohke olbmo nammii dálloalhus. Maiddái mánáid ovddas galggai deavdit sierra skovi, ja vástidanproseanta leige viehka allat - ollu gielddain lagabui dahje 100 proseanta. (Aubert 1978: 130-137.)

Álbmotlohkama árvvoštallan

Sivat leat jáhkkit ahte álbmotlohkama dieđut eai doala čuohte proseanta deaivása. Iešmeroštallan lei vuodđun ja olmmoš ieš attii dieđu iežas vuosttaš giela ja etnisitehta birra. Dábálaččat livččii dát buorre vuohki, muhto Martinussen (2004: 123) fuomášuhtá ahte dákkár registrerenvuohki lea:

...hearki iežas áiggi oainnuide. Áigodagas goas nannosit vuosttaldedje sápmelaččaid, sáhtta jáhkkit ahte ollugat eai atnán vuohkkaseabbon almmuhit iežaset sápmelažžan. (Mu jorgaleapmi.)

Nubbi čuolbma lea ahte olbmot vástidedje dušše gažaldaga: “*Leigo sámegiella vuosttaš giella maid peršuvdna ieš sártnui?*” Ii jerrojuvvon máhttego ain dan. Iige boađe ovdan máhttego olbmot sámegiela vaikko ii leange sin vuosttaš giella. Lea omd. vejolaš ahte mánát, geat bajásšattadettiin ledje gullan ollu sámegiela, máhtte dan vaikko eai atnán dan vuosttaš giellan.

Mánjga guovllus gos ledje ollu sápmelaččat Friisa guorahallamis ja 1930 álbmotlohkamis, eai lean olbmot ožžon skovi sámegiela ja identitehta birra. Romssa gávpogis ledje fas dušše muhtin boaittobeale biiret fárus, eaige guovddáš gávpotoasit. Narviikka ja Háštta gávpogat eai lean fárus. Aubert ieš namuha Rásmirvuovddi Leangaviikka gielddas dehálaš guovlun mii lei gahččan eret, vaikko guovllu álbmogis lei čielga sámi duogáš. Son atná maid Álaheaju guovlun gos dieđut 1970 lohkamis dáide leat oalle váilevaččat, ja geažida ahte Láhpisge eai sáhte leat rivttes dieđut. Goappašiid gielddain lea sáhka menddo vuollegis loguin sámegiela hálliin ja/dahje olbmuin gain lea sámi duogáš. (Aubert 1978: 35-40.)

Aubert buktá dattetge ollu mávssolaš dieđuid. 10.535 olbmo ledje almmuhan iežaset hállat sámegiela vuosttaš giellan álbmotlohkama dutkanguovllus, ja Aubert lea juohkán dáid gieldda, fylkka ja riikka dássái. Ovdan boahdá maid gallis atne iežaset sápmelažžan ja gallásis ledje sámi dovdomearkkat. Aubert atná buohkaid sápmelažžan geat čájehit sámi dovdomearkka ja meroštallan sápmelaččaid ná:

...su guhte máhtta sámegiela, guhte lea vástidan ahte unnimusat okta váhnen dahje áhkku/áddjá máhtta/máhtii sámegiela, ja maddái dáid olbmuid geat eai loga diehtit máhttágo/máhtiiigo váhnen, áddjá/áhkku sámegiela, dahje lei eahpesihkkar iige háliidan vástidit máhttágo/máhtiiigo áddjá/áhkku sámegiela.

(Aubert 1978: 43 tabeallačilgehus. Mu jorgaleapmi.)

Bohtosat

Aubert dieđuid vuodul čájehan man ollu sápmelaččat ja sámegiela hállit ledje juohke gielddas ja dutkanovttadagas. Romssa gieldda bohtosiid bijan Davvi-Romssa mearra-

sámevuovllu vuollái. Sivvan dasa lea ahte eanaš biiret Romssa gielddas mat ledje ožžon gažadanskovi, gulle ovddeš Moskavuona gildii ja dan lean nuppi kapihttalit meroštallan gullevažžan Davvi-Romssa mearrasámevuovlui. Dattetge leat fárus maid biiret mat gullet Gaska-Romsii, muhto in oainne eará vejolaš čovdosa jos in áiggo guođdit Romssa loguid. Čuvvosis 5.3 mun čájehan dutkanovttadagaid mielde guorahallojuvvon gielddaid olmmošlogu, sápmelaččaid logu, sámegeiela vuosttašgiel hálliid logu, sámegeiela vuosttašgiel hálliid oasi sápmelaččain ja daid oasi olmmošlogus.

Aubert lea maid juohkán sámegeielagiid agi mielde nu ahte boahtá ovdan man stuorra proseantta gieldda sápmelaččain iešguđege agis (0-9, 10-19, 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-69, 70-79, ja 80-bajás) máhtte sámegeiela (1978: 46-49). Statistihka Guovddášdoaimmahagas lean ožžon absoluhtta loguid nu ahte sáhtán čájehit ovttaskas sámegeiela hálli logu iešguđege ahkejoavkkuin iešguđege gielddas ja dutkanovttadagas (SGD 1970, čuovus 5.4). Loguid geavahan guđát kapihttalit go árvoštalan sámegeiela hálliid nuppástusaid iešguđege guovllus. Anonymitehtagáibádusa geažil in sáhte almmuhit loguid mat leat unnit go golbma. Danne lean merken uhcit loguid juogo nollain dahje gollmežiin. Dát lea fas sivvan manne sámegeielagiid logut čuvvosiin 5.3 ja 5.4 eai soaba áibbas juste.

5.1.4 Sámi giellaráđi iskkadeapmi 2000

Ovddeš Sámi giellaráđi, dál Sámedikki giellaossodat, lea geatnegahtton ráhkadit Sámediggái dieđáhusa sámegeiela dili birra Norggas juohke njealját jagi. Jagi 2000 dat barggahii Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáži giellageavahaniskadeami. Bohtosiid dat almmuhii guovtti girjjis ja ovttá kommentáragihppagis (Ravna 2000a, Ravna 2000b ja Skutnabb-Kangas 2000).

Iskkadeamis geavahan guokte váldooasi demográfalaš materiálan:

- “Sámi guovlluid ovttaskas olbmuid sámegeiela geavaheapmi”
- “Sámegeiela oahpamus almmolaš oahpamuslágádusain”

Guorahallanguovlu

Didoštallanfitnodat OPINION čadahii iskkadanoasi ovttaskas olbmuid sámegeiela geavaheami birra áigodagas 1.2.-31.3. 2000. Geográfalaš guovllu ráddjema vuodđun

lei gos navde sámeielagiid ássat Norggas. Davvisámeiguovllu meroštallan lei: Buot gielddat Finnmárkkus, Romssa fylkkas Návuona, Ráissa, Gáivuona, Ivgu, Omasvuona, Ráisavuona, Bearddu, Siellatgieldda, Loabága ja Skániid gielddat ja Nordlándda fylkkas Dieldanuori ja Evenášši gielddat. (Ravna 2000a: 8-9.)

Davvisámeielat guovlu lei dainna meroštallamiin gáržžiduvvon ovddeš guorahallamiid ektui. Dat ii guorahallan olles davvesámeiguovllu nu go Friis 1855-60 ja Statistihka Guovddášdoaimmahat 1930. Iige guorahallan álggage gávpogiid dego Romssa, Háštta ja Narviikka. Statistihka Guovddášdoaimmahaga 1970 álbmotlohkama ektui leat maid mánga gieldda Romssas ja Nordlánddas báhcán guorahalakeahtta. Nuppi dáfus dat guorahalai muhtin guovlluid buorebut go 1970 álbmotlohkan, mii ii guorahallan olles Ivgu, Omasvuona, Ráissa, Láhpi, Álaheaju, Davvisiidda, Gánjaviiikka ja Máтта-Várjjaga (Aubert 1978: 25).

Nuppiid sániiguin báhce dehálaš oasis davvisámeiela guovllus guorahalakeahtta jagi 2000. Dat mearkaša ahte mus eai leat diedut maid sáhtán ollásit buohtastahttit ovddit álbmotlohkamiiguin. Ravna dattetge čilge ahte: “Mii navdit čuovvovaččat. Sullii 400 olbmo áddejit sámeiela Gaska-Romssas, sullii 800 olbmo áddejit sámeiela Romssas, sullii 300 olbmo áddejit sámeiela Narviikkas, Háštta ja Budejjus, ja sullii 3.500 olbmo áddejit sámeiela eará guovlluin (vuosttažettiin Gaska- ja Máтта-Norggas, earret dáid máttasámi guovlluid mat leat leamaš iskkadeamis mielde)”. (Ravna 2000a: 15.)

Guorahallanvuohki ja sámeiela hálli meroštallan

Maidái guorahallanvuohki lei earálágan 2000 iskkadeamis go ovddit álbmotlohkamiin. OPINION čadahit telefodnajearahallamiid ráddjejuvvon olmmošmeriin, iige sádden skovi buohkaide muhtin guovllus, nugo nuppit ledje dahkan 1930 ja 1970 álbmotlohkamiin. Dat maid jearahalai dušše ollesolbmuid badjel 18 jagi. Olles guorahallanguovllus ásse jagi 2000 sullii 95.000 olbmo ja OPINION jearahalai 5.751 olbmo giellamáhtu birra. Jearahallamis gávnnai 954 sámeielaga geat ledje fárus dárkilet jearahallamis giellamáhtu ja giellageavaheami birra. 1001 olbmo geat eai máhttán sámeiela, välljejuvvojedje vástidit gažaldagaid ee. guottuid birra sámegillii, dárbbu oahppat sámeiela ja ledjeko sis mánat geat máhtte sámeiela. (Ravna 2000a: 9)

Sámegiela meroštallan lei:

Olmmoš máhtá dahje muhtun muddui ádde sámegiela. Áddet sániin oaivvilda ahte sáhtá čuovvut dábálaš ságastallama. (Ravna 2000a: Gažadanskovvi, davvisámegiela gáhppalat. Mu heiveheapmi.)

Jos olmmoš áddii sámegiela dán meroštallama mielde, de oaččui lassigažaldagaid earret eará sámegiela máhtu ja geavaheami birra. Sus dáhtui omd. diehtit man bures son hálai sámegiela: hálai sámegiela hui bures, oalle bures, uhccán dahje ii hállan. Jos olbmot lei mánná, de dáhtui maid diehtit man bures mánná hálai sámegiela: hui bures, oalle bures, uhccán dahje ii hállan. (Ravna 2000a: Gažadanskovvi, davvisámegiela gáhppalat.)

Áššedovdi árvvoštallan

Tove Skutnabb-Kangas lea árvvoštallan iskkadeami ja jearrá man bures informánttat ovddastit sámegiela álbmoga Norggas. Son váruha ahte sáhttet leat systemáhtalaš erohusat olbmui geat serve jearahallamiidda ja dain geat eai searvan. Okta sivvan dasa sáhtá leat ahte OPINION gažadii dušše olbmuid geain lei viessotelefovdna. (2000a: 49.)

Sámegiela ollesolbmuid dieđut

Ovttaskas olbmuid giellageavaheami dieđut leat registrerejuvvon dihtorvuogádhkii ja lea vejolaš oheat dieđuid SPSS statistihkkaprográmmain. Dát mearkkaša ahte sáhtán válljet dieđuid sámegiela olbmuid birra dán dutkamuša sámegiela hálli meroštallama mielde (gč. kap. 3.2.6). Álggus anán buohkaid geat áddejedje sámegiela sámegiela. Ná oaččun ovdan gallas dáide gullat davvisámi giellaservodahkii. (Čuovus 5.5.)

Ovddit álbmotlohkamiin ledje lohkan sin geain lei sámegiella ruovttugiellan ja ledje vuosttaš giela hállin. Daid loguid ii sáhte buhtastahttit jagi 2000 loguiguin mas lei doarvái ahte olmmoš sáhtii čuovvut beaivválaš ságastallama. Jos sámegiella lei ruovttugiellan dahje vuosttaš giellan, de olbmot dáide máhttit dan hui bures dahje goitge oalle bures, ja dain lei buoret giellamáhttu go olbmui geain lei dušše passiiva giellamáhttu. Vai gávnnan loguid jagis 2000 maid sáhtá buhtastahttit ovddit álbmotlohkamiiguin, de sirren eret daid geat lohke iežaset máhttit uhccán sámegiela dahje áddejedje giela, muhto eai hállan. Oassi geat iešgudetge dutkanovttadagas vásti-

dedje ahte máhtte sámegiela hui bures dahje oalle bures, boahtá ovdan čuvvosis 5.18. Das maid boahtá ovdan man stuorra oasis sámegielat mánnáolbmui ledje mánát geat máhtte sámegiela hui bures dahje oalle bures.

Diedut mánáin sámegiela oahpahusas

Ravna logahallá maid sámi mánáidgárddiid logu ja mánáidlogu Sámi mánáidgárddiin jagi 2000, ja son mánnaša skuvllaid mat adde oahpahusa sámegillii ja oahppiidlogu geat lohke sámegiela iešguđetge dásis vuoddo- ja joatkkaskuvllas jagi 1999/2000. (Ravna 2000a: 80-88, Tab 1, Tab 2 ja Tab 3.) Daid loguid geavahan čájehan dihte sámegielat mánáid meari oppalaččat, iešguđetge dutkanovttadagas ja dutkanovttadaga gielddain jagi 2000. (Čuovvosat 5.8 ja 5.10)

Sámegielaigiid ahkejuohku

OPINION jearai maid olbmuid riegádanjagi ja lea juohkán sin njealji luohkkái: Vuolles 30 jagi, 30-44 jagi, 45-59 ja badjel 60 jagi. SPSS prográmmas lean giedahallan daid dieđuid nu ahte oaččun ovdan dutkanovttadagaid informánttaid ahkejuogu (čuovus 5.6). Guđát kapihttalas geavahan dáid dieđuid ráhkadit govvosiid mat čájehit sámegielaigiid ahkejuogu dutkanovttadagain. Go leat stuorra erohusat gielddas gildii dutkanovttadaga siskkábealde, de namuhan dan.

5.1.5 Sápmelaččaid lohku

Sámi giellaráđi iskkadeamis ii leat jerron olbmuid etnisitehta birra. Danne ii leat dán materiála vuodul vejolaš árvvoštallat sápmelaččaid sámegiela máhtu. Sámedikki jienastuslohku livččii okta gáldu mii muitalivččii sápmelaččaid meari birra iešguđege gielddas Norggas. Muhto dat ii leat dattetge nu buorre gáldu.

Lea eaktodáhtolaš ášši čálihit iežas jienastuslohkui ja 2001 válggain ledje 9.921 olbmo jienastuslogus (Hætta 2001: 150). Nubbi gáldu muitala ahte Sámi jienastuslogus lei menddo vuollegis lohku. Norgga Servodatdieđalaš Diehtobálvalus¹ (NSD) čadahii riikkaidgaskasaš guorahallama našunála identitehta birra 1995. Boadus lei ahte Norggas ledje lagabui 56.000 olbmo agis 18-80 jagi geat devde dalá eavttuid čálihit iežaset jienastuslohkui. Davvi-Romssas ja Finnmárkkus ledje lagabui 15.300. NSD árvvoštallá ahte miehtá Norgga lohku lea veaháš menddo stuoris ja Davvi-

¹ Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste

Romssa ja Finnmárkku lohku lea veaháš menddo uhcci. Muđui árvvoštallá ahte statistihkalaš oktavuodas leat dát logut buorit. (Kaldgraff Skjåk ja Bøyum 1995: 17.)

Dáid sivaidd geažil ii oro leamen jierpmálaš čoavddus geavahit Sámi jienastuslogu čujuheaddjin dasa man ollu ledje sápmelaččeat dutkanguovllus ja dutkanovttadagain.

5.1.6 Statistihka Guovddášdoaimmahat

Dieđuid gielddaidd olmmošloguid birra lean gávdnan Statistihka Guovddášdoaimmahaga Statistihkkabáŋkkus Interneahtas (SGD-SB). Dieđut 1970 olmmošloguid birra leat jahkemolsumis 1969/70. Dieđut jagi 2000 olmmošlogu birra leat jagi 2000 vuosttaš njealjadasas dalle go Sámi giellaráđi iskkadeapmi čađahuvvui.

Jagi 2000 olmmošloguid lean sirren seamma ahkejoavkkuide go Sámi giellaráđi iskkadeamis lea dahkkon: 18-29 jagi, 30-44 jagi, 45-59 jagi ja badjel 60 jagi. (Čuovus 5.7.) Ná sáhtta buhtastahttit dutkanovttadaga álbmoga ahkejuogu sámeielagiid ahkejuoguin. Dutkanovttadagaid ja daidd gielddaidd skuvlaahkásaččaid ja vuollel-skuvllaahkásaččaid logut bohtet ovdan čuvvosis 5.9. Geavahan maid Statistihkkabáŋkku dieđuid go rehkenastán man ollu badjel 18-jahkásaš sámeielagat ledje juohke dutkanovttadagas ja dutkanovttadaga gielddain. Čuvvosis nr 5.5 bohtet ovdan juohke gieldda ja dutkanovttadaga ássiid lohku, ássit badjel 18-jagi, sámeielagiid proseanta álbmogis, sámeielagiid lohku ja meaddinproseanta. Meaddinproseantta lean viežžan SEG raporttas (Ravna 2000a: 13).

5.1.7 Skuvla- ja mánáidgárdeiskkadeamit

Mánáidlogu geat lohke sámeiela man nu dásis vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas 1999/2000 lean gávdnan Sámi giellaráđi iskkadeamis (gč. kap. 5.1.4). Jagi 2003/04 vuodđoskuvlaloguid lean gávdnan Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádagas ² internehtas (GSI). Daid dieđuin bohtá ovdan gallis lohke sámeiela vuosttašgiellan, nubbingiellan ja “sámeiela ja kultuvrra” fágan iešguđege skuvllas, gielddas ja luohkkáeahkis. 2003/04 logut čájehit nuppástusaid jagi 2000 ektui. (Čuovus 5.8)

Sámediggi čohkke dieđu das galle máná leat sámi mánáidgárddiin ja gallis ožžot sámeiela eatnigiellaoahpu eará mánáidgárddiin. Dieđuid lean ožžon Sámedikki

² Grunnskolen Informasjonssystem

oahpahusossodagas. Maiddái dát dieđut leat skuvlajagiin 1999/2000 ja 2003/04 (čuovus 5.10).

Árvvoštallan

Go geahččá skuvla- ja mánáidgárdeiskkkadeami dieđuid, de galggašii oalle sihkkarit oaidnit gos sámeielat mánát ja nuorat leat Norggas. Dáidda loguide ii sáhte dattetge ollásit luohttit. Logut sáhttet leat sihke menddo stuorát ja unnit.

Eai dáidde buot mánát geat leat sámi mánáidgárddis máhttit sámeiela. Cand.polit Svein Lund fuomášuhtta ahte “gávdnovit mánggalágan sámi mánáidgárddit: Olles mánáidgárdi sáhtta leat sámi dahje sáhtta leat sámi ossodat dáža mánáidgárddis. Muhtin mánáidgárddiin lea dušše sámeiella, earát leat guovttegielat dahje dárogiella lea váldogiellan ja das lea álgoohpahus sámeielas.” Lund (2003: 45.) Lea maid vejolaš ahte mánát geat lohket davvisámeiela vuosttašgiellan skuvllas, eai hála davvisámeiela. Lea maid vejolaš ahte mánát geat lohket davvisámeiela nubbingiellan dahje davvisámeiela ja kultuvrra, eai oahpa sámeiela nu bures ahte hálldašit giela.

Nuppi dáfus buot sámeielat mánát eai dáidde leat sámi mánáidgárddis, ja buot sámeielat mánát eai dáidde lohkat sámeiela vuosttašgiellan skuvllas. Dasa sáhttet leat mángga siva. Okta vejolašvuohta lea ahte eai oro dakkár báikkis gos lea sámi mánáidgárdi, ahte váhnemat leat ruovttus mánáiguin dahje ahte váhnemat ieža ordnejit eará mánáiddivššu. Lea maid vejolaš ahte váhnemat válljejit dárogielat mánáidgárddi dahje oahpaha mánáidasaset vaikko sámeielat mánáidgárdi ja oahpahus livččii fidnemis. Jos mánát orrot sámeiela hálldašanguovllu olggobealde, de mánát eai soaitte oazžut sámeiela vuosttašgiellan skuvllas. Jos vejolaš dárkkistan dáid loguid eará gálduiguin guđát kapihttalas juohke dutkanovttadaga olis .

5.1.8 Lávdegoddesmiehttamuš 1905

Suoma senáhta Eanandoalldoaibmagoddi nammadii 1901 lávdegotti guorahallat sihke Lappi gihligotti ekonomalaš dili, eanadoalu dili ja oapme- ja boazodoalu dili. Dasa lassin galggai guorahallat boazodoalu dili Giema ja Oulu gihligottis. Áigumuššan lei gávnnahit mo sáhtášii ávkkástallat Sámi guovllu luondduriggodagaiguin. Lávdegotti lahtut ledje stáhta virgealbmát, ja sii čohkkejedje ovddimusat dieđuid eará

gálduin: statistihkain mat juo ledje ráhkaduvvon, ja báhppagottiin ja eará virge-
albmáin sámi guovllus. Lávdegoddi finai maid Sámis ja doalai dáppe čoahkkimiid.
(Komiteanmietintö 1905:3 s. 1-5.)

Sápmelaččaid lohku

Lávdegoddi addá dárkilis loguid sápmelaččaid ja suomelaččaid olmmošlogu birra
juohke gielddas davvin áigodagas 1750-1900 (Komiteanmietintö 1905:3 s. 374-375),
muhto ii čilge mo lea meroštallan sápmelaččaid ja suomelaččaid. 1900 olmmoš-
loguid birra mitaluvvo ahte báhppagottit leat addán dieđuid vehádagaid loguid birra
nugo lei 31.12.1900 (Komiteanmietintö 1905:3 s. 15). Dán mielde ledje Ohcejogas
474 sápmelačča, Anáris 799, Eanodagas 95, Muonás ovcci, Gihttelis 33 ja Soadegilis
58. Ohcejogas ledje sápmelaččat čielga eanetlogus, Anáris uhca eanetlogus ja eará
gielddain čielga unnitlogus. (Čuovus 5.11.)

Sápmelaš-meroštallan

Sámi kulturdiehtaga professor Veli Pekka Lehtola mielde ealáhusčanastupmi, giella ja
goargu leat leamaš vuodđun go sirre álbmogiid álbmotlohkamiin gitta 1950-logu
rádjái. “Báhpat veahá nugo intuitiuvnna mielde čálle girkogirjjiide "lapp" dahje
"lappalainen". Nu ahte dat lei gitta báhpas, go dihto kriteriijat eai várra lean.” Lehtola
mielde sáhtta atnit čielga áššin ahte logahallon sápmelaččat máhtte sáme giela, muhto
ledjege sáme gielagat maid báhpat ledje almmuhan suomelažžan. (Lehtola 2005.)

Lávdegoddi namuha ieš muhtin vejolaš boasttugálduid. Muhtin sápmelaččat ledje juo
molsugohtán eallinvuogi ja beaivválaš giela:

*Daid guovlluin gos suomelaččaid ođđaássama mielde leat leavvan eanan-
doallu ja oapmedoallu, stuorát dahje uhcit oassi sápmelaččain loahpaha
váhneimiid eallingeainnu ja de rievdadit maid gárvvuid ja giela suomelažžan.
(Komiteanmietintö 1905:3 s. 14. Mu jorgaleapmi.)*

Man muddui sápmelaččat ledje molson eallinvuogi ja giela, ii leat vejolaš gávnnahit
dán materiála vuodul.

Anára davvisápmelaččat

Davvisáme gielagiid duohta logu Anára gielddas, ferte árvvoštallat. Smiehttamušas ii
earut davvisápmelaččaid ja anáraččaid geat dalle elle Anáris. Sáhkavuloš áigodat lea

1900, ovdal go Beahcán šattai Suoma oassin ja nuortalaččat ledje fásta ássit Suomas. Gávndan dihte davvisápmelaččaid logu rehkenasttán gorrelogu mielde man stuorra oassi sámi álbmogis davvisámegiela logat ledje Anáris eará sámegiela giid ektui 1952. Dalle ledje davvisámegiela logat 37 proseantta anárašgiela giin ja davvisámegiela giin Anáris. Dasto livčče sullii 296 davvisápmelačča Anára gieldda 799 sápmelaččas. (Čuovus 5.11.)

Árvvoštallan

Leat vejolaš meattáhusat davvisámegiela giid logahallamis 1905 smiehttamušas. Muhtin áššit dahket vejolažžan ahte logut eai leat doallevaččat, ja eanaš boasttogáldut njeidet sámegiela hálliid duohta logu. Logut mat bohtet ovdan čuovvosis 5.11 dáidet leatge unnimusat davvisámegiela giid logut. Dasa lassin lea vejolaš ahte davvisápmelaččat ja anáraččat gulahalle sámegillii, dego otnege dahket, ja dakko bokte ledje ovttas oktan giellaservodahkan. Dasa in váldde vuhtii davvisápmelaččaid demografiijanuppástusaid árvvoštallamis.

5.1.9 1952 Sápmelašáššiid lávdegoddi

Suoma ráđdehus nammadii 1949 *Sápmelašáššiid lávdegotti* man ulbmil lei plánet riikka sápmelaččaide dorvvolaš boahhteáiggi ealáhusaid ja čuvgehusbarggu dáfus. Lávdegotti lahtut ledje sihke suomelaš ja sápmelaš áššedovdit. (Komiteanmietintö 1952:12 álggahus.)

Sápmelaš-meroštallan

Sápmelažžan adnojuvvui olmmoš gean váhnemat dahje nubbi dan guoktás hálai dahje lei hállan sámegiela ruovttugiellan ja guhte ieš hálai dan. Dáinna meroštallamiin leat gávnahan ahte Suomas ledje 2.529 sápmelačča jahkemolsašumis 1948/49. Lávdegoddi lea earuhan davvisápmelaččaid, anáraččaid ja nuortalaččaid ja logahallan daid gielddaid mielde Eanodagas (249), Anáris (324), Soađegilis (186) ja Ohcejogas (750). Ruođuid siste lea davvisámegiela giid lohku. Dasa lassin namuha ahte 39 davvisámegiela ásse olggobealde dálá Sámi ruovttuguovllu. (Komiteanmietintö 1952:12 s. 31, čuovus 5.12.)

Árvvoštallan

Lávdegoddi fuomášuhtá ieš ahte sis eai lean álggage dievaslaš logut. Sápmelaš-meroštallan lei gárži dan dáfus ahte hilggi sápmelaš čerdii gullevaš olbmuid geat eai hállan sámegeiela. Lávdegotti dillečilgehus lei dahkkon Eanodaga, Anára, Soadegili ja Ohcejoga báhppagottiid ja Beahcáma ovddeš báhppagotti dieđuid vuodul, ja lávdegoddi fuomášuhtá ahte sáhtte leat sápmelaččat eará riikkaosiin geain lávdegottis ii lean diehtu. (Komiteanmietintö 1952:12 s. 30.)

5.1.10 Sámiráđi registrerenbargu 1962

Sámiráđi Suoma beale juogus čadahii 1962 iskkadeami Suoma Sámi ruovttuguovllus maid ledje meroštallan leat Ohcejoga, Anára ja Eanodaga gielddat ja davit oassi Soadegili gielddas ja Bohká guovlu Gihttela gielddas. 12 gieddebargi – eatnašat nuorra sápmelaččat – jearahalle juohke sápmelačča ja devde skovi juohke sápmelačča, maiddái mánáid, nammii.

Sápmelaččaid meroštallan ja lohku

Sápmelažžan atne olbmo guhte ieš máhtii sámegeiela eatnigiellan, gean áhčči ja/dahje eadni dahje unnimusat okta áhkku/áddjá lei máhtán sámegeiela eatnigiellan. Sámi guovllus ledje dán guorahallama mielde 3.852 sápmelačča. Sámi ruovttuguovllu olggobealde čohkkejedje dieđuid 200 sápmelačča birra. Erkki Nickul fuomášuhtá ahte sápmelaččaid lohku olggobeale Sámi ruovttuguovllu dáiddii lean mealgat stuorát, muhto lei váttis gávdnat ja čadahit dákkár guorahallama sin guovdu. (Nickul E. 1969.)

Sámegeiela hálli meroštallan

Sámegeielagin atne dán guorahallamis sápmelaččat geat máhtte hállat sámegeiela 1962. Oktiibuot sii ledje 2.879. Davvisámegeielagat ledje 1.876, anárašgielagat 500 ja nuortalašgielagat 503. Daid lassin máhtte 47 suomelačča sámegeiela. (Nickul K. 1977: 95.) Dáinna ledje sámegeielagat oktiibuot 2.926.

Davvisápmelaččaid lohku

Erkki Nickul (1969) lea sirren sámegeielagiid ja sápmelaččaid gielddaid mielde, muhto son ii leat lasihan suomelaččaid geat máhtte sámegeiela. Gáldus ii boađe ovdan makkár sámegeiela olbmot hálle iešguđege gielddas. Sápmelašáššiid lávdegotti smiehtamuš (Komiteanmietintö 1952:12 kárta s. 93) ja Sámediggi (S 2003) čájehit

ahte dušše muhtin nuortalaš- ja anárašgielat hálli ásse eará sajis Sámi ruovttuguovllus go Anáris. Danne rehkenasttán dás duohko ahte sámegiela eará gielddain go Anáris ledje davvisámegiela 1962. Eanodagas ásse 318 sámegiela (79%), Anáris 1.444 (69 %), Ohcejogas 965 (96 %), Soadegili Sámi bálgosis 150 (68 %) ja Gihttela Bohká gilis 2 (22 %). Ruođuid siste lea sámegielaid proseantaoassi guovllu sámi álbmogis. (Čuovus 5.13.)

Anára davvisápmelaččat

Anáris gávnnan davvisámegielaid logu dan láhkai ahte geasán nuortalašgielaid ja anárašgielaid loguid eret Anára sámegielaid logus. Dalle lea boadus ahte Anára gielddas ledje 441 davvisámegiela hálli. Seammáláhkai gávnahan ahte Anáris ledje 570 davvisápmelačča. Dain 77 proseantta máhte davvisámegiela. (Čuovus 5.13.)

Sámegielaid ahkejuohku

Nickul maid fuomášahtta ahte sámi álbmot lei nuorra álbmot 1962:s. 41 proseantta ledje vuollel 15 jagi. Suomas ledje jagi 1960 gaskamearálaččat 30 proseantta vuollel 15 jagi ja Ruotas 22 proseantta. Seammás čilge aiddo fal mánáin lean giellamáhttu heajut. Mánáin (0-14 jagi) máhte 59 proseantta sámegiela, nuorain (15-29 jagi) 77 proseantta, gaskaahkásaččain (30-59 jagi) 91 proseantta ja vuoras olbmui (badjel 60 jagi) 94,5 proseantta. Son ii earut sámegielaid ahkejuogu gielddaid mielde. Danne eai boađe ahkejuogu geográfalaš erohusat ovdan. (Nickul E. 1969.)

5.1.11 Sápmelašlávdegotti smiehtamuš 1973

Suoma ráđdehus nammadii *Sápmelašlávdegotti* 1971:s čielgadii sápmelaččaid dalá ealáhus-, čuvgehus-, sosiála- ja vuoigatvuodadili ja evttohit mo Suopma galggašii hálldašit sápmelaš áššiid. Lávdegotti lahtut ledje sihke suopmelaš ja sápmelaš áššedovdit. (Komiteanmietintö 1973:46a: álggahus.)

Sápmelaččaid lohku

Lávdegoddi logahallá sápmelaččaid logu juohke gielddas Sámi ruovttuguovllus ja maiddái muhtin gielddain Sámi ruovttuguovllu olggobealde. Sámi ruovttuguovllus ledje uhca rievdadusat 1962 čielggadusa ektui. Olggobealde Sámi ruovttuguovllu lei sápmelaččaid lohku baicce lassánan 473 olbmui. Eatnasat ásse Helssegis ja Vantaas

(91), Roavvenjárgga guovllus (62), Gihttelis (33), Muonás (28) ja Oulus (27). (Komiteanmietintö 1973:46a s. 4)

Sápmelaččaid váldogiella

Lávdegoddi lea ráhkadan tabealla Statistihkkaguovddáža³ dieđuid mielde 1970:s. Das bohtá ovdan man stuorra oassi sápmelaččain ja suomelaččain lei sámeigiella váldogiellan Sámi ruovttuguovllu gielddain. Tabealla čájeha ahte unnitlohku sápmelaččain Eanodagas (40 %), Anáris (37 %) ja Soađegilis (14 %) lei sámeigiella váldogiellan. Ohcejogas 84 proseantta sápmelaččain lohke alddiset sámeigiella váldogiellan. (Komiteanmietintö 1973a:46 s. 134.)

Giellaraporta

Sápmelašlávdegotti smiehtamuša čuovusgirjjis lea fas sierra giellaraporta (Komiteanmietintö 1973b:46). Das buktojuvvojit ovdan dutkanbohtosat sápmelaččaid giellamáhtu ja giellageavaheami birra. Sierra raporttat leat maid čállojuvvon iešgudege sámi báikegottis (gč kap. 4), ja mun máhcan dáid raporttaid sisdollui dutkkadettiin iešgudege dutkanovttadaga guđát kapihttalas.

5.1.12 Sámi jienastuslogu dieđut

Sámedikki válgalávdegoddi fievrriid Sámedikki válgalogahallama mii lea huksejuvvon 1962 registrerenbarggus (Solbakk 2003: 207). Sápmelaččaid mánát čálihuvojedje dađistaga válgalogahallamii ja olbmot sáhtte ieža ohat lobi beassat dasa. Čáliheami eaktun lei ahte olmmoš ieš, dahje unnimusat okta su váhnemiin, áhkuin dahje ádjáin hálai sámeigiella eatnigiellan ja ahte olmmoš ieš anii iežas sápmelažžan (Sámediggelága (974/1995) 3 § 1).

Sámeigiella eatnigiellan

Válgalogahallamii lei juohke olmmoš merken iežas eatnigiella. Lei vejolaš almmuhit davvisámeigiella, nuortalašgiella, anárašgiella dahje suomagiella eatnigiellan. Suoma Sámediggi lei ráhkadan tabeallagihppaga mas sápmelaččaid lohku bohtá ovdan ássanguovllu ja eatnigiella mielde 1999 ja 2003 (Sámediggi S 2003). Sámi ruovttuguovllus lei sirren vehádaga gielddaid mielde ja olggobealde ruovttuguovllu lei

³ Tilastokeskus

earuhan sin geat ásse eará guovlluin Suomas ja sin geat ásse olgoriikkain. Sihke 1999 ja 2003 tabealla čájeha ássangiella ja eatnigiela dain geain lei jienastan-vuoigatvuohta sámediggeválggain.

Válgalogahallama dieđuid mielde gielladilli molsašuttai gielddas gildii ja guovllus guvlui (čuovus nr 5.14). Eanodagas sámeigiella lei eatnigiellan 2/3 oasis sápmelaččain badjel 18-jagi. Anáris lei birrasiid bealis sápmelaččain sámeigiella eatnigiellan. Ohcejogas 82 proseanttas ja Soađegilis 28 proseanttas. Sápmelaččain geat ásse eará guovlluin Suomas, lei 23 proseanttas sámeigiella eatnigiellan ja olgoriikka ássi sápmelaččain lei sullii 50 proseanttas sámeigiella eatnigiellan.

Sápmelaččaid lohku

Sámedikki dieđuid vuodul ii leat vejolaš oaidnit man stuorra oassi sápmelaččain ledje davvisápmelaččat jagi 2003, muhto Sámediggi dieđuin jagi 1999 válgalogahallamis boahtá ovdan makkár sápmelaš jovkui iešguđege guovllu sápmelaččat gulle. Miellagiddevaččat lea gávnnahit man stuorra oassi davvisápmelaččat ledje Anára giella sápmelaččain ja sápmelaččain geat orro eará sajiin Suomas. Anáris ledje 718 davvisápmelačča, mii lei 32 proseantta giella sápmelaččain. Eará sajis Suomas ásse 1.618 davvisápmelačča, mii dahká 57 proseantta sápmelaččain Sámi ruovttuguovllu olggobealde Suomas.

Jos dát juohkin ii leat rievdan, de sáhtá árvoštallat ahte 2003 ledje Anára giella 487 davvisápmelaččat badjel 18 jagi. Dain lei 290:s, dahje 60 proseanttas, davvisámeigiella eatnigiellan. Muđui Suomas ásse 1.180 davvisápmelačča badjel 18 jagi. Dain hálle 332 dahje 28 proseantta sámeigiella eatnigiellan.

Jagi 1999 ledje eatnigiela mielde logahallon buot sápmelaččat juohke guovllus, maiddáí mánát ja nuorat. Dáid dieđuid ii gánnet geavahit danne go ii leat diehtu eanaš vuolleskuvlaahkásaččaid eatnigelas. (Sámediggi S 2003.)

Ahkejoavkkuid ássan

Sámediggi lea logahallon buot ahkásaš sápmelaččaid ássanguovllu mielde 2003. Daid dieđuid mielde ásse bures badjel bealli 0-44 jahkásaččain Sámi ruovttuguovllu olggobealde. 69 proseantta 0-10 jahkásaččain ja 67 proseantta 25-34 jahkásaččain ásse eará guovlluin juogo, eará sajis Suomas dahje olgoriikkas. Vuoras ja boares olbmuin ásse

stuorra eanetlohku Sámi ruovttuguovllus. Nu ásse birrasiid 90 proseantta badjel 75-jahkásaččain Sámi ruovttuguovllus. (Sámediggi S 2003.)

Dát dieđut orrot čájeheamen stuorra eretfárrema Sámi ruovttuguovllus ja nannejuvvojit dainna ahte juohke gielddas Sámi ruovttuguovllus lei sápmelaččaid lohku geahppánan 1999:s gitta 2003 rádjái. Seammás lei sápmelaččaid lohku sakka lassánan eará guovlluin Suomas. (Čuovvus nr 5.15.)

Árvvoštallan

Moadde ášši váttásmahttet Sámedikki loguid geavaheamis go áigu gávdnat sámegiela hálliid loguid. Dás váilot dieđut sápmelaččain geat máhtte sámegiela vaikko eai lean oahppan dan vuosttašgiellan. Aikio-Puoskari fuomášuhttage ahte eai leat árvvoštallamat das man ollu sápmelaččat hállet sámegiela nubbin giellan (2001: 9). Aikio ja Lindgren (1973: 92-93) iskkadeamis fas boahtá ovdan ahte 21,6 proseantta davvisápmelaččain geain ii lean sámegiella eatnigiellan, hálle sámegiela. Dain geat eai hállan, 33 proseantta áddejedje sámegiela. Ii leat vejolaš cealkit ahte ná lei dilli 2003 maid, muhto logut čujuhit dasa ahte oalle stuorra olmmošmearri hálai dahje goitge áddii sámegiela vaikko dat ii lean sin eatnigiella. Nubbi váilevašvuohta lea ahte ii leat diehtu suomelaččain ja earágielagiin geat máhtte sámegiela, ja dáide gullan davvisámegielagiid giellaservodahkii.

Aikio-Puoskari (2001: 9) geassá maid ovdan ovttá eará ášši mii heajuda eatnigiela hálliid logu doallevašvuođa.

Sámegiela geahnohis stáhtusa dihte, ollugat geat duodaid hállet sámegiela eatnigiellan dáidet leat registreren suomagiela vuosttaš giellan. Erenoamážit boares buolva lea oahpahuuvvon hejošit sámegiela eatnigiellan ja deattuhit iežaset suomagiela máhtu. (Mu jorgaleapmi)

Buot buohkanassii, go bijan Sámedikki válgalogahallama eatnigielagiid logu vuodđun sámegiela hálliid árvvoštallamis, de dat dáiddii lean sámegiela unnimus hálliid lohku Suomas jagi 2003. Čuovvovaš čuolbma lea ahte sámegielagiid ahkejuohku ii boađe ovdan. Dan in sáhte čoavdit materiála vuodul. Áidna vejolašvuohta lea guorahallat eatnigielagiid logu nuppástusaid iešgudege dutkanguovllus. Maiddái beaivedivššu ja

skuvlla logut addet gova das man ollu mánát máhttet sámegiela ollesolbmuid ektui (gč. 5.1.14).

5.1.13 Statistihkkaguovddáš

Dieđuid gielddaid ja Lappi leana olmmošloguid birra lean gávdnan Statistihkkaguovddáša Statistihkkabálvalusas (SG-SB) internehtas, ja diŋgon Lappi magistráhtas Gihttelis. (Čuovus 5.17.) Logut geavahan go rehkenasttán man ollu ledje vuollelskuvlaahkásaččat, skuvlaahkásaččat ja ollesolbmot iešguđet dutkanovttadagas. Statistihkkaguovddášii sáhtte olbmot almmuhit sámegiela eatnigiellan. Dieđut ledje fidnemis leanaid dásis, muhto ii sáhttán earuhit davvisámegiela, anárašgiela ja nuortalašgiela hálliid ja danne ii gánnet geavahit dáid loguid dán dutkamušas.

5.1.14 Skuvla- ja mánáidgárdelogat

Sámedikki skuvlen- ja oahppomateriáladoaimmahat čohkkii dieđuid mánáid birra geat oassálaste sámegielat oahpahussii dahje lohke sámegiela fágan man nu dásis (Aikio-Puoskari 2004). Jagi 2003/04 logut čájehit ahte 616 máná ja nuora lohke davvisámegiela Suoma vuodđo- ja joatkkaohpahusas. 214 lohke davvisámegiela eatnigiellan dahje ožžo oahpahusa davvisámegillii. (Čuovus nr 5.16.)

Dieđut mánáidlogus, geat ledje sámegielat beaivedivššus, lean maid ožžon Sámedikki hálddahas. Dat dieđut eai lean dievaslaččat ja lei bággu háhkat lassidieđuid njuolga muhtin beaiveruovttuin ja mánáidrieggáin. 74 máná ledje fárus dákkár doaimmain.

Suoma beale skuvla- ja mánáidgárdeloguide čatnasit seammálágan čuolmmat go Norgga beale loguidege (gč. 5.1.7). Dasa lassin čuolbman ledje Suoma bealde ahte mánáin ii lean vuoigatvuohta oazžut oahpahusa sámegielas dahje sámegillii jos eai orron Sámi ruovttuguovllus (Vuodđoahpahušláhka 628/1998 § 10.1 ja Logahatláhka 629/1998 § 6.1). Dasa lassin ledje leamaš váttisvuođat sámegielat beaiveruovttuid ásaheamis. Váilevaš fáladat dahká ahte in dáidde oazžut buori gova vuollelskuvlaahkásaš mánáid gielladilis. Daid čuolmmaid mun kommenteren dađis-tagá giedahaladettiin dutkanovttadagaid guđát kapihttalas.

5.2 Institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimmat

Institušonaliserejuvvon ealáskahttindoaimmat dán oktavuodas (dás dohko gielladoaimmat) leat doaimmat mat lasihit sámegeiela geavaheami ja eandalit dakkárat maid ulbmil lea lasihit buolvvaidgaskasaš giellasirdáseami. Mun geavahan dás teoriija maid lean ságaškuššan goalmát kapihttalis ja logahalan man muddui iešguđetlágan doaimmat ledje sajis iešguđege guovllus. Dieđuid gielladoaimmaid birra lean gávdnan ee. Sámi giellaráđi iskkadeamis (Ravna 2000a), Sámedikki gielladieđáhusas (Sámediggi N 2004), Sámedikki skuvlaiskkadeamis (Aikio-Puoskari 2004), Vuoddoskuvlla diehtujuohkinvuogádagas (GSI) ja iešguđetlágan čálalaš ja njálmmálaš gálduin. Dáid namuhan sierra guđát kapihttalis.

5.3 Sámegeiela stáhtus

Sámegeiela almmolaš láhkavuodđu lei addon moanaid lágain sihke Norggas ja Suomas. Dehálepmosat dán dutkamušas ledje Norggas:

- Vuoddoláhka § 110 A (27.05.1988 nr 432)
- Sámelága giellanjuolggadusat (21.12.1990 nr 78)
- Oahpahušláhka (17.07.1999 nr 61)
- Mánáidgárdeláhka (05.05.1995 nr19)

Suomas ledje dehálepmosat:

- Vuoddoláhka (731/1999)
- Sámi giellaláhka (516/1995), ođasmahtton 2003 (1086/2003)
- Vuoddoahpahušláhka (628/1998)
- Logahatláhka (629/1998)
- Mánáid beaivedikšoláhka (875/1981), ja lága ásaš (1336/1994)

Dán dutkamušas guorahalan makkár vuoigatvuodaid dát lágat adde sámeielagiidda geavahit sámegeiela 2000-logu álggus ja makkár stáhtusa ja vuoigatvuodaid lágat addet sámegeilli ja sámeielagiidda iešguđege dutkanovttadagas. Norgga láhkateavsttaid

lean viežžan Lovdata⁴ ruovttusiiddus Interneahtas. Suoma láhkateavsttaid lean viežžan Finlex⁵ ruovttusiiddus Interneahtas.

5.4 Sámeielat bargomárkan

Goalmmát kapihttala ságaškuššan čájehii ahte muhtin dutkit, Fishman (1991) ja Hyltenstam gázzi (1999), atniba sámeielat bargomárkana dehálažžan vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtideamis. Danne guorahalan dutkamušas sámeielat bargomárkana almmolaš ásahusain iešguđetge dutkanovttadagas 2000-logu álggus. Dieđuid gielladoaimmaid birra lean gávdnan ee. Sámi giellaráđi iskkadeamis (Ravna 2000a), gielladieđáhusas (Sámediggi N 2004), Suoma Sámedikki čielggadusas (Sámedikki S 2000) ja iešguđetlágan čálalaš ja njálmmálaš gálduin. Dáid namuhan sierra guđát kapihttalis.

⁴ <http://www.lovdata.no/all/index.html> [Vižžon 05.01.05]

⁵ <http://www.finlex.fi> [Vižžon 05.01.05]

6. Davvisámegiela dilli

Dán kapihttalis áiggun čielggadit davvisámegielaigiid logu nuppástusaid oppalaččat Norggas ja Suomas ja iešguđetge dutkanovttadagas. Mun guorahalan maid sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseami, sámegiela dálá stáhtusa, institušonaliserejuvvon gielladoaimmaid ja sámegiela bargomárkana.

6.1 Oppalaš dilli

Sihke Norgga ja Suoma sápmelaččaid dilli lei sihkkaraston vuodđolágas dutkanáigodaga loahpas. Suomas sápmelaččaid stáhtus lei máinnašuvvan riikka áidna álgoálbmogin, ja sápmelaččain lei vuoigatvuohta doalahit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra (Vuodđoláhka 731/1999). Norgga Vuodđolágas gis daddjui ahte lea stáhta eiseválddiid ovddasvástáduš láchit dili nu ahte sápmelaččat sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima (Vuodđoláhka § 110 A).

Demografiijanuppástusat

Davvisámegiella lei stuorámuš sámegiella sihke Norggas ja Suomas hálliid logu dáfus dutkanáigodagas. Logut buktojuvvojit ovdan dáid váruhusaiguin mat leat čilgejuvvon viđát kapihttalis. Fuomášahtán erenoamážit ahte ii sáhte buohtastahttit Norgga ja Suoma ođđaseamos loguid. Suomas lei sáhka eatnigiela hálliin, Norggas gis lei sámegiela meroštallan ahte goitge áddii beaivválaš ságastallama.

Davvisámegielaigiid lohku nuppástuvai čuovvovaš lági mielde: Jagi 1860 ledje Norggas unnimusat 15.389 davvisámegiela (Friis 1861, čuovus 5.1), 1930 lei 12.537 olbmus davvisámegiella ruovttugiellan earret Nordlándda davvisámeguovllus mas ii leat diehtu dutkanmateriálas (Jahn 1933, čuovus 5.2), 1970 lei 10.403 olbmus davvisámegiella vuosttaš giellan maid ledje oahppan (Aubert 1978, čuovus 5.3) ja jagi 2000:s máhtte sullii 20.000 olbmo davvisámegiela (Ravna 2000a: 14).

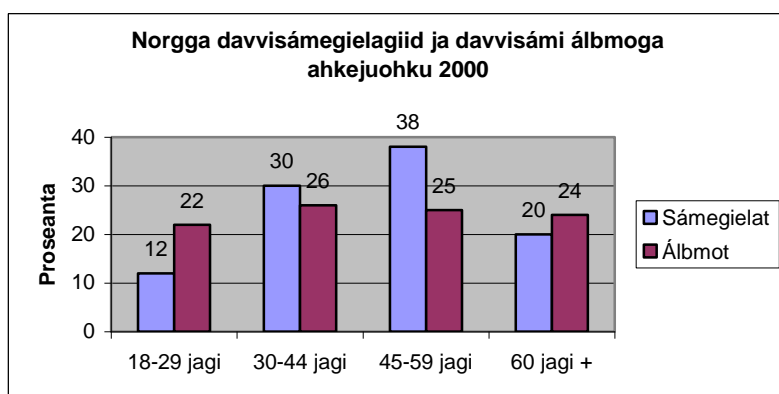
Guorahallan davvisámeguovllus Norggas máhtte sullii 13.400 olbmo badjel 18 jagi sámegiela nu bures ahte goitge áddejedje giela jagi 2000. 63 proseantta dain olbmuin, badjelaš 8.400 lohke iežaset máhttit sámegiela hui bures dahje oalle bures. 47

proseantta sámegiela mánnáolbmui lohke alddineaset leat mánáid geat máhttet sámegiela hui bures dahje oalle bures. Dárogelat refereansajoavkkus davvisámeguovllus ledje guovtti proseanttas mánát geat máhtte sámegiela hui bures dahje oalle bures. (OPINION 2000, čuovus 5.18.)

Jagi 1900:s ledje Suomas 966 davvisápmelačča (Kominteanmietetintö 1905:3, čuovus 5.11), 1948/49 jahkemolsumis lei 1.448 olbmos davvisámegiella eatnigiellan (Kominteanmietetintö 1952:12, čuovus 5.12), 1962:s ledje 1.876 davvisámegiela (Nickul E. 1969, čuovus 5.13) ja 2003:s lei 1.537 olbmos davvisámegiella eatnigiellan (Sámediggi S 2003, čuovus 5.14).

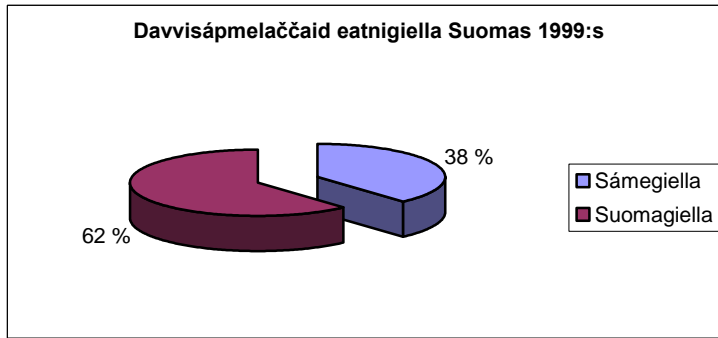
Sámegielaigiid ahkejuohku

Sámi giellaráđi iskkadeamis bohtá ovdan mo davvisámegielaigiid ahkejuohku lei Norggas jagi 2000.

Govus 6.1:
Norgga davvisámegielaigiid ja davvisámi álbmoga ahkejuohku jagi 2000.
Gáldu: Opinion 2000

Dutkojuvvon davvisámi guovllus 12 proseantta davvisámegiela ollesolbmui ledje 18-30 jagi, 30 proseantta 30-44 jagi, 38 proseantta 45-59 jagi ja 20 proseantta badjel 60 jagi. Sámegiela ledje proseanttaid mielde eanebut go guovllu álbmogis ahkejoavkkui 30-44 jagi ja 45-60 jagi, muhto unnit go guovllu álbmogis ahkejoavkkui 18-30 jagi ja badjel 60 jagi. Dutkojuvvon guovllus ledje 22 proseantta buot ollesolbmui 18-29 jagi, 28 proseantta 30-44 jagi, 25 proseantta 45-60 jagi ja 24 proseantta badjel 60 jagi. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6 ja 5.7)

Govus 6.2:

Davvisápmelaččaid eatnigiella Suomas 1999:s. Davvisámegiella 38 proseanttas, suomagiella 62 proseanttas
Gáldu: Sámediggi S 2003

Suomas ii leat dutkanmateriála vuodul vejolaš juohkit davvisámegiela álbmoga ahkejoavkkuide seamma vuogi mielde go Norggas. 1999:s lei unnimusat 38 proseantta davvisápmelaččain davvisámegiella eatnigiellan. Lohku lea eahpasihkar eandalii danne go ii leat diehtu eanaš vuolleskuvlaahkásaš mánáid eatnigiella (Sámediggi S 2003). Iige leat diehtu dain geat máhtte davvisámegiela vaikko ii lean sin eatnigiella.

Mánáidgárddit/beaiveruovttut

Norggas galge mánáidgárddit sámi mánáid várás leat huksejuvvon sámi giella ja kultuvrras sámi guovlluin (Mánáidgárdeláhka 1995 nr 19). Suomas lei sámegiela mánáin vuoigatvuohta oažžut beaivedivššu sámegillii (Mánáid beaivedikšoláhka 629/1981 ja lága ásahus 1336/1994).

Norggas ledje 608 máná sámi mánáidgárddiin main davvisámegiella lei váldogiellan dahje bálddalas giellan jagi 1999/2000. Jahkái 2003/04 lei lohku lassánan 1.058 mánái 33 mánáidgárddis. Daid lassin ožžot 33 máná davvisámegiella eatnigiella-oahpaha eará mánáidgárddiin. (SD-GOO, čuovus 5.10.) Suomas ledje gis vihtta sámi mánáidgárdi mas davvisámegiella lei váldogiellan dahje bálddalas giellan ja guokte mánáidrieggá davvisámegiela mánáide. Sullii 74 máná oassálastet dáid fáldagaide jagiid 2003 ja 2004. (Sámediggi S 2004, Guttorm 2005, Pieski 2005, Vaarala 2005, Huhtamella 2005 ja Áššu 2005: 33.)

Vuoddo- ja joatkkaskuvladilli

Norggas ja Suomas lei vuoddoskuvlamánáin vuoigatvuohta oažžut oahpaha sámegillii Sámi guovlluin. Suomas vuoigatvuohta lei ráddjejuvvon Sámi ruovttuguvlui, ja guoskkai maiddá joatkkaoahpahussii. Norggas vuoigatvuohta gustui ovddemusat Sámegiella hálddašanguvlui. Norggas lei buot sámi mánáin vuoigatvuohta oažžut oahpaha sámegiella vuoddoskuvllas gos ihkinassii orro, ja maid joatkit sámegiella

oahppat joatkkaskuvllas. Suomas ii lean mánáin vuoigatvuohta sámegielat oahpahussii Sámi ruovttuguovllu olggobealde. (Norgga Oahpahusláhka 1999 nr 61 § 6-2, Suoma Vuodđooahpahusláhka 628/1998 § 10.1 ja Suoma Logahatláhka 629/1998 § 6.1.)

Jagi 2003/04 lei Suomas 214 vuodđo- ja joatkkaskuvlla oahppis oahpahus davvisámegillii ja/dahje oahpahus davvisámegiela eatnigiellan, ja 402:s lohke davvisámegiela fágan (Aikio-Puoskari 2004, čuovus 5.16) Norggas lei 950 oahppis davvisámegiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas ja 223:s joatkkaskuvllas jagi 1999/2000. 1.249 lohke davvisámegiela nubbingiellan dahje fága sámegiella ja kultuvra vuodđoskuvllas ja 220 lohket davvisámegiela eará fágan joatkkaskuvllas: nubbingiellan, b-giellan, c-giellan dahje välljenávnasin (Ravna 2000a: Tab 1, ja Tab 3, čuovus 5.8). Jagi 2003/04 vuodđoskuvllas lei 950 oahppis davvisámegiella vuosttašgiellan ja daid lassin 1.450 oahppis lei davvisámegiella fágan (GIS, čuovus 5.8).

Alitoahppu

Sámi allaskuvllas lei gis davvisámegiella váldogiellan ja maiddá eará riikii gullevaš olbmot sáhte doppe gazzat alitoahpu davvisámegillii (Sámi allaskuvla 2005). Dan lassin lei vejolaš lohkat davvisámegiela amasgiellan ja eatnigiellan sihke Romssa universitehtas (Romssa universitehta 2005) ja Oulu universitehtas (Giellagas instituhtta 2005), ja amasgiellan Helssega universitehtas (Helssega universitehta 2005).

Almmolaš giella

Sihke Norggas ja Suomas lei davvisámegiella almmolaš giella maid olbmot sáhte geavahit báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiid oktavuodas ja duopmostuolus. Vuoigatvuohta lei ráddjejuvvon Sámi ruovttuguvlui Suomas ja Sámegiela hálddašanguvlui Norggas, dáinna lágiin ahte eiseválddit mat bálvaedje Sámi ruovttuguovllu ja Sámi hálddašanguovllu álbmoga galge geavahit davvisámegiela maid. (Norgga Sámeláhka kap. 3. 1990:78 ja Suoma Sámi giellaláhka 1086/2003).

Media

Guokte aviissa almmuhuvvojedje davvisámegillii guktii vahkus. Sámegielat mánáidbláddi-, nuoraidbláddi ja guovttegielat davvisámi/dáru nissonbláddi ilbme 2-4 gearde jagis. NRK Sámi Radio, YLE Sámi Radio ja SR Sápmi ovttasbarga sámegielat

radiosáddagiid sáddemis. Eanaš sáddagat mat ráhkaduvvojedje Norggas ja Suomas sáddejuvvojedje maiddá nuppi riikii. Davvi-Norggas, Davvi-Suomas ja Oslo guovllus sáhtii guldalit 32-35 diimmu radiosáddagiid davvisámegillii vahkus. Sáddagiid sáhtii maid guldalit interneahta bokte. Ovttas SVT-Sápmi:in Ruotas sáddejedje YLE Sámi Radio ja NRK Sámi Radio 15 minuhtasaš TV-odđasiid beaivvis miehtá dan golmma riikka sámegillii. Norggas sáddejuvvui maid diibmobeale sámegielat mánáidprográmma TV:s vahkkosaččat. TV-odđasiid ja muhtin mánáidprográmmaid sáhtii geahččat interneahta bokte. Eanaš prográmmat ledje davvisámegillii. (Iežan vásáhusat).

Girjjálašvuohta

Sullii 700 girjji ledje almmuhuvvon davvisámegillii. Goalmmát oassi dain ledje mánáidgirjjit. Norgga Sámedikki oahpponeavvokatalogas ledje sullii 600 davvesámegiela girjji. (Jansson 2002: 112.) Oahppogirjedárbu lei viehká bures gokčojuvvon smávvaskuvla- ja gaskadásis eanaš fágain, muhto dušše muhtin muddui nuoraidskuvladásis. Joatkkaskuvladásis váilo girjjit eanaš fágain. (Oahpponeavvokataloga 2003.)

Teáhter ja musihkka

Beaivváš Sámi Teáhter vuodđuduvvui 1981:s ja lei álggu rájes friddja joavkun. Jagi 2005 lei Norgga Sámediggi ruhtadanásahussan ja teáhter jođii miehtá Sámi sámegielat teáhterčájálmasaiguin. (Beaivváš 2005.) Suoma bealde buvttadii fas friddja teáhterjoavku Rávgoš duollet dälle čájálmasaid. Eai leat sihkkaris logut sámi musihkkabuvttadeamis, muhto árvvu mielde ledje oktiibuot buvttaduvvon moadde čuođi musihkkaskearru ja jahkásaččat ilbme birrasii logi odđa CD-skearru sámegillii – sihke árbevirolaš juoigamiin/luđiiguin ja odđaáigásaš musihkain.

Dutkiid árvvoštallan

Sihke Ole Henrik Magga (2000) ja Leena Huss (1999) leaba árvvoštallan davvisámegiela dili. Magga suokkardallá Norgga dili Hyltenstam gácci taksonomiija ektui (Hyltenstam gázzi 1992 ja 1999), ja geavaha Fishman (1991) gávccii ceahki artihkkala loahpaheamis mas son árvvoštallá gudemuš dásis mátta-, julev- ja davvisámegiella lea. Huss fas ságaškuššá olles davvesámeguovllu dili Fishman gávccii ceahki ektui ja son earuha iešgudetge guovlluid gielladili mielde.

Magga mielas lea davvisámeigiella Norgga bealde njealját ceahkis mii ee. mearkaša ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvvá ja sámegiella geavahuvvo oahpahusgiellan (Magga 2000: 18). Huss oaivvilda sámegiela leat mannan diglossiija meattá Guovdageainnus ja Kárášjogas maid son gohčoda Sámi guovddášguovllun. Doppe ollášuhtá Fishman 1. ceahki gáibádusaid – kultuvrralaš ieštivrema almmá politihkalaš iehčanasvuoda haga. Dušše 3. ceahki gáibádus ii leat álo ollašuvvan, ahte vehádatgiella geavahuvvo báikkálaš dahje regionála vuolit dási bargoeallimis. Maiddá eará báikkiin Sámegiela hálddašanguovllus ja Sámi ruovttuguovllus lea sámegiela geavaheapmi lassánan sakka omd. Ohcejogas. (Huss 1999: 185-186.)

Huss fuomášahtá maid ahte Sámi guovddášguovllu olggobealde ja muhtin báikkiin gos sámegiella lea seilon bearašgiellan, ealáskahttin ii oro ovdánan Fishman ceahiid mielde. Sámegiella ii leat álggus ožžon coavcci bearrašiin ja lagasguovllus, ja dasto čáhkehan saji almmolaš domenaid geavaheamis, muhto dilli lea baicce ovdánan nuppeláhkai. Sámegiela ealáskahttit leat álggus nannen sámegiela sajádaga almmolaš oktavuodain ja dasto ođđasit geavahišgoahtán sámegiela ruovttuin. Guovlluin gos sámegiella lea leamaš erenoamáš garrasit vealáhuvvon dego muhtin guovlluin Suomas ja Norgga rittus, lea dilli nuppelágan gis. Buoremus dilli dáppe lea danin ahte ain leat boarrásat geat sámástit gaskaneaset. Dat vástidivččii Fishman čihččet ceahki. (Huss 1999: 186.)

Dán guovtti dutki guovttemielalášvuolta orru bohciidan das ahte Huss deattuha formála beliid – namalassii ahte leat giellaláogat mat geatnegahttet eiseválddiid geavahit sámegiela - ja Magga gis deattuha lágaid duohtandahkama go čállá implementerema birra ahte:

“Ollu riikkain leat prinsihpas buorit lágat minoritehtaid birra. Mearrádusaid čadaheapmi láve baicca leat váttisvuhtan, ii ge unnimusat iešguđetge dásiid heaiveheapmi. Diekkár váilevuodaid oaidnit skuvlasuorggis, giellalága doaibmaviidodagas ja oppalohkáii kultursuorggis. Oallut skuvllain ii leat sámegillii sadji, áigi, ii ge ruhta. Mediijain leat gullan ahte eai politiijat ge čuovvut giellalága.” (Magga 2000: 10.)

6.2 Norgga bealde

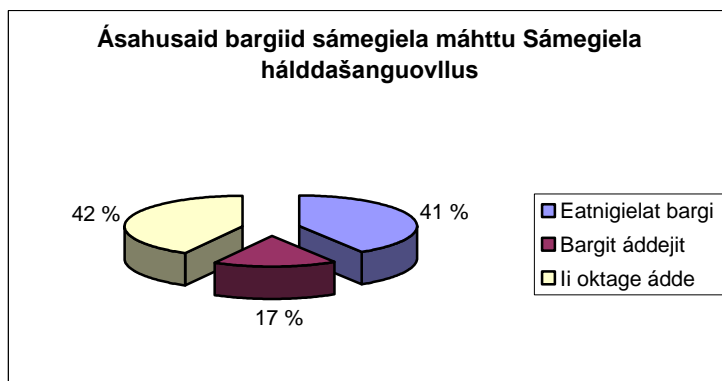
Norgga bealde leat 11 dutkanguovllu nu go lea čilgejuvvon nuppi kapihttalis. Sáme-
giela hálddašanguovllu guhtha gieldda leat sierra dutkanovttadagat, dasto giedahallo-
juvvojit Riddo-Finnmárku, Davvi-Romssa mearrasámeaguovlu, Gaska-Romsa, “Davit-
Nordlándá ja Máttá-Romsa” ja Máttá-Norga masa gullet guovllut davvisámi árbe-
virolaš guovllu máttabealde.

6.2.1 Sáme giela hálddašanguovlu

Sáme giela hálddašanguovlui gulle čuovvovaš gielddat ja suohkanat logahallon nuortan
oarjjás: Unjárga, Deatnu, Kárášjohka, Porsángu, Guovdageaidnu ja Gáivuotna. Dán
guvlui ledje eanaš sámi ášahusat, maiddái giellaášahusat ášahuvvon, ja sáme giella lei
almmolaš giella bálddalaga dárogielain. Eiseválddiin lei geatnegasvuohta vástidit
reivviid sáme giellii, dieđihit álbmogii sáme giellii ja bálvalit álbmoga njálmmálaččat
sáme giellii (Sámelága 3. kap. 1990:78). Oahpahuslága mielde lei buot sáme gielat
mánáin vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sáme giellii ja giella/suohkan sáhtii mearridit
ahte sáme giella lei geatnegahtton fágan skuvllas (Oahpahusláhka § 6-2. 1998:1086) ja
gieldda/suohkana nubbin hálddahušgiellan (Sámelága § 3-9. 1990:78).

Almmolaš ášahusaid giellamáhttu

Sámi giellaráđđi guorahalai jagi 2000 sáme giela geavaheami almmolaš ášahusain mat
ledje Sáme giela hálddašanguovllus dahje mat bálvaldje Sáme giela hálddašanguovllu
gielddaid. 272 ášahusa vástidedje gažadanskovi giellageavaheami ja bargiid
giellamáhtu birra.

Govus 6.3:

Bargiid sáme giela máhttu
ášahusain mat bálvalit
Sáme giela hálddašanguovllu
ássiid.

Gáldu: Ravna 2000a: 65

42 proseantta almmolaš ášahusain ii lean oktage sáme gielat bargi, 41 proseanttas lei
unnimus okta eatnigielat bargi, 17 proseantta ášahusain lei unnimus okta bargi guhte

áddii sámegiela, muhto ii lean eatnigielat bargi. 16 proseantta ásašusain lei 90-100 proseanttas bargiin sámegiella eatnigiellan. (Ravna 2000a: 64-66.) 38 proseantta ásašusain vástidedje ahte olmmoš oaččui vástádusa sámegillii jos finai ásašusas. 23 proseantta lohke ahte soittii ožžon vástádusa sámegillii ja 39 proseantta ásašusain eai lohkan iežaset vástidit sámegillii. (Ravna 2000a: 57) .

6.2.1.1 Unjárgga gielda

Unjárgga gielda lea Várjjatvuona siskkimus osiin Nuorta-Finmmárkkus. Kalstad (1992) čilge gielddas leat mearrasámi ássamiid ja boazodoalu. Sámi kultuvrras ja identitehtas lea hui nana dilli dáppe.

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan dutkanovttadaga demografiijanuppástusaid Friis demográfalaš kárttaid vuodul (Friis 1861), jagi 1930 álbmotlohkama vuodul (Jahn 1933), jagi 1970 álbmotlohkama vuodul (Aubert 1970), jagi 2000 Sámi giellarádi iskkadeami vuodul (Ravna 2000a), mánáidlogu vuodul sámi mánáidgárddiin (Ravna 2000a ja SD-GOO) ja sámegiela oahppiidlogu vuodul vuoddoskuvllas ja joatkkaskuvllas (Ravna 2000a ja GIS).

Demografija Unjárggas 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s⁶

	1860	1930	1970	2000 Ádde sámegiela	2000 Hállá bures	2000 Mánát 1	2000 Mánát 2
Olmmošlohku	890	1.321	1.256	770	770	171	171
Sámegiela	750	928	690	578	301	51	117
Proseanta álbmogis	84	73	55	75	39	30	68
Proseanta sámiin	100	95	71	?	?	?	?

Govus 6.4: 1860: sámegielaid unnimus lohku. 1930: olbmot geain lei sámegiella ruovttugiellan. 1970: sámegiella lei vuosttaš giella maid olmmoš lei oahpan. 2000 Ádde sámegiela: olbmot badjel 18 jagi geat goitge áddejedje sámegiela. 2000 Hállá bures: olbmot badjel 18 jagi geat hálle sámegiela hui bures dahje oalle bures. 2000 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpamusmálle mánáidgárddis ja vuoddoskuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sámegiela fáilaldat skuvllas.

⁶ 1860 logut: Friis 1861, čuovus 5.1.

1930 logut: Jahn 1933, čuovus 5.2.

1970 logut: Aubert 1978, čuovus 5.3.

2000 Ádde sámegiela: SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.5.

2000 Hállá bures: SGD-SB ja OPINION 2000, čuovus 5.18.

2000 Mánát 1: SGD-SB ja Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

2000 Mánát 2: SGD-SB ja Ravna 2000a Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

Friis demográfalaš kárttat

Friis dieđuid mielde lei Unjárgga ja Deanu báhpasuohkana olmmošlohku 1.784 jagi 1860. Dain ledje 1.446 sámeielaga. Birrasii bealli buot olbmui ja badjelaš bealli sámeielagiin ásse dálá Unjárgga suohkanis. Sullii 84 proseantta gieldda olbmui ledje sámeielagat. (Friis 1861, čuovus 5.1.)

1930 álbmotlohkamat

1930:s lei 928 olbmos sámegiella ruovttugiellan. Dát ledje 95 proseantta sápmelaččain ja 73 proseantta gieldda olmmošlogus. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

1970 álbmotlohkamat

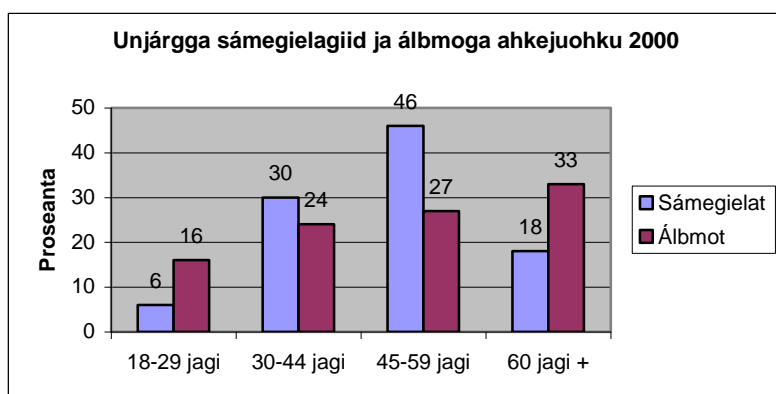
1970:s ásse 1.256 olbmo Unjárgga gielddas. 690 olbmo dieđihedje ahte sámegiella lei vuosttaš giella maid ledje oahppan. Sii dahke 71 proseantta sápmelaččain ja 55 proseantta gieldda álbmogis. (Aubert 1978, čuovus 5.3.)

Sámeielagat ledje 1970:s sullii seammá ollugat buot logi- jagi ahkejoavkkuin earret go 0-9 jahkásaččain. Dain ledje 62 sámegiela hállit. 10-19 jahkásaččain ledje gis 99. (SGD 1970, čuovus 5.4.) Aubert fuomášahtta ahte sápmelaččaid sámeielat proseantaoassi geahppána johtilit dain geat 1970:s ledje vuollel 30 jagi. 0-9 jahkásaččain lei 34 proseanttas sámegiella vuosttašgiellan, 10-19 jahkásaččain 57 proseanttas ja 20-29 jahkásaččain 72 proseanttas. Boarráset ahkejoavkkuin lei sámeielat proseantaoassi stuorát. (Aubert 1978: 45.)

Sámi giellaráđi iskkadeapmi

Unjárggas lei olmmošlohku geahppánan 1970:s gitta 2000 rádjái. Gielddas ásse 1.256 olbmo 1970:s. Jagi 2000 lei lohku geahppánan 975 olmui, dain ledje 770 badjel 18 jagi. 578 olbmo dahje 75 proseantta ollesolbmui máhtte sámegiela nu bures ahte goitge áddejedje sámegiela. Dain 52 proseantta dahje sullii 301 olbmo dadje iežaset máhttit sámegiela hui bures dahje oalle bures. 40 proseanttas sámeielat mánná-olbmui ledje mánat geat máhtte sámegiela hui bures dahje oalle bures. (SGD-SB, OPINION 2000, čuvvosat 5.5. ja 5.18.)

Sámegielaigiid ahkejuohku jagi 2000

Govus 6.5:
Sámegielaigiid ja álbmoga
ahkejuohku Unjárgga
gielddas jagi 2000.
Gáldu: OPINION 2000

Unjárggas ledje sámegielaigat buot ahkejuovkkuin jagi 2000, muhto 64 proseantta sis ledje badjel 45 jagi, ja 36 proseantta 18-44 jagi. Guhtta proseantta sámegielaigiin ledje agis 18-29 jagi. Unjárgga ollesolbmuiin ledje 16 proseantta 18-30 jagi, 24 proseantta 30-44 jagi, 27 proseantta 45-59 jagi ja 33 proseantta badjel 60 jagi. Dat dáidá čájehit giellamolsuma, muhto uhca informántalohku headjuda loguid luhtehahttivuođa. Gieldda álbmot lei maid boarráset go davvisámi dutkanguovllu gaskamearálaš álbmot. Gaskamearálaččat ledje 22 proseantta ollesolbmuiin davvisámi dutkanguovllus 18-29 jagi, 28 proseantta 30-44 jagi, 25 proseantta 45-59 jagi ja 24 proseantta badjel 60 jagi. Sivvan dasa ahte gieldda olmmošlohku geahppánii 1970-2000 jagiin orru leamen ahte nuorat olbmot ledje fárren eret. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6 ja 5.7)

Sámegiela mánáidlohku

Unjárggas ásse 171 máná vuollel 16 jagi 2000:s. 15 máná ledje sámegiela mánáidgárddis ja 36 máná lohke sámegiela vuosttašgiellan vuodđoskuvllas. 66 máná lohke sámegiela fágan vuosttašgielaigiid lassin. Jahkái 2003/04 lei vuosttašgielaigiid lohku geahppánan 30:i vuodđoskuvllas, muhto oahppit geain lei sámegiella eará fágan, ledje lassánan 74:i. Mánáidlohku sámi mánáidgárddiin lei lassánan 25 mánái. (SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, SD-GOO, GSI, čuvvosat 5.8, 5.9 ja 5.10.)

Gielladoaimmat

Mánáidgárdi

Ovttá mánáidgárddis ledje sámegiela ja dárogiela ossodagat (Ravna 2000a: 84).

Vuodđoskuvla

Gielddas ledje 1999/2000 guokte vuodđoskuvlla gos oahpahus lei sámegillii maid. Sámegiela vuosttašgielagat ožžo buot oahpahusa sámegillii 1.-7. luohkkái. 8.-10.

luohkkái lei oahpahuš dáro- ja sámegillii. (Ravna 2000a: 84) Sámegiella lei geatnegahtton fágan buot vuodđoskuvlla oahppiin (Todal 2002: 71).

Joatkkaskuvla

Gielddas ii lean joatkkaskuvla, ja nuorat fertejedje fárret gránnjagielddaide dahje Sis-Finnmárkui gazzat joatkkaoahpu. Danne ii leat dutkanmateriálas diehtu gieldda oahppiin geat lohke sámegiela ja ožžo oahpahuša sámegillii joatkkaskuvllas.

Sámegielat ásahusat

Várjjat Sámi musea ja Sámedikki Biras- ja kultursuodjalusossodat ledje ásahuvvon Unjárgga gildii. Goappašiid báikkiin ledje sámegielat bargit. Unjárgga gielddas lei guovttegielat hálddahus ja 70 proseantta gieldda bargiin máhtte sámegiela 1999:s (Min Áigi 1999: 9).

Sámi giellaguovddáš

Unjárgga giella lei ásahan giellaguovddáža jagi 2001 mii lei gásttašuvvan Sámi vuosttaš stuorradiggeáirasa nammii - Isak Saba guovddážin. Guovddáš fála giellakurssaid ollesolbmuide Várjjatguovllus ja doaimmaid mánáide. Lei sáhka sihke álgokurssain, hállankurssain ja lohkan- ja čállinkurssain. “Kurssat addet vuodđoskuvlla/joatkkaskuvlla gelbbolašvuoda. Isak Saba guovddáš bargá maid ovttas Sámi Allaskuvllain Guovdageainnus.” (Isak Saba Guovddáš 2005.)

Árvvoštallan

Unjárgga gieldda demografiijanuppástusat čájehit ahte giellamolsun illá lei álggahuvvon ovdal 1930. 1970:s ledje mearkkat mat čájehit ahte giellamolsun lei dáhpháhuš manimus 30 jagi. Dat bohtá ovdan das ahte stuorát ahte stuorát proseantta sápmelaččain ii lean sámegiella vuosttašgiellan. Dattetge ii lean giellamolsun čađahuvvon go juohke logi-jagis ledje sámegiela vuosttašgiela hállit. 1970 rájes gitta 2000 rádjái lei olmmošlohku geahppánan, ja 75 proseantta ollesolbmuin máhtte dalle sámegiela nu bures ahte áddejedje dábalaš ságastallama.

Buolvvaidgaskasaš giellasirdáseapmi dáhpháhuš jagi 2000, ja lei proseanttaid mielde sullii seammá dásis go 1970:s. Jagi 2000 ledje 30 proseantta mánáin fárus gielladoaimmain maid Colin Baker (2001: 194) gohčoda beaktilis oahpahušmállen. Sámegielat mánáid duohta lohku lei dattetge geahppánan. 1970:s ledje 161 sámegielat

0-19 jahkásačča. 2000:s ledje 51 máná, 0-16 jagi, fárus beaktilis sámegiela oahpahusmálliin ja 66 láivves oahpahusmálliin. Jagi 1970 ja jagi 2000 loguid ii sáhte almmátge buohtastahttit dannego ii leat sáhka seammá ahkejoavkkuin.

Dutkanovttadagas tendeansa lei leamaš 1930 rájes ahte sámegielaigiid oassi sámi álbmogis geahppánii ja dat oidnui erenoamáš bures ahkejoavkkus 18-30 jahkásaččain. Logut orrot čujuheamen dasa ahte giellamolsun lei bissehuvvon, muhto ii dáidán jorggihan.

Unjárgga gielddas ledje sajis muhtin gielladoaimmat maid dutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan. Gielddas ledje sihke sámegiela mánáidgárdi, vuodđoskuvlaoahpahus sámegillii, ja sámegiela álgokurssat ja lohkan- ja čállinkurssat ollesolbmuide. Ledjege muhtin almmolaš bargosajit mas sámegiella lei eaktun dahje ánsun virgáibidjamis.

6.2.1.2 Deatnu

Dálá Deanu giela lea boadus das ahte Buolbmága ja dalá Deanu gielddat ovtastuvve 1964:s. Kalstad mielde (1992) leat Deanu gielddas sihke mearrasámi ássamat Deanu- vuonas, bastevaš ássamat Deanuleagis ja mearkašahtti ollu boazodoallu. Kalstad atnáge sámi kultuvrra ja identitehta hui nanusin Deanu gielddas.

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan dutkanovttadaga demografiijanuppástusaid Friis demográfalaš kárttaid vuodul (Friis 1861), jagi 1930 álbmotlohkama vuodul (Jahn 1933), jagi 1970 álbmotlohkama vuodul (Aubert 1970), jagi 2000 Sámi giellarádi iskkadeami vuodul (Ravna 2000a), Deanu gieldda guorahallama vuodul (Deanu giela 2003), mánáidlogu vuodul sámi mánáidgárddiin (Ravna 2000a ja SD-GOO) ja sámegiela oahppiidlogu vuodul vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas (Ravna 2000a ja GIS).

Demografijja Deanus 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s⁷

	1860	1930	1970	2000 Ádde sámegiela	2000 Hállá bures	2000 Mánát 1	2000 Mánát 2
Olmmošlohku	850	2.453	3.138	2.372	2.372	621	621
Sámegiela	700	1.392	1.262	1.257	905	125	299
Proseanta álbmogis	Sullii 82	57	40	53	38	20	48
Proseanta sámiin	100	83	68	?	?	?	?

Govus 6.6: 1860: sámegielaidda unnimus lohku. 1930: olbmot geain lei sámegiella ruovttugiellan. 1970: sámegiella lei vuosttaš giella maid olmmoš lei oahppan. 2000 Ádde sámegiela: olbmot badjel 18 jagi geat goitge áddejedje sámegiela. 2000 Hállá bures: olbmot badjel 18 jagi geat hálle sámegiela hui bures dahje oalle bures. 2000 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpahusmálle mánáidgárddis ja vuoddoskuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sámegiela fáladat skuvllas.

Friis demográfalaš kárttat

1860:s lei Unjárgga ja Deanu báhpasuohkana olmmošlohku 1.784. Dain ledje 1.446 sámegiela. Lagabui bealli sámi bearrašiin orui dálá Deanu gielddas. Báhpasuohkana olmmošlohku lei gis 1.784 mas sullii bealli ásai dálá Deanu gielddas. Sullii 82 proseantta dutkanovttadaga álbmogis hálle sámegiela. (Friis 1861, čuovus 5.1.)

1930 álbmotlohkammat

Deanu ja Buolbmága olmmošlohku lei 2.453 jagi 1930. 1.676 ledje sápmelaččat geain 1.392 hálle sámegiela ruovttugiellan. Lei čielga erohus Deanu ja Buolbmága gielddain. Buolbmágis hálle 98 proseantta sápmelaččain sámegiela ruovttugiellan, Deanus gis 75 proseantta. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

1970 álbmotlohkammat

3.138 olbmo ásse Deanu gielddas 1970:s. 1.863 ledje sápmelaččat ja 1.262:s dain lei sámegiella vuosttaš giella maid ledje oahppan. Dát ledje 68 proseantta sápmelaččain ja 40 proseantta olles álbmogis. (Aubert 1978, čuovus 5.3) Maddedá dalle lei čielga erohus ovdeš Deanu ja Buolbmága gielddain. Buolbmágis hálle 72 proseantta olles álbmogis sámegiela vuosttašgiellan ja Deanus 28 proseantta. (Deanu giella 2003.)

⁷ 1860 logut: Friis 1861, čuovus 5.1.

1930 logut: Jahn 1933, čuovus 5.2.

1970 logut: Aubert 1978, čuovus 5.3.

2000 Ádde sámegiela: SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.5.

2000 Hállá bures: SGD-SB ja OPINION 2000, čuovus 5.18.

2000 Mánát 1: SGD-SB ja Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

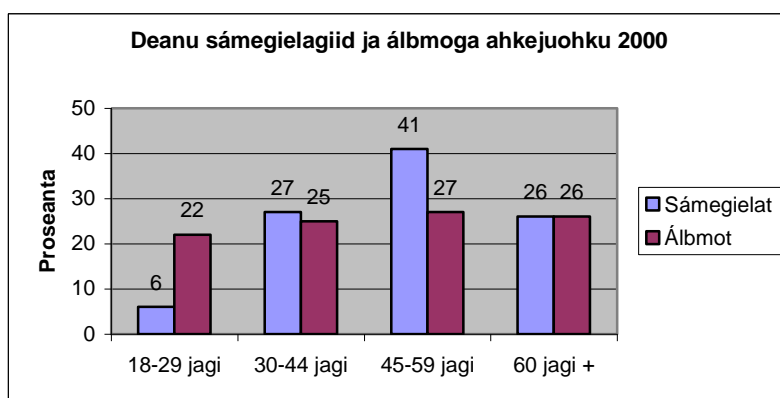
2000 Mánát 2: SGD-SB ja Ravna 2000a Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

Buot ahkejoavkkuin ledje sámegiela hállit, muhto veaháš unnit agis 0-10 jagi go eará logi-jagi ahkejoavkkuin vuollel 70 jagi. (SGD 1970, čuovus 5.4.)

Sámi giellaráđi iskkadeapmi

Jagi 2000 ledje 3.074 olbmo Deanu gielddas. 2.372 olbmo ledje badjel 18 jagi ja dain máhtte 1.257 dahje 53 proseantta sámegiela nu bures ahte goitge áddejedje. Sáme-gielagiin 72 proseantta dahje sullii 905 olbmo dadje iežaset máhttit sámegiela hui bures dahje oalle bures ja 50 proseantta sámegielat mánnáolbmui ledje mánát geat máhtte sámegiela hui bures dahje oalle bures. (OPINION 2000, čuvvosat 5.5 ja 5.18.)

Sámegielagiid ahkejuohku jagi 2000

Govus 6.7.

Deanu sámegielagiid ja álbmoga ahkejuohku jagi 2000.

Gáldu: OPINION 2000

Sámegielagiin ledje guhtta proseantta agis 18-29 jagi, 27 proseantta 30-44 jagi, 41 proseantta 45-59 jagi ja 26 proseantta badjel 60 jagi. Deanus ledje nappo sámegielagat buot ollesolbmo ahkejoavkkuin jagi 2000. 67 proseantta sámegielagiin ledje badjel 45 jagi. Dat lei eanet go Deanu álbmogis mas 53 proseantta ledje badjel 45 jagi. Guhtta proseantta sámegielagiin ledje agis 18-30 jagi. Dat lei unnit go Deanu álbmogis mas 22 proseantta ollesolbmui ledje 18-30 jagi. Informántalohku lei uhcci nu ahte eai leat statistihkalaččat doallevaččat. Dattetge logut dáidet čájehit giellamolsuma. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6 ja 5.7.)

Sámegielat mánáidlohku

Deanus ledje 621 máná vuollel 16 jagi jagi 2000. 73 máná ledje sámi mánáidgárddiin. Golmma mánáidgárddis gos ledje 37 máná, lei sámegiella váldogiellan. Vuodđoskuvllas 88 mánás lei sámegiella vuosttašgiellan ja 138 mánás sámegiella fágan. Jagi 2003/04 ledje 134 máná sámi mánáidgárddiin. Vuodđoskuvllas 86 mánás lei sámegiella vuosttašgiellan ja 109 mánás lei sámegiella fágan. (SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, Min Áigi 1999: 14, SD-GOO, GSI, čuvvosat 5.8, 5.9 ja 5.10.)

Deanu gieldda guorahallan

Deanu gieldda lei ieš guorahallan gielladili 2000 álggus. Sii geavahedje báikegotti informánttaid háhkat dieđu álbmoga giellamáhtuin ja váldogielas. Guorahallamis bođii ovdan ahte vaikko dušše 22 proseantta vuodđoskuvlamánáin lei sámegeiella vuosttašgiellan skuvllas, de 27 proseantta skuvlamánáin máhtte sámástit ja daid lassin logi proseantta áddejedje sámegeiella, muhto eai hállan. Bođii maid ovdan ahte mađe boarráseappot Deanu gieldda ássit ledje dađe stuorát oassi máhtte sámegeiella. 64 proseanttas sis geat ledje riegádan ovdal 1933 lei sámegeiella eatnigiellan, 31 proseanttas sis geat ledje riegádan 1955-58 ja 15 proseanttas sis geat ledje riegádan 1975-78 lei sámegeiella eatnigiellan, ja 25 proseanttas sis geat ledje riegádan 1984-93 lei sámegeiella eatnigiellan. (Deanu gieldda 2003.)

Gielladoaimmat

Mánáidgárddit

Gielddas ledje guhtta mánáidgárddi gos lei sámegeiella fáladat mánáide jagi 2000 (Ravna 2000a: Tab 2).

Vuodđoskuvla

Deanus lei oahpahus sámegeilli golmma skuvllas ja oahpahus sámegeielas buot gieldda skuvllain. Oahppit geain lei sámegeiella vuosttašgiellan ožžot buot oahpahusa sámegeilli. Deanu sámeskuvllas lei buot oahppiin sámegeiella vuosttašgiellan, ja Sirpmá skuvllas lei buot oahppiin earret ovtas sámegeiella vuosttašgiellan. (Ravna 2000a: 84 ja Tab 1.) 1990-logus lei sámegeiella geatnegahtton fágan buot vuodđoskuvlla oahppiin, muhto gielddastivra rievddai moadde jagi manjá mearrádusa (Todal 2002: 71-72).

Joatkkaskuvla

Deanu joatkkaskuvllas sáhtii lohkat sámegeiella iešguđetge dásis, muhto eará fágat eai lean sámegeilli. Guđa oahppis lei sámegeiella fágan. (Ravna 2000a: 87 ja Tab 3.)

Sámegeielat ásahusat

Sis-Finnmárkku diggegoddi ásahuvvui Detnui 2004:s. NRK Sámi Radios, Min Áiggis ja dárogiella sámeáviissas, Ságahis, lei guovllukantuvra gielddas. Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš lei maid sámi ásahus maid Deanu gieldda oamasta. Deanu

gielddas lei fas guovttegielat hálldahus ja bargiid gielladuogáža iskkadeapmi čájehii ahte 51 proseantta bargiin áddejedje, hálle veaháš sámegiela dahje ledje čielga sámegiela (Deanu gielddas 1997).

Giellaguovddáš

1998 rájes lei Deanus leamaš giellaguovddáš *Giellagáddi*. Jagi 2002 rájes lei Giellagáddi ásahuvvon bistevaš giellaguovddážin Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáža olis. Giellaguovddáža ulbmil lei nannet ja seailluhit sámegiela ja kultuvrra beaivválaš eallimis ja almmolaš oktavuodain. Giella galgai oahpahuvvot sihke čállinkurssaid bokte ja giellalávguma bokte. Giellaguovddáš fála sámegiela bálvalusaid mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide ja lei deaivvadanbáiki gos beasai sámástit.” (Nystø 2002.)

Árvvoštallan

Deanu gieldda demografalaš dieđut čájehit ahte giellamolsun lei álggahuvvon juo ovdal 1930 ovddeš Deanu gielddas, muhto ii fal ovddeš Buolbmága gielddas. 1970:s lei giellamolsun joavdan guhkás ovddeš Deanu gielddas ja maiddái álggahuvvon Buolbmát gielddas. Dan maŋná lei giellamolsuma leaktu geahppánan nu ahte stuorát proseantta skuvlamánáin hálle sámegiela jagi 2000:s go 20 jagi das ovdal. Dattetge ledje proseanttaid mielde eanet vuoras ja boares olbmot geat máhtte sámegiela go mánát ja nuorat jagi 2000.

Ollu gielladoaimmat maid dutkit (Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan, ledje sajis Deanu gielddas, sihke sámegiela mánáidgárddit, oahpahuš sámegillii vuoddoskuvllas ja lohkan- ja čállinkurssat ollesolbmuide. Ledjege almmolaš bargosajit mas sámegiella lei eaktun dahje ánsun virgáibidjamis. Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi maid dáhpáhuvai muhtin muddui jagi 2000. Dutkanáigodagas sámegiela oassi álbmogis geahppánii gitta 1970 rádjái. 18-30 jahkásaččaid oassi sámegiela jagi 2000, ja Deanu gieldda guorahallan, čájeha ahte giellamolsun dáiddii joatkašuvvat dan maŋná. Skuvla- ja mánáidgárdelogeat ja Deanu gieldda guorahallan čájeha ahte giellamolsun lei jorggihan dan maŋná. Ledje eanet sámegiela mánát jagi 2000 go 18-30 jahkásaččat ja bealli gieldda mánáin oáččui sámegiela fálaidaga mánáidgárddiin ja skuvllas. Lea sáhka sihke vitaliseren- ja *revival* ealáskahttimis, ja sihke beaktilis ja láivves oahpahušmálla geavahuvvui Colin Baker (2001: 194) mielde.

6.2.1.3 Kárášjohka

Kárášjoga gielda lea Sis-Finnmárkkus. Kalstad (1992) čilge ahte gielddas leat sápmelaččat čielga eanetlogus ja sámi kultuvra ja identitehta lea hui nanus. Kárášjoga čoahkkebáiki lea stuorát sámi guovddáš Davvi-Kalohtas.

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan dutkanovttadaga demografiijanuppástusaid Friis demográfalaš kárttaid vuodul (Friis 1861), jagi 1930 álbmotlohkama vuodul (Jahn 1933), jagi 1970 álbmotlohkama vuodul (Aubert 1970), jagi 2000 Sámi giellaráđi iskkadeami vuodul (Ravna 2000a), mánáidlogu vuodul sámi mánáidgárddiin (Ravna 2000a ja SD-GOO) ja sáme-giela oahppiidlogu vuodul vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas (Ravna 2000a ja GIS).

Demografijja Kárášjogas 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s⁸

	1860	1930	1970	2000 Ádde sáme-giela	2000 Hállá bures	2000 Mánát 1	2000 Mánát 2
Olmmošlohku	600	1.087	2.558	2.095	2.216	740	740
Sáme-gielagat	589	1.019	1.838	1.969	1.772	466	593
Proseanta álbmogis	98	94	72	94	89	63	80
Proseanta sámiin	100	99	89	?	?	?	?

Govus 6.8: 1860: sáme-gielagiid unnimus lohku. 1930: olbmot geain lei sáme-giella ruovttugiellan. 1970: sáme-giella lei vuosttaš giella maid olmmoš lei oahppan. 2000 Ádde sáme-giela: olbmot badjel 18 jagi geat goitge áddejedje sáme-giella. 2000 Hállá bures: olbmot badjel 18 jagi geat hálle sáme-giella hui bures dahje oalle bures. 2000 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktillis oahpahusmálla mánáidgárddis ja vuodđoskuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sáme-giella fáaldat skuvllas.

Friis demográfalaš kárttat

Friis demográfalaš kárta (Friis 1861) ii atte čielga gova das man ollu ledje sápmelaččat ja sáme-giella hállit Kárášjogas 1860:s. Kárášjohka lei oassin Čuđegietti báhpasuohkanis mii fátmastii sihke dálá Kárášjoga ja Porsáŋgu gielddaid. Olles báhpasuohkanis ledje 1.408 olbmo, dain ledje unnimusat 1.140 sáme-giella hálli. 688

⁸ 1860 logut: Friis 1861, čuovus 5.1.

1930 logut: Jahn 1933, čuovus 5.2.

1970 logut: Aubert 1978, čuovus 5.3.

2000 Ádde sáme-giela: SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.5.

2000 Hállá bures: SGD-SB ja OPINION 2000, čuovus 5.18.

2000 Mánát 1: SGD-SB ja Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

2000 Mánát 2: SGD-SB ja Ravna 2000a Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

sápmelačča ledje fásta ássit ja 405 ledje boazodoallit. Friis kárтта mielde (Friis 1861, čuovus 5.1). ásse dálá Kárášjoga gielddas 38 sámi bearraša ja guokte dáža bearraša main goappásge unnimusat okta olmmoš máhtii sámegiela. Dálá Porsáŋggus ásse 98 sámi bearraša. Dat mearkkaša ahte 28 proseantta dahje sullii 192 dálon sápmelačča ásse Kárášjogas. Man stuorra oassi boazodoalliin ásse dálvet Kárášjogas ii boađe ovdan dutkanmateriálas. Jos buohkat livčče orron dálvet Kárášjogas, de livččii sámegielagiid lohku Kárášjogas 589. Muhto lea hui eahpesihkkaris lohku. Mii lea čielggas: Measta buohkat dahje buot ássit máhtte sámegiela.

1930 álbmotlohkamat

1930:s lei 1.019 olbmus sámegiella ruovttugiellan, namalassii 99 proseantta sápmelaččain ja 94 proseantta olles álbmogis mii dalle lei 1.087. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

1970 álbmotlohkamat

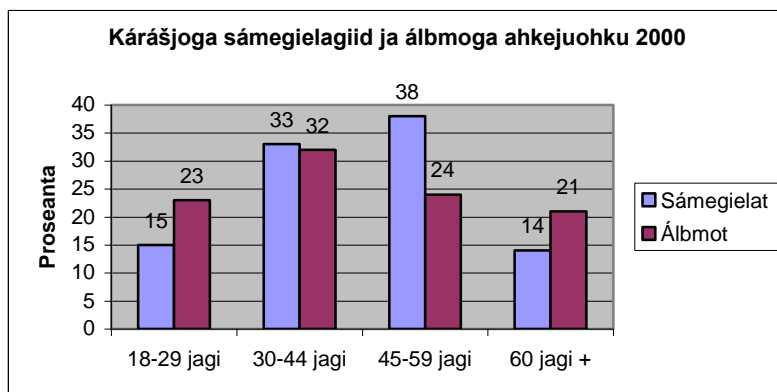
1970:s lei 1.838 olbmus sámegiella vuosttaš giellan maid ledje oahppan. Dat lei 89 proseantta sápmelaččain ja 72 proseantta olles álbmogis mii dalle lei lassánan 2.558 olbmui. (Aubert 1978, čuovus 5.3.)

Aubert (1978: 48) buktá ovdan ahte 1970 lei unnimus vuosttašgielagat 0-9 jahkásaš sápmelaččaid gaskkas namalassii 75 proseantta, 10-40 jahkásaččain lei birrasii 90 proseantta sápmelaččain sámegiella eatnigiellan ja badjel 40 jahkásaččain lei 95-100 proseanttas sámegiella eatnigiellan. Logut dáidet čájehit álggahuvvon giellamolsuma.

Sámi giellaráđi iskkadeapmi

Jagi 2000 lei gieldda olmmošlohku 2.901 olbmo, 2.095 ledje badjel 18 jagi ja sis máhtte 94 proseantta sámegiela nu bures ahte goitge áddejedje dan. Oktiibuot ledje 1.969 olbmo. Sámegielagiin dadje 90 proseantta dahje birrasii 1.772 iežaset máhttit sámegiela hui bures dahje oalle bures. 93 proseantta sámegielat mánnáolbmui dadje alddiineaset leat mánáid geat máhttet sámegiela hui bures dahje oalle bures. (SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.18.)

Sámegielaigiid ahkejuohku jagi 2000

Govus 6. 9:

Karášjoga sámegielaigiid ja álbmoga ahkejuohku jagi 2000.

Gáldu: OPINION 2000

Sámegielaigiid ahkejuohku čájeha ahte ledje sámegiela hállit buot ahkejoavkkuin. 18-29 jagi ja badjel 60 jagi ledje unnit sámegielaigiid go gielddas ledje olbmot dáid ahkejoavkkuin. 23 proseantta ollesolbmo álbmogis ledje 18-30 jagi ja 21 proseantta badjel 60 jagi. Sámegielaigiid ledje 15 proseantta 18-30 jagi ja 14 proseantta badjel 60 jagi.

Ledje eanet sámegiela hállit ahkejoavkkuin 30-44 jagi ja 45-59 jagi go álbmogis ledje 30-44 ja 45-59 jahkásaččat. 38 proseantta sámegielaigiid leat 45-59 jagi, álbmogis ledje 32 proseantta 30-44 jagi ja 24 proseantta ahkejoavkkus 45-59 jagi. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6 ja 5.7.) Uhcá informántalohku dáidá hedjonahttit loguid luohtehahttivuođa, muhto lea maid vejolaš ahte ahkejoavkkus 18-30 jagi ledje uhcit sámegiela hállit go eará ahkejoavkkuin. Dat čájehivččii ahte giellamolsun joatkašuvai 1970 maŋŋá. Muhto Aubert dieđuid vuodul eai gávdno sivat jáhkkit ahte badjel 60 jagi ahkejoavkkus livčče ná unnán sámegielaigiid.

Sámegielaigiid mánáidlohku

Karášjogas ledje 740 máná vuollel 16 jagi 2000:s. 139 máná ledje sámi mánáidgárddiin mas sámegiella lei váldogiellan. 327 mánás lei sámegiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas ja 127 mánás sámegiella eará fágan jagi 1999/2000. Jahkái 2003/04 lei sámi mánáidgárddiid mánáidlohku lassánan 162:i ja 339 mánás lei sámegiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas, 92 máná lohke sámegiela eará fágan. (SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, SD-GOO, GSI, čuvvosat 5.8, 5.9 ja 5.10.)

Gielladoaimmat

Mánáidgárddit

Gielladas ledje 1999/2000 vihtta mánáidgárddi main lei sámegealla váldogiellan (Ravna 2000a: Tab 2).

Vuodđoskuvla

Gielladas ledje guokte skuvlla – mánáidskuvla ja nuoraidskuvla. Mánáidskuvllas oahpahedje buot fágaid sámegillii go mánás lei sámegealla vuosttašgiellan. Nuoraidskuvllas ledje dalle eanaš fágaid oahpahas sámegillii. (Ravna 2000a: 84.) Sámegealla lei geatnegahtton fágan buot oahppiide (Todal 2002: 71).

Joatkkaskuvla

Sámi joatkkaskuvllas Kárášjogas lei sámegeallat oahppiin eanaš oahpahas sámegillii. 69 oahppis lohke sámegealla vuosttašgiellan, 61 oahppi lohke sámegealla eará fágan jagi 1999/2000. (Ravna 2000a: 87 ja Tab 3.)

Sámegeallat ásahusat

Mánja sámi ásahusa ledje ásahuvvon Kárášjohkii, daid gaskkas maiddái Sámi stuorámuš ásahusat dego:

- Sámedikki váldohálddahas
- NRK Sámi Radio váldodoaimmahus
- Sámi Joatkkaskuvla Kárášjogas
- Sámiid Vuorká-Dávvirat
- Min Áiggi váldodoaimmahus
- Sámi Dáiddaguovddáš

Gielladahálddahas lei guovttegeallat ja eanaš bargit máhtte sámegealla (iežan vásáhus). Ledje maid ásahuvvon stáhta ja fylkka ásahusat main lei erenoamáš geatnegasvuohta sámi álbmoga ektui. Dát ásahusat galge maid čuovvut Sámelága giellanjuolggadusaid ja bálvalit álbmoga sámegillii maid dego:

- Sámi Dearvvašvuodadutkanguovddáš
- Spesiálistadoavtterguovddáš
- Gaska-Finnmárkku Mánáid- ja Nuoraid Psykiatralaš Poliklinihka ja Sámi Nuoraid Psykiatralaš Joavku.

Giellaguovddáš

Karášjoga gielddas ii lean giellaguovddáš, muhto gielda lei ieš lágidan alfabetiseren-
áŋgiruššama sámegeiela (Min Áigi 1998: 93a), ja lei vejolaš lohkat sámegeiela
iešgudetge joatkkaoahppodásis Sámi Joatkkaskuvllas gielddas.

Árvvoštallan

Demográfalaš dieđut čájehit ahte eanaš sápmelaččat máhtte sámegeiela Karášjoga
gielddas dutkanáigodagas. 1970:s ledje mearkkat mat čájehedje álggahuvvon giella-
molsuma nuoramusaid gaskkas. Dát molsun orru leamen jorggihan. Proseantaid
mielde lohke eanet mánát gielddas sámegeiela vuosttašgiellan 1999/2000 go ledje
sámegeielat vuosttašgielat sámemánát 1970:s, muhto dalle ledjege eanet mánát
gielddas ja sámegeielat mánáid duohta lohku dáiddii lean unnit jagis 1999/2000 go
1970:s. (SGD 1970, Ravna 2000a: Tab 1, čuvvosat 5.4 ja 5.8.)

Sámi mánáidgárddiid mánáidlogut eai dáidde addit rivttes gova Karášjoga vuollel-
skuvlaahkásaččaid gielladilis jagi 2000. Gielddas ledje 294 máná agis 0-5 jagi. Dain
ledje 139 máná dahje 47 proseantta sámi mánáidgárddiin. (SD-GOO, SGD-SB,
čuvvosat 5.10 ja 5.9.) Gieldda mánáidgárdekonsuleantta, Marta Nordsletta, dieđu
mielde 87 proseantta vuollelskuvlaahkásaččain máhtte sámegeiela 1998/99. “Gieldda
275 vuollelskuvlaahkásaš mánáin, leat dušše 40:s geat eai oahpa sámegeiela ruovttus
dahje lagašbirrasis”. (Min Áigi 1998: 93a.)

Eanaš gielladoaimmat maid dutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman
1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan, ledje Karášjogas. Lei sámegeielat
mánáidgárdefálaldat ja sámegeielat oahpahus skuvllas. Olles olbmui lei vejolašvuohta
oahppat lohkat ja čállit. Buolvvaidgaskasaš giellasirdáseapmi dáhpáhuvai ja dat
dáiddii lean lassánan 1970 rájes.

Karášjogas ledje maid ollu sámi ásahusat mat dárbbášedje sámegeielat bargiid, nu ahte
sáhtii hállat stuorat sámegeielat bargomárkana birra.

6.2.1.4 Porsángu

Porsáנגgu gieldda lea Oarje-Finnmárkkus Porsángovuona birra. Kalstad mielde (1992) lea sámegeielas ja kultuvrras nana dilli gieldda gilážiin Keaissas, Breannjás ja Báiskegohpis, gaskkas Valdakis Billavutnii ja siseatnamis Skuvvanvárreguovllus.

Demografijaovdáneapmi

Mun dutkkan dutkanovttadaga demografiijanuppástusaid Friis demográfalaš kárttaid vuodul (Friis 1861), jagi 1930 álbmotlohkama vuodul (Jahn 1933), jagi 1970 álbmotlohkama vuodul (Aubert 1970), jagi 2000 Sámi giellaráđi iskkadeami vuodul (Ravna 2000a), mánáidlogu vuodul sámi mánáidgárddiin (Ravna 2000a ja SD-GOO) ja sámegeiela oahppiidlogu vuodul vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas (Ravna 2000a ja GIS).

Sámegeielagat Porsáנגgus 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s⁹

	1860	1930	1970	2000 Ádde sámegeiela	2000 Hállá bures	2000 Mánát 1	2000 Mánát 2
Olmmošlohku	Sullii 808	2.553	3.922	3.404	3.404	944	944
Sámegeielagat	582	931	859	1.191	678	43	282
Proseanta álbmogis	72	37	22	35	20	5	30
Proseanta sámiin	100	68	45	?	?	?	?

Govus 6.10: 1860: sámegeielagiid unnimus lohku. 1930: olbmot geain lei sámegeiella ruovttugiellan. 1970: sámegeiella lei vuosttaš giella maid olmmoš lei oahppan. 2000 Ádde sámegeiela: olbmot badjel 18 jagi geat goitge áddejedje sámegeiela. 2000 Hállá bures: olbmot badjel 18 jagi geat hálle sámegeiela hui bures dahje oalle bures. 2000 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpahusmálle mánáidgárddis ja vuodđoskuvllas, dahje lei sámegeiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sámegeiela fálladat skuvllas.

Friis demográfalaš kárttat

Friis demográfalaš kárttat (Friis 1861) eai atte čielga dieđu das man ollu ledje sápmelaččat ja sámegeiela hállit gielddas 1860. Porsángu lei oassi Čuđegietti báhppasuohkanis mii fátmastii dálá Porsáנגgu ja Kárášjoga gielddaid. Olles báhppasuohkanis ledje 1.408 olbmo, dain ledje unnimusat 1.140 sámegeiela hállit. 688 sápmelačča ledje fásta ássit báhppasuohkanis ja 405 olbmo ledje boazodoallit (Friis

⁹ 1860 logut: Friis 1861, čuovus 5.1.

1930 logut: Jahn 1933, čuovus 5.2.

1970 logut: Aubert 1978, čuovus 5.3.

2000 Ádde sámegeiela: SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.5.

2000 Hállá bures: SGD-SB ja OPINION 2000, čuovus 5.18.

2000 Mánát 1: SGD-SB ja Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

2000 Mánát 2: SGD-SB ja Ravna 2000a Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

1861, čuovus 5.1). Dálá Porsáŋggus ásse 98 sámi bearraša ja Kárášjogas 38 bearraša. Dáinna ásse 78 proseantta dálon sámebearrašiin dahje sullii 537 sápmelačča Porsáŋggus. Ii boađe ovdan man stuorra oassi boazodoalliin ásai birra jagi Porsáŋggus, muhto jos buot boazosápmelaččat livčče ássan Kárášjogas dálvet, de livčče 537 sápmelačča dálá Porsáŋggu ássit. Sápmelaččaid lassin máhtte unnimusat 45 dáža ja láttebearraša lahtu sámegeiela. Gieldda birrasii 808 olbmos ledje unnimusat 72 proseantta dahje 582 olbmo sámegeielagat.

1930 álbmotlohkamat

2.553 olbmo ásse Porsáŋggu gielddas 1930:s. 37 proseantta álbmogis dahje 931 olbmos lei sámegeiella ruovttugiellan. Sápmelaččain lei 68 proseanttas sámegeiella ruovttugiellan. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

1970 álbmotlohkamat

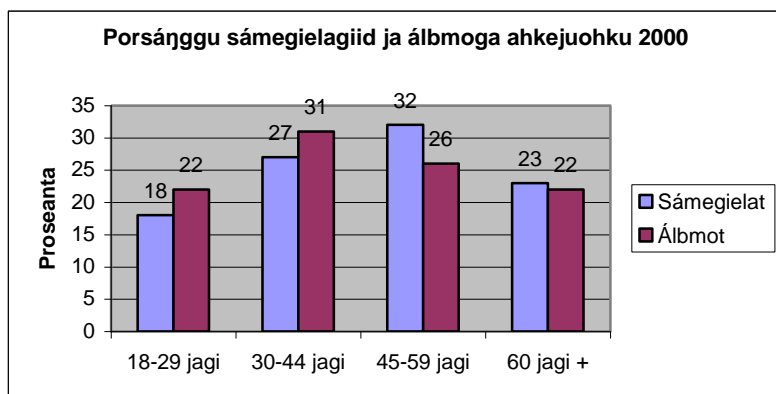
3.922 olbmo ásse Porsáŋggu gielddas 1970. Dain 859 ledje almmuhan ahte sámegeiella lei vuosttaš giella maid ledje oahppan. Sii dahke 37 proseantta sápmelaččain ja 22 proseantta álbmogis (Aubert 1978, čuovus 5.3).

Aubert (1978: 48) čájeha ahte sámegeielat oassi sápmelaččain geahppánii dađistaga juohke logi-jagi gaskkas 1970 rádjái. 0-9 jahkásaš sápmelaččain lei 22 proseanttas sámegeiella vuosttašgiellan 1970:s, 10-19 jahkásaččain lei 30 proseanttas sámegeiella vuosttaš giellan. Boarráset ahkejoavkkuin lei stuorát proseanttas sámegeiella vuosttaš giellan ja stuorámus lei proseanta badjel 80 jahkásaččain geain 77 proseanttas lei sámegeiella vuosttaš giellan.

Sámi giellaráđi iskkadeapmi

Jagi 2000 máhtte 1.191 olbmo sámegeiela nu bures ahte goitge áddejedje dan. Sii ledje 35 proseantta Porsáŋggu gieldda ássiin badjel 18 jagi. Sámegeielagiin máhtte 57 proseantta sámegeiela hui bures dahje oalle bures. Sii ledje sullii 679 olbmo. 18 proseantta Porsáŋggu sámegeielagiin lohke alldiineaset leat mánáid geat máhttet sámegeiela hui bures dahje oalle bures. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.5 ja 5.18.)

Sámegielaigiid ahkejuohku jagi 2000

Govus 6.11:

Porsáŋggu sámegielaigiid ja álbmoga ahkejuohku jagi 2000.

Gáldu: OPINIONEN 2000

18 proseantta sámegielaigiin ledje 18-29 jagi, 27 proseantta ledje 30-44 jagi, 32 proseantta ledje 45-60 jagi ja 23 proseantta ledje badjel 60 jagi. Gieldda ollesolbmuiin ledje gis 22 proseantta 18-29 jagi, 31 proseantta 30-44 jagi, 26 proseantta 45-60 jagi ja 22 proseantta badjel 60 jagi. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6 ja 5.7.)

Sámegiela mánáidlohku

Porsáŋggu ledje 944 máná vuollel 16 jagi 2000:s. Sámi mánáidgárddiin ledje 79 máná. Guovtti mánáidgárddis, Ájanas mánáidgárddis ja Billávuona mánáidgárddis, main ledje 26 máná, lei sámegiella váldogiellan. 17 mánás lei sámegiella vuosttašgiellan vuoddoskuvllain ja 188 máná lohke sámegiela eará fágan jagi. Jahkái 2003/04 lei lohku sámi mánáidgárddiin lassánan 208 mánnái. 27 mánás lei sámegiella vuosttašgiellan vuoddoskuvllain ja 188 lohke sámegiela eará fágan. (SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, Min Áigi 2000: 52, SD-GOO, GSI, čuvvosat 5.8, 5.10 ja 5.9.)

Joatkkaskuvllas lohke ovcci oahppi sámegiela man nu dásis, muhto ii leat vejolaš dutkanmateriálas oaidnit gállis lohke sámegiela vuosttašgiellan dahje eará fágan (Ravna 2000a: Tab 3).

Gielladoaimmat

Mánáidgárddit

Porsáŋggu gielddas ledje ovcci sámi mánáidgárddi jagi 1999/2000. Gávccis dain lei sámegiela fáladat (Ravna 2000a: Tab 2). Guovtti mánáidgárddis lei sámegiella váldogiellan (Min Áigi 2000: 52).

Vuodđoskuvla

Porsánngu gielddas lei sámegeiela oahpahus viđa vuodđoskuvllas jagi 1999/2000. Billávuona skuvllas lei sámegeiella oahpahusgiellan 1-7. luohkkái. Leavnnja mánáid-skuvllas ii lean oahpahus sámegillii vaikko 14 oahppis lei sámegeiella vuosttašgiellan. Eaige eará sámegeiela oahppit ožžon eará fágaid oahpahusa sámegillii. (Ravna 2000a: 84-85 ja Tab 3.)

Joatkkaskuvla

Leavnnja joatkkaskuvllas sáhtii lohkat sámegeiela fágan. Eará oahpahus lei dárogillii. (Ravna 2000a: 87.)

Sámegeielat ásahusat

Ledje guokte sámegeielat almmolaš ásahusa gielddas - Mearrasámi Diehtoguovddáš ja Sámi giellaguovddáš. Gielddahálddahus galggai leat guovttegeielat ja juohke ossodagas lei unnimusat okta sámegeielat bargi, nu ahte olbmot sáhtte oažžut bálvalusaid sámegillii. Almmolaš čoahkkimat eai dulkojuvvon, eaige čoahkkimiid báhpárat lean sámegillii. (Min Áigi 2000: 52.) Man muddui fylkka ja stáhta ásahusat gielddas atne sámegeiela ja bálvaledje álbmoga sámegillii ii boađe ovdan dutkanmateriálas.

Giellaguovddáš

Porsánngu Sámi giellaguovddáš ásahuvvui 1994:s ja váldobargu lei doallat giellakurssaid ollesolbmuide, sihke sámegeielagiidda ja dárogielagiidda. Guovddáš fálai mánáide iešguđetlágan doaimmaid main galggai sámástit, ja guovddáš lei sámegeielat deaivvadanbáiki sámegeielagiidda. Giellaguovddáš fálai maid sámegeielloahpahusa gránnjágielddaid mánáide geat eai ožžon oahpu ruovttugielddas, ja guovddáš lei lágidan semináraid omd. sámi kulturáddejumis gieldebargiide, giellametodihkas ja sámegeielas čoahkkingiellan. Giellaguovddáš ráhkadii maid oahppomateriála. (Porsánngu Sámi giellaguovddáš ja Rasmussen 2000.)

Árvvoštallan

Demografiijanuppástusat čájehit ahte sámegeielagiid lohku lassánii 1860:s gitta 1930 rádjái. Seamma áigodagas giellamolsun dáiddii álggahuvvon ja buot sápmelaččat eai hállan šat sámegeiela ruovttugiellan 1930:s. 1970:s lei sámegeiela vuosttašgiela hálliid lohku geahppánan gávcciin proseanttain 1930 ruovttugiela hálliid logu ektui.

Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai 1960-70 jagiin ja badjelaš 20 proseantta sámemánáin ohppe dalle sámegiela vuosttašgiellan. Jagi 2000 ledje 16 proseantta unnit olbmo geat máhtte sámegiela hui bures dahje oalle bures go vuosttašgiela hállit ledje 1970:s.

Sámegielaigiin lei sullii seammá ahkejuohku go gieldda ássiin muđui jagi 2000. Dat ii oro soahpamin sámegiela mánnáolbmuid dieđuin ahte 18 proseanttas ledje mánát geat máhtte hui bures dahje oalle bures sámegiela. Juoga mii mearkkašivččii ahte eanaš sámi mánát eai lean aktiiva giellageavaheaddjit. Sáhtta leat nu ahte nuorat olbmui lei passiiva máhttu sámegielas dahje hálle veaháš dannego ledje gullan sámegiela bajásšattadettiin dahje oahppan giela skuvllas, muhto sáhtta maid leat statistihkalaš meattáhus dutkanmateriálas uhccán informánttaid dihte.

Skuvla- ja mánáidgárdelogeat čájehit dattetge ahte sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai muhtin muddui. Namuhuvvon logut čájehit maid ahte lei beroštupmi ealáskahttit sámegiela *revival* ja várra maid vitaliseren mearkkašumis, muhto orru leamen nu ahte dat dahkkojuvvui ovddimusat láivves oahpamusmálliiguin Colin Baker (2001: 194) mielde.

Muhtin dehálaš gielladoaibma, namalassii sámegiela mánáidgárddit ledje Porsáŋgus, skuvlaahkásaš mánát ožžo oahpahusa sámegielas vuosttašgiellan, muhto eanaš sámegiela mánáin lei dárogiella oahpahusgiellan. Giellaguovddáš fála lohkan- ja čállinoahpu ollesolbmuide ja giellaoahpu dárogielaigiidda. Sámegiela bargomárkan lei skuvllain, mánáidgárddiin ja almmolaš ásašusain, muhto ii lean sáhka ollu bargosajiin.

6.2.1.5 Guovdageaidnu

Guovdageainnu suohkan lea Sis-Finnmárkkus. Kalstad (1992) mielde sápmelaččat leat čielga eanetlogus suohkanis ja sámi kultuvra ja identitehta lea hui nanus. Guovdageainnu čoahkkebáiki lea stuorát sámi guovddáš Davvi-Kalohtas.

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan dutkanovttadaga demografiijanuppástusaid Friis demográfalaš kárntaid vuodul (Friis 1861), jagi 1930 álbmotlohkama vuodul (Jahn 1933), jagi 1970 álbmot-

lohkama vuodul (Aubert 1970), jagi 2000 Sámi giellaráđi iskkadeami vuodul (Ravna 2000a), mánáidlogu vuodul sámi mánáidgárddiin (Ravna 2000a ja SD-GOO) ja sáme-giela oahppiidlogu vuodul vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas (Ravna 2000a ja GIS).

Demografijja Guovdageainnus 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s¹⁰

	1860	1930	1970	2000 Ádde sáme-giela	2000 Hállá bures	2000 Mánát 1	2000 Mánát 2
Olmmošlohku	869	1.123	2.507	2.254	2.254	715	715
Sáme-gielagat	834	1.014	1.965	2.164	2.056	570	618
Proseanta álbmogis	96	92	78	96	91	80	86
Proseanta sámiin	100	99	92	?	?	?	?

Govus 6.12: 1860: sáme-gielagiid unnimus lohku. 1930: olbmot geain lei sáme-giella ruovttugiellan. 1970: sáme-giella lei vuosttaš giella maid olmmoš lei oahppan. 2000 Ádde sáme-giela: olbmot badjel 18 jagi geat goitge áddejedje sáme-giella. 2000 Hállá bures: olbmot badjel 18 jagi geat hálle sáme-giella hui bures dahje oalle bures. 2000 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpahusmálla mánáidgárddis ja vuodđoskuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sáme-giella fáiladat skuvllas.

Friis demográfalaš kárttat

Friis demográfalaš kárttaid mielde ásse 869 olbmo Guovdageainnu báhpasuohkanis 1860:s. Unnimusat 836 dahje 96 proseantta álbmogis hálle sáme-giella. (Friis 1861, čuovus 5.1.)

1930 álbmotlohkamat

1.123 olbmo ásse Guovdageainnu suohkanis 1930:s. 1.026 dain ledje sápmelaččat ja 1.014:s lei sáme-giella ruovttugiellan. Sáme-gielagat dagahedje 99 proseantta sápmelaččain ja 92 proseantta álbmogis. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

1970 álbmotlohkamat

2.507 ásse suohkanis 1970:s. 2.142 ledje sápmelaččat ja 1.965 olbmos lei sáme-giella vuosttaš giellan maid ledje oahppan. Sáme-gielagat dahke 78 proseantta álbmogis ja 92 proseantta sápmelaččain. (Aubert 1978, čuovus 5.3.)

¹⁰ 1860 logut: Friis 1861, čuovus 5.1.

1930 logut: Jahn 1933, čuovus 5.2.

1970 logut: Aubert 1978, čuovus 5.3.

2000 Ádde sáme-giela: SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.5.

2000 Hállá bures: SGD-SB ja OPINION 2000, čuovus 5.18.

2000 Mánát 1: SGD-SB ja Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

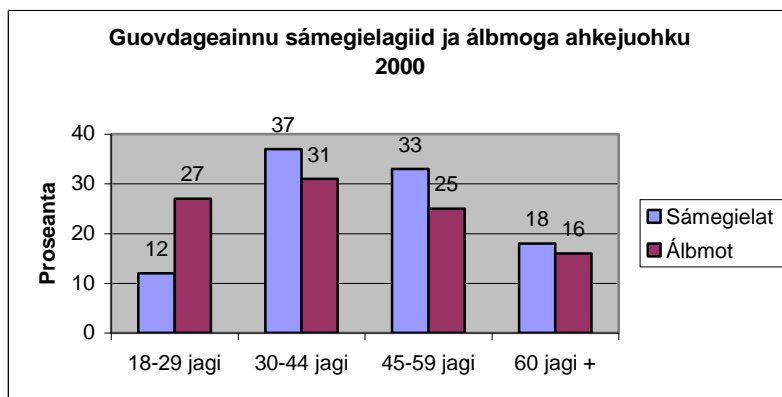
2000 Mánát 2: SGD-SB ja Ravna 2000a Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

1970 álbmotlohkan čájeha ahte dutkanovttadaga sámegielaigiid lohku lassánii johtilit. Juohke logi-jagi gaskkas ledje eanet sámegielaigiid go ovddit logi-jagis (SGD 1970, čuovus 5.4). Aubert mielde (1978: 48) eai lean dattetge buot nuorat sápmelaččat oahppan sámegiela vuosttašgiellan 1970. 0-9 ahkásaččain lei 87 proseantta sámegiella vuosttašgiellan, 10-19 jahkásaččain ja 20-29 jahkásaččain 90 proseantta. Boarráset ahkejoavkkuin lei vuosttašgielaigiid proseanta 94-98 proseantta. Logut dáidet čájehit álggahuvvon giellamolsuma.

Sámi giellaráđi iskkadeapmi

Jagi 2000 ledje 3.068 olbmo suohkanis. 2.254 ledje badjel 18 jagi. Dain 96 proseantta dahje sullii 2.164 olbmo dadje iežaset goitge áddet sámegiela. Sámeigielaigiid gaskkas 95 proseantta dahje sullii 2.056 olbmo dadje iežaset máhttit hállat sámegiela hui bures dahje oalle bures. Sámeigielat mánnáolbmuin lohke 94 proseantta alddiineaset leat mánáid geat máhttet sámegiela hui bures dahje oalle bures. (SGD-SB, OPINION 2000, čuvvosat 5.5 ja 5.18.)

Sámegielaigiid ahkejuohku jagi 2000

Govus 6.13:

Guovdageainnu sámegielaigiid ja álbmoga ahkejuohku jagi 2000.

Gáldu: OPINION 2000

12 proseantta Guovdageainnu sámegielaigiid ledje agis 18-29 jagi, 37 proseantta 30-44 jagi, 33 proseantta 45-59 jagi ja 18 proseantta badjel 60 jagi. Ledje mealgat unnit sámegielaigiid ahkejoavkkus 18-29 jagi, 12 proseantta, go álbmogis ledje 18-29 jahkásaččat 27 proseantta. Eará ahkejoavkkuin ledje eanet sámegielaigiid go álbmogis ledje olbmot. 31 proseantta guovdageaidnulaččain ledje 30-44 jagi, 25 proseantta 45-59 jagi ja 16 proseantta badjel 60 jagi. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6 ja 5.7.)

Bohtosat dáidet čájehit statistihkalaš meattáhusa iskkadeamis, mii soaitá leat čuožžilan das ahte eai leat fáhten nuorraolbmuid, 18-30 jagiin, jearahallamiidda. Iežan vásáhusaid mielde iige gávdno ágga jáhkkit ahte 18-30 jahkásaččain ledje unnit sámegiela hállit go álbmogis muđui jagi 2000.

Sámegielat mánáidlohku

Guovdageainnus ledje 715 máná vuollel 16 jagi 2000:s. Sámi mánáidgárddiin ledje 165 máná ja vuodđoskuvllas lohke 405 máná sámegiela vuosttašgiellan ja 48 máná sámegiela eará fágan. Jagi 2003/04 ledje 143 máná sámi mánáidgárddiin, ja vuodđoskuvllas 428 máná lohke sámegiela vuosttašgiellan ja 31 máná sámegiela eará fágan. (SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, SD-GOO, GSI, čuvvosat 5.8, 5.9 ja 5.10.)

Sámi joatkkaskuvllas ja boazodoalloskuvllas lei 90 oahppis sámegiella vuosttašgiellan 1999/2000, 13 oahppis lei sámegiella eará fágan. (Ravna 2000a: Tab 3.)

Gielladoaimmat

Mánáidgárddit

Suohkanis ledje 14 sámi mánáidgárddi main sámegiella lei váldogiellan jagi 2000. (Ravna 2000a: Tab 2.)

Vuodđoskuvla

Sámegiella lei sámegielat mánáid oahpahušgiellan njealji skuvllas. Buot oahpahuš lei sámegillii earret go Máze skuvlla nuoraidskuvladásis gos oassi lei dárogillii. (Ravna 2000a: 84.) Sámegiella lei buot vuodđoskuvlaoahppiid geatnegahtton fágan (Todal 2002: 71).

Joatkkaskuvla

Sámi joatkkaskuvllas ja boazodoalloskuvllas Guovdageainnus oahpahušvojedje eanaš fágat sámegillii (Ravna 2000a: 87).

Alitoahpahuš

Sámi allaskuvllas lei sámegiella oahpahušgiellan, ja sámegiela máhttu eaktun skuvllii beassamis (Sámi allaskuvla 2005).

Sámegielat ášahusat

Mánja sámí ášahusa ledje ášahuvvon Guovdageidnui, daid gaskkas maiddái muhtin stuorát ášahusat dego:

- Sámí allaskuvla
- Sámedikki giella- ja oahpahasossodat
- Sámí joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla Guovdageainnus
- Áššu váldodoaimmahus
- Duodjeinstituhtta
- Sámí Arkiiva
- NRK Sámí Radio guovllukantuvra
- Min Áiggi guovllukantuvra

Suohkana hálddahus lei guovttegielat ja eanaš bargit ledje sámegielat (Min Áigi 1999:20). Suohkanis ii lean giellaguovddáš.

Árvvoštallan

Demográfalaš dieđut čájehit ahte dutkanovttadaga sámegielaigiid lohku lassánii eanet go golmmageardásažžan dutkanáigodagas. Buolvvaidgaskasaš giellasirdáseapmi dáhpáhuvai čađat. 1970 iskkadeapmi dáiddii čájehan álggahuvvon giellamolsuma, mii lei jorggihan jagi 2000. Dat bohtá ovdan das ahte stuorát oassi álbmogis máhtte sámegiela jagi 2000 go dan maid ledje eatnigiela hállit 1970:s. Suohkana mánáin lei 89 proseanttas sámegiella vuosttašgiellan 2000:s. 1970:s lei 87 proseantta 0-9 jahkásaš sámemánáin sámegiella vuosttaš giella maid ledje oahppan.

Suohkana ledje 264 vuollelskuvlaahkásaš máná ja dain ledje 143 sámí mánáidgárddis jagi 2000. Dat ii atte rivttes gova sámegielat vuollelskuvlaahkásaš mánáidlogus. Báikkálaš informánttaid ja iežan vásáhusa mielde eai lean suohkanis go moadde máná dán ahkejoavkkus geat eai oahppan sámegiela ruovttus dahje lagasbirrasis.

Eanaš gielladoaimmat maid dutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan, ledje Guovdageainnus: sámegielat oahppo-fálaldagat mánáidgárddi rájes gitta alitoahpu rádjái. Sáhttáge dadjat ahte suohkanis lei stuorát sámegielat bargomárkan skuvllain, mánáidgárddiin, sámí ášahusain ja almmolaš ášahusain.

6.2.1.6 Gáivuotna

Gáivuona suohkan lea Davvi-Romssas ja lea áidna suohkan Romssa fylkkas mii lea oassin Sámegeiela hálddašanguovllus. Kalstad (1992) mielde lea dáruiduhttin joavdan guhkás muhtin báikkiin Davvi-Romssas, eará báikkiin lea sámegeielas ja –kultuvrras leamaš buoret coakci dego Ivgu siskkit osiin gos Gáivuona suohkan lea.

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan dutkanovttadaga demografiijanuppástusaid Friis demográfalaš kárttaid vuodul (Friis 1861), jagi 1930 álbmotlohkama vuodul (Jahn 1933), jagi 1970 álbmotlohkama vuodul (Aubert 1970), jagi 2000 Sámi giellarádi iskkadeami vuodul (Ravna 2000a), mánáidlogu vuodul sámi mánáidgárddiin (Ravna 2000a ja SD-GOO) ja sámegeiela oahppiidlogu vuodul vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas (Ravna 2000a ja GIS).

Sámegeielagat Gáivuonas 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s¹¹

	1860	1930	1970	2000 Ádde sámegeiela	2000 Hállá bures	2000 Mánát 1	2000 Mánát 2
Olmmošlohku	900	2.482	3.362	1.831	1.831	484	484
Sámegeielagat	788	1.087	457	842	472	14	124
Proseanta álbmogis	90	47	14	35	26	3	26
Proseanta sámiin	100	66	22	?	?	?	?

Govus 6.14: 1860: sámegeielagiid unnimus lohku. 1930: olbmot geain lei sámegeiella ruovttugiellan. 1970: sámegeiella lei vuosttaš giella maid olmmoš lei oahppan. 2000 Ádde sámegeiela: olbmot badjel 18 jagi geat goitge áddejedje sámegeiela. 2000 Hállá bures: olbmot badjel 18 jagi geat hálle sámegeiela hui bures dahje oalle bures. 2000 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpahusmálle mánáidgárddis ja vuodđoskuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sámegeiela fáldat skuvllas.

Friis demográfalaš kárttat

Friis demográfalaš kárttain ii boađe čielgasit ovdan man ollu olbmot ásse dálá Gáivuona suohkanis jagi 1860 dannego Gáivuotna lei Ivgu báhpasuohkana oassin. Dálá Gáivuona suohkanis ásse 128 sámi bearraša ja 36 eará bearraša. Buot látte- ja dáža bearrašiin máhtii unnimusat okta olmmoš sámegeiela. Báhpasuohkanis ledje 267

¹¹ 1860 logut: Friis 1861, čuovus 5.1.

1930 logut: Jahn 1933, čuovus 5.2.

1970 logut: Aubert 1978, čuovus 5.3.

2000 Ádde sámegeiela: SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.5.

2000 Hállá bures: SGD-SB ja OPINION 2000, čuovus 5.18.

2000 Mánát 1: SGD-SB ja Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

2000 Mánát 2: SGD-SB ja Ravna 2000a Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

sámi bearraša, 128 dain dahje 48 proseantta ásse dálá Gáivuona suohkanis. (Friis 1861, čuovus 5.1.) Dainna sáhtta árvalit ahte Ivgu báhppásuohkana birrasii 1.566 sápmelaččain, sullii 752 ásse Gáivuonas. Dasa lassin unnimusat 36 eará olbmo máhtte sáme giela Gáivuona suohkanis 1860.

1930 álbmotlohkamat

Gieldda olmmošlohku lei 2.482 jagi 1930:s. 1.087 olbmos lei sáme giella ruovttugiellan. Sii ledje 47 proseantta álbmogis ja 66 proseantta sápmelaččain. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

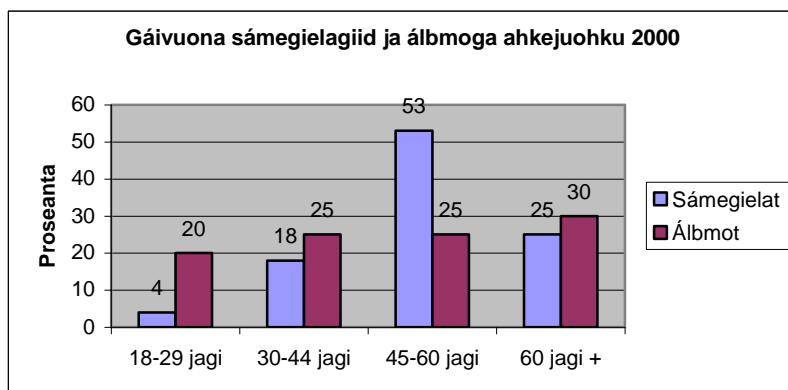
1970 álbmotlohkamat

1970:s lei olmmošlohku 3.362 ja 457 olbmo ledje almmuhan ahte sáme giella lei vuosttaš giella maid ledje oahppan. Sii ledje 14 proseantta álbmogis ja 22 proseantta sápmelaččain (Aubert 1978, čuovus 5.3). Jagi 1970 lei Aubert (1978: 46) mielde sáme giella vuosttašgiellan eanemusat guovtti proseanttas sápmelaččain ahkejoavkkus 0-30 jagi, 18 proseantta 30-39 jahkásaččain ja 36 proseantta 40-49 jahkásaččain. Boarráset ahkejoavkkuin lei eanebuin sáme giella vuosttašgiellan, eanemusat badjel 80-jahkásaččain - 76 proseanttas.

Sámi giellaráđi iskkadeapmi

Jagi 2000 ledje suohkanis 1.831 ássi badjel 18 jagi. 46 proseantta dahje sullii 842 olbmo máhtte sáme giela nu bures ahte goitge áddejedje dan. 56 proseantta sáme gielagiin dahje sullii 472 olbmo lohke iežaset máhttit sáme giela hui bures dahje oalle bures. 22 proseantta sáme gielat mánnáolbmuin lohke alddiineaset leat mánáid geat máhttet sáme giela hui bures dahje oalle bures. (SGD-SB, OPINION 2000, čuvvosat 5.5 ja 5.18.)

Sámegielaigiid ahkejuohku jagi 2000

Govus 6.15:

Gáivuona sámegielaigiid ja álbmoga ahkejuohku jagi 2000

Gáldu: OPINION 2000

Njeallje proseantta Gáivuona sámegielaigiin badjel 18 jagi ledje 18-29 jagi, 18 proseantta 30-44 jagi, 53 proseantta 45-60 jagi ja 25 proseantta badjel 60 jagi. Ledje mealgat unnit sámegielaigiin agis 18-30 jagi, njeallje proseantta, go gielddas ledje ássit dán ahkejuohkkus – 20 proseantta. Maiddái ahkejuohkkus 30-44 jagi ledje sámegielaigiid oassi unnit go álbmogis - 18 ja 25 proseantta. 53 proseantta sámegielaigiin ledje ahkejuohkkus 45-59 jagi ja álbmogis ledje dán ahkejuohkkus 25 proseantta. Badjel 60 jagi ledje álbmogis 30 proseantta ja sámegielaigiin 25 proseantta. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6 ja 5.7.) Logut orrot čájeheamen giellamolsuma mii ii leat ollásit čađahuvvon. Informántalohku lei dattetge nu uhcci ahte dat dáidá heajuda loguid luohthahttivuođa.

Sámegielaigiid mánáidlohku

Gáivuonas ledje 484 máná vuollel 16 jagi 2000:s. 45 mánás lei sámegiela fáladat sámi mánáidgárddiin. Ovtta mánáidgárdeossodagas, mas ledje logi máná, lei sámegiella váldogiellan. Vuoddoskuvllas lei njeali mánás sámegiella vuosttašgiellan ja 75 lohke sámegiela eará fágan. Jagi 2003/04 ledje 83 máná sámi mánáidgárddiin. Vuoddoskuvllas guhttasis lei sámegiella vuosttašgiellan ja 96 lohke sámegiela eará fágan. (SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, SD-GOO, Min Áigi 1999: 22, GSI, čuvvosat 5.8, 5.9 ja 5.10.)

Gielladoaimmat

Mánáidgárdi

Suohkanis ledje njeallje sámi mánáidgárddi ja golmmas dáin lei sámegiela fáladat mánáide jagi 1999/2000. Ovtta mánáidgárdeossodagas lei sámegiella váldogiellan. (Ravna 2000a: Tab 2 ja Min Áigi 1999: 22.)

Vuođđoskuvla

Ovtta skuvllas lei oahpahus sámegillii sámegielat 1-7. luohkálaččaide. Buot fágain, earret go valáštallamis, oahpahus lei sámegillii. Eará oahppiid oahpahus lei dárogillii. (Ravna 2000a: 88.)

Joatkkaskuvla

Ii lean joatkkaskuvla dutkanovttadagas. Nuorat sáhtte vázzit joatkkaskuvlla ja lohkat sámegiela iešguđet dásis Romssa fylkka joatkkaskuvllain dahje Sámi joatkkaskuvllain, muhto daid oahppiid mearis ii leat diehtu dutkanmateriálas.

Sámegielat ásahusat

Ledje guokte sámegielat almmolaš ásahusa suohkanis: Sámi giellaguovddáš ja NRK Sámi Radio guovllukantuvra. Suohkanhálddahus galggai leat guovttegielat, muhto eanaš bargit eai máhttán sámegiela (Min Áigi 1999: 22).

Giellaguovddáš

Gáivuona Sámi giellaguovddáš álggahuvvui 1994:s ja lei Gáivuona suohkana sámegiela oahpahus- ja gelbbolašvuodaguovddáš. Guovddáža ulbmil lei nannet sámegiela geavaheami ja beroštumi sámegielas. Guovddáš dulkui ja jorgalii suohkana ovddas ja eará ásahusaid ja servviid ovddas, ráhkadii oahppomateriála, fálai sámegiela oahpu suohkana bargiide ja eará ollesolbmuide – sihke álgokurssain ja hállan-kurssain. Dasa lassin lágidii semináraid ja oanehet kurssaid dárbbu mielde. Guovddáš lei fállan alitoahpu ovttasbarggus Sámi allaskuvllain ja ráhkkanii fállat sámegiela álgokurssa ja lohkanbadjeoahpu ovttas Romssa universitehtain 2005 čavčča. (Gáivuona Sámi giellaguovddáš 2005.)

Árvvoštallan

Demografiijanuppástusat čájehit ahte sámegiella lei váldogiellan Gáivuona suohkanis 1860:s maid látte- ja dážabearraša lahtut maid máhtte. Eará vejolašvuohta lea ahte

látte- ja dážabearraša lahtut máhtte sámegiela dannego ledje sápmelaččat geat ledje molson ruovttugiela. 1930:s giellamolsun lei goitge álggahuvvon. Dalle 66 proseantta sápmelaččain lei sámegiella ruovttugiellan. Dattetge lei 38 proseantta eanebuin sámegiella ruovttugiellan go dan maid ledje sámegiela 1860:s.

1970:s lei giellamolsun joatkašuvvan ja 22 proseantta sápmelaččain almmuhii sámegiela leat vuosttaš giellan maid ledje oahppan. Oktiibuot 457 olbmos lei sámegiella vuosttašgiellan ja dat lei eanet go beali unnit go dat 1.087 olbmo geain lei sámegiella ruovttugiellan 1930:s. Nuoramusain - 0-30 jagi – lei sámegiella vuosttašgiellan ovttas- kas dáhpáhusain, ja sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lei measta bisánan.

Jagi 2000 máhtte gis sullii 486 olbmo sámegiela hui bures dahje oalle bures dahje sii čuvvo sámegiela beaktilis oahpahusmálliid skuvllas ja mánáidgárddis. Dat lea veahás eanet go ledje vuosttašgiela hállit 1970:s.

Sámegiela giid ahkejuohku jagi 2000 čájeha ahte ledje eanet sámegiela áhku/ádjá buolvvas go smávvamáná váhnenbuolvvas. 22 proseantta sámegiela giid ledje dattetge smávvamánáidagis nu ahte muhtimat sáhtte ieža oahpahit sámegiela mánáid- dasaset. Skuvla- ja mánáidgárdeloga čájehitge ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai muhtin muddui ja maiddái ahte lei beroštupmi ealáskahttit sámegiela mánáidgárddi ja skuvlla bokte vitaliseren, ja ovddimusat *revival* mearkkašumis.

Muhtin gielladoaimmat maid dutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan, dego sámegiela mánáidgárdi ja vuodđoskuvlaoahpahuš ledje Gáivuonas, muhto orru leamen nu ahte sii válljejedje ovddimusat geavahit láivves oahpahušmálliid Colin Baker (2000: 194) mielde oahpahit dárogielat mánáide sámegiela.

Dutkanovttadaga sámegiela bargomárkana ferte gohčodit uhccin vaikko skuvllain, mánáidgárddiin, gielddahálddahušas ja giellaguovddáži ledje muhtin bargosajit erenoamážit sámegiela giid.

6.2.2 Sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde

Vihitta dutkanovttadaga leat Sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde. Njeallje dutkanovttadaga leat árbevirolaš davvisámi ássanguovllus: Riddo-Finnmárku, Davvi-Romssa mearrasámeiguovlu, Gaska-Romsa ja “Mátta-Romsa ja Davit-Nordlándá”. Mátta-Norgga dutkanovttadat lea fas ollásit davvisápmelaččaid árbevirolaš ássanguovllu olggobealde. Sámegeiella ii lean almmolaš giellan dáid dutkanovttadagain ja dan dihte ii lean sámegeielagiin vuoigatvuohta geavahit sámegeiela almmolaš eiseválddiid oktavuodas.

Sámi mánáin lei vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeielas, muhto ii lean vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeilli. Oahpahus galggai dattetge addot sámegeilli jos logi máná váhnemat dan livčče gáibidan sámi guovllu olggobealde, ja ráđdehus sáhtii mearridit ahte dihto guovlu lei sámi guovlu ja dakko bokte nannet mánáid ovttaskas vuoigatvuođa oažžut oahpahusa sámegeilli. (Oahpahusláhka § 6-2.) Dan mielde sáhtášii mánáid vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeilli leat gievrrat sámi árbevirolaš ássanguovllus go Mátta-Norgga dutkanovttadagas.

6.2.2.1 Riddo-Finnmárku

Dán dutkanovttadahkii gullet buot Finnmarkku gielddat mat eai leat fárus Sámegeiela hálddašanguovllus. Ledje oktiibuot 14 gieldda jagi 2000. Kalstad árvvoštallá sámi identitehta ja kultuvrra geahnoheapmin máŋgga báikkis dutkanovttadagas.

Sállannuorre-guovllus mii fátmmasta sulluid Sállana, Fálá, Sievju, Stiertná, ja muhtin ássamiid Várggonuoris lea sámegeiella ja kultuvra fuones dilis. Sivvan dasa Kalstad čilge sentraliserema nuppi máilmmisoađi maŋŋá. Jáhkovuonas Kalstad oaivvilda sámegeiela ja kultuvrra leat doalahuvvon buorebut go Sállannuorri-guovllus. Lágesvuona-guovlu sisdoallá Kalstad mielde Davvisiidda gieldda sámi ássamiid. Ollu árbevirolaš mearrasámi ássanbáikkid leat dáppe báhcán ávdimin nuppi máilmmi soađi maŋŋá. Sámegeiella ja -identitehta dilli lea oalle ovttalágan Porsáŋggu diliin, muhto várra veaháš geahnoheapmi. Lákkovuona-guovlu gokčá ovddimusat mearrasámi ássamiid Gáŋgaviikka gielddas. Ássiid lohku lea uhcci, ja sámegeiela ja –kultuvrra dilli lea heittot. Kalstad iige gohčot davvisápmelaččaid kultuvrralaš eavttuid nu buorren

Mátta-Várjjagis, ja árvoštallá sámi kultuvrra ja identitehta leat veaháš geahnohis dilis industriijagiiddas. (Kalstad 1992.)

Sápmelaččat orrot maid Várnjárgga rittus (Johansen 2003) ja Álaheivuona oalgevuonas, Lákkovuonas, davás (Kalstad 1992). Eanaš guovlluin leat maid sápmelaččat fárren lagamus čeahkkebáikái dahje gávpogii (NÁČ 1995:6 s. 45). Iežan dieđuid mielde ledje ollugat fárren Sámegeiela hálddašanguovllu gielddain dán dutkanovttadaga čeahkkebáikkiide ja gávpogiidda. Deanus ja Unjárggas ledje ollugat fárren Girkonjárgii ja Čáhcesullui. Porsáŋggus, Kárašjogas ja Guovdageainnus ledje ollugat fárren Álahedjui.

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan dutkanovttadaga demografiijanuppástusaid Friis demográfalaš kárttaid vuodul (Friis 1861), jagi 1930 álbmotlohkama vuodul (Jahn 1933), jagi 1970 álbmotlohkama vuodul (Aubert 1970), jagi 2000 Sámi giellaráđi iskkadeami vuodul (Ravna 2000a), mánáidlogu vuodul sámi mánáidgárddiin (Ravna 2000a ja SD-GOO) ja sámegeiela oahppiidlogu vuodul vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas (Ravna 2000a ja GIS).

Demografiija Riddo-Finnmárkkus 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s¹²

	1860	1930	1970	2000 Ádde sámegeiela	2000 Hállá bures	2000 Mánát 1	2000 Mánát 2
Olmmošlohku	12.328	44.771	56.183	42.898	42.898	13.444	13.444
Sámegeielagat	4.444	3.516	1.968	4.061	1.741	35	383
Proseanta álbmogis	36	8	4	9	4	0,3	3
Proseanta sámiin	100	45	20	?	?	?	?

Govus 6.16: 1860: sámegeielagiid unnimus lohku. 1930: olbmot geain lei sámegeiella ruovttugiellan. 1970: sámegeiella lei vuosttaš giella maid olmmoš lei oahppan. 2000 Ádde sámegeiela: olbmot badjel 18 jagi geat goitge áddejedje sámegeiela. 2000 Hállá bures: olbmot badjel 18 jagi geat hálle sámegeiela hui bures dahje oalle bures. 2000 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpahusmálle mánáidgárddis dahje lohke sámegeiela vuosttašgiellan skuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sámegeiela fáldat skuvllas.

¹² 1860 logut: Friis 1861, čuovus 5.1.

1930 logut: Jahn 1933, čuovus 5.2.

1970 logut: Aubert 1978, čuovus 5.3.

2000 Ádde sámegeiela: SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.5.

2000 Hállá bures: SGD-SB ja OPINION 2000, čuovus 5.18.

2000 Mánát 1: SGD-SB ja Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

2000 Mánát 2: SGD-SB ja Ravna 2000a Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

Friis demográfalaš kárttat

1860 ledje 4.444 sápmelačča dutkanovttadagas. Sii ledje 36 proseantta álbmogis. Eanaš báhpasuohkaniin ledje sápmelaččat unnitlogus, muhto Muosáin ja Láhpis ledje sámezielagat 58 ja 57 proseantta álbmogis. Várggáid báhpasuohkanis ledje unnimusat sámezielagat, ovcci proseantta dahje 73 olbmo. (Friis 1861, čuovus 5.1.) Oasit dálá Gánjavviika ja Bearalvági gielddain mat gulle Deanu ja Unjárgga báhpasuohkanii 1860, leat oasit dán dutkanovttadagas.

1930 álbmotlohkamat

3.516 olbmos lei sámeigiella ruovttugiellan dutkanovttadagas 1930. Sii ledje gávccii proseantta álbmogis ja 45 proseantta sápmelaččain. Sámeielagiid proseanta gieldda álbmogis ledje eanemusat 36 Fálesnuoris ja 26 Davvisiiddas. Eará gielddain sámezielagat ledje vuollel 15 proseantta. Sámeielagiid lohku ja proseantaoassi sápmelaččain (ruođuid siste) geain lei sámeigiella ruovttugiellan: Fálesnuorri 563 (66) Bearalváhki 88 (63), Davvisiida 448 (60), Máttá-Várjjat 671 (59), Muosát 366 (51), Davvi-Várjjat 43 (43), Dálbmeluokta 425 (37), Goaskinvággi 109 (33), Láhppi 259 (30). Hámmárfeasta 6 (23), Ákŋoluokta 109 (23), Sállanuorri 220 (22), Álaheadju 109 (18), Várggát 6 (8), Várggáid gávpot 1 (5) ja Čáhcesuolu 3 (4). Sámeielagiid ahkejuohku ii boađe ovdan. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

1970 álbmotlohkamat

Dutkanovttadagas 1.968 olbmo almmuhedje 1970:s ahte sii ledje oahppan sámeigiella vuosttašgiellan. Sii ledje njeallje proseantta álbmogis ja 20 proseantta dutkanovttadaga sápmelaččain. (Aubert 1978, čuovus 5.3.) SGD ii lean guorahallan olles dutkanovttadaga ja Aubert mielas ledje sihke sámeielagiid ja sápmelaččaid logut menddo unnit muhtin guovlluin (Aubert 1978: 31-32 gč. maid kap. 5.1.3).

Dutkanovttadaga gieldastruktuvra nuppástuvai áigodagas 1930-70. Čáhcesullo ja Davvi-Várjjaga gielddat ovtastuvve Čáhcesullo gielddan, Álaheaju ja Dálbmeluovtta gielddat ovtastuvve Álaheaju gielddan ja Čuđegietti gielddan šattai Porsánjggu gielddan 1964:s. (SGD-SB.) Goaskinvákki gielddan molssui nama Davvinjárgga gielddan 1950:s (Davvinjárgga gielddan 2005).

Eanaš gielddain lei sápmelaččaid lohku lassánan 1930 álbmotlohkamis gitta 1970 rádjái. Lassáneapmi lei stuorámuš Hámmárfeasttas, Čáhcesullos ja Máttá-Várjjagis.

Hámmárfeasttas lohku lassánii 26:s 643:i, Čáhcesullos oktan Davvi-Várjjagiin 184:s 721:i ja Máтта-Várjjagis 1.136:s 1.483:i. (Jahn 1933, Aubert 1978, čuvvosat 5.2 ja 5.3.)

Sámegielaigiid proseantaoassi gieldda álbmogis lei eanemusat 16 Fálesnuoris ja 11 Davvisiiddas. Eará gielddain lei vuollet njeallje proseantta. Sámegielaigiid lohku ja proseantaoassi sápmelaččain (ruođuid siste): Davvisiida 247 (36), Fálesnuorri 276 (33), Máтта-Várjjat 428 (29), Bearalváhki 66 (25), Čáhcesuolu 150 (21), Gáŋgaviika 63 (18), Álaheadju 303 (17), Ákŋoluokta 48 (15), Davvinjárga 117 (15), Muosát 122 (15), Sállanuorri 68 (11), Hámmárfeasta 53 (8) ja Láhppi 27 (5). (Aubert 1978, čuovus 5.3.)

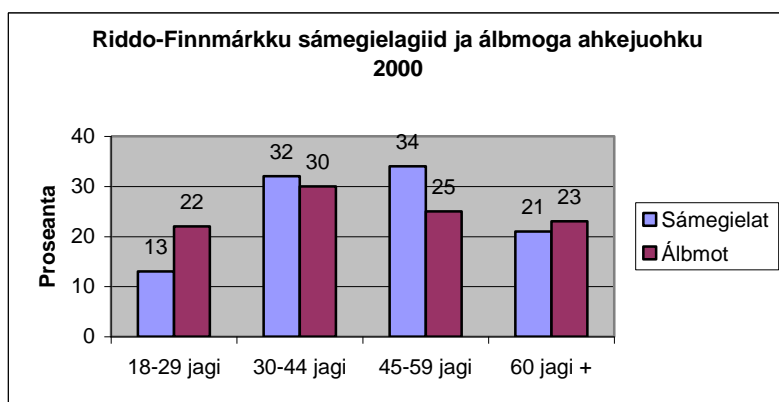
Sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai áigodagas 1960-70 jagiin Čáhcesullos, Álaheajus, Sállannuoris, Davvisiiddas ja Máтта-Várjjagis. Juohke gielddas orru leamen sáhka ovttaskas dáhpáhusain. Eanemus sámegiela 0-9 jahkásaččat ledje Álaheajus ja Máтта-Várjjagis gos 17 ja gávcci máná dán ahkejoavkkus ohppe sámegiela vuosttašgiellan. Proseantaoassi 0-9 jahkásaččain geat ohppe sámegiela vuosttaš giellan, lei maid stuorámus Álaheajus gos ledje 5,5 proseantta. Sámegiela sápmelaččaid proseantaoassi geahppánii buot gielddain dutkanguovllus go geahččá agi mielde, ja lahkonii dahje lei šaddan nolla mánáid gaskkas 1970:s. (Aubert 1978: 48 ja čuovus 5.4.)

Sámi giellaráđi iskkadeapmi

Jagi 2000 ásse 56.895 olbmo dutkanovttadagas, 42.898 ledje badjel 18 jagi. Dain máhtte badjelaš ovcci proseantta dahje 4.061 sámegiela nu bures ahte áddejedje dábálaš ságastallama. Eanaš sámegiela ledje Álaheajus sullii 1.438 ja Máтта-Várjjagis sullii 655. Máтта-Várjjagis ledje golbma informántta 35 sámegiela informánttas dadjan iežaset hállat eará sámegiela go davvi- julev- ja máttasámegiela. Sii ledje lagabui ovcci proseantta gieldda sámegielaigiin, muhtimat dáide lean nuortalašgiela hállit. Sámegielaigiid proseantaoassi álbmogis lei stuorámus Fálesnuoris gos 40 proseantta dahje sullii 338 olbmo máhtte sámegiela. Sámegielaigiin ledje 42 proseantta dahje sullii 1.706 olbmo almmuhan ahte sii máhtte sámegiela hui bures dahje oalle bures. 20 proseantta sámegiela mánáolbmuiin ledje mánát geat máhtte sámegiela hui bures dahje oalle bures. (SGD-SB, OPINION 2000, čuvvosat 5.5 ja 5.18.)

Dutkanovttadaga gielddaid sámegielaigiid lohku ja sámegielaigiid proseantaoassi gieldda álbmogis (ruođuid siste) lei: Álaheadju 1.438 (12), Máttá-Várjjat 655 (9), Hámárfeasta 419 (6), Čáhcesuolu 413 (9), Fálesnuorri 357 (40), Davvenjarga 192 (7), Láhppi 133 (12), Bearalváhki 123 (13), Davvisiida 114 (10), Báhcavuotna 96 (5), Ákŋoluokta 65 (7), Muosát 35 (3), Gángaviika 20 (2). (OPINION 2000, čuovus 5.5.) Fuobmá ahte Hámárfeasta ja Sállannuori gielddat ovtastuvve Hámárfeasta gielddan 1991 (SGD-SB).

Sámegielaigiid ahkejuohku jagi 2000

Govus 6.17:

Riddo-Finnmárkkku sámegielaigiid ja álbmoga ahkejuohku jagi 2000.

Gáldu: OPINION 2000

Ledje unnit sámegielaigat agis 18-29 jagi - 13 proseantta - go dutkanovttadaga álbmogis namalassii 22 proseantta. Ledje maid eanet sámegielaigat ahkejoavkkuin 30-44 jagi: 32 proseantta ja 45-59 jagi: 34 proseantta go álbmogis mas ledje 30 ja 25 proseantta. Sámegielaigiin ledje 21 proseantta badjel 60 jagi. Álbmogis ledje 23 proseantta. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6 ja 5.7.)

Lea sáhka nu uhca loguin ahte ii sáhte dutkat juohke gieldda, muhto čuovus 5.6. *Sámegielaigat informánttaid ahkejuohku* orru čájeheamen ovttá tendenssa. Nuorra sámegielaigat 18-45 jagi ledje Fálesnuoris, Hámárfeasta, Čáhcesullo, Máttá-Várjjaga ja Álaheaju gielddain. Eará gielddain eai lean go moadde nuorra informántta dahje eai lean nuorra informánttat.

Sámegielaigat mánáidlohku

Dutkanovttadagas ledje 13.444 máná vuollel 16 jagi 2000:s. Dutkanovttadagas ledje sámi mánáidgárddit Álaheajus gos sámegiella lei váldogiellan ja doppe ledje 28 máná. Čieža máná lohke sámegiela vuosttašgiellan. Sii ledje buohkat Álaheajus. 348 oahppi

lohke sámegeiela eará fágan čuovvovaš gielddain: Hámárfeasttas 4, Álaheajus 193, Gáŋgaviikkas 4, Máttá-Várjjagis 88, Čáhcesullos 47 ja Várggáin 12. Jahkái 2003/04 ledje 78 máná sámi mánáidgárddiin Álaheajus ja 53 Čáhcesullos. Daid lassin ožžo 20 máná eatnigiellaoahpahusa sámegeielas Máttá-Várjjagis, njealjis Fálesnuoris ja guovttis Álaheajus. Vuodđoskuvllas lei vuosttašgielagiid lohku njiedjan njealljái. Ledje guokte oahppi Máttá-Várjjagis ja guokte Čáhcesullos. Sámegeiela eará fágan lohke fas 493 oahppi čuovvovaš guđa gielddas: Álaheajus 318, Máttá-Várjjagis 115, Čáhcesullos 49, Hámárfeasttas 7, Gáŋgaviikkas 3 ja Ákŋoluovttas 1. (SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, SD-GOO, GSI, čuvvosat 5.8, 5.9 ja 5.10.)

Sámi váhnen Álaheajus, Eva Josefsen, čilge boasttu raporterema sivvan dasa ahte vuosttašgielat mánát ledje jávkan Álaheaju vuodđoskuvllain. Sihke su máná ja eará mánát lohke sámegeiela vuosttašgiellan 2003/04, muhto eai ožžon eará oahpahusa sámegeillii. (Josefsen 2005.) Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádaga dieđuid mielde lei guđa mánás sámegeiella vuosttašgiellan Álaheaju skuvllain jagi 2004/05 (GSI). Dat orru duodašteamen boasttu raporterema 2003/04.

144 oahppi lohke sámegeiela fylkka joatkkaskuvllain dán dutkanovttadagas jagi 1999/2000. Álaheajus 66, Hámárfeasttas 5, Máttá-Várjjagis 15, Čáhcesullos 57 ja Várggáin 1. (Ravna 2000a: Tab 3.) Ii leat vejolaš sirret sin vuosttašgielagiidda ja eará sámegeiela fágaid oahppiide.

Olmmošlogu nuppástusat

Dutkanovttadaga olmmošlohku geahppánii lagabui 4.000 olbmuin áigodagas 1970-2000. Leat stuorra erohusat gielddas gildii. Omd. geahppánii Muosáid olmmošlohku eanet go 50 proseanttain ja Álaheaju olmmošlohku lassánii 54 proseanttain. (SGD-SB.) Dán dutkamusa rámmaid siskkobealde šaddá menddo stuorra bargun dutkagoahtit mo dát nuppástusat leat váikkuhan sámegeiela dillái iešguđetge gielddas.

Gielladoaimmat

Mánáidgárddit

Dutkanovttadagas ledje sámi mánáidgárdefálaldat Čáhcesullos ja Álaheajus. Daid lassin mánát ožžo eatnigiellaoahpahusa mánáidgárddiin Máttá-Várjjagis ja Fálesnuoris. Dutkanmateriálas ii boađe ovdan man muddui sámegeiella geavahuvvo

mánáidgárddiin jagi 2003/04. (SD-GOO.) Jagi 1999/2000 lei sámegiella váldogiellan Álaheaju sámi mánáidgárddiin (iežan vásáhus).

Vuodđoskuvla

Sámegiela oahpahus ii lean ovttaga skuvllas jagiin 1999/2000 ja 2003/04, muhto sámegiella oahpahuvo fágan guđa gielddas. (Ravna 2000a: Tab 1, GIS, čuovvosat 5.8 ja 5.10.)

Joatkkaskuvla

Sámegiela sáhtii lohkat iešguđetge dásis guđa joatkkaskuvllas, eará fágaid oahpahus lei dárogillii (Ravna 2000a: 87 ja Tab 3).

Sámegiela ásaheami

Eai lean sámegiela ásaheami dutkanovttadagas.

Giellaguovddážit

Eai lean giellaguovddážit dutkanovttadagas. Isak Saba giellaguovddáš Unjárggas, Giellagáddi Deanus ja Porsánjgu sámi giellaguovddáš sáhtte bálvalit gránnja-guovlluid Riddo-Finnmárkku dutkanovttadagas. Áltta sámi searvi lei čielggadan Sámi giellaguovddáža ásaheami Álahedjui 2004. Guovddáš ii lean vel ásaheami. (Áltta Sámi Searvi 2004.)

Árvvoštallan

Demografiihanuđastusat čájehit ahte giellamolsun álggii áigodagas 1860-1930. Dalle geahppánii sámegiela hálliid lohku 20 proseanttain. 1930 lei giellamolsun álggahuvvan miehtá dutkanguovllu jos geahččá gieldda dásis. Juohke gielddas ledje eanet sápmelaččat go sápmelaččat geain lei sámegiella ruovttugiellan ja giellamolsun lei álggahuvvon juohke gielddas. 1970:s ledje 45 proseantta unnit sápmelaččat oahppan sámegiela vuosttaš giellan go 1930:s ledje sápmelaččat geain lei sámegiella ruovttugiellan, ja logi gielddas ii dáhpáhuvo sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi 1960-70 jagiin. Guđa gielddas dáhpáhuvai sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi, muhto lei sáhka ovttaskas dáhpáhusain earret go Álaheajus.

Dutkanovttadagas ledje badjelaš guovtte geardde eanet sámegiela hállit badjel 18 jagi jagi 2000 go 1970:s ledje vuosttašgiela hállit buot ahkásaš sápmelaččain. Go buohtastahtta 1970 vuosttašgielagiid logu daiguin geat jagi 2000 máhtte sámegiela hui

bures dahje oalle bures, de šaddá eará govva. 1.741 olbmo máhtte sámegiela hui bures dahje oalle bures, ledje sámegielat mánáidgárddis dahje lohke sámegiela vuosttašgiellan skuvllas. Oktiibuot lei sin lohku 13 proseantta unnit go vuosttašgielagiid lohku jagi 1970 mii lei 1.968.

Dutkanmateriála mielde sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai dušše ovttaskas dáhpáhusain dutkanovttadagas earretgo muhtin muddui Álaheajus jagi 2000. Muhto sivvan dasa ahte eai lean mánát fárus beaktilis oahpahusmáliin eará sajis dutkanovttadagas, sáhtta leat ahte ii lean fáladat sidjiide. Mun navddán dattetge, iežan vásáhusaid vuodul, ahte dat baicce speadjalastá duohtadili, namalassii ahte sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lei bisánan. Dan in sáhte duođastit dutkanmateriála vuodul. Lassánan mánáidlohku sámi mánáidgárddiin ja oahppiidlohku sámegiela oahpahas vuodđoskuvllas, orru fas čájeheamen beroštumi ealáskahttit sámegiela ovddimusat *revival* mearkkašumis muhtin gielddain dutkanovttadagas.

Oppalohkáii lea dán dutkanovttadaga dieđuin čielga vuostálasvuohhta. Sámegielagiid lohku lassánii guovttegeardásažžan 1970-2000 jagiin jos buohtastahtta 1970 logu ja Sámi giellaráđi iskkadeami logu. Dahje dat geahppánii 13 proseanttain jos buohtastahtta dáiguin geat máhtte sámegiela bures jagi 2000. Seammás lei buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi meastá bisánan sihke 1970:s ja 2000:s. Čilgehussan dán vuostálasvuhtii sáhtta leat ahte sámegiela eai almmuhan duohta giellamáhtu dáid guorahallamiin. Eará vejolašvuohhta lea ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi bođii johtui 1970 maŋŋá, muhto fas bisánii, dahje ahte sámegiela ledje fárren dán dutkanovttadahkii guovlluin gos sámegiela lei nannoset sajádat. Mun navddán ahte maŋimus árvalus doallá deaivása, muhto dutkanmateriála vuodul in sáhte duođastit árvalusa.

Sámegielagiid ahkejuohku lei almmatge guovttelágan dutkanovttadagas jagi 2000. Muhtin čoahkkebáikkiin ja gávpogiin ledje sámegiela smávvamánna váhnenagis 18-44 jagi. Eará guovlluin ledje sámegiela áhku/ádjá buolvvas badjel 45 jagi. Eanaš gielddain ledje dattetge informánttaid logut nu uhcit ahte eai lean statistihkalaččat doallevaččat, muhto jos logut doalašedje deaivása, de lei okta váldoeaktu sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseamis sajis Hámárfeasttas, Fálesnuoris, Álaheajus, Čáhcesullos ja Máttá-Várjjagis.

Giellaásahusat ollesolbmuid várás, sámegielat bargomárkan ja sámegielat ásašusat eai lean dutkanovttadagas. Servodagas orui baicce leamen čielga diglossiija mas sámegiella dáiddii lean sámegielaigiid priváhta domenaidda giellan.

6.2.2.2 Davvi-Romssa mearrasámeguovlu

Davvi-Romssa mearrasámeguovlui gullet Báhccavuona, ovddeš Moskavuona, Ivgu, Skiervvá, Omasvuona, Ráissa ja Návuona giellat. Kalstad (1992) mielde fásta mearrasámi ássama guovddášguovlu lea ovddimusat vuonaid siskkimus osiin. Dutkanovttadaga sámi servodagaide leat guhká leamaš garra dáruiduhttinveigamušat. Muhtin báikkiin lea dáruiduhttin joavdan guhkás, eará báikkiin lea sámegiela ja –kultuvrras leamaš buoret coakci dego Ivgu siskkit osiin.

Demografiijanuppástusat

Demografiija Davvi-Romssa mearrasámeguovllus 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s¹³

	1860	1930	1970	2000 Ádde sámegiela	2000 Hállá bures	2000 Mánát 1	2000 Mánát 2
Olmmošlohku	9.155	15.693	24.361	8.754	8.754	2.328	2.328
Sámegiela	3.505	1.189	423	795	262	5	150
Proseanta álbmogis	38	8	2	9	3	0,2	6
Proseanta sámiin	100	22	11	?	?	?	?

Govus 6.18: 1860: sámegielaigiid unnimus lohku. 1930: olbmot geain lei sámegiella ruovttugiellan. 1970: sámegiella lei vuosstaš giella maid olmmoš lei oahppan. 2000 Ádde sámegiela: olbmot badjel 18 jagi geat goitge áddejedje sámegiela. 2000 Hállá bures: olbmot badjel 18 jagi geat hálle sámegiela hui bures dahje oalle bures. 2000 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpahusmálliid mánáidgárddis ja lohke sámegiela vuosstašgiellan vuoddoskuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sámegiela fállat skuvllas.

Friis demográfalaš kárttat

Dutkanovttadat gokčá ovddeš báhpasuohkaniid Skiervvá, Ivgu ja Báhccavuona earret dálá Gáivuona suohkana mii lea sierra dutkanovttadat. 1860:s ásse dutkanovttadagas sullii 9.155 olbmo. 3.124 ledje sápmelaččat. Daid lassin hálle unnimusat 381 látte- ja

¹³ 1860 logut: Friis 1861, čuovus 5.1.

1930 logut: Jahn 1933, čuovus 5.2.

1970 logut: Aubert 1978, čuovus 5.3.

2000 Ádde sámegiela: SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.5.

2000 Hállá bures: SGD-SB ja OPINION 2000, čuovus 5.18.

2000 Mánát 1: SGD-SB ja Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

2000 Mánát 2: SGD-SB ja Ravna 2000a Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8. ja 5.10.

dážabearraša lahtu sámegiela. Sámegielagiid lohku lei unnimusat 3.505 mii lei 38 proseantta álbmogis. Sápmelaččat ásse miehtá dutkanovttadaga, muhto eanebut ásse vuonaid siskkit osiin ja vákkiin go rittus (Friis 1861, čuovus 5.1.)

1930 álbmotlohkamat

15.693 olbmo ásse dutkanovttadagas 1930:s. 5.331 ledje sápmelaččat. 1.189 olbmos lei sámegiella ruovttugiellan. Sii ledje 22 proseantta sápmelaččain ja gávccii proseantta dutkanovttadaga álbmogis. Sámegielagiid proseantaoassi sápmelaččain molsašuvvá gielddas gildii. Stuurámus lei sámegielagiid proseanta Moskavuonas gos 43 proseantta sápmelaččain lei sámegiella ruovttugiellan ja unnimus lei proseanta Ráissas gos ovttá proseanttas sápmelaččain lei sámegiella ruovttugiellan. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

1970 álbmotlohkamat

4.026 sápmelačča ásse dutkanovttadagas 1970:s, muhto dutkojuvvon guovlu ii fátmastan olles dutkanovttadaga. 423 sápmelačča ledje almmuhan ahte sámegiella lei vuosttaš giella maid ledje oahppan. Sii ledje 11 proseantta sápmelaččain ja guokte proseantta dutkanovttadaga álbmogis. Eanemus vuosttašgielahállit ledje sihke logu ja proseantta mielde Moskavuonas – 135 olbmo dahje 19 proseantta. Ráissas ii leat oktage almmuhan ahte sámegiella lei vuosttašgiellan. (Aubert 1978, čuovus 5.3.)

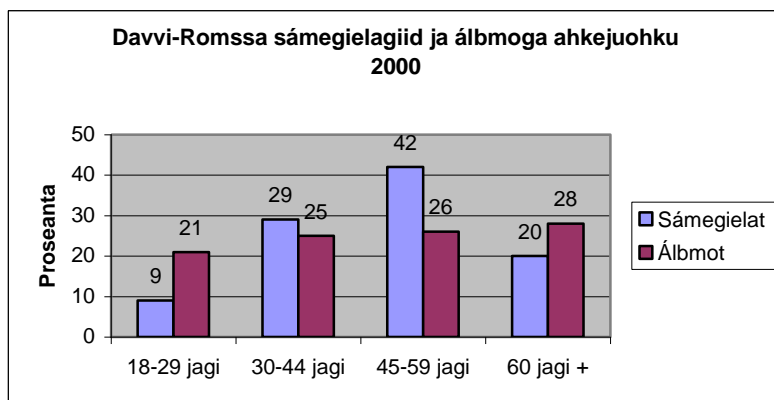
Sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhusvai muhtin ovttaskas dáhpáhusain Moskavuonas, Báhcavuonas ja Omasvuonas 1970:s. Návuonas ja Skiervvás eai lean vuosttašgielahállit ahkejoavkkus 0-19 jagi. Ivgus eai lean vuosttašgielahállit ahkejoavkkus 0-39 jagi. Eai ovttage gielddas lean ovttá logi-jagi joavkkus eanet go ovcci sámegielahállit vuollel 50 jagi 1970:s. Eanaš daid logi-jagi ahkejoavkkuin ii lean oktage vuosttašgielahállit. (Aubert 1978: 46 ja čuovus 5.4.)

Sámi giellaráđi iskkadeapmi

Sámi giellaráđdi guorahalai jagi 2000 sámegiela máhtu Návuona, Ráissa, Ivgu ja Omasvuona gielddain. Dáid gielddain ásse 11.353 olbmo. 8.754 ledje badjel 18 jagi ja dain ovcci proseantta dahje sullii 795 olbmo lohke iežaset máhttit sámegiela nu bures ahte goitge áddejedje. Gielddaid gaskkas rievdá sámegielagiid proseanta gávccii ja 12 gaskka. 33 proseantta lohke iežaset máhttit sámegiela hui bures dahje oalle bures. Sii ledje sullii 262 olbmo. Logi proseantta sámegielat mánnáolbmui lohke alddiineaset

leat mánáid geat máhttet sámegiela hui bures dahje oalle bures. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6. ja 5.7.)

Sámegielaigiid ahkejuohku jagi 2000

Govus 6.19:

Davvi-Romssa mearrasámeguovllu sámegielaigiid ja álbmoga ahkejuohku jagi 2000.

Gáldu: OPINION 2000

Ovcci proseantta sámegielaigiin ledje 18-29 jagi, 29 proseantta 30-44 jagi, 42 proseantta 45-60 jagi ja 20 proseantta badjel 60 jagi. Ledje unnit 18-29 jahkásaš ja badjel 60-jahkásaš sámegielaigiid go dáid gielddaid álbmogis ledje olbmot. 18-30 jahkásaččat ledje 21 proseantta ja badjel 60 jahkásaččat: 28 proseantta. Eanet sámegielaigiid ledje ahkejuohkuin 30-44 jagi ja 45-59 jagi go gielddaid álbmogis ledje olbmot. 30-44 jahkásaččat ledje 25 proseantta ja 45-59 jahkásaččat 26 proseantta. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6 ja 5.7.)

Sámegiela mánáidlohku

Namahuvvon guorahallon gielddain ledje 2.328 máná vuollel 16 jagi 2000:s. Dalle ii lean oktage sámi mánáidgárddi dutkanovttadagas. Vida mánás lei sámegiella vuosttašgiellan vuoddoskuvllas. Golmmas Omasvuonas ja guovttis Ráissas. 145 lohke sámegiela eará fágan dutkanovttadaga vuoddoskuvllain. Jagi 2003/04 ledje 43 máná ovttas sámi mánáidgárddis Ráissa suohkanis. Okta máná oáččui eatnigiellaoahpahusa mánáidgárddis ja guovtti oahppis lei sámegiella vuosttašgiellan Omasvuona suohkanis. 202 máná lohke sámegiela eará fágan dutkanovttadaga vuoddoskuvllain. (SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, SD-GOO, GSI, čuvvosat 5.8, 5.9 ja 5.10.)

Dutkanovttadagas lei sámegiellaoahpahus ovttas joatkkaskuvllas Ráissas. Viidas lohke sámegiella vuosttašgiellan ja 19:s lohke sámegiela eará fágan (Ravna 2000a: Tab 3).

Gielladoaimmat

Mánáidgárdi

Dutkanovttadagas lei okta sámi mánáidgárdi jagi 2003/04 (SD-GOO, čuovus 5.10).

Vuođđoskuvla

Ovttá skuvllas lei oahpahus sámegeillii. Njealji giełddas lei oahpahus sámegeielas 1999/2000 ja viđa giełddas 2003/04. Eará oahpahus lei dárogillii. (Ravna 2000a: 84, GIS, čuovus 5.8.)

Joatkkaskuvla

Ovttá joatkkaskuvllas Ráissas sáhtii lohkat sámegeiela iešguđetge dásis. Oahpahus muđui lei dárogillii. (Ravna 2000a: 87 ja Tab 3.)

Sámegeielat ásaħusat

Dutkanovttadagas eai lean sámegeielat almmolaš ásaħusat earret Sámi giełlaguovddáš Moskavuonas.

Giellaguovddáš

Dutkanovttadagas áłggahuvvui giełlaguovddáš jagi 2004 Moskavuonas. Guovddáš lea lágidan áłgokurssaid iešguđetge dásis. Gáivuona Sámi giełlaguovddáš lágidiid maid kurssaid dutkanovttadaga ássiide dahje bovdii daid Gáivutnii kurssaide. (Moskavuona Sámi giełlaguovddáš 2005 ja Gáivuona Sámi giełlaguovddáš 2005.)

Árvvoštallan

Demografalaš dieđut čájehit ahte dutkanovttadaga sápmelaččat ledje čadaheamen giełlamolsuna mii goitge áłggii 1860 ja 1930 gaska. Vejolaččat giełlamolsun lei áłgán ovdal. Unnimusat 381 látte- ja dážabearraša lahtu máhtte sámegeiela jagi 1860 ja muhtimat sis soite lean sápmelaččat geat ledje molson geiela.

1860:s gitta 1930 rádjái lei sámegeielagiid lohku geahppánan 64 proseanttain. 1860:s ledje 3.505 sámegeielaga dutkanovttadagas. 1930:s lei sámegeiella 1.189 olbmo ruovttugiellan. 1970:s almmuhedje 423 olbmo sámegeiela vuosttašgiellan maid ledje oahppan. Lohku lea 64 proseantta unnit go sámegeiela ruovttugiela háłliid lohku jagi 1930. Jagi 2000 áddejedje fas sullii 795 olbmo sámegeiela ja dain sullii 265 olbmo háłle sámegeiela hui bures dahje oalle bures. In sáhte dattetge buohtastahttit loguid dannego ii leat guorahallan seammá stuorra guovllu juohke iskkadeamis.

Mánáidgárde- ja skuvlalogut čájehit ahte sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai moatti ovttaskas dáhpáhusas jagi 2000. Sámegielaigiid ahkejuohku čájeha dattetge ahte ledje nuorat sámegiela, agis 18-44 jagi, dutkanovttadagas, ja okta eaktu buolvvaidgaskasaš sirdáseamis lei dáinna sajis – sámegiela smávvamánna váhnenagis - geat ieža sáhtte oahpahit sámegiela mánáidasaset. Dát diehtu ii oro liikká soahpamin dieđuin ahte logi proseanttas sámegiela mánáolbmui ledje mánat geat hálle sámegiela hui bures dahje oalle bures. Muhto maŋimus diehtu soahpá dieđuin ahte 33 proseantta sámegiela hálle sámegiela hui bures dahje oalle bures, ja čujuha dasa ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lei áigá juo bisánan dahje dáhpáhuvai hárvnas háviin.

Dutkanovttadagas eai lean sámegiela almmolaš ásausat earret go okta giellaguovddáš. Ii lean mihkkege sámegiela bargomárkaniid, muhto sámi mánáidgardi Ráissas ja sámegiela oahppiidlohku vuodđoskuvllas ledje *revival* ealáskahttima mearkkat.

6.2.2.3 Gaska-Romssa

Gaska-Romssa dutkanovttadahkii gullet Gálssa, Mátlatvuomi, Bearddu, Leaŋgaviika, Birggi, Doaskku ja Ránaidsullo gielddat ja Romssa giela earret ovddeš Moskavuona giela. Kalstad mielde (1992) gullet dutkanovttadaga sápmelaččat golmma jovkui.

1. Boazodoallojoavkkut mat fárrejedje Guovdageainnus nuppi máilme soađi maŋŋá. Sii dahket dál oktiibuot ovcci boazodoallojoavkku mat leat sajáiduvvan nannámii, ja Ráidnái ja Davvi-Sázzái. Mátlatvuomi sámi skuvla lea huksejuvvon sin áŋgiruššama dihte ja sin giela ja kultuvrra vuodul.
2. Boazodoallit Sálliris, Ránežis, Vártnasullo ja Rihpanáššis. Sii gullet njealji boazodoallojovkui dahje leat boazodoalliid fuolkkit geat leat guodđán boazodoalu. Sin máttut ledje Gárasavvona johttisápmelaččat geat bohte sulluide 1800-logus.
3. Gávpotássit Romssa gávpogis geat ovddimusat leat fárren dohko nuppi máilmmisoađi maŋŋá.

Kalstad mielde dutkanovttadaga boares mearrasámekultuvra lea dadjat juo assimilerejuvvon.

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan dutkanovttadaga demografiijanuppástusaid Friis demográfalaš kárttaid vuodul (Friis 1861), jagi 1930 álbmotlohkama vuodul (Jahn 1933), jagi 1970 álbmotlohkama vuodul (Aubert 1970), jagi 2000 Sámi giellarádi iskkadeami vuodul (Ravna 2000a), mánáidlogu vuodul sámi mánáidgárddiin (Ravna 2000a ja SD-GOO) ja sámegiela oahppiidlogu vuodul vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas (Ravna 2000a ja GIS).

Demografijja Gaska-Romssas 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s¹⁴

	1860	1930	1970	2000 Ádde sámegiela	2000 Mánát 1	2000 Mánát 2
Olmmošlohku	17.230	33.768	25.517	87.595	19.628	19.628
Sámegiela	1.977	267	18	1.200	54	94
Proseanta álbmogis	11	4	0	1,4	0,3	0,5
Proseanta sámiin	100	51	13	?	?	?

Govus 6.20: 1860: sámegielaigiid unnimus lohku. 1930: olbmot geain lei sámegiella ruovttugiellan. 1970: sámegiella lei vuosttaš giella maid olmmoš lei oahppan. 2000 Ádde sámegiela: olbmot badjel 18 jagi geat goitge áddejedje sámegiela. 2000 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpahusmálla mánáidgárddis ja vuodđoskuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sámegiela fáaladat skuvllas.

Friis demográfalaš kárttat

Friis demográfalaš kárttaid mielde gullet dutkanovttadahkii báhpasuohkanat Gálsa, Romsa, Romsanuorri, Leaŋgaviika, Birgi, Ránaidsuolu ja Málátvuopmi. Jagi 1860 dáid báhpasuohkaniin ásse 17.230 olbmo. 1.935 ledje sápmelaččat. Daid lassin máhtte unnimusat 42 eará olbmo sámegiela nu ahte ledje oktiibuot 1.977 sámegiela. Sámegiela ledje 11 proseantta álbmogis. (Friis 1861, čuovus 5.1.)

1930 álbmotlohkamat

1930:s lei 267 olbmos sámegiella ruovttugiellan dutkanovttadagas. Sii ledje njeallje proseantta dutkanovttadaga álbmogis ja 51 proseantta sápmelaččain. Romssa gávpoga sápmelaččat eai leat fárus dás dannego ii sáhte earuhit sin Háštta sápmelaččain. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

¹⁴ 1860 logut: Friis 1861, čuovus 5.1

1930 logut: Jahn 1933, čuovus 5.2

1970 logut: Aubert 1978, čuovus 5.3

2000 Ádde sámegiela: SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.5

2000 Hállá bures: SGD-SB ja OPINION 2000, čuovus 5.18

2000 Mánát 1: SGD-SB ja Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8 ja 5.10

2000 Mánát 2: SGD-SB ja Ravna 2000a Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8 ja 5.10

1970 álbmotlohkamat

1970:s SGD ii guorahallan eará go osiid viđa gielddas dutkanovttadagas ja doppe ásse 139 sápmelačča. Dain lei 18 sámeigiella vuosttaš giella maid ledje oahppan. Sámeielagat ledje 13 proseantta sápmelaččain ja lagabui nolla proseantta gielddaid álbmogis. (Aubert 1978, čuovus 5.3.)

Aubert (1978: 46) čájeha ahte sámeigiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi mánáide dáhpáhuvvá muhtin muddui Ránaidsullos 1970:s, muhto lei sáhka ovttaskas dáhpáhusain. Aubert (1978: 19) čujuha maid universitehtalektorii, Reinhard Mookii (Mook), guhte lei jearahallan 120 sámi bearraša Romssa-gávpogis. Mook oaivvilda ahte ledje eanet go duhát, várra ollu eanet, sápmelačča Romssa gávpogis. Daid giellamáhtu birra ii daja Aubert maidege.

Sámi giellaráđi iskkadeapmi

Sámi giellaráđi guorahalai ovttá gieldda dutkanovttadagas namalassii Bearddu gieldda jagi 2000. Doppe leigga guokte sámeielat informántta ja danne ii leat vejolaš dán guorahallamis gávdnat doallelaš loguid dutkanovttadaga sámeielagiin. Ravna (2000a: 15) árvala eará gálduid vuodul ahte Romssa gávpogis ledje sullii 800 sámeielaga ja muđui Gaska-Romssa válgabiires sullii 400. Dain ledje sullii 200 boazo-doalli geat geavahit sámeigiela beaivválaš váldogiellan (Min Áigi 1999: 29). Oktiibuot ásse dutkanovttadagas 87.595 olbmo jagi 2000 (SGD-SB).

Sámeielat mánáidlohku

Jagi 2000 ledje 19.628 máná vuollel 16 jagi dutkanovttadagas. 19 máná ledje sámi mánáidgárddiin main sámeigiella lei váldogiellan. 36 máná lohke sámeigiela vuosttašgiellan ja 40 máná lohke sámeigiela eará fágan guovtti gieldda vuodđoskuvllas. Eanemus vuosttašgielagat ledje Mátlatvuomis 28, ja buot mánát geat lohke sámeigiela eará fágan, ledje Romssa gávpogis. Jagi 2003/04 ledje 74 máná sámi mánáidgárddiin ja njeallje máná ožžo sámeigiela eatnigiellaoahpahusa eará mánáidgárddiin. 26 mánás lei sámeigiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas ja 217 máná lohke sámeigiela eará fágan golmma gielddas. (SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, SD-GOO, GSI, čuvvosat 5.8, 5.9 ja 5.10.)

Sámegielaigiid ahkejuohku

Sámegielaigiid ahkejuohku ii boađe ovdan dutkanmateriálas. Birrasii 1.200 sámegielaigiin ledje unnimusat 54 máná vuollel 16 jagi.

Gielladoaimmat

Mánáidgárddi

Dutkanovttadagas ledje guokte sámegiela mánáidgárddi ja okta mas sámegiella lei bálddallas giellan jagi 1999/2000 (Ravna 2000a: Tab 2 ja iežan vásáhus).

Vuođđoskuvla

Sámegiela oahpahuš lei guovtti skuvllas dutkanovttadagas jagi 1999/2000. Málatvuomi sámeskuvllas lei eanaš fágaid oahpahuš sámegillii jagi 1999/2000. Romssa gávppogis lei sámegiela mánáid oahpahuš sámegillii muhtin fágain ovttá skuvllas. (Ravna 2000a: 85.)

Joatkkaskuvla

Jagi 1999/2000 lohke njeallje oahppi sámegiela dutkanovttadaga joatkkaskuvllain. Ovttá oahppis lei sámegiella vuosttašgiellan. Oahpahuš lei muđui dárogillii. (Ravna 2000a: 87 ja Tab 3.)

Alitoahppu

Romssa universitehtas lohke 20 studeantta sámegiela vuođđofága, gaskafága dahje váldofágadásis (Ravna 2000a: 87).

Sámegiela ásašusat

Eai lean sámegiela almmolaš ásašusat dutkanovttadagas, muhto boazodoallohálddahusa guovllukantuvrras lei okta sámegiela bargi (Min Áigi 1999: 29), Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddášis ledje maid sámegiela bargit ja Davvi-Norgga universitehta buohcciviesus ledje sámegiela dulkkat (iežan vásáhusat).

Sámi giellaguovddáš

Romssa sámi giellaguovddáš Moskavuonas galggai bálvalit olles Romssa gieldda ja lei doallan giellakurssa gielddabargiide (Moskavuona Sámi giellaguovddáš 2005).

Árvvoštallan

Orru leamen nu ahte dutkanovttadaga sápmelaš álgoássit molso giela 1855 rájes gitta 1970 rádjái. Ii sáhte dan sihkkarit dadjat dan sivas go dušše oasit dutkanossodagas guorahallojuvvojedje 1970:s ja dušše oasáš jagi 2000. Eanaš oassi jagi 2000 sámeielagiin lei oalle sihkkarit fárren Romssa gávpogii dahje bohtán boazodoallin dutkanovttadaga nannámii nuppi máilmmisoađi manjá.

Muhtin ášahusat maid dutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan, ledje sajis guovtti gielddas dutkanovttadagas. Lei sámi mánáidgárdefálaldat ja lei oahpahus goitge muhtin muddui sámegillii vuodđoskuvllas. Lei maid vejolaš lohkat sáme giela gitta alimus dássái dutkanovttadagas. Sáme giela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai muhtin muddui, erenoamážit nannánhasaid mánát máhtte sáme giela (vrd. mánáidlohku Málavuomi sámeskuvllas). Sámi mánáidgárdelohku ja vuodđoskuvlla oahppiidlohku geat lohke sáme giela eará fágan, lassánii dutkanáigodaga loahpas. Dat orru čájeheamen dáhtu ealáskahttit sáme giela *revival* mearkkašumis.

Sáme gielat bargomárkan lei oalle uhcci, muhto gávdnui mánáidgárddiin, skuvllain, universitehtas ja buohcciviesus.

6.2.2.4 Mátta-Romsa ja Davit-Nordlándá

Dutkaovttadahkii gullet 16 gieldda Ofuohta birra, Viestterállasis ja Lofuohtas. Kalstad (1992) mielde lea sáhka guovtti geográfalaš guovllus - čohkkerassámi dahje márko-gili guovllus ja Viestterállasa guovllus. Čohkkerassámi guovllus leat eanaš sámi ássamat márkogilliássamat ja sámi kultuvra ja identitehta lea Kalstad dieđuid mielde bures doalahuvvon. Son fuomášahtta ahte Viestterállasa guovllus lea uhca sámi álbmogaš mas leat sámi ruohttasat. Sii leat leamaš čatnašuvvan boazodollui meastá gitta min áigái. Dán guovllu ovddeš áiggi stuorra mearrasámi álbmot ferte dál adnojuvvot assimilerejuvvon. Sáme giella ii leat šat eallimin.

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan dutkanovttadaga demografiijanuppástusaid Friis demográfalaš kárttaid vuodul (Friis 1861), jagi 1930 álbmotlohkama vuodul (Jahn 1933), jagi 1970 álbmotlohkama vuodul (Aubert 1970), jagi 2000 Sámi giellaráđi iskkadeami vuodul (Ravna

2000a), mánáidlogu vuodul sámi mánáidgárddiin (Ravna 2000a ja SD-GOO) ja sáme-
giela oahppiidlogu vuodul vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas (Ravna 2000a ja GIS).

Demografijja Máttá-Romssas ja Davit-Nordlánddas 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s¹⁵

	1860	1930	1970	2000 Ádde sáme- giela	2000 Hállá bures	2000 Mánát 1	2000 Mánát 2
Olmmošlohku	12.290	27.992	29.248	9.947	9.947	2.508	2.508
Sáme- gielagat	1.600	1.194	802	548	274	49	90
Proseanta álbmogis	13	4	4	6	3	2	4
Proseanta sámiin	100	51	39	?	?	?	?

Govus 6.21: 1860: sáme-
gielagiid unnimus lohku. 1930: olbmot geain lei sáme-
giella ruovttugiellan. 1970: sáme-
giella lei vuosttaš giella maid olmmoš lei oahppan. 2000 Ádde sáme-
giela: olbmot badjel 18 jagi geat goitge áddejedje sáme-
giella. 2000 Hállá bures: olbmot badjel 18 jagi geat hálle sáme-
giella hui bures dahje oalle bures. 2000 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpamusmálle mánáidgárddis ja
vuodđoskuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sáme-
giella fáaldat skuvllas.

Friis demográfalaš kárttat

Friis (1861) demográfalaš kárttaid mielde ásse 12.290 olbmo Ivvárstádiid, Runášši ja Ofuohtá báhpasuohkaniin 1860:s. Dát báhpasuohkanat gokče stuorát oasi dán dutkanovttadagas. Álbmogis ledje 13 proseantta dahje 1.600 olbmo sáme-
gielagat. (Friis 1861, čuovus 5.1.) Friis ii lean guorahallan gielladili Viestterállasis. Borgos mielde ásse gis birrasii 500 sápmelačča doppe 1850-60 jagiin. Eanaš sogain heite olbmot sámasteamis mánáide ovdal 1900. (Borgos 1999: 28-29.)

1930 álbmotlohkamat

1930:s ledje buot gielddat dutkanovttadagas mielde álbmotlohkamis. Dutkan-
ovttadagas ásse 68.269 olbmo. 3.423 ledje sápmelaččat. Nordlándii gulli gielddain ii leat diehtu sápmelaččaid ruovttugiella birra, muhto Romssa beale gielddain lea diehtu ahte 1.194 sápmelaččas lei sáme-
giella ruovttugiellan. Sii ledje 51 proseantta guovllu 2.341 sápmelaččas ja njeallje proseantta álbmogis. (Jahn 1933, čuovus 5.2.) Hášta gullá maid dutkanovttadahkii, muhto ii leat fárus dás danne go ii sáhte earuhit Romssa-gávppoga ja Hášta sápmelaččaid 1930 álbmotlohkamis.

¹⁵ 1860 logut: Friis 1861, čuovus 5.1

1930 logut: Jahn 1933, čuovus 5.2

1970 logut: Aubert 1978, čuovus 5.3

2000 Ádde sáme-
giela: SGD-SB, OPINION 2000, čuovus 5.5

2000 Hállá bures: SGD-SB ja OPINION 2000, čuovus 5.18

2000 Mánát 1: SGD-SB ja Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8 ja 5.10

2000 Mánát 2: SGD-SB ja Ravna 2000a Tab 1 ja Tab 2, čuvvosat 5.8 ja 5.10

Ledje stuorra erohusat gielddas gildii sihke das galle sápmelačča ledje ja das man stuorra proseanta sápmelaččain sámastedje. Romssa fylkka bealde ledje eanemus sápmelaččat Skániid gielddas. Sápmelaččaid lohku ja proseantaoassi dain geain lei sámeigiella ruovttugiellan (ruođuid siste) iešguđetge gielddas lei: Skániin 698 (74), Astafjordas 243 (91), Rievttagis 368 (54), Ivvárstáđiin 28 (79), Sállatgielddas 561 (27) ja Loabágis 155 (50). Eará gielddain lei sápmelaččaid lohku vuollel 101 ja eanemusat njeallje proseanta sápmelaččain lei sámeigiella ruovttugiellan. Sámeielagiid proseantaoassi álbmogis lei stuorámus Astafjordas ja Skániin gos 22 ja 21 proseantta álbmogis lei sámeigiella ruovttugiellan. Eanemus sápmelaččat ásse Nordlándda bealde Bállaga gielddas 376, Oŋkká gielddas 327, Evenášši gielddas 263 ja Lodegiid gielddas 50. Eará gielddain lei sápmelaččaid lohku 18:s vulos. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

1970 álbmotlohkamat

1970 ledje ovcci gieldda dahje oasis dáid gielddain mielde guorahallamis. Dáid gielddain ásse 29.248 olbmo ja dain ledje 2.051 sápmelačča. 802 leat almmuhan ahte sámeigiella lei vuosttaš giella maid leat oahppan. Sii leat 39 proseantta sápmelaččain ja golbma proseantta álbmogis. Eanemus sápmelaččat ja stuorimus oassi sápmelaččain geain lei sámeigiella vuosttašgiella ledje Skániid gielddas. Sápmelaččaid lohku ja proseantaoassi dain geain lei sámeigiella eatnigiellan (ruođuid siste) iešguđetge gielddas lei: Skániin 625 (57) Siellatgielddas, masa maid dálá Loabát giella gulai, 401 (39), Bállágis 293 (24), Evenášši 289 (35), Oŋkkás 240 (35), Rievttagis 105 (23), Direadjus 50 (4), Ráisavuonas 46 (9) ja Giehtavuonas 2 (0). Sámeielagiid proseanta álbmogis lei stuorámus Skániid gielddas gos 12 proseantta álbmogis lei sámeigiella vuosttašgiellan. Eará gielddain lei sámeielagiid proseanta álbmogis vuollel vihtta. (Aubert 1978, čuovus 5.3.)

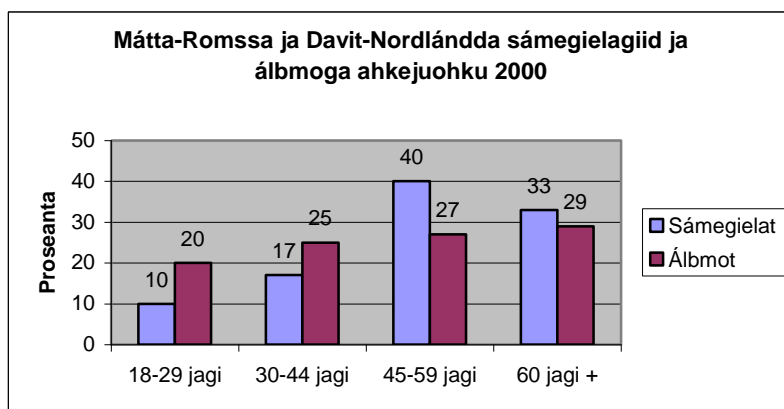
Sámi giellaráđi iskkadeapmi

Jagi 2000 lea Sámi giellaráđi guorahallan guhtta gieldda dán dutkanovttadagas. Ássit badjel 18 jagi ledje daid gielddain 9.947 ja guhtta proseantta dain dahje sullii 548 olbmo lohke iežaset máhttit sámeigiella nu bures ahte goitge áddejedje dan. Skániin máhtte 12 proseantta ollesolbmo álbmogis sámeigiella mii dagahii sullii 292 olbmo, Loabát lei gis šaddan sierra giellan 1977:s ja doppe máhtte 14 proseantta ollesolbmui dahje sullii 115 olbmo sámeigiella. Ráisavuonas máhtte vihtta proseantta

dahje sullii 123 ollesolbmo sámegeiela. Siellatgielddas máhtte okta proseanta dahje sullii 18 ollesolbmo sámegeiela. (OPINION 2000, čuovus 5.5.) Evenáššis ja Dielddanuoris ii lean oktage sámegeielat. Ravna (2000a: 13) fuomášahtta ahte: ”dát ii mearkkaš ahte doppe eai leat sámegeielagat, baicca ahte sámegeielagat leat nu unnán ahte min jearahallanlogu mielde eat deaivan ovttage sámegeielaga”.

50 proseantta dáid gielddaid sámegeielagiin, sullii 274 olbmo, lohke iežaset máhttit sámegeiela hui bures dahje oalle bures. 36 proseanttas sámegeielat mánnáolbmui ledje mánát geat máhtte sámegeiela hui bures dahje oalle bures. (OPINION 2000, čuovus 5.18.)

Sámegeielagiid ahkejuohku jagi 2000

Govus 6. 22:

Mátta-Romssa ja Davit-Nordlándda sámegeielagiid ja álbmoga ahkejuohku jagi 2000.

Gáldu: OPINION 2000

Logi proseantta guorahallan gielddaid sámegeielagat ledje agis 18-29 jagi, 17 proseantta 30-44 jagi, 40 proseantta 45-59 jagi ja 33 proseantta badjel 60 jagi. Seammá gielddaid ahkejuohku lei gis 18-29 jagi: 20 proseantta, 30-44 jagi: 25 proseantta, 45-59 jagi: 27 proseantta ja badjel 60 jagi: 29 proseantta. Sámegeielagiid ahkejuohku čájeha dasto ahte ledje eanet sámegeielagat ádjá/áhku agis, 73 proseantta badjel 45 jagi, go smávvamánna váhnenagis, muhto ledje maid sámegeielagat mañimuš ahkejuogus 27 proseantta. (OPINION 2000, SGD-SB, čuvvosat 5.6 ja 5.7.)

Sámegeielat mánáidlohku

Sámi giellaráđi guorahallan gielddain ledje 2.508 máná vuollel 16 jagi 2000:s. 24 máná ledje guovtti sámi mánáidgárddis: 16 Skániin ja gávccii Loabágis. 25 mánás lei sámegeiella vuosttašgiellan vuoddoskuvllas. 21 Loabágis, guokte Skániin ja guokte Vestvågøyas. 41 máná lohke sámegeiela eará fágan. Čieža Hášttagis, 29 Skániin ja vihtta

Narviikkas. Jagi 2003/04 ledje 40 máná golmma sámi mánáidgárddis dutkanovttadagas: 21 Skániin, 16 Loabágis ja golbma Hášttas. Sámegiela vuosttašgielagiid lohku vuodđoskuvllas lei jahkái 2003/04 njiedjan 12:i. Njealjis lohke sámegiela vuosttašgiellan Skániin, viidas Loabágis, guovttis Hášttas ja okta Vestvågøyas. 102 oahppi lohke sámegiela eará fágan 13 gielddas. Eanamus oahppit ledje Loabágis 35, Skániin 27 ja Evenáššis 17. Eará gielddain ledje vuollel logi. (SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, SD-GOO, GSI, čuvvosat 5.8, 5.9 ja 5.10.)

Vuosttašgielagiid oahpahasas lei oassi fágain sámegillii Skániid ja Loabága gielddas (Ravna 2000a: 84). Loabága gielddas dáide lean boasttu logut sámegielat oahpahusa hárrái. Jagi 2003/04 ledje viidas fárus sámegielat oahpahasas (GIS, čuovus 5.10). Jagi 2004/05 ledje 24 máná fárus dakkár oahpahasas vaikko dušše vihttasis lei sámegiella vuosttašgiellan (GIS). Mañimuš diehtu orru leamen riehta dannego Loabága sámeskuvllas čuvvo buot oahppit beaktillis sámegielat oahpahusmálle. (Min Áigi 1999: 36.)

Dutkanovttadaga guovtti joatkkaskuvllas lohke golbma oahppi sámegiela vuosttašgiellan ja 14 oahppi sámegiela eará fágan. Oahpahas lei muđui dárogillii. (Ravna 2000a: 87 ja Tab 3.)

Gielladoaimmat

Mánáidgárddit

Dutkanguovllus ledje guokte sámi mánáidgárddi jagi 1999/2000 ja golbma sámi mánáidgárddi jagi 2003/04. Ii leat diehtu man muddui mánáidgárddit geavahedje sámegiela. 1999:s geavahedje *Sáráhká sámemánák* mánáidgárddi bargit eanemusat dárogiela mánáid dikšumis. Mánát áddejedje dábálaš dajaldagaid, muhto earret go moadde sámegiela eatnigiellahállii máná, de eai ádden earát nu ollu ahte bargit oaivvildedje iežaset sáhttit hállat dušše sámegiela daidda. (Min Áigi 1999: 33.)

Vuodđoskuvla

Sámegiella lei oahpahasgiellan guovtti skuvllas Skániid gielddas ja Loabága gielddas. 1992 rájes ledje Loabága guovddášskuvllas leamaš sierra sámi luohkát gos oahpahedje oasi sámegillii vaikko eanaš mánáin lei dušše passiiva máhttu sámegielas. (Min Áigi 1999: 36.)

Joatkkaskuvla

Dutkanovttadagas sáhtii lohkat sámegeiela sihke vuosttašgiellan ja eará fágan guovtti joatkkaskuvllas. Oahpahus muđui lei dárogillii. (Ravna 2000a: 87 ja Tab 3.)

Sámeielat ásahusat

NRK Sámi Radios lei guovllukantuvra Skániid gielddas, ja Evenáššái lei giellaguovddáš ásahuvvon. Muđui eai lean sámeielat ásahusat dutkanovttadagas.

Giellaguovddáš

Dutkanovttadagas lei okta giellaguovddáš mii lei doaimman 1998 rájes ja gulai Várdobáikki sámi guovddáži Evenáššái. Guovddáš lágidii 2004:s giellakurssaid ollesolbmuide ja sámeielat fáladagaid ja giellalávvguma mánáide ja nuoraide. Dat lei doaimmahan sámeielat lagašradiosáddagiid, ovddidan oahpponeavvuid ja doallan metodakurssa vejolaš giellaoahpaheaddjiide. (Várdobáiki 2004: 10-11.)

Árvvoštallan

Demografiijanuppástusat čájehit ahte stuorra oassi dutkanovttadaga sápmelaččain lei molson giela jagi 2000 rádjái. Giellamolsun orru leamen juo álggahuvvon 1800-logus ja sámeielagiid proseanta sápmelaččain ja álbmogis geahppánii Friisa guorahallama rájes 1860 gitta 2000 rádjái. Guorahallon guovlu lei maid dađistaga unnon, ja dat soaitá leat váikkuhan bohtosiidda. Dattetge orru leamen nu ahte sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai muhtin muddui Skániin ja Loabágis jagi 2000 ja muhtin ovttaskas dáhpáhusain muđui dutkanovttadagas. Sámeielagiid ahkejuohku maid čájeha ahte ledje nuorat sámegeiela hállit agis 18-44 jagi. Ná lei okta eaktu sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseamis sajis – namalassii sámeielagat geat ledje smávvamánna váhnenagis ja ieža sáhtášedje oahpahit sámegeiela mánáidasaset.

Dutkanguovllus ledje moadde gielladoaimma maid dutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseamis: sámi mánáidgárddit, sámeielat oahpahus skuvllas ja giellaguovddáš mii doalai giellakurssaid ja eará doaimmaid sámegillii. Loabágis lei maid oahpahus sámegillii eará mánáide go eatnigielahálliide, ja sii čuvvo dáinna lágiin beaktilis sámeielat oahpahusmálle Colin Baker (2001: 194) mielde.

Sámegeiela oahpahusa oahppiidlohku ja mánáidlohku sámi mánáidgárddiin lei lassánan dutkanáigodaga loahpas. Dát dáidá čájehit ahte olbmot vigge ealáskahttit sámegeiela sihke vitaliseren ja *revival* mearkkašumis. Vuosttašgielagiid njedjan lohku dáidá čájehit ahte Loabága oahppit ledje válljen sámegeiela čovdosa mii heivii buorebut sin gielladillái, muhto jotke oahppamis oasi eará fágaid sámegillii. Dán birra dutkanmateriála ii atte čielga dieđu.

6.2.2.5 Máttá-Norga

Máttá-Norgga dutkanovttadahkii gullet buot gielddat Nordlándda rájes mat leat davvi-sámeaguovllu máttabealde. Davvisápmelaččat leat ieža fárren máttás davvisámeaguovllus dahje sii leat dáid olbmuid mañisboahhtit. Sámegeiella ii leat almmolaš giellan gostege dutkanovttadagas, ja sápmelaččat ja sámegeielagat dáidet leat čielga unnitlogus juohke sajis.

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan dutkanovttadaga demografiijanuppástusaid jagi 1930 álbmotlohkama vuodul (Jahn 1933), jagi 1970 álbmotlohkama raportta vuodul (Aubert 1970), jagi 2000 Sámi giellaráđi iskkadeami vuodul (Ravna 2000a), Norgga Almmolaš Čilgehusa vuodul (NAČ 1984:18 S: 85), mánáidlogu vuodul sámi mánáidgárddiin (Ravna 2000a ja SD-GOO) ja sámegeiela oahppiidlogu vuodul vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas (Ravna 2000a ja GIS).

1930 álbmotlohkamat

Friis (1861) ii muital maidege sápmelaččaid ássama birra máttabeale Ofuohtá nu ahte dutkanmateriálas ii leat diehtu sápmelaččaid dahje sámegeielagiid logus ovdal 1930:s. 1930 álbmotlohkama mielde ásse 287 sápmelačča Davvi-Norgga máttabealde. 164:s dain lei sámegeiella ruovttugiellan, daid lassin lei 23 dážas sámegeiella ruovttugiellan. Ii boađe ovdan makkár sápmelaš jovkui sápmelaččat gulle, ii ge makkár sámegeiela sii hálle, muhto 213 sápmelačča ja buot dážat geain lei sámegeiella ruovttugiellan, ásse Davvi- ja Máttá-Trøndelágas ja eatnašat dáide lean máttasápmelaččat ja máttasámegeielagat. (Jahn 1933, čuovus 5.2.)

1970 álbmotlohkamat

1970 álbmotlohkamis ii leat sápmelaččaid mearri ja giellamáhttu iskojuvvon Davvi-Norgga máttabealde. Auber (1978: 19) fuomášahtta ahte davviguovllu sámegilážiid nuorat vulge dávjá Osloi, Bergeniei ja Troanddimii go gudde ruovttubáikki. Muhtimat ledje oanehaččat ássan doppe oahpu dahje gaskaboddosaš barggu geažil, muhto ollugat maid ásaiduvve máttás. Aubert čujuha magistára Lina Homme (Homme) iskkadeapmái ja árvala ahte Oslo sáhtta leat okta stuorámuš sámegiela. Son dattetge lasiha ahte Homme iskkadeapmi ii leat dievaslaš nu ahte ii sáhte árvalit sápmelaččaid logu.

Ođđaset gáldut

Norgga Almmolaš Čilgehusas čujuhuvvo Sámi Radio njunnošiidda geat radiosáddagiid dárboárvvoštallamis ledje árvalan ahte Nuorta-Norgga guovddášguovlluin ásse 5-7.000 sámegiela. (NAČ 1984:18 S: 85.) Ravna navdá sullii 3.500 olbmo áddet sámegiela dutkanovttadagas, muhto son ii earut giellajoavkkuid. (Ravna 2000a: 15.)

Sámegiela mánáidlohku

Jagi 1999/2000 ledje 12 máná sámi mánáidgárddis Oslos. Ii oktage máná lohkan sámegiela eatnigiellan dutkanovttadaga vuodđoskuvllain. 34 máná lohke sámegiela eará fágan. Eanemus oahppit - 14 - ledje Oslos. Jagi 2003/04 ledje 15 máná sámi mánáidgárddis Oslos. 21 mánás lei sámegiella vuosttašgiellan dutkanovttadagas. 52 máná lohke sámegiela eará fágan. Oslos ožžo logi máná oahpahusa sámegillii ovttá skuvllas. (Ravna 2000a: Tab 1 ja Tab 2, SD-GOO, GSI, čuvvosat 5.8, 5.9 ja 5.10.) Lassánan beroštumi dihte Oslo giela lei viiddideamen Oslo sámi mánáidgárddi 14 sajiin jagi 2005 (Sáгат 2005: 22). Dutkanovttadagas okta oahppi logai sámegiela vuosttašgiellan joatkkaskuvllas ja viđas lohke sámegiela eará fágan. Oahpahuš muđui lei dárogillii (Ravna 2000a: 87 ja Tab 3).

Sámegiela giid ahkejuohku jagi 2004

Ii leat vejolaš árvoštallat sámegiela giid ahkejuogu dutkanovttadagas. Unnimusat 3.500 sámegiela giid ledje goitge 36 máná.

Gielladoaimmat

Mánáidgárdi

Dutkanovttadagas lei okta sámi mánáidgárdi (Ravna 2000a: Tab 2, čuovus 5.10).

Vuođđoskuvla

Lei oahpahuš sámegeielas buot fylkkain dutkanovttadagas. Ovtta skuvllas lei oahpahuš sámegeillii. (GIS, Ravna 2000a: Tab 1, čuovus 5.8.)

Joatkkaskuvla

Lei vejolaš lohkat sámegeiela goitge muhtin joatkkaskuvllain dutkanovttadagas. (Ravna 2000a: Tab 3.)

Alitoahpahuš

Ii lean alitoahpahuš davvisámegeielas dahje davvisámegeillii dutkanovttadagas.

Sámegeielat ásašusat

Eai lean sámegeielat ásašusat dutkanovttadagas, earret go NRK Sámi Radio guovllukantuvra mas lei okta bargi. Ige lean giellaguovddáš dutkanovttadagas.

Árvvoštallan

Demografijjaovdaneapmi čájeha ahte sápmelaččaid lohku lassánii mealgadit dutkanovttadagas 1930 rájes gitta 2000 rádjái vaikko ii leat vejolaš árvvoštallat sápmelaččaid ja sámegeielagiid meari dárkileappot.

Ovtta báikkis – Oslos – ledje guokte gielladoaimma, maid dutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan - sámi mánáidgárdi ja oahpahuš sámegeillii skuvllas. Sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpuvaige muhtin muddui Oslos dutkanáigodaga loahpas. Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpuvai muhtin eará báikkiin maid ovttaskas dáhpuhussan. Skuvlalogut orrot čájeheamen lassánan beroštumi oahppat sámegeiela dutkanáigodaga loahpas, muhto buot mánát, earretgo sámegeiela vuosttašgielagat Oslos, čuvvo láivves oahpahušmálla Colin Baker (2001: 194) mielde. Eai lean almmolaš sámegeielat fáaldagat ollesolbmuide dutkanovttadagas ja sámegeielat bargomárkan ii lean.

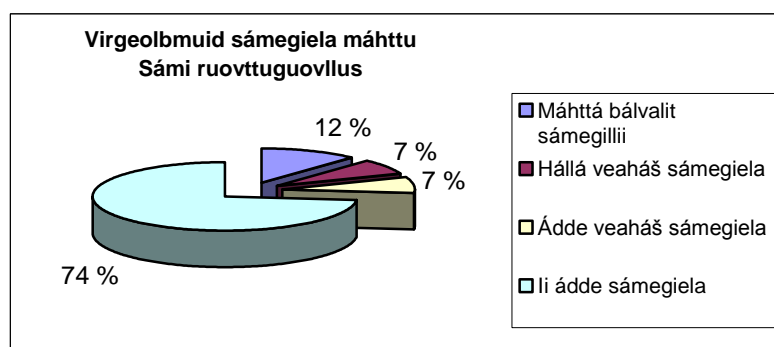
6.3 Suoma bealde

Suoma bealde leat vihtta dutkanovttadaga nu mo lea čilgejuvvon nuppi kapihttalis. Sámi ruovttuguovllu golbma gieldda ja okta gielddaoassi leat sierra dutkanovttadagat, dasto gieđahallojuvvo guovlu Sámi ruovttuguovllu máttabealde sierran.

6.3.1 Sámi ruovttuguovlu

Sámi ruovttuguvlui gullet Ohcejoga, Anára ja Eanodaga gielddat ja Soađegili gieldda Sámi bálggus. Dán guvlui ledje buot sámi ášahusat – maiddái giellaásahusat ášahuvvon – ja sámegiella lei almmolaš giella balddalága suomagielain. Eiseválddiin lei geatnegasvuohta vástidit reivviid sámegillii, diedihit álbmogii sámegillii ja bálvalit álbmoga njálmmálaččat sámegillii (Sámi giellaláhka 1086/2003). Oahpahuslágaid mielde (628/1998 ja 629/1998) lei buot sámegielat mánáin vuoigatvuohta oažžut eanaš oasi oahpahusas sámegillii.

Virgeolbmuid giellamáhttu

Govus 6.23:

Virgeolbmuid sámegiella máhttu dain ášahusain mat bálvalit Sámi ruovttuguovllu ássiid.

Gáldu: Sámediggi S 2000

Sámediggi guorahalai almmolaš ášahusaid bargiid sámegiella máhtu jagi 2000. Ášahusat galge bálvalit Sámi ruovttuguovllu álbmoga maiddái sámegillii. 817 bargis 600 bargi (74 %) eai máhttán álggaga sámegiella. 59 olbmo (7 %) áddejedje veaháš, 61 hálle veaháš (7 %) ja 97 olbmo (12 %) máhtte bálvalit olbmuid sámegillii. 73 olbmos lei sámegiella eatnigiellan ja 44 bargi dahje 5,4 proseantta máhtte čállit sámegillii. Eanaš eiseválddiin ii lean oktage sámegielat bargi ja sámegielat bargit ledje čoahkkanan moatti guvlui ja almmolaš ášahussii ovddimusat Ohcejoga gildii, stáhtalaš ášahusaide Ohcejoga gielddas ja Sámedikki hálddahussii. (Sámediggi S 2000: 19-20.)

Olmmošlogu nuppástusat

Statistihkkaguovddáža dieđu mielde lei olmmošlohku jámma lassánan Sámi ruovttu-
guovllu gielddain gitta 1990 rádjái. Áigodagas 1995-2000 olmmošlohku geahppánii
birrasii logiin proseanttain. Eanaš olbmot fárrejedje Máttá-Supmii omd. Roavve-
njárgii, Oului ja Helssegii. (Lapin TE-Keskus 2001: s. 15, 17, 19.) Dán dutkamuša
rámmáid siskkobealde šaddá menddo stuorra bargun dutkat mo dát dilli lei váikkuhan
sámegeala dillái.

6.3.1.1 Ohcejohka

Dutkanovttadat lea Ohcejoga gieldda mii lea Suoma davimus gieldda Deanuleagi
nuorttabealde. Gielddas ássat davvisápmelaččat miehtá Deanuleagi ja maiddái
Buolbmátjávrru gáttis, Ohcejotleagis ja Gámasmohkis. Dušše Ohcejohnjálmmis ledje
sápmelaččat unnitlogus 1976:s. Muđui ledje eanetlogus gieldda gilážiin ja smávva
čoahkkebáikkiin. (Siuruainen 1976: App. 1.)

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan demografiijanuppástusaid almmolaš čielggadusaid vuodul
(Komiteanmietintö 1905:3, Komiteanmietintö 1952:12 ja SG 1972:16 s. 24), Sámiráđi
registrerenbarggu vuodul (Nickul E. 1969), Sámedikki válgalogahallama vuodul
(Sámediggi S 2003), sámegeala oahpahusa oahppiidloguid vuodul (Aikio-Puoskari
2004), sámi beaiveruovttuid loguid vuodul (Guttorm 2005 ja Pieski 2005) ja
Statistihkkaguovddáža statistihkkabálvalusa dieđuid vuodul (SG-SB).

Demografijja Ohcejogas 1900:s, 1948:s/49:s, 1962:s ja 2003:s¹⁶

	1900	1948/49	1962	2003 Ollesolbmot	2003/04 Mánát1	2003/04 Mánát 2
Olmmošlohku	488	1.024	1.230	1.132	253	253
Sápmelaččat	475	?	1.008	628	193	193
Sámegielaččat	475	750	965	514	107	158
Sámegielaččat % sápmelaččain	100	?	96	82	57	?
Sámegielaččat % álbmogis	97	73	78	45	42	62

Govus 6.24: 1900: Sámegeielaččat unnimus lohku. 1948/49: Olbmot geain lei sámegiella eatnigiellan. 1962: Olbmot geat máhtte sámastit. 2000 Ollesolbmot: Sápmelaččat badjel 18 jagi geain lei sámegiella eatnigiellan. 2003 Mánát 1: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpahusmálliid mánáidgárddis, vuoddoskuvllas dahje joatkaskuvllas, dahje geain lei sámegiella eatnigiellan skuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje lei sámegiella fágan skuvllas.

Sápmelaččaid guorahallamat

1900 ásse 488 olbmo Ohcejoga gielddas. Sápmelaččat ledje 475 geat buohkat hálle sámegiela. Sii ledje 97 proseantta gieldda álbmogis (Komiteanmietintö 1905:3 s. 11, čuovus 5.11). 1948/49 jahkemolsumis ásse 1.024 olbmo Ohcejoga gielddas. 750 olbmos lei sámegiella eatnigiellan. Sii ledje 73 proseantta álbmogis. (Komiteanmietintö 1952:12 s. 31, čuovus 5.12) Jagi 1962 ásse Ohcejoga gielddas 1.230 olbmo. 1.008 ledje sápmelačča ja 965 máhtte hállat sámegiela. Sii ledje 96 proseantta sápmelaččain ja 78 proseantta álbmogis. (Nickul E. 1969, čuovus 5.13) 1970 almmuhedje 16 proseantta sápmelaččain ahte suomagiella lei beaivválaš váldogiellan (SG 1972:16 s. 24), ja Seija Guttorm (1987: 26-28) fuomášuhtta ahte sullii 65 proseantta Ohcejoga márkan-skuvlla sámemánáin máhtte sámegiela 1985-86 jagiin.

¹⁶ 1900 logut: Komiteanmietintö 1905:3 s. 11

1948/49 logut: Komiteanmietintö 1952:12 s. 31

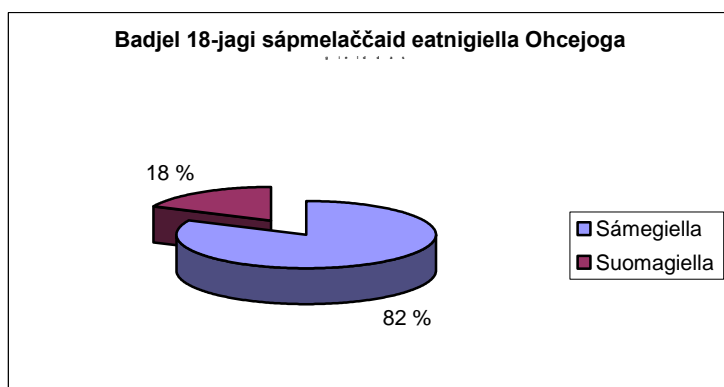
1962 logut: Nickul E. 1969

2003 Ollesolbmot: SG-SB ja Sámediggi S 2003

2003 Mánát 1: SG-SB, Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004, Pieski 2005, Guttorm 2005 ja Aikio-Puoskari 2004

2003 Mánát 2: SG-GB, Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004, Pieski 2005, Guttorm 2005 ja Aikio-Puoskari 2004

Badjel 18-jahkásaš sápmelaččaid eatnigiella

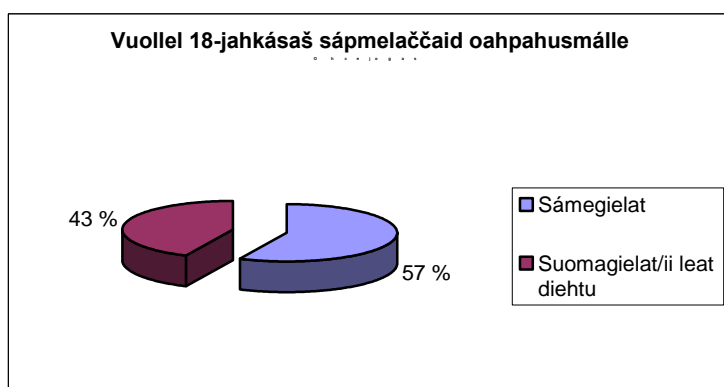
Govus 6.25:

Badjel 18-jahkásaš sápmelaččaid eatnigiella Ohcejoga gielddas jagi 2003. Sámeigiella 82 proseantta. Suomagiella 18 proseantta. 504:s lei davvisámeigiella eatnigiellan, čiežažis anárašgiella ja golbmasis nuortalašgiella.

Gáldu: Sámediggi S 2003

Jagi 2003 ásse Ohcejogas 1.385 olbmo, 59 proseantta dahje 821 gieldda ássiin ledje sápmelaččat. Sápmelaččain ledje 628 badjel 18 jagi ja 193 vuollel 18 jagi. 514 sápmelačča badjel 18 jagi dahje 82 proseantta hálle sámeigiella eatnigiellan. 504 hálle davvisámeigiella, čiežas anárašgiella ja golmmas nuortalašgiella. 45 proseantta gieldda ollesolbmui lei dainna lágiin sámeigiella eatnigiellan. (SG-SB ja Sámediggi S 2003.)

Mánáid ja nuoraid giellamáhttu

Govus 6.26:

Vuollel 18-jahkásaš sápmelaččaid oahpahusmálla Ohcejoga gielddas 2003:s/04:s. Davvisámeigielat oahpahas dahje sámeigiella eatnigiellan 57 proseantta. Suomagielat oahpahas dahje ii lean diehtu 43 proseantta.

Gáldut: Sámediggi S 2003, Aikio-Puoskari 2004, Guttorm 2005 ja Pieski 2005.

Ohcejoga gielddas ledje 253 máná ja nuora vuollel 18 jagi 2003:s. 193 dain ledje sápmelaččat. Jagi 2003 ii lean sámeigielat beaiveruoktu Ohcejoga márkanis, muhto jagi 2004/05 ledje 30 máná guovtti sámi beaiveruovttus dutkanovttadagas. Danne válljen geavahit jagi 2004/05 beaiveruovttu loguid vai mus lea rievttat lohku vuollel čiežajahkásaččaid giellamáhttu. Gielddas lei oahpahas sámeigillii golmma vuoddo-skuvllas ja logahagas. 73 máná ja nuora ožžo oahpahusa sámeigillii jagi 2003/04. Logahagas lei čiežasis sámeigiella eatnigiellan, muhto oahpahas muđui lei suomagillii. 48 oahppi lohke sámeigiella válljenávnnasin vuoddo-skuvllas ja logahagas. Oktiibuot 110 máná ja nuora vuollel 18 jagi ledje sámi mánáidgárddis dahje gazze oahpu

sámegillii dahje dain lei sámegiella eatnigiellan skuvllas jagiid 2003/04 ja 2004/05. Sii ledje 57 proseantta gieldda sámi mánáin. 158 máná ja nuora ledje sámi mánáidgárddiin dahje lohke sámegiela fágan skuvllas. Sii ledje 62 proseantta Ohcejoga gieldda vuollel 18-jahkásaš mánáin ja nuorain. (Sámediggi S 2004, Guttorm 2005, Pieski 2005, Aikio-Puoskari 2004, SG-SB, čuovvus 5.16 ja 5.17.)

Olmmošlogu nuppástusat

Sápmelaččaid lohku geahppánii 19 proseanttain 1008:s gitta 821:i áigodagas 1962-2003. Seammás lassánii gieldda olmmošlohku 13 proseanttain 1.230:s gitta 1.385:i. Sápmelaččaid lohku geahppánii 166 olbmuiin dahje 17 proseanttain jagis 1999 gitta 2003 rádjái. (Nickul E. 1969, Sámediggi S 2003, čuovvosat 5.13 ja 5.14.)

Gielladoaimmat

Beaiveruoktu

Gielddas ledje guokte sámegielat beaiveruovttu main sámegiella lei váldogiellan 2004/05 (Guttorm 2005 ja Pieski 2005).

Vuođđoskuvla ja joatkkaoahppu

Gieldda buot golmma vuođđoskuvllas ja logahagas lei sámegiella sámegielat mánáid oahpahušgiellan jagi 2003/04 (Aikio-Puoskari 2004).

Sámegielat ásahusat

Sámi radios lei guovllukantuvra Ohcejogas, Sámirádis gis doaimmahat ja Suoma ruovttueatnangielaide dutkanguovddážiis lei sámegiela dutkivirgi gielddas. Sámedikkis lei doaibmabáiki gielddas ja gieldda hálddahus ja eará almmolaš doaimmahagat galge bálvalit álbmoga sámegillii. Ollu ásahusain ledjege sámegielat bargit geat sáhtte dan dahkat (Sámediggi S 2000: 20).

Giellaguovddáš

Gielddas ii lean giellaguovddáš. Jagiid 2001-2003 lei Ohcejogas Sámi giella- ja kultursiida mii lei Sámedikki ealáskahttinprošeavtta oassin. Sámi giella- ja kultursiida ulbmil lei lasihit sámegiela geavaheami ja sámi kulturgullevažvuoda. Dan dat dagai kurssaid, háleštallandilálašvuodaid ja guovttegielatvuodaseminára bokte. Ohcejogas lágidii maid giellalávvguma. Loahpparaporttas čilgejuvvo ahte sámegiela

geavaheapmi lassániige dáid olbmuid gaskkas geat jeavddalaččat fitne Sámi giella- ja kultursiidnas. (Ruotsala 2004: 17-18.)

Árvvoštallan

Sápmelaččaid ja sámegielaigiid lohku lassánii čađat dutkanáigodagas gitta 1962 rádjái. Áigodagas 1962-2003 sápmelaččaid lohku geahppánii 19 proseanttain, ja jagi 2003/04 lei 621 sápmelaččas juogo sámegiella eatnigiellan, dahje čuvvo beaktillis sámegiela oahpahusa sámi beaiveruovttuin dahje skuvllas. Lohku lei 36 proseantta unnit go sámegielaigiid lohku 1962:s mii lei 965.

Geahppáneami sivvan orru leamen sihke eretfárren ja giellamolsun, muhto sámegielaigiid lohku lei maid čatnasan čuoimmat. Badjel 18-jahkásaš sápmelaččain ledje 82 proseanttas dahje 514 olbmos sámegiella eatnigiellan 2003. Dat dáiddii lean sámegielahealliid unnimus lohku. Ii leat diehtu das man ollu suomelaččat ja sápmelaččat geain ii lean sámegiella eatnigiellan, máhtte sámástit. Lean ieš sámástan sihke Ohcejoga suomelaččaiguin ja sápmelaččaiguin geain ii lean sámegiella eatnigiellan, nu ahte sii maid gávdnojedje, muhto gállis sii ledje, ii leat vejolaš dadjat dutkanmateriála vuodul.

Beaiveruovttulogutge eai atte áibbas rievttis gova vuollelskuvlaahkásaččaid gielladilis. Dieđán ahte jagi 2003/04 ledje sámegiela mánat gielddas geat eai lean beaiveruovttus ja mánat eai sáhtán álgit dohko ovdal go ledje lagabui jahkásaččat. Lea maid vejolaš ahte ledje sámegiela mánat suomagiela oahpahusas. Danne vuollel 18-jahkásaš sámegielaigiid lohku dáiddii lean stuorát go 110. Man stuoris ii leat vejolaš dadjat dutkanmateriála vuodul.

Lindgreen ja Aikio fuomášuhttiba ahte sámegiela geavaheapmi lei geahppánan 1970-logu álggus dutkanovttadagas. Njuorggámis, Ohcejoga márkaniis ja Gáregasnjárggas ledje sápmelaččat suomastišgoahtán gaskaneaset ja mánáideasetguin (1973: 290). Lea čielggas ahte dát dilli lei váikkuhan sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmái, ja ahte sirdáseapmi dáiddii dáhpáhuvvan 2000-logu álggus sullii seammá dávjjit go 1980-logu gaskamuttus (vrd. Guttorm 1987: 26-28 gč. maid 4.2).

Muhtin gielladoaimmat maid dutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan, ledje gielddas. Ledje sámi beaiveruovttut ja

sámegiela oahpahuš skuvllas. Dát ášahusat čuvvoge beaktillis oahpahušmálliid main sámegiella lei váldogiellan.

Ledje maid sámegiela almmolaš ášahusat gielddas ja bargosajit erenoamážit sámegiela giella almmolaš ášahusain, skuvllain ja mánáidgárddiin nu ahte sáhtii hállat vissis sámegiela bargomárkana birra.

6.3.1.2 Anár

Dutkanovttadat lea okta giella, Anár, mii lea Suoma davvinuortaoasis. Anára gielddas ášset golbma sámi giellajoavkku: davvisápmelaččat, anáraččat ja nuortalaččat. 1999:s ásse 718 davvisápmelačča Anáris ja sii dahke 32 proseantta gieldda sápmelaččain. (Sámediggi S 2003.) Davvisápmelaččaid ássanguovlu lea ovddimusat leamaš gieldda oarjeoassi ja maiddái stuorát čoahkkebáikkiin Avvilis ja Anáris (Komiteanmietintö 1952:12 kárta s. 93). Ođđa áiggi rievdadus lea ahte davvisápmelaččaid lohku oarjeoasi gilážiin lea geahppánan ja čoahkkebáikkiid lohku sakka lassánan (Min Áigi 1998: 93).

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan demografiijanuppástusaid almmolaš čielggadusaid vuodul: (Komiteanmietintö 1905:3, Komiteanmietintö 1952:12 ja SG 1972:16 s. 24), Sámiráđi registrerenbargu vuodul (Nickul E. 1969) Sámedikki válgalogahallama vuodul (Sámediggi S 2003), sámegiela oahpahuš oahppiidloguid vuodul (Aikio-Puoskari 2004) sámi beaiveruovttuid loguid vuodul (Sámediggi S 2004 ja Huhtamella 2005) ja Statistihkkaguovddáža Statistihkkabálvalusa dieđuid vuodul (SG-SB).

Demografiija Anáris 1900:s, 1948:s/49:s, 1962:s ja 2003:s¹⁷

	1900	1948/49	1962	2003 Ollesolbmot	2003/04 Mánát 1	2003/04 Mánát 2
Álbmot oktiibuot	1.384	4.039	7.200	5.707	1.446	1.446
Sápmelaččat	296	?	570	487	201	201
Sámegielaččat	296	324	402	290	75	177
Sámegielaččat % sápmelaččain	100		77	60	37	?
Sámegielaččat % álbmogis	21	8	6	5	5	12

Govus 6.27: 1900: Davvisámegielaččat unnimus lohku. 1948/49: Olbmot geain lei davvisámegiella eatnigiellan. 1962: Olbmot geat máhte hállat davvisámegiella. 2000 Ollesolbmot: Sápmelaččat badjel 18 jagi geain lei davvisámegiella eatnigiellan. 2003 Mánát: Mánát geat čuvvo beaktilis davvisámegiela oahpahusmálliid mánáidgárddis ja vuoddoskuvllas dahje lohke davvisámegiella eatnigiellan. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje davvisámegielaččat mánáidgárddis dahje geain lei davvisámegiella fágan skuvllas.

Sápmelaččaid guorahallamat

1900:s ásse 296 davvisápmelačča Anára gielddas. Buohkat hálle sámegiella ja sii ledje 21 proseantta álbmogis mii lei 1.384. Oktan anáraččaiguin ledje davvisápmelaččat eanetlogus gielddas ja dahke várra maid oktasaš giellaservodaga. (Komiteanmietintö 1905:3 s. 11, čuovus 5.11.) Jagi 1948/49 ásse Anára gielddas 324 davvisámegielaččat sápmelačča. Davvisámegielaččat ledje gávcci proseantta gieldda álbmogis. (Komiteanmietintö 1952:12 s. 31, čuovus 5.12.)

1962 ledje 570 davvisápmelačča Anára gielddas. 402 sis hálle sámegiella. Olles álbmogis ledje 7.200 olbmo ja davvisámegielaččat ledje 77 proseantta davvisápmelaččain ja guhtta proseantta álbmogis. (Nickul E. 1969, čuovus 5.13.) Statistihkkaguovddáža dieđu mielde 37 proseantta sápmelaččain lei sámegiella váldogiellan 1970:s, muhto dás giellajoavkkut eai earuhuvvo nu ahte ii sáhte dadjat ahte dát doalai deaivása davvisápmelaččaid guovdu (SG 1972:16 s. 24).

Jagi 2003 ásse Anára gielddas 2.152 sápmelačča. 1.522 ledje badjel 18 jagi ja 630 vuollel 18 jagi. Jagi 1999 ledje 32 proseantta Anára sápmelaččain davvisápmelaččat. (Sámediggi S 2003, gč. maid 5.1.12.) Jos dilli lei seammálagan 2003:s, de ledje Anáris 688 davvisápmelačča geat juohkásedje 201 vuollel 18-jahkásažžii ja 487

¹⁷ 1900 logut: Komiteanmietintö 1905:3 s. 11

1948/49 logut: Komiteanmietintö 1952:12 s. 31

1962 logut: Nickul E. 1969

2003 Ollesolbmot: SG-SB ja Sámediggi S 2003

2003 Mánát 1: SG-SB, Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004, Huhtamella 2005, ja Aikio Puoskari 2004

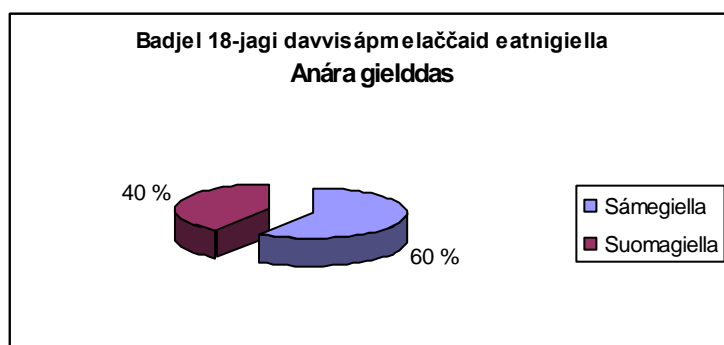
2003 Mánát 2: SG-GB, Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004 Huhtamella 2005 ja Aikio-Puoskari 2004

badjel 18-jahkásažžii. Geavatlaš sivaidd geažil in váldde vuhtii ahte muhtin olbmot soite gullan eanet go ovttá sápmelaš jovkui.

Olmmošlogu nuppástusat

Anára gielddas olmmošlohku geahppánii áigodagas 1995-2004. 1995 ásse 7.874 olbmo gielddas. 2004: lei olmmošlohku 7.108. Sápmelaččaid lohku lei geahppánan 91 olbmui 1999:s gitta 2003 rádjái – 2.243 olbmoss 2.152 olbmui. (SG-SB, Sámediggi S 2003, čuovus 5.15 ja 5.17.)

Badjel 18-jahkásaš sápmelaččaid eatnigiella

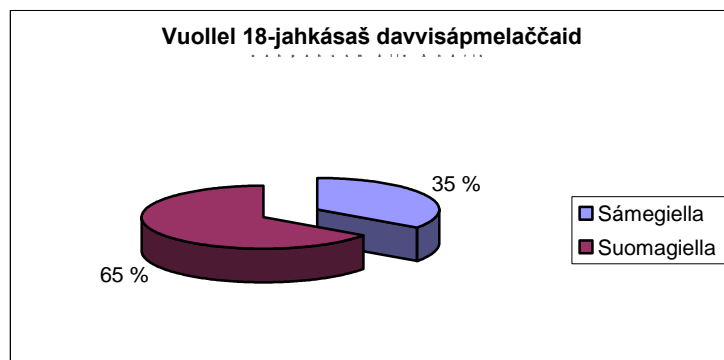

Govus 6.28:

Badjel 18-jahkásaš davvisápmelaččaid eatnigiella Anára gielddas 2003:s. 60 proseanttas lei davvisámeigiella eatnigiellan, 40 proseanttas suomagiella.
Gáldu: Sámediggi S 2003

Badjel 18-jahkásaš sápmelaččain ledje 290 almmuhan davvisámeigiella eatnigiellan. Sii ledje dasto 60 proseantta badjel 18-jahkásaš davvisápmelaččain, ja vihtta proseantta gieldda ollesolbmui geat ledje 5.707. (Sámediggi S 2003, SG-SB, čuvvosat 5.14. ja 5.17.)

Mánáid ja nuoraid giellamáhttu

Govus 6.29:

Vuollel 18-jahkásaš davvisápmelaš oahpahusmálla Anára gielddas 2003:s/04:s. Sámeigielat oahpahusmálla dahje sámeigiella eatnigiellan 35 proseantta ja suomagielat oahpahusmálla dahje ii leat diehtu 65 proseantta.
Gáldut: Aikio-Puoskari 2004, Sámediggi S 2004 ja Huhtamella 2005

Anára gielddas ledje jagi 2003/05 1.446 máná ja nuora vuollel 18 jagi. 201 dain ledje davvisámi mánát. Guovtti davvisámeigielat beaiveruovttuin ledje sullii 20 máná. Vuoddo- ja joatkkaskuvllain ledje oktiibuot 55 máná geat lohke davvisámeigiella eatnigiellan dahje ožžo oahpahusa davvisámeigillii. Oktiibuot ledje sullii 75

sámegiela máná ja nuora vuollel 18 jagi davvisámegiela beaiveruovttuin dahje lohke davvisámegiela eatnigiellan skuvllas. Sii ledje 37 proseantta gieldda 201 davvisámi mánás ja nuoras, ja vihtta proseantta gieldda vuollel 18-jahkásaččain. 102 máná lohke davvisámegiela válljenávnnsin gieldda vuoddoskuvllain ja logahagas. Ná 177 máná ledje sámi beaiveruovttuin dahje lohke davvisámegiela skuvllas. Sii ledje 12 proseantta Anára gieldda 1.446 vuollel 18-jahkásaš mánáin ja nuorain. (Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004, Huhtamella 2005, Aikio-Puoskari 2004, SG-SB, čuvvosat 5.16 ja 5.17.)

Sámi oahpahuosguovddázis Anáris lei 86 oahppis sámegiella válljenávnnsin, 25 oahppi ožžo oahpahuos sámegillii ja daid lassin logaiga guovttis sámegiela eatnigiellan. (Aikio-Puoskari 2004.) Ii leat diehtu Sámi oahpahuosguovddáza oahppiid ruovttugieldda ja agi birra. Danne in geavat dáid oahppiidloguid árvvoštaladettiin sámemánáid ja -nuoraid giellamáhtu.

Gielladoaimmat

Beaiveruoktu

Dutkanovttadagas ledje guokte davvisámegiela beaiveruovttu (Sámediggi S 2004 ja Huhtamella 2005).

Vuoddo- ja joatkkaskuvla

2003/04 jagiid lei davvisámegillii oahpahuos njealji skuvllas. Guovtti skuvllas gos ii leat oahpahuos sámegillii, Avvila badjedásis ja Avvila logahagas, lei vejolaš lohkat sámegiela eatnigiellan vaikko ii lean oahpahuos sámegillii. Anára badjedásis sámegiela oahppiin lei oassi oahpahuos sámegillii. Čieža skuvllas lei vejolaš lohkat davvisámegiela válljenávnnsin. Sámi oahpahuosguovddázis sáhtii maid lohkat davvisámegiela eatnigiellan ja oahpahuos lei muhtin fágain sámegillii. (Aikio-Puoskari 2004, čuovus 5.16.)

Sámegiela ásausat

Suoma beale stuorámuš sámi ásausat ledje ásašuvvon Anára márkaniin:

- YLE Sámi Radio
- Sámedikki váldohálddahuos
- Sámi oahpahuosguovddáš
- Siida Sámi musea ja Davvi-Sámi luondduguovddáš”.

Anára gieldda ja eará almmolaš ášahusat gielddas galge maid bálvalit álbmoga sámegillii, muhto eanaš bargit eai hálldašan sámegiela (Sámediggi S 2000: 20, Min Áigi 1998: 90 ja 1998: 93).

Giellaguovddáš

Ii lean giellaguovddáš dutkanovttadagas. Jagi 2001-2003 lei Anára márkanis davvisámegiela Sámi giella- ja kultursiida. Dat lei Sámedikki ealáskahttinprošeavtta oassin. Sámi giella- ja kultursiida ulbmil lei lasihit sámegiela geavaheami ja sámi kulturgullelašvuoda. Dan dagai kurssaid, háleštallandilálašvuodaid ja guovttegielatuodaseminára bokte. Loahpparaporttas čilgejuvvo ahte sámegiela geavaheapmi lassániige dáid olbmuid gaskkas geat jeavddalaččat fitne Sámi giella- ja kultursiiddas. (Ruotsala 2004: 17-18.)

Árvvoštallan

Demografiijanuppástusat čájehit ahte davvisápmelaččaid lohku ja davvisámegielaigiid lohku dadistaga lassánii dutkanáigodagas 1962 rádjái. Áigodaga 1962-2003 lassánii davvisápmelaččaid lohku 21 proseanttain, muhto davvisámegielaigiid lohku geahppánii ovcciin proseanttain. Sivvan dasa sáhtta leat ahte 1962:s sámegielaigiid lohku sisdoalai davvisámegiela hálliid beroškeahttá eatnigielas, ja 2003:s lei sáhka eatnigiela hálliin ja mánáin geat ledje davvisámegiela beaiveruovttus dahje lohke davvisámegiela eatnigiellan. Eará vejolašvuhta lea ahte giellamolsun dáhpáhuvai áigodagas 1962-2003 davvisápmelaččaid guovdu.

Juo 1962:s orui leamen nu ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi ii šat dáhpáhuvvan buot bearrašiin go 77 proseantta davvisápmelaččain máhtte sámástit. 2003 lei 60 proseantta sápmelaččain badjel 18 jagi sámegiella eatnigiellan ja 37 proseantta sámi mánáin ja nuorain ledje sámegiela beaiveruovttus dahje sámegiela oahpahušas dahje sii lohke sámegiella eatnigiellan. Dat dáidá duođaštit ahte sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai Anára gielddas, muhto maiddá ahte giellamolsun joatkašuvai jagi 2003.

Muhtin gielladoaimmat maid gielladutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan, ledje Anára gielddas. Ledje sámegiela beaiveruovttut ja sámegiela fáldadagat vuoddo- ja joatkkaskuvllas, muhto buot fáldadagat eai lean ollásit sámegillii dahje dušše sámegiela fága lei sámegillii.

Suomagielat mánát geat lohke sámegiela válljenávnnsin, eai ožžon eará oahpahusa sámegillii ja sii čuvvo dáinna lágiin láivves oahpahusmálla Colin Baker (2001: 194) árvvoštallama mielde. Dutkanovttadagas ledje sámegielat ásahusat ja sáhtii hállat sámegielat bargomárkana birra sámi ásahusain, skuvllain ja beaiveruovttuin.

6.3.1.3 Eanodaga gielda

Dutkanovttadat lea Eanodaga gielda mii lea Suoma davvioarjeosis. Sápmelaččat ášset bálddalaga suomelaččaiguin eanaš gilážiin ja čoahkkebáikkiin dego Heahtás, Gárrasavvonis ja Guhttas. Dušše muhtin smávva gilážiin gieldda davit osiin leat sápmelaččat eanetlogus dego Neahčilis, Balojávrris ja Ráitejávrris (Sieuruainen, Eino 1976 App. 1).

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan demografiijanuppástusaid almmolaš čielggadusaid vuodul (Komiteanmietintö 1905:3, Komiteanmietintö 1952:12 ja SG 1972:16), Sámirádi registrerenbarggu vuodul (Nickul E. 1969), Sámedikki válgalogahallama vuodul (Sámediggi S 2003), sámegiela oahpahusa oahppiidloguid vuodul (Aikio-Puoskari 2003) sámi beaiveruovttu loguid vuodul (Sámediggi S 2004) ja Statistihkkaguovddáža Statistihkkabálvalusa dieđuid vuodul (SG-SB).

Demografiija Eanodagas 1900:s, 1948:s/49:s, 1962:s ja 2003:s¹⁸

	1900	1948/49	1962	2003 Ollesolbmot	2003/04 Mánát 1	2003/04 Mánát 2
Álbmot oktiibuot	926	2.129	2.386	1.615	407	407
Sápmelaččat	95	?	402	279	118	118
Sámegielagat	95	249	318	180	56	146
Sámegielat % sápmelaččain	100	?	79	65	47	?
Sámegielat % álbmogis	10	12	13	11	14	36

Govus 6.30: 1900: Sámegielagiid unnimus lohku. 1948/49: Sápmelaččat geain lei sámegiella eatnigiellan. 1962: Sápmelaččat geat máhtte sámástit. 2000 Ollesolbmot: Sápmelaččat badjel 18 jagi geain lei sámegiella eatnigiellan. 2003 Mánát: Mánát geat čuvvo beaktilis oahpahusmálla mánáidgárddis, vuodđoskuvllas dahje joatkkaskuvllas dahje geat lohke sámegiella eatnigiellan skuvllas. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje sámi mánáidgárddis dahje geain lei sámegiella fágan skuvllas.

¹⁸ 1900 logut: Komiteanmietintö 1905:3 s. 11

1948/49 logut: Komiteanmietintö 1952:12 s. 31

1962 logut: Nickul E. 1969

2003 Ollesolbmot: SG-SB ja Sámediggi S 2003

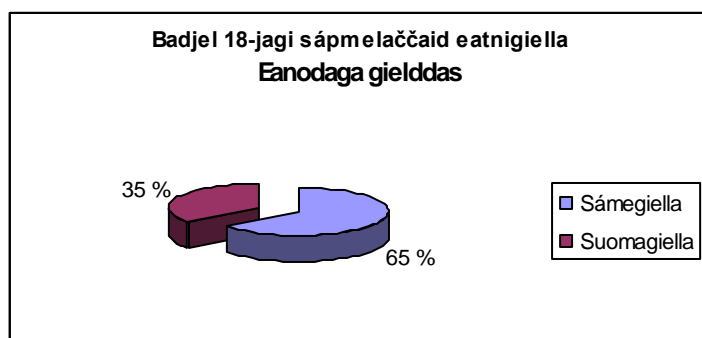
2003 Mánát 1: SG-SB, Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004 ja Aikio Puoskari 2004

2003 Mánát 2: SG-SB, Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004 ja Aikio-Puoskari 2004

Sápmelaččaid guorahallamat

Dutkanovttadaga sámegielaigiid lohku lassánii badjel 250 proseanttain 1900:s gitta 1948/49 rádjái. 1900:s ledje 95 sápmelačča geat buohkat máhtte sámegiela. Jagi 1948/49 ásse gis 249 sámegiela dutkanovttadagas. Sámeigielaigiid oassi álbmogis lassánii 10 proseanttas jagis 1900 gitta 12 prosentii jahkái 1948/49. (Komiteanmietintö 1905:3 s. 11, Komiteanmietintö 1952:12 s. 31, čuvvosat 5.11, 5.12.) Jagi 1962:s ásse 402 sápmelačča dutkanovttadagas. 318 dahje 79 proseantta sápmelaččain máhtte hállat sámegiela. Sámeigelagat dagahedje 13 proseantta gieldda álbmogis. (Nickul E. 1969, čuovus 5.13.) Jagi 1970 almmuhedje 40 proseantta sápmelaččain ahte sámegiella lei váldogiellan. (SG 1972:16 s. 24.)

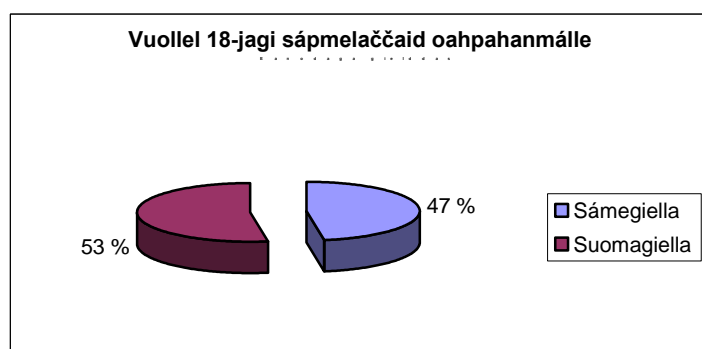
Mánáid ja nuoraid giellamáhttu

Govus 6.31:

Badjel 18 jagi sápmelaččaid eatnigiella Eanodaga gielddas 2003:s. 65 proseanttas lei sámegiella eatnigiellan, 35 proseanttas suomagiella.
Gáldu: Sámediggi S 2003

2003:s ledje 397 sápmelačča Eanodaga gielddas. 279 sápmelačča ledje badjel 18 jagi ja 65 proseantta sis dahje 180:s lei sámegiella eatnigiellan. 14 proseanttas gieldda 1.615 ollesolbmui lei sámegiela eatnigiellan (Sámediggi S 2003, SG-SB, čuvvosat 5.15 ja 5.17).

Govus 6.32:

Eanodaga gieldda vuollel 18-jahkásaš sápmelaččaid oahpahanmálla 2003:s/04:s. Sámeigelat oahpahasas dahje sámegiella eatnigiellan 47 proseantta, suomagielat dahje ii leat diehtu 53 proseantta.
Gáldut: Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004 ja Aikio-Puoskari 2004

Eanodaga gielddas ledje 407 máná ja nuora vuollel 18 jagi 2003:s. Dain ledje 118 sápmelačča. 12 máná ledje sámi mánáidgárddis, 28 máná oassálaste sámegiela oahpahussii ja 16 mánás lei sámegiella eatnigiellan skuvllas. Oktiibuot sii ledje 56

olbmo ja 47 proseantta sámi mánáin. 90 máná lohke sámegeiela válljenávnnsin nu ahte 146 máná ožžo sámegeiela oahpahusa man nu dásis beaiveruovttus, vuodđoskuvllas dahje joatkkaskuvllas. Dát oahppit ledje 36 proseantta Eanodaga vuollel 18-jahkásaš mánáin ja nuorain. (Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004, Aikio-Puoskari 2004, SG-SB, čuvvosat 5.16 ja 5.17.)

Gielladoaimmat

Mánáidgárdi

Dutkanovttadagas lei okta sámi beaiveruoktu. (Sámediggi S 2004)

Vuodđo- ja joatkkaskuvla

Golmma vuodđoskuvllas lei oahpahus sámegillii: Gilbbesjávrrri skuvllas, Gárasavvona skuvllas ja Heahtá badjedásis. Maŋimuš skuvllas ledje muhtin fágat sámegillii. Heahtá vuolledásis ii lean oahpahus sámegillii vaikko doppe ledje čieža oahppi fárus sámegeiela eatnigiellaoahpahasas. Heahtá logahagas ledje gis ovcci oahppi fárus sámegeiela eatnigiellaoahpahasas, muhto eará oahpahus lei suomagillii. (Aikio-Puoskari 2004, čuovus 5.16.)

Sámegeielat ásahtusat

YLE Sámi Radios lei guovllukantuvra ja Sámedikkis lei doaibmabáiki dutkanovttadagas. Gieldda ja eará almmolaš ásahtusain galggai leat vejolaš doaimmahit áššiid sámegillii, muhto dáid ásahtusain eai lean eará go moadde sámegeielaga (Min Áigi 1999: 7).

Giellaguovddáš

Ii lean giellaguovddáš dutkanovttadagas. Jagi 2001-2003 lei Eanodagas Sámi giella- ja kultursiida mii lei Sámedikki ealáskahttinprošeavtta oassin. Sámi giella- ja kultursiidda ulbmil lei lasihit sámegeiela geavaheami ja sámi kulturgullelašvuoda. Dan dagai kurssaid, háleštallandilálašvuodaid ja guovttegielatvuodaseminára bokte. Heahtás lágidedje maid giellalávnguma. Loahpparaporttas čilgejuvvo ahte sámegeiela geavaheapmi lassániige dáid olbmuid gaskkas geat jeavddalaččat fitne Sámi giella- ja kultursiiddas. (Ruotsala 2004: 17-18.)

Árvvoštallan

Dutkanovttadaga sámegielaigiid lohku lassánii 1962 rádjái, muhto dalle juo ledje mearkkat das ahte giellamolsun lei álggahuvvon. Dat bohtá ovdan das ahte 21 proseantta sápmelaččain eai máhttán sámástit 1962:s. Sápmelaččaid mearri dutkanovttadagas lei sullii ovtastuoris 1962:s ja 2003:s, muhto oassi geain lei sámegiella eatnigiellan lei rievdan, 79 proseanttas buot ahkásaš sápmelaččain gitta 65 prosentii badjel 18-jahkásaččain ja sullii 47 prosentii vuollel 18-jahkásaččain.

Jagi 2003 sámegielaigiid lohku leat čatnasan čuolmmat. Badjel 18-jahkásaš sápmelaččain ii leat diehtu dáin geat máhtte sámegiela vaikko ii lean eatnigiella, ja mánáidlohku sámi beaiveruovttus dáiddii lean unnit go vuollelskuvlaahkásaš sámegielaigiid lohku. Sivvan dasa lea ahte áidna beaiveruoktu lei Heahtás, ja gieldda davvioasi ássiin ii dáidán lean vejolašvuohta geavahit fáldadaga danne go lei guhkkinn eret. Eaige njuoratmánát sáhtán leat beaiveruovttus. Logut čájehit aŋkke ahte sápmelaččaid giellamolsun lei dáhpáhuvvamin, muhto seammás ohppe birrasii beali sámi mánáin sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseamis dahje beaktillis oahpahusmálliin.

Gielddas ledje maid eanet sámegiela oahppit go sámi mánát juoga mii čájeha beroštumi muhtin suomelaččain maid oahppat sámegiela, ja sápmelaččain beroštumi *revival* ealáskahttimis.

Muhtin gielladoaimmat maid dutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan, ledje dutkanovttadagas. Sámi mánáid beaiveruoktu mas sámegiella lei váldogiellan ja sámegiela oahpahus muhtin skuvllain, muhto seammás váilo dát fáldadaga eará sajiin dutkanovttadagas ja muhtin sámegiela mánát fertejedje vázzit skuvlla mas suomagiella lei oahpahusgiellan. Sihke sin ja suomagiela mánáid sámegielloahpahus čuovui láivves oahpahusmálli Colin Baker (2001: 194) mielde, iige eará fágain lean oahpahus sámegilliin.

Almmolaš sámegiela ásausat ledje moadde ja dain ledje uhccán bargit. Dattetge sáhtii hállat uhca sámegiela bargomárkana birra, ja dát bargosajit ledje dehálaččat guovllus gos bargguhisvuohta lei 30 proseantta (Min Áigi 1999: 7).

6.3.1.4 Soađegili sámi bálggus

Dutkanovttadahkii gullá Soađegili sámi bálggus mii lea Sámi ruovttuguovllu máttimus oasis. Dutkanovttadaga álgoássit ledje Soabbát sápmelaččat geat hálle nuortasámegeiela mii dál lea jávkan (Aikio ja Lindgreen 1973: 323 ja Sammallahti 1998: 26). Guovllu dálá davvisápmelaččat leat boazodoalliid mañisboahhtit geat fárrejedje dutkanovttadahkii Guovdageainnus ja Eanodagas 1800-jahkečuodi loahpas (Aikio 1988: IX). Sápmelaččat ásse ovddimusat gilážis Burdnomohkis ja čoahkkebáikkis Vuohčus. (Sieuruainen 1976: App. 1.)

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan demografiijanuppástusaid almmolaš čielggadusaid vuodul: (Komiteanmietintö 1905:3, Komiteanmietintö 1952:12 ja SG 1972:16), Sámiráđi registrerenbarggu vuodul (Nickul E. 1969), Sámedikki válgalogahallama vuodul (Sámediggi S 2003), sámegeiela oahpahusa oahppiidloguid vuodul (Aikio-Puoskari 2003) sámi beaiveruovttuid loguid vuodul (Sámediggi S 2004) ja Statistihkkaguovddáža statistihkkabálvalusa dieđuid vuodul (SG-SB).

Demografiija Soađegili sámi bálggosis 1900:s, 1948:s/49:s, 1962:s ja 2003:s¹⁹

	1900	1948/49	1962	2003 Ollesolbmot	2003/04 Mánát 1	2003/04 Mánát 2
Olmmošlohku	3.882	?	?	?	?	?
Sápmelaččat	58		220	207	43	43
Sámegeielagat	58	186	150	72	8	31
Sámegeielat % sápmelaččain	100	?	68	35	19	72
Sámegeielat % álbmogis	1,5	?	?	?	?	?

Govus 6.33: 1900: Sámegeielagiid unnimus lohku Soađegili gielddas. 1948/49: Olbmot geain lei davvisámegeiella eatnigiellan Soađegili gielddas. 1962: Olbmot geat máhte sámastit dutkanovttadagas. 2000 Ollesolbmot: Davvisápmelaččat badjel 18 jagi ja davvisápmelaččat geain lei davvisámegeiella eatnigiellan Soađegili gielddas. 2003 Mánát: Sámi mánát ja mánát geat čuvvo beaktilis davvisámegeielat oahpahumálliid vuodđoskuvllas dutkanovttadagas. 2000 Mánát 2: Mánát geain lei davvisámegeiella fágan skuvllas dutkanovttadagas.

¹⁹ 1900 logut: Komiteanmietintö 1905:3 s. 11

1948/49 logut: Komiteanmietintö 1952:12 s. 31

1962 logut: Nickul E. 1969

2003 Ollesolbmot: SG-SB ja Sámediggi S 2003

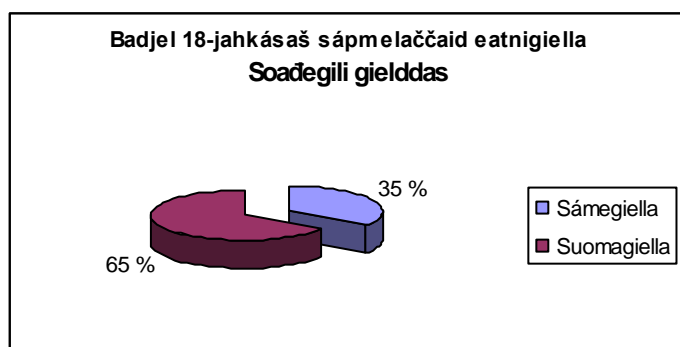
2003 Mánát 1: SG-SB, Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004 ja Aikio Puoskari 2004

2003 Mánát 2: SG-SB, Sámediggi S 2003, Sámediggi S 2004 ja Aikio-Puoskari 2004

Sápmelaččaid guorahallamat

Jagi 1900 ásse 58 sápmelačča Soađegili gielddas. Eatnasat dáide ássan dutkanovttadagas. Sii ledje sullii beannot proseanta gieldda álbmogis man lohku lei 3.882 olbmo. Ii leat vejolaš oaidnit dutkanmateriálas galle sápmelačča ja galle eará olbmo ásse ieš dutkanovttadagas. (Komiteanmietintö 1905:3 s. 11, čuovus 5.11.) 1948/49 jahkemolsumis ásse 186 davvisámegiela dutkanovttadagas. Ii leat vejolaš oaidnit dutkanmateriálas gallis muđui ásse doppe. (Komiteanmietintö 1952:12 s. 31, čuovus 5.12.) 1962:s ásse 220 sápmelačča dutkanovttadagas. Dain máhtte 150 dahje 68 proseantta hállat sámegiela. Dutkanmateriálas ii leat diehtu dutkanovttadaga olles olmmošmearis. (Nickul E. 1969, čuovus 5.13.) Jagi 1970 almmuhedje 18 proseantta sápmelaččain ahte sámegiella lei váldogiellan (SG 1972:16 s. 24).

1999 ásse 183 sápmelačča Sámi bálgosis ja 423 olles Soađegili gielddas. Jagi 2003 ásse 436 sápmelačča Soađegili gielddas. Ii boađe ovdan dutkanmateriálas gallis orro Sámi bálgosis ja gallis orro eará sajis gielddas. 256 sápmelačča ledje badjel 18 jagi, ja dain lei 72:s davvisámegiella eatnigiellan. Gávccis hálle eará sámegiela eatnigiellan. Ii boađe ovdan makkár giellajovkui sápmelaččat gulle jos sámegiella ii lean eatnigiella jagi 2003, muhto 1999:s ledje 81 proseantta Soađegili gieldda sápmelaččain davvisápmelaččat. Danne sáhtta árvalit ahte davvisápmelaččat badjel 18 jagi ledje 207 jagi 2003. Dain hálle 72 olbmo dahje 35 proseantta sámegiela eatnigiellan. (Sámediggi S 2003, čuovus 5.15)

Govus 6.34:

Soađegili badjel 18-jahkásaš davvisápmelaččaid eatnigiella 2003:s. 35 proseanttas lea sámegiella eatnigiellan. 65 proseanttas lea suomagiella eatnigiellan.

Gáldu: Sámediggi S 2003

Mánáid ja nuoraid giellamáhttu

Dutkanovttadagas ásse 43 sámi máná ja nuora vuollel 18 jagi. Gávcci oahppi Vuohču skuvllas ožžo oahpu sámegillii jagi 2003/04. Oktan dainna gávcciin oahppiin 31

oahppi lohke sáme giela válljenávnnašin, ii oktage eatnigiellan. Sáme gielat oahpahuš lei guokte diimmu vahkuš. (Sámediggi S 2003, Aikio-Puoskari 2004, čuovus 5.16.)

Gielladoaimmat

Beaiveruoktu

Ii lean sámi beaiveruoktu dutkanovttadagas 2003 (Sámediggi S 2004).

Vuođđoskuvla

Jagi 2003/04 lei oahpahuš sáme giellii guokte diimmu vahkuš ja oahpahuš sáme gielas eaktodáhtolaš fágan ovttá skuvllas (Aikio-Puoskari 2004, čuovus 5.16).

Joatkkaskuvla

Ii lean joatkkaskuvla dahje alitoahpahuš dutkanovttadagas jagi 2003. Oahppit sáhtte vázzit joatkkaskuvlla gieldda guovddážiš. Soađegili logahagas ja Soađegili ámmátinstituhtas lohke logi oahppi sáme giela válljenávnnašin. Eará oahpahuš ii lean sáme giellii. Ii leat diehtu dutkanmateriálas galle joatkkaskuvlaoahppi ásse dutkanovttadagas. (Aikio-Puoskari 2004, čuovus 5.16.)

Sáme gielat ásahusat

Eai lean sáme gielat ásahusat dutkanovttadagas jagi 2003. Sápme laččain lei vuoigatvuohta geavahit sáme giela gieldda ja eará eiseválddiid oktavuodas, muhto ii boađe ovdan dutkanmateriálas galle sáme gielat bargi ledje Soađegili gieldda almmolaš bargosajiin.

Giellaguovddáš

Ii lean giellaguovddáš dutkanovttadagas jagi 2003. Jagi 2001-03 lei Vuohčus Sámi giella- ja kultursiida mii lei Sámedikki ealáskahttinprošeavtta oassin. Sámi giella- ja kultursiida ulbmil lei lasihit sáme giela geavaheami ja kulturgullevašvuođa. Dan dagai siida kurssaid, háleštallandilálašvuođaid ja guovttegielatvuođaseminára bokte. Earret eará geavaheami *meašttir-hárjehalli* oahppovuogi dutkanovttadagas mas okta sáme gielat hárjehii ovttá eará olbmo sámástit. Loahpparaporttas čilgejuvvo ahte sáme giela geavaheapmi lassániige dáid olbmuid gaskkas geat jeavddalaččat fitne Sámi giella- ja kultursiiddas. Vuohčus gos sáme giela dábálaš geavaheapmi lei measta nohkan, sáhtii fas gullat sáme giela jođedettiin márkaniš. (Ruotsala 2004: 17-18.)

Árvvoštallan

Demografiijanuppástusaid mielde dutkanovttadaga sápmelaččat ledje viehka muddui molson giela. Marjut Aikio dieđu mielde dáhpáhuvai giellamolson 1930 ja 1950 gaska. Sápmelaččat heite geavaheamis sáme giela bearrašiin ja sáme giela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi bisánii. (Aikio 1988: IX.) Jagi 2003 sáme gielat olbmot dáide lean ovddimusat boarráset sápmelaččat. Skuvlalogut eai čájjet ahte sáme giela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi livččii bohtán johtui ođđasit, muhto logut čájehit beroštumi ealáskahttit giela *revival* mearkašumis vaikko ovddimusat geavahit láivves oahpahusmálliid Colin Baker (2001: 194) mielde. Earret go jagiin 2001-03 eai lean almmolaš giellaovddidandoaimmat olggobeale skuvlla. Eaige lean sáme gielat ásahtusat, ja sáme gielat bargomárkan ii lean.

6.3.2 Olggobeale sámi ruovttuguovllu

Dutkanovttadahkii gullá olles guovlu Sámi ruovttuguovllu máttabealde Suomas. Davvisápmelaččat leat ieža fárren máttás Sámi ruovttuguovllus dahje sii leat dáid olbmuid maŋisbohttit. Dutkanovttadaga oarjedavit osiin sáhttet davvisápmelaččat leat álgoássit geat gahčče olggobeallái, go Sámi ruovttuguovllu rádjá mearriduvvui (Aikio 1990: 370).

Sápmelaččat ásse 260 gielddas dutkanovttadagas jagi 2003. Eanemus sápmelaččat ásse Soađegilis, Roavvenjárggas, Oulus ja Helssegis. (Sara 2004.) Dárkilis logut dáid guovlluin eai leat materiálas, muhto Sara (2004), Lehtola (2002: 86) ja Lakomäki (1997: 5) árvalit ahte Helsset guovllus ásse sullii 500 sápmelačča, Roavvenjárggas sullii 350 ja Oulus badjelaš 100.

Sáme giella ii lean almmolaš giellan gostege dutkanovttadagas. Sápmelaččat ja sáme gielagat dáide lean čielga unnitlogus juohke sajis, ja sáme gielagiin ii lean vuoigatvuohta geavahit sáme giela eiseválddiiguin. Iige mánáin lean vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sáme gielas dahje sáme giellii, muhto skuvllain lei vejolašvuohta fállat sáme giela válljenávnnašin. (Aikio-Puoskari ja Pentikäinen 2001: 50.) Láhka mánáid beaivedivššus (36/1973) ja lága ásahtus (1336/1994) adde dattetge vuoigatvuođa oažžut beaivedivššu sáme giellii gos ihkinassii olmmoš orui Suomas.

Demografiijanuppástusat

Mun dutkkan demografiijanuppástusaid almmolaš čielggadusaid vuodul (Komiteanmietintö 1905:3, Komiteanmietintö 1952:12 ja SG 1972:16), Sámirádi registrerenbarggu vuodul (Nickul 1969), Sámedikki válgalogahallama vuodul (Sámediggi S 2003), sámegiela oahpahusa oahppiidloguid vuodul (Aikio-Puoskari 2004), sámi beaiveruovttuid loguid vuodul (Sámediggi S 2004, Vaarala 2005 ja Áššu 2005: 33) ja Statistihkkaguovddáža Statistihkkabálvalusa dieđuid vuodul (SG-SB).

Demografijja Sámi ruovttuguovllu olggobealde 1900:s, 1948:s/49:s, 1962:s, 1970: s ja 2003:s²⁰

	1900	1948 /49	1962	1970	2003 Ollesolbmot	2003/04 Mánát 1	2003/04 Mánát 2
Sápmelaččat	42	83	200	473	2070	1407	1407
Davvi- sápmelaččat	42	39	?	?	1180	800	800
Davvisáme- gielagat	42	39	?	?	332	15	47
Sámegielat % sápmelaččain					28	2	6

Govus 6.35: 1900: Sámegielagiid unnimus lohku. 1948/49: Olbmot gain lei sámegiella eatnigiellan, 1962: Sápmelaččaid lohku. 1970: Sápmelaččaid lohku. 2000 Ollesolbmot: Davvisápmelaččat badjel 18 jagi gain lei davvisámegiella eatnigiellan. 2003 Mánát: Mánát geat čuvvo beaktilis davvisámegielat oahpahusmálla mánáidrieggás. 2000 Mánát 2: Mánát geat ledje davvisámegielat mánáidrieggás dahje gain lei davvisámegiella fágan skuvllas.

Sápmelaččaid guorahallamat

1900 guorahallui sápmelaččaid lohku Muoná ja Gihttela gielddain dálá Sámi ruovttuguovllu olggobealde. Gihttelis ásse 33 sápmelačča ja Muonás ovcci. (Komiteanmietintö 1905:3 s. 11, čuovus 5.11.) 1948/49 jahkemolsumis ásse 39 davvisámegiela dálá Sámi ruovttuguovllu olggobealde. (Komiteanmietintö 1952:12 s. 31, čuovus 5.12.) 1962:s čohkkii Sámirádi Suoma juogus dieđu 200 sápmelaččain geat ásse Sámi ruovttuguovllu máttabealde ja anii duohta logu mealgat stuoribun. (Nickul, E. 1969.) Dáid sápmelaččaid gielladilli ii boađe ovdan dutkanmateriálas. 1970:s ásse 473 sápmelačča dutkanovttadagas. Ii leat diehtu sin giellamáhtus ja das guđemuš sápmelaš jovkui sii gulle (Komiteanmietintö 1973:46 s. 4).

²⁰ 1900 logut: Komiteanmietintö 1905:3 s. 11

1948/49 logut: Komiteanmietintö 1952:12 s. 31

1962 logut: Nickul E 1969

1970: Komiteanmietintö 1973:46 s.4

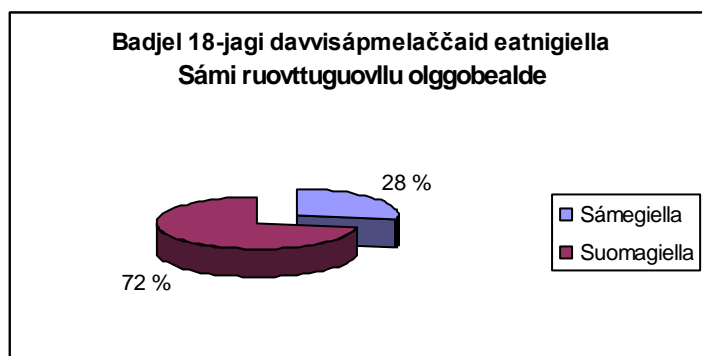
2003 Ollesolbmot: Sámediggi S 2003

2003 Mánát 1: Sámediggi S 2003, Vaarala 2005 ja Áššu 2005:33

2003 Mánát 2: Sámediggi S 2003, Vaarala 2005, Áššu 2005:33 ja Aikio-Puoskari 2004

Sápmelaččaid giellamáhttu 2003

2003 rádjái lassánii sápmelaččaid lohku 3.702 sápmelažžii dutkanovttadagas. 2.070 ledje badjel 18 jagi ja 1.407 vuollel 18 jagi. Davvisápmelaččat ledje 57 proseantta dutkanovttadaga sápmelaččain jagi 1999, ja ná árvvoštalan ahte ledje sullii 1.180 davvisápmelačča badjel 18 jagi ja sullii 800 vuollel 18 jagi 2003:s (Sámediggi S 2003, gč. maid kap. 5.1.12.)

Govus 6.36:

Badjel 18-jahkásaš davvisápmelaččaid eatnigiella Sámi ruovttuguovllu olggobealde Suomas jagi 2003. Davvisámegiella 28 proseanttas, suomagiella 72 proseanttas.
Gáldu: Sámediggi S 2003

332 dahje 28 proseantta davvisápmelaččain badjel 18 jagi ledje almmuhan davvisámegiela iežaset eatnigiellan. Oulus gávcci sámegiela vuollelskuvaahkásaš ja skuvaahkásaš máná ledje fárus sámegiela beaiverieggás ovttá beaivvi vahkus (Vaarala 2005). Čieža máná ledje fárus seammálágan fáldadagas Helssegis (Áššu 2005: 33). Njeallje máná Oulus, 16 máná Roavvenjárggas ja 27 máná njealji skuvllas Soađegili gieddas máttabeale Sámi ruovttuguovllu, lohke sámegiela välljenávnnsin. Golbma oahppi lohke sámegiela välljenávnnsin Soađegili logahagas ja čieža oahppi Soađegili ámmátinstituhtas. (Aikio-Puoskari 2004, čuovus 5.16.)

Statistihkkaguovddáža dieđuid mielde ledje váhnemat registreren ahte 38 mánás, agis 0-14 jagi, lei sámegiella eatnigiellan dutkanovttadagas olggobeale Lappi leanas 2004:s (SG-DB). Bealli dain ásse Pohjois-Pohjonmaa eanangottis gos Oulu lea. Earát ásse bieđgguid miehtá Mátta-Suoma. Ii boađe ovdan makkár sámegiela giellajovkui sii gulle.

Ahkejuohku

Sámegiela giellat ahkejuohku ii boađe ovdan dutkanmateriálas. Ledje 332 sámegiela eatnigiellaháli badjel 18 jagi ja unnimusat 15 máná.

Gielladoaimmat

Mánáidgárddit

Eai lean sámi mánáidgárddit dutkanovttadagas. Guovtti gávpogis lei sámeielat mánáidriekkis oktii vahkus. (Sámediggi S 2004, Vaarala 2005 ja Áššu 2005: 33.)

Vuodđoskuvla

Ii lean oahpahus sámegillii ovttaga vuodđoskuvllas. Golmma báikkis lei oahpahus sámeielas main ledje oktiibuot 47 oahppi. (Aikio-Puoskari 2004.)

Joatkkaskuvla

Ii lean oahpahus sámegillii ovttaga joatkkaskuvllas. Guovtti joatkkaskuvllas, goappašagat Soađegili gieiddas, lei oahpahus sámeielas välljenávnnašin. (Aikio-Puoskari 2004.)

Alitoahppu

Oulu universitehta Giellagas instituhtas sáhtii lohkat sámeielat álggu rájes gitta doavttergráda dássái sihke eatnigiellan ja amasgiellan (Giellagas 2005). Helssega universitehta suoma-ugralaš ossodagas sáhtii oahppat sámeielat álggu rájes (Helsset universitehta 2005).

Sámeielat ásausat

Almmolaš sámeielat ásausat eai lean dutkanovttadagas, iige giellaguovddáš. Ledje almmolaš ásausat mat galge bálvalit Sámi ruovttuguovllu álbmoga maiddái sámegillii omd. Lapin guovllubuohecciviessu Roavvenjárggas, Lappi magistráhtta Gihttelis, Giehttaruohtasa gihligoddedoaimmahat ja Davveoarje-Lappi vearrodoaimmahat Muonás, meahcceráđdehusa ja vearrohállddaha doaimbábáikkis Soađegilis, Lappi gearretreikti Soađegilis. Eanaš báikkiin ii lean oktage sámeielat bargi. (Sámediggi S 2000: 19.)

Árvvoštallan

Demografiijanuppástusat čájehit ahte sápmelaččaid lohku dutkanovttadagas lei lassánan sakka 1948/49 rájes gitta 2003 rádjái. Eanaš davvisápmelaččat badjel 18 jagi, 72 proseantta, ledje almmuhan suomagiela eatnigiellan 2003:s. 332 ledje almmuhan sámeielat. Lohku lea dattetge sámeielagiid unnimus lohku dannego lea diehtu dušše

olbmuid eatnigiela birra, iige sámegiela duohta máhtus. Dattetge logut orrot čájehamen giellamolsuma dutkanovttadagas.

Guokte proseanta dutkanovttadaga davvisámi mánáin ledje fárus muhtinlágan beaktilis oahpahusmálles mánáidrieggás, ja guhtta proseanta lei fárus sámi mánáidrieggás dahje lohke sámegiela válljenávnnašin skuvllas. Váilevaš sámegielat beaiveruokto- ja skuvlafálaldagat dáidet dahkat ahte sámegielat mánáid ja nuoraid rivttes lohku ii boađe ovdan. Statistihkkaguovddáža diehtu ahte 38 mánás, agis 0-14 jagi, lei sámegiella eatnigiellan Lappi leana máttabealde 2004:s, čájehit goitge ahte beaiveruovttu- ja skuvlalogut eai dáidde mitalit duohtavuoda mánáid giellamáhtu birra. Dattetge logut čájehit ahte sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai dušše ovttaskas dáhpáhusain dutkanovttadagas - earretgo Oulu ja Helsset guovllus.

Sáhttá dadjat ahte gielladoaimmat maid dutkit (Baker 2001, Hyltenstam gázzi 1999, Fishman 1991 ja UNESCO 2003) atnet dehálažžan giela seailuheamis ja ealáskahttimis, eai lean dutkanovttadagas. Ollu ásausat mat galge bálvalit sámi álbmoga sámegillii, ledje ásahuvvan dutkanovttadaga davit oassái, ja dain dáiddii lean uhca sámegielat bargomárkan. Eanaš guovlluin dutkanovttadagas goitge ii lean mihkkege sámegielat bargomárkaniid.

7. Bohtosat

Dán kapihttalis áiggun buktit ovdan dutkanmateriála bohtosiid ja analyseret dáid guovddáš teoriijaid ektui.

7.1 Davvisámegiela oppalaš dilli

Davvisámegiela hálle sullii 15.000 ollesolbmo bures (Norggas) dahje eatnigiellan (Suomas) 2000-logu álggus (Ravna 2000a: 14, OPINION 2000 ja Sámediggi S 2003 gč. maid kap. 6.1). Daid lassin ledje lagabui 2.000 sámeielat máná ja nuora vuollel 18 jagi (kap. 6.1 gč. maid čuvvosiid 5.8, 5.9 ja 5.10). Lea čielggas ahte buolvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai. Dan atnet Hyltenstam gázzi (1999) giela seailuheami váimmusin, ja Fishman (1991) deháleamos áššiin giellamolsuma jorgalahttimis. UNESCO (2003) atná giela čielgasit áitojuvvon jos giela hállit leat ovddimusat ollesolbmot, váhnenbuolvva rájes.

Bajábealde namahuvvon sámeielagiid lassin hálle birrasii 6-7.000 olbmo Norggas uhccán sámeigiela dahje áddejedje, muhto eai hállan giela (OPINION 2000, Ravna 2000a: 15). Suomas eai lean logut das, muhto doppe maid ledje olbmot geat máhtte sámástit vaikko sámeigiella ii lean sin eatnigiella. Daid lassin ohppe badjelaš 2.000 máná ja nuora, Suomas ja Norggas, sámeigiela skuvllas láivves oahpahusmálla mielde (Aikio-Puoskari 2004 ja Ravna 2000a Tab 1, 2 ja 3. gč. maid kap. 6.1 ja čuvvosiid 5.8, 5.9 ja 5.10).

Sámeielat fálaaldagat

Sámeielat fálaaldagat ledje mánáidgárddi rájes gitta alitoahpu rádjái. Ledje maid sámeiel mediafálaaldagat ja kulturčalmusteamit dego teáhter, girjjálašvuohta ja musihkka (kap. 6.1). Dutkiin ja áššedovdiin (Fishman 1991, Hyltenstam gázzi 1999 ja UNESCO 2003) leat iešguđetlágan árvvoštallamat dáid doaimmaid dehálašvuođas, muhto buohkat namuhit oasi dain dahje buot dáid doaimmaid buorrin sámeigiela dili dahje etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtideamis. (Kap. 3.3.)

Sámegielaigiid ássanguovlu

Sámegielaigiid ásse muhtin muddui guovddášguovllus gos ledje eanetlogus dahje ledje stuorra vehá dahkan. Dan atnet sihke Fishman (1991) ja Hyltenstam gázzi (1999) dehálažžan. Sámit ásse maid biddjgguid dahje čoahkis guovlluin gos ledje unnitlogus. Dakkár dilli heajuda etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid Hyltenstam gácci (1999) mielas.

Sámegiela stáhtus

Sámegiella lei almmolaš giellan ja sámegielaigiin lei vuoigatvuohta beassat geavahit sámegiela eiseválddiiguin 2000-logu álggu rájes. Danne UNESCO (2003) atná sámegiela lean riikka gielaiguin ovtadássásaš doarjaga. Fishman mielas sámegiella lei vuosttaš dahje nuppi bajimus ceahkis iežas mihtus, ja lei olahan nu buori doarjaga maid vehádatgiella sáhtta olahit. Hyltenstam gázzi (1999) mielde láhkadoarjja nanne sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. (Kap. 3.3.5.) Sámegiela ii lean dákkár láhkadoarjja eará go Sámegiela hálddašanguovllus ja Sámi ruovttuguovllus. Dán dutkamušas bohtá ovdan maid ahte giellalágat eai ollašuhthtojuvvo báikkálaš dásis. Dat dilli fas heajuda ceavzinnávccaid Hyltenstam gácci (1999) mielas.

Sámegiela bargomárkan

Sámegielaigiidda ledje muhtin sierra almmolaš bargosajit sihke Norggas ja Suomas ja mii sáhttit gohčodit dan sámegiela bargomárkanin. Dan atnet sihke Hyltenstam gázzi (1999) ja Fishman (1991) dehálažžan (kap. 3.3.5).

Sámegiela joavkku sturrodat sápmelaččain

UNESCO áššedovdit (2003) atnet hálliid joavkku sturrodaga iežas álbmogis dehálažžan. Dutkamušas lea bohtán ovdan ahte lea váttis árvvoštallat man stuorra oassi davvisápmelaččain hálle davvisámegiela 2000-logu álggus. Várrugas árvvoštallan livččii 30 proseantta sihke Norggas ja Suomas (gč. 5.1.5 ja 6.1). Dan dihte davvisámegiella lei hirbmadit áitojuvvon UNESCO áššedovdiid oainnu mielde.

Sámegielaigiid ahkejoavku

Sámegiela ollesolbmuid ahkejuohku Norggas čájeha ahte proseanttaid mielde ledje eanet sámegielaigiid agis 30-59 jagi go dutkanguovllu álbmogis, ja unnit agis 18-29 jagi ja badjel 60 jagi (OPINION 2000). Skutnabb-Kangas (2000a: 49 gč. maid kap. 5.1.4) váruha ahte iskkadeamis sáhttet leat systemáhtalaš erohusat olbmui geat serve

jearahallamiidda ja dain geat eai searvan. Muhto jos dát logut dollet deaivása, de lei sámeielagiin ahkejuohku mii dagai sámeziela buolvvaidgaskasaš sirdáseami vejolažžan, lunddolaš vuogi mielde, váhnemis mánnái. Seammás dáide lean unnit nuorra hállit 18-29 jagi, ja dat geahnohuhtii sirdáseami vejolašvuoda 2000-logu álggus.

7.2 Demografiijanuppástusat

Dán dutkamušas boahdá ovdan ahte dutkanovttadagain ledje vihtta iešguđetlágan demografiijanuppástusa dutkanáigodagas. Vuolábeale logahallamis lean lohkan sin geat hálle sámeziela bures Norggas jagi 2000 ja hálle sámeziela eatnigiellan Suomas, dasto mánáid geat čuvvo beaktilis oahpahusmálliid mánáidgárddiin ja skuvllas dahje lohke sámeziela vuosttašgiellan dahje eatnigiellan skuvllas.

1. Sámezielagiid lohku lassánii čađat dutkanáigodagas

Guovdageainnus ja Kárašjogas sámezielagiid lohku lassánii golmma ja njealjegeardásažžan dutkanáigodagas. Giellamolsun lei álgán goappašiid dutkanovttadagain 1950-70 jagiin, muhto jorggihii 2000-logu álggus. Máttá-Norggas ja Sámi ruovttuguovllu olggobealde lohku lassánii čađat dutkanovttadagas. Sivvan dasa lei eretfárren sámi guovlluin. (Kap. 6.2.1.3, 6.2.1.5, 6.2.2.5 ja 6.3.2.)

2. Sámezielagiid lohku vuos lassánii ja de geahppánišgođii

Unjárggas, Deanus ja Porsáŋggus sámezielagiid lohku lassánii 1930 rádjái ja geahppánii dasto gitta 2000 rádjái. Deanus lei giellamolsun jorggihan 2000-logu álggus, dalle hálle eanet mánát sámeziela go 18-30 jahkásaččat. Ohcejogas, Anáris ja Eanodagas sámezielagiid lohku lassánii 1962 rádjái. Dasto lohku geahppánii 2003 rádjái. Soađegilis lohku lassánii 1948/49 rádjái ja geahppánii dan maŋŋá. Juohke guovllus orru giellamolsun leamen sámezielagiid geahppáneami sivvan. Suoma bealde ja Unjárggas sáhtá eretfárren maid leat lassisivvan. (Kap. 6.2.1.1, 6.2.1.2 ja 6.2.1.4.)

3. Sámezielagiid lohku lassánii, geahppánii ja fas lassánii

Gáivuonas sámezielagiid lohku lassánii 1930 rádjái, geahppánii 1970 rádjái ja lassánii veaháš 2000 rádjái. Lassáneami sivvan sáhtá leat ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi 2000-logu álggus lei álgán maŋŋá go lei bisánan. (Kap. 6.2.1.6.) Dutkamušas lea maid

boahhtán ovdan ahte álbmotlohkamis 1970:s sámegeiela hálliid lohku dáiddii lean menddo vuollegaš (kap 5.1.3). Danne ii sáhte luohttit ollásit dán bohtosii.

4. Sámegeielaigiid lohku geahppánii čadat dutkanovttadagas

Riddo-Finnmárkkus, Davvi-Romssas ja ”Davít-Nordlánddas ja Máтта-Romssas” sámegeielaigiid lohku geahppánii čadat dutkanáigodagas. Áidna sivvan orru leamen ahte sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lei gosii bisánan ja giellamolsun lei dáhpáhuvvan. (Kap. 6.2.2.1, 6.2.2.2 ja 6.2.2.4.)

5. Sámegeielaigiid lohku geahppánii ja lassánii fas

Sámegeielaigiid lohku geahppánii gitta 1970 rádjái Gaska-Romssas. De lassánii sakka jagi 2000 rádjái. Orru leamen nu ahte guovllu sápmelaš eamiássit ledje molson giela, ja sámegeiela hállit ledje fárren dán dutkanovttadahkii eará sámevuovlluin. Muhtin ođđa ássiid gaskkas dáhpáhuvai sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi 2000-logu álggus. (Kap. 6.2.2.3.)

7.2.1 Eanetlogu mearkkašupmi

Hyltenstam gázzi (1999) atnet buorrin etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dáfus jos vehádatgielagat ássat sierra guovddášguovllus ja leat doppe eanetlogus. Maiddái Fishman atná ovdamunnin giellamolsuna jorgalahttimis ahte vehádatgiella lea lagasservodaga eanetlohkogiellan. (Kap. 3.3.)

Sámegeielaigat ledje čielga eanetlogus Guovddageainnus ja Kárášjogas dutkanáigodagas. Dán guovllus sámegeielaigiid lohku lassániige golmma- ja njealjgeardásažžan. Sámegeielaigat ledje maid eanetlogus eará dutkanovttadagain dego Unjárggas gitta 1970 rádjái, ovddeš Deanu gielddas gitta 1930 rádjái, ovddeš Buolbmágis 2000:s ja Porsáנגgus ja Gáivuonas 1860:s. Anáris ledje anáraččat ja davvisápmelaččat eanetlogus 1900-logu álggus, ja dáide dahkat ovttas ovttá giellaservodaga. (Kap 6, čuvvosat 5.1, 5.2, 5.3, 5.5, 5.11, 5.12, 5.13 ja 5.14.)

Sápmelaččat ledje eanetlogus dutkanovttadagaid osiin maid dutkanáigodaga álggus. Muosáid, Davvisiidda ja Ivgu báhpasuohkaniin ledje sámegeielaigat eanetlogus 1860:s. Juohke guovllus ledje dattetge sámegeielaigat – goitge oassi sámegeielaigiin, molson giela 2000-logu álggus. Sáhtta dadjat nu ahte sámegeielaigiid eanetlohku lea leamaš

ovdamunnin, muhto ii leat leamaš áidna eaktun giela seilluheapmái. (Gč. čuvvosiid 5.1, 5.2, 5.3 ja 5.5.)

Nuppi dáfus lea Eanodaga álbmoga sámegielaigiid proseanta bisson sullii ovtadásis dutkanáigodagas vaikko sápmelaččat ja sámegiela hállit čađat ledje čielga unnitlogus álbmogis. Sámeielagat ledje čađat sullii 11-13 proseantta. Dáppe lei maid giellamolsun dáhpáhuvvon 2000-logu álggus, muhto ii oro leamen čuohcán olles sámi álbmogii. (Kap. 6.3.1.3 gč. maid čuvvosiid 5.11, 5.12, 5.13 ja 5.14.)

7.2.2 Eamiguovllu mearkkašupmi

Hyltenstam gázzi (1999) atnet maid buorin etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide ahte vehádat ássá eamiguovllus, ja fuomášuhtá ahte vehádat mii fárreret iežas guovllus dávjijibut molsu giela go vehádat mii ássá eamiguovllus. Dat sáhtá čilget manne Soađegili Sámi bálgosa sápmelaččat ja ollugat geat fárrerjedje Mátta-Norgii ja Sámi ruovttuguovllu olggobeallái, ledje molsun giela. (Kap. 6.3.1.4, 6.2.2.5 ja 6.3.2.) Dat sáhtá maid leat oktan sivevvan manne muhtin guovllut Riddo-Finnmárkku dutkanovttadagas ledje Fishman guđat ceahkis buolvvaidgaskasaš sirdáseami haga, muhto dat ii čilge manne sirdáseapmi dáhpáhuvai Gaska-Romssas 2000-logu álggus. Sámeielagat ledje doppe maid odđa ássit amas eatnamis. Sin buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi soaitá čilgejuvvot dainna ahte gielladoaimmat beaktillis oahpahusmálla mielde ledje mánáidgárddi ja vuodđoskuvlla dásis. (Kap. 6.2.2.1 ja 6.2.2.3.)

7.3 Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi

Ii leat vejolaš vástidit dievaslaččat gos buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai 2000-logu álggus. Guorahallanvuohkáii leat laktásan čuoimmat. Mun lean guorahallan gos mánat ledje sámi mánáidgárddiin, sámegiela oahpahusas dahje lohke sámegiela vuosttašgiellan/eatnigiellan skuvllas. Daid háviid go lei vejolaš dárkkistit mánáidgárde- ja skuvlaloguid, de ledje logut menddo unnit (kap. 6.2.1.2, 6.2.1.3 ja 6.3.2).

Nuppit earáge áššit heajudit maid dutkanbohtosiid. Muhtin dutkanguovlluin eai lean namahuvvon giellafálaldagat mánáid várás, ja muhtin dutkanovttadagain eai lean dát fálaldagat olahannuttus buohkaide (kap. 6).

Daid várrehusaiguin dajan ahte sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai juohke dutkanovttadagas, muhto ledje stuorra erohusat ovttadagaid gaska. Muhtin dutkanovttadagain sámegeielat mánát ásse ovttadagaid dahje moatti oasis dutkanovttadagas, muhtin dutkanovttadagain ássat biedgguid ja muhtin ovttadagain máhtte eanetlohku mánáin sámegeiela.

Sáhtta juohkit dutkanguovllu golmma oassái dan mielde man stuorra proseanta dutkanovttadaga mánáin agis 0-16 jagi máhtte sámegeiela (Norggas) dahje man stuorra proseanta davvisámemánáin agis 0-18 jagi máhtte davvisámegiela (Suomas).

Badjel 50 proseantta

Karášjogas ja Guovdageainnus máhtte birrasiid 90 proseantta mánáin sámegeiela. Ohcejogas ledje sullii 57 proseantta sámemánáin sámegeielagat.

10-50 proseantta

Vida dutkanovttadagas máhtte 10-50 proseantta namahuvvon mánnájoavkkuin sámegeiela: Eanodagas (47 %) Anáris (37 %), Unjárggas (30 %) Deanus (20 %) ja Soadegili Sámi bálgosis (19 %). Lea eahpečielggas gullágo Soadegili sámi bálggus dán jovkui. Sin sámegeielat oahpahuš beaktilis málle mielde bisttii moadde diimmu vahkus, ja mánát eai lohkan sámegeiela eatnigiellan. Baker (2001: 194) ii dáidde gohčodit dán oahpahušmálle beaktilis mállen.

Vuolle logi proseantta

Eanaš dutkanovttadagain máhtte vuolle logi proseantta namahuvvon mánnájoavkkuin sámegeiela. Porsáŋggus (5 %), Gáivuonas (3 %), Riddo-Finmmárkkus (0,3 %), Davvi-Romssas (0,2 %), Gaska-Romssas (0,3 %), Mátta-Romssas ja Davit-Nordlánddas (2 %), Mátta-Norggas (0 %) ja Sámi ruovttuguovllu olggobealde (2 %).

Davvi-Romssas ja “Mátta-Romssas ja Davit-Nordlánddas” lea sámegeielat mánáid proseantalohku proseanta mánáin geat ásse Sámi giellaráđi guorahallanguovllus ja máhtte sámegeiela jagi 2000.

Eanaš dutkanovttadagat leatge viidát, ja sámegeielat mánát ledje čohkiidan ovttadagaid dahje moatti báikái. Riddo-Finmmárkkus Álahedjui, Gaska-Romssas boazodoallobirrasii ja

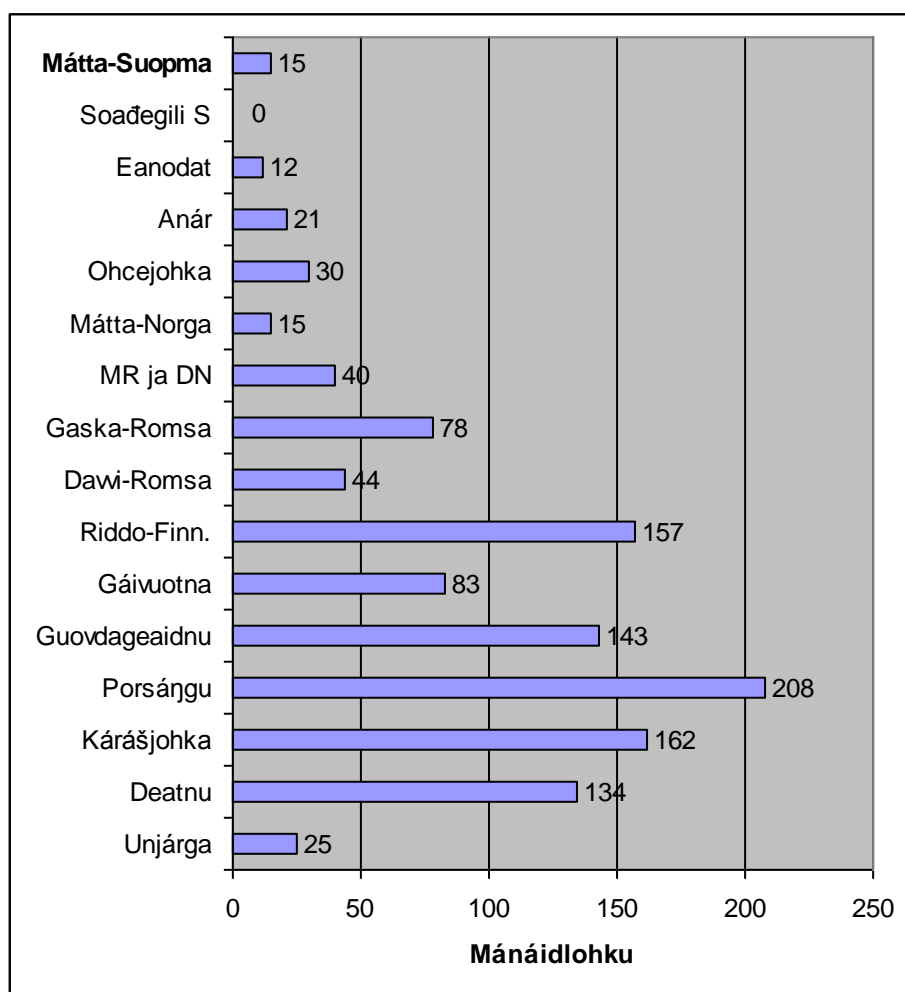
Romssa gávpogii, Máttá-Romssas ja Davit-Nordlánddas Loabágii ja Skániide, Máttá-Norggas Osloi ja Sámi ruovttuguovllu olggobealde Oului ja Helssegii.

7.4 Man muddui ealáskahtto sámejiella?

Skuvla- ja mánáidgárdeloguidd vuodul sáhtta govvidit gos sámejiella ealáskahttui skuvllaid ja mánáidgárddiid bokte 2000-logu álggus.

Govus 7.1

Mánáidlohku sámi mánáidgárddiin ja beaiveruovttuin 2003/04²¹

Mánáidlohku sámi mánáidgárddiin jagi 2003 ja 2004. Muhtin dutkanovttadagain ii leat diehtu mánáidgárddiid giellageavaheami birra. MR ja DN lea Máttá-Romssa ja Davit-Nordlándda dutkanovttadat, Soađegili S. lea Soađegili Sámi bálggus. Máttá-Suopma lea dutkanovttadat “Sámi ruovttuguovllu olggobealde”.

²¹ Gáldut: Huhtamella 2005, Guttorm 2005, Pieski 2005, Ravna 2000a: Tab 2, Sámediggi S 2004, SD-GOO ja Vaarala 2005.

Mátta-Suomas leat Helssega logut jagis 2004/05, Ohcejogas leat logut jagis 2004/05.

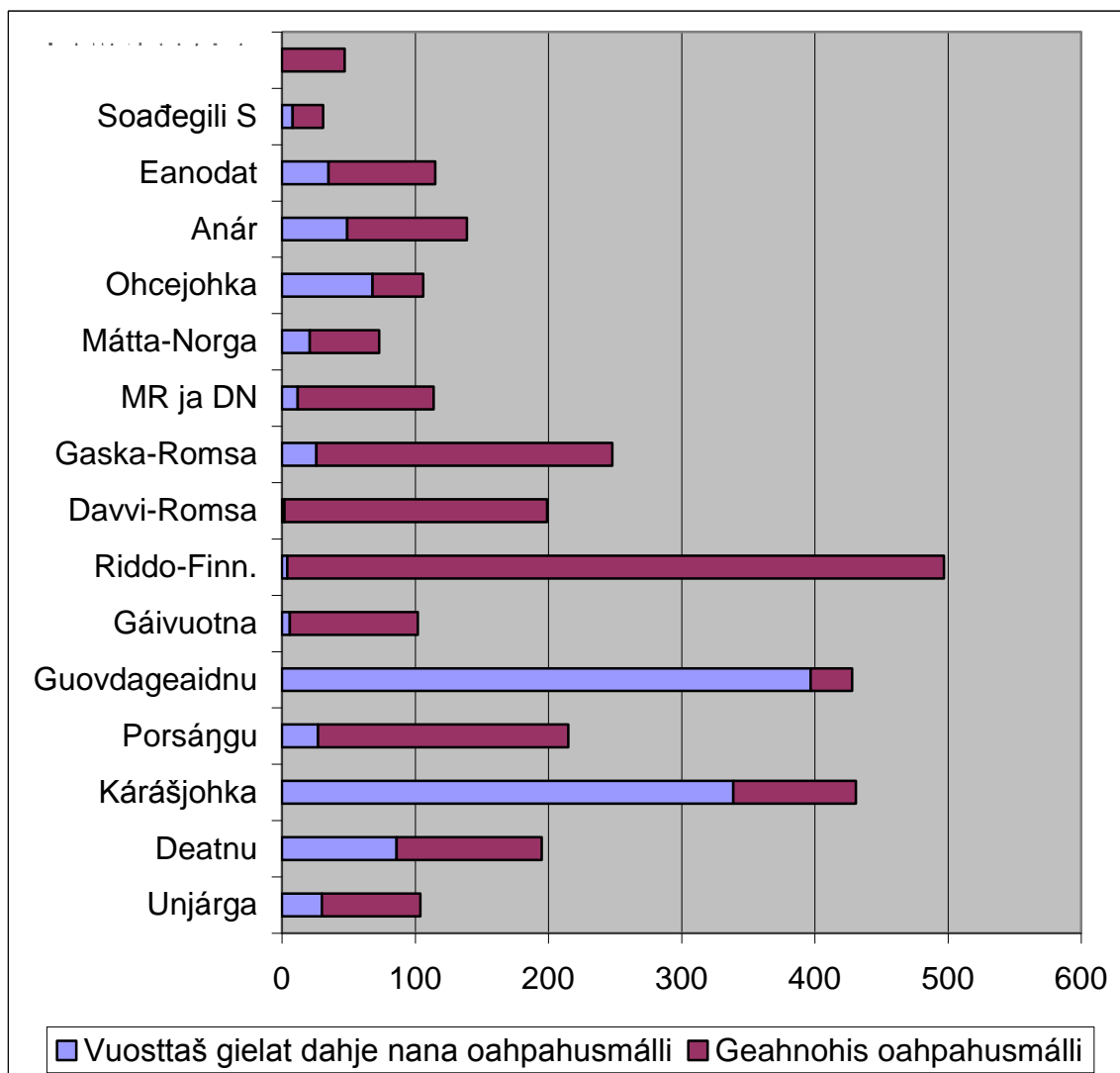
Oktiibuot 1.132 máná ledje Sámi mánáidgárddiin ja beaiveruovttuin 2004-05 jagiin. Govus 7.1 čájeha ahte eanemus mánát ledje sámi mánáidgárddiin Porsáŋggus, Kárašjogas, Riddo-Finnmárkkus, Guovdageainnus, Deanus, Gáivuonas ja Gaska-Romssas 2000-logu álggus. Eará dutkanovttadagain ledje uhcit mánnájoavkkut. Dušše Soađegili Sámi bálgošis ii lean sámi mánáidgárdi.

Kárašjogas, Guovdageainnus, Máttá-Norggas ja buot dutkanovttadagain Suoma bealde lei sámeigiella váldogiellan sámi mánáidgárddiin ja beaiveruovttuin. Riddo-Finnmárkkus, Gaska-Romssas, Gáivuonas, Porsáŋggus, Deanus ja Unjárggas ledje sihke sámi mánáidgárddit main sámeigiella lei váldogiellan ja bálddalasgiellan. Muhtun sámi mánáidgárddiin ii lean sámeigiela oahpahus. Dutkanmateriálas eai leat dattetge čielga dieđut buot dáid mánáidgárddiid giellageavaheamis. Davvi-Romssas ja “Máttá-Romssas ja Davit Nordlánddas” eai leat čielga dieđut sámi mánáidgárddiid giellageavaheamis. (Kap. 6.)

Váhnemiid beroštupmi geavahit sámi mánáidgárddiid ja beaiveruovttuid dáiddii čájehit sápmelaččaid giellaealáskahttima sihke vitaliseren ja *revival* mearkkašumis. Dutkanmateriála vuodul ii sáhte iešguđetge dutkanovttadagas árvvoštallat leigo ealáskahttin *revival* vai vitaliseren mearkkašumis. Sivvan dasa lea ahte ii leat diehtu váhnemiid gielladuogážis. Jos váhnen ii lean sámeigielat, ja mánná oahpai sámeigiela mánáidgárddis, de lei sáhka *revival* ealáskahttimis. Jos váhnen lei sámeigielat ja ieš oahpahii sámeigiela mánnásis, de lei sáhka vitaliserenealáskahttimis.

Govus 7.2

Vuodđoskuvlaoahppiid sámegeiellamáhttu Norggas ja Suomas 2003/04²²

Govus 7.2 : Vuodđoskuvlaoahppit sirrejuvvon sámegeiela oahpahusmálliid mielde. Alit ivdni leat mánát geat čuvvo beaktilis sámegeiela oahpahusmálli dahje lohke sámegeiela vuosttašgiellan/eatnigiellan jagi 2003/04. Rukses ivdni leat oahppit geat čuvvo sámegeiela geahnohis oahpahusmálli. MR ja DN lea Mátta-Romssa ja Davit-Nordlándda dutkanovttadat, Soađegili S. lea Soađegili Sámi bálggus. Mátta-Suopma lea dutkanovttadat Sámi ruovttuguovllu olggobealde.

Čuovus 7.2. čájeha ahte eanemus sámegeiela vuodđoskuvlamánát ledje Kárášjogas ja Guovdageainnus 2003/04. Deanus, Ohcejogas, Anáris ja Eanodagas ledje maid oalle stuorra sámegeiela mánnájoavkkut. Dát gielddat dahketge oktasaš geográfalaš guovllu.

²² Gáldut: GIS ja Aikio-Puoskari 2004

Unjárggas, Porsáŋggus, Gaska-Romssas, “Mátta-Romssas ja Davit-Nordlánddas” ja Mátta-Norggas ledje uhcit sámegiela mánnájoavkkut. Unjárga ja Porsáŋgu leatge laktásan bajábeale namahuvvon geográfalaš guovllu ravddaide.

Gáivuonas, Riddo-Finnmárkkus, Davvi-Romssas ja Soadegili Sámi bálgosis ledje oalle uhccán sámegiela skuvlamánát. Mátta-Suomas ii lean oktage.

Buot dutkanovttadagain ohppe skuvlamánát sámegiela láivves oahpahusmálla mielde jos váhnemat eai lean válljen sámegiela vuosttašgiellan/eatnigiellan mánáidasaset. Eanemus láivves málla mánát ledje Riddo-Finnmárkkus, Gaska-Romssas, Davvi-Romssas ja Porsáŋggus.

Karášjogas, Guovdageainnus ja Unjárggas lei sámegiella buot oahppiid geatnegahtton fágan. Doppe ferte atnit beroštumi oahppat sámegiela láivves málla mielde servodatlaš beroštupmin politihkalaš mearrádusa dihte. Todal (2002: 106) lea gávnahan ahte 95 proseantta oahppiin geat lohke sámegiela nubbingiellan, ledje etnihkalaš sápmelaččat. Danne dákkár oahpahus, nuppiin dutkanovttadagain, dáiddii lean ovddimusat sápmelaččaid viggamuš ealáskahttit sámegiela *revival* mearkkašumis.

7.5 Sámegeiat bargomárkan

Sámegiela bargomárkan lei Sámegiela hálddašanguovllus ja Sámi ruovttuguovllus earret Soadegili Sámi bálgosis. Guovdageainnus ja Karášjogas lei stuorra sámegiela bargomárkan. Eará dutkanovttadagain giellaguovlluid siskabealde lei uhcit sámegiela bargomárkan, muhto daid dutkanovttadagain dát bargomárkan dáiddii lean aŋkke dehálaš. (Kap. 6.)

7.6 Sámegeia stáhtus

Sámegiela lei alit almmolaš stáhtus Sámegiela hálddašanguovllus ja Sámi ruovttuguovllus go eará dutkanovttadagain. Dáppe lei sámegiellagiella almmolaš giellan, maid eiseváldiin lei geatnegasvuohta geavahit sámegielagiid guovdu. Dan atne sihke Hyltenstam gázzi (1999), Fishman (1991) ja UNESCO (2003) áššedovdit dehálažžan (Kap 3.3.5.)

Mánáid individuála vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegillii lei čadnon *Sámegiela hálddašanguvlui* ja *Sámi ruovttuguvlui*. Eará sámi guovlluin Norggas lei mánáin vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegillii jos eanet go logi máná váhnemat gáibidedje dan, ja mánáin lei vuoigatvuohta oassálastit sámi mánáidgárdái. Sámi guovlluid olggobealde lei mánáin vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegiela. (Kap 5.3.) Guovtti dutkanovttadagas sámi guovlluin Sámegiela hálddašanguovllu olggobealde leige oahpahus sámegillii – Gaska-Romssas ja “Mátta-Romssas ja Davit-Nordlánddas”. Maiddái Oslos lei oahpahus sámegillii. Duohtavuodas ii oro leamen veadjemeahtton lágidit oahpahusa sámegillii sámeguovllu olggobealde Norggas. (Kap. 6.2.2.2, 6.2.2.4 ja 6.2.2.5.)

Suoma bealde fas ii lean oahpahus sámegillii gostege Sámi ruovttuguovllu olggobealde (kap. 6.3.2). Sivvan dasa sáhtta leat ahte lei váddáset fidnet gielladoaimmaid mánáide Suomas gokko dákkár doaimmat eai lean geatnegahtton lágas.

Porsáנגgus ja eanaš dutkanovttadagain Suoma bealde eai ožžon buot sámegiela mánát oahpahusa sámegillii. UNESCO (2003: 14, gč. maid kap. 3.3.4) áššedovdit gohčodit dán *aktiiva assimilašuvdnan* ja čilge ahte: Eiseválddit ávžžuhit vehádatjoavkku hilgut vehádatgiela dainna lágiin ahte fállá oahpahusa vehádatjoavkku mánáide fámoláš joavkku gillii. Vehádatjoavkku hállan dahje/ja čállin ii ovddiduvvo.

7.7 Dutkiid ja áššedovdiid mihtidanvuogi árvvoštallan

Dutkkadettiin lean gávdnan muhtin čuolmmaid dutkiid ja áššedovdiid vugiin mihtidit gielladili ja etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Dáid čuolmmaid čilgen oanehaččat vuolábealde oktan dán dutkamuša ovdamearkkaiguin.

7.7.1 Fishman gávcci ceahki

Lea váttis árvvoštallat davvisámegiela oppalaš dili Fishman (1991) gávcci ceahki mihtidanvuogi mielde. Lea bággu juohkit davvisámeguovllu uhcit osiide, muhto maiddái dalle deaividit čuolmmat.

Jos geahččá dušše formála beliid, de ledje buot dutkanovttadagat Sámegeiela hálddašanguovllus ja Sámi ruovttuguovllus, earret Soađegili Sámi bálggus, vuosttaš ceahkis (vrd. kap. 3.3.3). Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai, sámegeiella geavahuvvui skuvllas oahpahušgiellan, sámegeielat bargomárkan lei ja sámegeiella lei almmolaš giellan mii geavahuvvo guovllu, regionála ja guovddášeiseválddiid dásis, ja mediain riikka bajimus dásis: YLEs ja NRKs. (Kap. 6.2.1 ja 6.3.1.)

Nuppit dutkanovttadagat ledje njealját ceahkis Fishman mihtu mielde. Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai ja sámegeiella geavahuvvui skuvllas oahpahušgiellan, muhto sámegeiella ii lean almmolaš giella. (Kap. 3.3.3, 6.2. ja 6.3.)

Dákkár juohkin ii govve duohtadili dutkanmateriála mielde. Mottiin ovdamearkkain čájehan Fishman árvoštallanvuogi čuoimmaid.

Porsáŋgu

Sámegeiella lei almmolaš giellan Porsáŋggu gielddas, muhto sámegeiella ii lean gielddahálldahusa čállingiella, almmolaš čoahkkimat eai dulkojuvvon ja áššebáhpárat eai jorgaluvvon. Danne ii sáhte dadjat ahte Porsáŋgu deavdá Fisman nuppi ceahkige ollásit. (Kap 3.3.3 ja 6.2.1.4.)

Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai muhtin muddui, ja 27 mánás lei sámegeiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas. Dat lei vihtta proseantta gieldda mánáin. 1970 ledje 1.898 sápmelačča gieldda 3.922 ássis. Dat fas čujuha dasa ahte Porsáŋggu mánáin birrasiid bealli dáide lean sápmelaččat jagi 2003, ja sullii logi proseantta sámemánáin máhtte dasto sámegeiela. Fishman vuogi mielde ii boade dákkár ášši ovdan. (Kap 3.3.3 ja 6.2.1.4.)

Sámegeiela hálddašanguovllu ja Sámi ruovttuguovllu olggobealde

Sámegeiela hálddašanguovllu ja Sámi ruovttuguovllu olggobealde sámegeiella ii leat almmolaš giellan ja danne sámegeiella ii sáhte leat go goalmát ceahkis Fishman mihtu mielde. Seammás sáhtte sámegeielagat ávkkástallat sámegeielat mediafálaldagai-guin, ja leat dainna ollašuhtán osiid gáibádusain beassat Fishman nuppi ja vuosttaš ceahkkái. (Kap. 3.3.3, 6.2.2 ja 6.3.2.)

Riddo-Finmmárkkus ja Davvi-Romssas

Riddo-Finmmárkkus ja Davvi-Romssas ledje sámegielaš váhnenagis, muhto buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi ii dáhpáhuvvan earret go Álaheajus ja ovttaskas dáhpáhusain. Sáhtta govvidit dili nu ahte lei ollašuhhtán Fishman gudát ceahki buolvvaidgaskasaš sirdáseami haga. Muhto dákkár ceahkki ii leat Fishman mihtus. (Kap. 3.3.3, 6.2.2.1 ja 6.2.2.2.)

7.7.2 Hyltenstam gácci taksonomiija

Hyltenstam gácci (1999) taksonomiija lea vuogas vuohki árvvoštallat fáktoriid servodaga dásis ja joavkku dásis mat váikkuhit etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Ná oažžu bures ovdan buolvvaidgaskasaš sirdáseami eavttuid. Taksonomiija ii atte dattetge reaiddu analyseret buolvvaidgaskasaš sirdáseami meari. Dutki-golmmas dadjet ahte jos guovttegielat olbmot geavahit vehádatgiela mánáid šaddadeamis, de dat nanne etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Muhto dat eai árvvoštala man stuorra oassi sámegielaš fertet sirdit giela mánáidasaset ovdal go giella lea oadjebas dilis. (Kap. 3.3.2.)

7.7.3 UNESCO áššedovdiid ceavzinnávccaid guorahallan

UNESCO áššedovdit leat ee. árvvoštallan gielladili dan mielde man muddui mánát ohppet vehádatgiela. Sin juohkin lea hui groavis. Giella lea dorvvolaš dilis jos buot-ahkásaččat hállet giela buot domenain. Dákkár dilli ii dáidán leat gostege dán dutkamuša dutkanguovllus. (Kap. 3.3.4 ja 6.) Dilli lea gis dorvvoheapmi jos muhtin mánát hállet giela buot domenain ja buot mánát hállet giela muhtin domenain. Dakkár dilli soittii lean dušše Guovdageainnus 2000-logu álggus. (Kap 3.3.4 ja 6.2.1.5.)

Jos ovddimusat ollesolbmot váhnenbuolvva rájes hállet giela, de lea giella čielgasit áitojuvvon. Dakkár dilli soittii lean 2000-logu álggus omd. muhtin guovlluin Riddo-Finmmárkkus ja Máttá-Norggas. (Kap 3.3.4, 6.2.2.1 ja 6.2.2.5.) Eanaš dutkan-ovttadagain lei sámegiella *dorvvoheami* ja *čielgasit áitojuvvon* meroštallama gaskkas. Muhtin mánát hálle giela, ja mánáidlogu sturrodasat rievddai sakka guovllus guvlui. (Kap. 3.3.4 ja 6.)

8 Loahppasmiehttamušat

Dutkamušas lean guorahallan davvisámegiela hálliid ja davvisámeguovllu demografiijanuppástusaid áigodagas 1860-2003 rádjái. Dasa lassin lean guorahallan sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseami ja dan eavttuid 2000-logu álggus. Dán loahppasmiehttamušas árvvoštalan oanehaččat dutkamuša bohtosiid ja evttohan muhtin vejolaš joatkkadutkanfáttáid.

8.1 Dutkanmateriála guorahallan

Dutkamuša oassin lea leamaš guorahallat materiála mii muitala sámegiela hálliid logu nuppástusain dutkanguovllus (kap. 5). Lea vejolaš gávdnat muhtin loguid, muhto materiálii leat laktásan gáldokritihkalaš čuolmmat mat dahket ahte ii sáhte gávdnat áibbas čielga ja luohtehahti loguid. Omd ii oainne čielgasit maŋimuš 30-40 jagi nuppástusaid buolvvaidgaskasaš sirdáseamis.

Giellamolsun

Dutkamuša váldooasis lean dutkan gos davvisámegiela lagat ásse dutkanáigodagas, man muddui ledje molson giela ja man muddui sámegiella sirdášuvai buolvvaid gaskkas 2000-logu álggus. Giellamolsun lei dutkanáigodagas álgán miehtá dutkanguovllu. Leat dattetge stuorra erohusat das goas álggii ja man guhká molsašupmi bisttii dáid guovlluin gos jorgalahte giellamolsuna. Muhtin dutkanguovlluin molsun dáiddii álgán ovdal dutkanáigodaga álggu, maŋgga dutkanovttadagas Norggas molsun álggii ovdal 1930, ja muhtin dutkanovttadagain giellamolsun álggii 1930 ja 1970 gaskka. Suoma bealde giellamolsun álggii buot dutkanovttadagain earret Ohcejogas ovdal 1962. Ohcejogas álggii goas nu 1962 maŋŋá. Kárášjogas, Guovdageainnus, Deanus ja várra Ohcejogas lei giellamolsun jorggihan dutkanáigodaga loahpas.

Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi

Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai 2000-logu álggus eandalit Kárášjogas ja Guovdageainnus, muhto maiddá Deanus, Ohcejogas, Anáris ja Eanodagas. Dán guovllu sáhtta gohčodit davvisámegiela siskkit guovddášguovllun Norggas ja Suomas. Dán guovddášguovllu gežiin leat guokte dutkanovttadaga gos buolvvaidgaskasaš

sirdáseapmi dáhpáhuvai muhtin muddui: Unjárggas ja Porsánjggus. Sáhtta gohčodit dán guovllu davvisámegeiela olggut guovddášguovllun.

Davvisámegeiela guovddášguovllu olggobealde dáhpáhuvai sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi muhtin báikkiin dego Álaheajus, Gáivuonas, Romssa gávpojis, boazodoalliin Gaska-Romssas, Loabágis ja Skániin, Oslos, Soadegili Sámi bálgošis, Oulus ja Helssegis. Muđui lei sáhka ovttaskas dáhpáhusain.

Sirdáseami eavttut

Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai ovddimusat doppe gos ledje sámegeielat bargomárkan, institušonaliserejuvvon gielladoaimmat ja sámegeielas lei almmolaš giela stáhtus. Buot dát dilit ledje ovddimusat davvisámegeiela siskkit guovddášguovllus ja muhtin muddui Unjárggas.

Ii sáhte dadjat ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai danne go ledje bargomárkan, gielladoaimmat ja almmolaš stáhtus. Sáhtta leat nuppi gežiid. Dihtomielalaš politihka dihte ledje gielladoaimmat, bargomárkan ja gielalaš stáhtus siskkit guovddášguovllus danne go buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai dáppe.

Revival - ealáskahttin

Dutkamušas bohtá ovdan ahte daid guovlluin gos giellamolsun lei joavdan guhkás, ledje eanemus mánát geat lohke sámegeiela eará fágan vuodđoskuvllas go vuosttašgiellan dahje eatnigiellan. Dán ferte atnit ealáskahttindoaimman *revival* mearkkašumis. Daid oahppiid dábálemos oahpahanvuohki lei nu gohčoduvvon geahnohis málle mas doaimmi guovttegielatvuolta ii leat oahpahusa boadus Baker (2001: 194) mielde.

Demografiijanuppástusat

Demografiijanuppástusat eai leat addán áibbas čielga dieđu giellamolsuma dáfus. Sápmelaččat ledje molsugohtán giela sihke dutkanovttadagain gos ledje eanetlogus ja unnitlogus, ja sihke molsugohtán ja doalahan giela dutkanovttadagain gos ledje eanetlogus. Nuppi dáfus orru leamen dehálaš ahte sápmelaččat orro eamiguovllus. Sii geat fárrejedje eará guovlluide, orro leamen molson giela johtileappot go sii geat báhce muhtin eamiguovlluide.

8.2 Joatkkadutkamat

Čáledettiin dán dutkamuša lean mángii bisánan dannego eai lean čálalaš gáldut mat nitalivčče juoidá áššiid birra maid háliidivččen diehtit. Dávjá lean báhcán smiehttat ahte dát livččii miellagiddevaš dutkanfáddá:

Omd. lea uhccán dutkojuvvon vuodđoskuvlla ja sámi mánáidgárddi giellageavaheapmi ja dáid ásahusaid doaibma sámegeiela ovddideaddjin ja ealáskahttinbáikin. Livččii miellagiddevaš guorahallat makkár oahpahusmálliid mielde skuvllat ja mánáidgárddit doibmet ja makkár bohtosat dáid ásahusain leat.

Davvisámegeiella lea oahpahuvvon nubbingiellan badjel 30 jagi. Livččii miellagiddevaš guorahallat mo lea mannan sis geat leat lohkan sámegeiela nubbingiellan. Leatgo sii šaddan doaibmi guovttegielagin, ja jos leat šaddan leatgo eará fáktorat go skuvlla oahpahuš váikkuhan dasa. Dán oktavuodas sáhtá maid dutkat mo giellamolsun dáhpáhuvvá eanetlohkogielas sámegillii bearrašis kvalitatiiva dutkanvuogi mielde.

Livččii maid vejolaš dutkat sihke giellasosiologalaš ja lingvisttalaš vuogi mielde mii dáhpáhuvvá sámi giellaservodagas go nuppigiela hállit geavahišgohtet sámegeiela. Dohkkehago sámi giellaservodat nuppigiela hálliid ja mo váikkuhit nuppigiela geavaheadjit sámegeiela giellavuogádahkii.

Dán dutkamušas lea boahtán ovdan ahte lea váttis geavahuvvon teoriijaid ektui mihtidit gielladili. Dávjá leat mihtidanvuogi eavttut nu viidát ahte eai govve sámegeiela dili, ja erenoamážit buolvvaidgaskasaš sirdáseami duohta dili. Danne livččii miellagiddevaš hutkat dáid teoriijaid vuodul eará vugiid mihtidit giela ceavzinnávccaid ja heivehit dákkár vugiid sámi diliide. Livččii vejolaš geahččaladdat dákkár mihtidanvugiid muhtin dutkanovttadagain dán dutkamušas dahje muhtin eará sámegeielas.

Iešalddis leat sámi gielladilis ollu hástalusat ja miellagiddevaš fáttát. Laboratorijagis lea nuorkke duohken!

Govuslistu

- Govus 2.1 Dutkanovttadagat Norggas ja Suomas
- Govus 3.1 Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi
- Govus 3.2 Hálliid joavkku sturrodat iežas álbmogis
- Govus 3.3 Almmolaš guottut giela eaktui
- Govus 6.1 Norgga davvisámegielaigiid ja davvisámi álbmoga ahkejuohku jagi 2000
- Govus 6.2 Davvisápmelaččaid eatnigiella Suomas 1999
- Govus 6.3 Ásahusaid bargiid sámegiela máhttu Sámegiela hálddašanguovllus
- Govus 6.4 Demografijja Unjárggas 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s
- Govus 6.5 Unjárgga sámegielagiid ja álbmoga ahkejuohku 2000
- Govus 6.6 Demografijja Deanus 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s
- Govus 6.7 Deanu sámegielagiid ja álbmoga ahkejuohku 2000
- Govus 6.8 Demografijja Kárášjogas 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s
- Govus 6.9 Kárášjoga sámegielagiid ja álbmoga ahkejuohku 2000
- Govus 6.10 Sámegielagat Porsánngus 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s
- Govus 6.11 Porsánngu sámegielagiid ja álbmoga ahkejuohku 2000
- Govus 6.12 Demografijja Guovdageainnus 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s
- Govus 6.13 Guovdageainnu sámegielagiid ja álbmoga ahkejuohku 2000
- Govus 6.14 Sámegielagat Gáivuonas 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s
- Govus 6.15 Gáivuona sámegielagiid ja álbmoga ahkejuohku 2000
- Govus 6.16 Demografijja Riddo-Finnmárkkus 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s
- Govus 6.17 Riddo-Finnmárkku sámegielagiid ja álbmoga ahkejuohku 2000
- Govus 6.18 Demografijja Davvi-Romssa mearrasámeguovllus 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s
- Govus 6.19 Davvi-Romssa mearrasámeguovllu sámegielagiid ja álbmoga ahkejuohku 2000
- Govus 6.20 Demografijja Gaska-Romssas 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s
- Govus 6.21 Demografijja Máтта-Romssas ja Davit-Nordlánddas 1860:s, 1930:s, 1970:s ja 2000:s
- Govus 6.22 Máтта-Romssa ja Davit-Nordlándda sámegielagiid ja álbmoga ahkejuohku 2000

- Govus 6.23 Virgeolbmuid sáme giela máhttu Sámi ruovttuguovllus
- Govus 6.24 Demografiija Ohcejogas 1900:s, 1948:s/49:s, 1962:s ja 2003:s
- Govus 6.25 Badjel 18-jagi sápmelaččaid eatnigiella Ohcejoga gielddas
- Govus 6.26 Vuollel 18-jahkásaš sápmelaččaid oahpahusmálla Ohcejoga gielddas
- Govus 6.27 Demografiija Anáris 1900:s, 1948:s/49:s, 1962:s ja 2003:s
- Govus 6.28 Badjel 18-jagi davvisápmelaččaid eatnigiella Anára gielddas
- Govus 6.29 Vuollel 18-jahkásaš davvisápmelaččaid oahpahusmálli Anára
- Govus 6.30 Demografiija Eanodagas 1900:s, 1948:s/49:s, 1962:s ja 2003:s
- Govus 6.31 Badjel 18-jagi sápmelaččaid eatnigiella Eanodaga gielddas
- Govus 6.32 Vuollel 18-jagi sápmelaččaid oahpahanmálla Eanodaga gielddas
- Govus 6.33 Demografiija Soađegili sámi bálgosis 1900:s, 1948:s/49:s, 1962:s ja 2003:s
- Govus 6.34 Badjel 18-jahkásaš davvisápmelaččaid eatnigiella Soađegili gielddas
- Govus 6.35 Demografiija Sámi ruovttuguovllu olggobealde 1900:s, 1948:s/49:s, 1962:s, 1970:s ja 2003:s
- Govus 6.36 Badjel 18-jagi davvisápmelaččaid eatnigiella Sámi ruovttuguovllu olggobealde
- Govus 7.1 Mánáidlohku sámi mánáidgárddiin ja beaiveruovttuin 2003/04
- Govus 7.2 Vuodđoskuvlaoahppiid sáme giellamáhttu Norggas ja Suomas 2003/04

Gáldut

ABC 2001: *Aboriginal language resurrected in South Australia*. Australian Broadcasting Corporation. Sáddejuvvon TV:s 28.02.01. [online]
<http://www.abc.net.au/7.30/stories/s252923.htm> [Vižžon 12.01.05].

Aikio, Marjut 1988: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910-1980*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsset.

Aikio, Marjut 1990: “The Finnish Perspective. Language and Ethnicity”. Collis, Dirmid R.F. (doaim.). *Arctic Languages. An Awakening*. UNESCO. Paris. s, 367-400.

Aikio, Marjut 1994: “The Sami Language – a Living Language”. *Majority-Minority Relations. The case of the Sami in Scandinavia*. Dieđut 1994:1. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu. s, 63-69.

Aikio, Marjut ja Lindgren, Anna-Riitta 1973: “Giellaraporta”. Čuovus Komiteanmietintö 1973:46 *Saamelaiskomitean mietintö, liite (appendix)*. *Tutkimusraportit*. Helsinki. s, 90-107 ja 230-331.

Aikio, Samuli, Aikio-Puoskari, Ulla ja Helander, Johannes 1994: *The Sámi Culture in Finland*. Lapin Sivistysseura. Helsset.

Aikio-Puoskari, Ulla 1997: *Saamen kielen ja samenkielinen opetus Suomessa*. Sámediggi. Soadegilli.

Aikio-Puoskari, Ulla 2001: *Saamen kielen ja samenkielinen opetus Pohjoismaissa, tutkimus saamelaisten kielellisistä ihmisoikeuksista Pohjoismaiden kouluissa*. *Juridica Lapponica* 25. Lapin yliopisto/Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti. Roavvenjárga.

Aikio-Puoskari, Ulla ja Pentikäinen, Merja 2001: *The Language Rights of the Indigenous Saami in Finland –under Domestic and International Law*. *Juridica Lapponicum* 26. University of Lapland. Roavvenjárga.

Aikio-Puoskari, Ulla 2004: *Sáme giela ja sáme gielat oahpahus Suoma skuvllain 2003-2004*. Almmutkeahtes čálus 23.04.04.

Álttá Sámi Searvi 2004: *Virksomhetsplan for 2004*. [online]
<http://www.nsr.no/website.aspx?objectid=1&displayid=1319> [Vižžon 24.01.05].

Amery, Rob 2000: *Warrabarna Kurna. Reclaiming an Australian Language*. Swets & Zeitlinger Publishers. Lisse. The Netherlands.

Áššu 2005:33: *-Stoahkamiin oahppá*. Guovdageaidnu. s, 10-11.

- Aubert, Vilhelm 1978:** *Den samiske befolkning i Nord-Norge/Sámi ál'bmot Davvi-Norgas/The Lappish Population in Northern Norway*. Artikler fra Statistisk Sentralbyrå nr. 107. Oslo.
- Baker, Colin 2001:** *Foundation of Bilingual Education an Bilingualism*. Multilingual Matters. Clevedon.
- Beaivváš 2005:** *Teáhtera birra*. [online] <http://www.beaivvas.no/samegillii/>. [Vižžon 22.02.05].
- Borgos, Johan I. 1999:** "De er her ennå - Samisk historie i Vesterålen". Girjjášráiddus: Bugge, Erik ja Remen, Geir (doaim.): *Møte med Vesterålen. Kulturhistoriske emnehefter*. Vesterålen Kulturutvalg ja Vesterålmuseet. Suorta. s, 7-37.
- Boyd, Sally ja Gadelii, Karl Erland 1999:** "Vem tillhör talgemenskapen? Om jiddisch i Sverige." Girjjis: Hyttenstam Kenneth (doaim.) 1999: *Sveriges sju inhemska språk. – ett minoritetsspråksperspektiv*. Studentlitteratur. Lund. s, 299-328.
- Bjørklund, Ivar 1985:** *Fjordfolket i Kvænangen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Bjørklund, Ivar 1986:** "Movt dážat lassánedje ja sápmelaččat geahppánedje". Erke, Reidar ja Høgmo, Asle (doaim.): *Identiteha ja eallin*. Sámi oahpahusráđđi. Guovdageaidnu. s, 71-76.
- Chen, Su-Chiao 1997:** "Sociology of Language" Hornberger N.H. ja Corson D. (doaim.) *Research Methods in Language and Education. Encyclopedia of Language and Education*. Vol. 8. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht. s, 1-13.
- Crystal, D. 1992:** *An Encyclopedia Dictionary of Language & Languages*. Blackwell. Massachusetts & Oxford.
- Davvinjárgga gielddastivrras 2005:** E-poasta gielddastivrras 1.4. 2005.
- Deanu gielddastivrras 1997:** *Deanu gielddastivrras sámelága giellanjuolggadusaid doaimaplána*. Mearriduvvon gielddastivrras 06.05.97. Deatnu.
- Deanu gielddastivrras 2003:** *Iskkadeapmi Deanu gielddastivrras gielladili birra*. [online] <http://www.tana.kommune.no/> [Vižžon 23.02.05].
- Dorian, Nancy 1989:** "Defining the Speech Community to Include its Working Margins". Romaine, S. (doaim.): *Sociolinguistic variation in Speech Communities*. London.
- Eidheim, Harald 1971:** *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Oslo Occasional Papers in Social Anthropology. Universitetsforlaget. Oslo.
- Fishman, Joshua A. 1971:** "Putting the 'socio' back into the sociolinguistic enterprise." *International Journal of Sociology of Language* 92: Mouton, Berlin. s, 127-138.

Fishman, Joshua A. 1991: *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundation of Assistance to Threatened Languages.* Multilingual Matters 76. Clevedon.

Friis, J.A. 1861: *Ethnografiske kart over Finmarken.* Videnskapsforlaget. Christiania.
[online] <http://www.dokpro.uio.no/friiskartene/1861/1861oversikt.html> [vižžon 26.11.04].

Gáivuona Sámi giellaguovddáš 2005: *Sámi giellaguovddášis.* [online]
<http://www.ajasamisksenter.no/index.php?language=se&cat=18606> [Vižžon 04.01.05].

Giellagas 2005: *Giellagas instituutti.* [online] <http://www.oulu.fi/giellagas/> [Vižžon 18.01.05].

Girko-, oahpahus- ja dutkandepartemeanta 1997: *10-jagi vuoddoskuvlla Sámi oahppoplánat.* Gonagaslaš girko-, oahpahus- ja dutkandepartemeanta. Oslo.

GIS: Grunnskolens informasjonssystem/Vuoddoskuvlla diehtujuohkinvuogádat.
[online] <http://www.wis.no/gsi/> [Vižžon 19.01.05].

Guttorm, Else 2005: Ohcejoga sámi beaiveruovttu jodiheaddji. Njálmmálaš diehtu 22.03.05.

Guttorm, Seija 1987: *Dutkanraporta sámemánáid guovttegielatvuoda birra Ohcejoga vuolledásis (1-6 lk).* Dieđut 1987:2. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu.

Haugen, Einar 1953: *The Norwegian Language in America.* Indiana University Press. Bloomington.

Helander, Elina 1984: *Om trespråkighet. En undersökning av språkvalet hos samerna i Övre Soppero.* Umeå Studies in the Humanities 67. Umeå.

Hellevik, Ottar 2000: *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap.* Universitetsforlaget. Oslo.

Helsset universitehta 2005: *Saamentutkimus - Sámi studies* [online].
<http://www.helsinki.fi/hum/sugl/saame.html> [Vižžon 5.1. 2005].

Homme, Lina: Amas gáldu. Geardduhuvvon Aubert 1978:19 mielde.

Huhtamella, Hanna 2005: Avvila davvisámegielat beaiveruovttu jodiheaddji. Telefovdnajearahallan 02.03.05.

Huss, Leena 1999: *Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland.* Studia Uralica Upsaliensia 31. Uppsala.

Huss, Leena ja Lindgreen, Anna-Riitta 2000: *Språklig emancipation i Finland och Sverige.* Nordlyd. Nr 29. Romssa universitehta. Romsa. s, 81-98.

Hyltenstam, Kenneth ja Stroud, Christopher 1991: *Språkbyte och språkbevarande. Om samiskan och andra minoritetsspråk.* Studentlitteratur. Lund.

Hyltenstam, Kenneth, Stroud, Christopher ja Svonni, Mikael 1999: ”Språkbyte, språkbevarande och revitalisering. Samiskans stelling i svenska Sápmi”. Hyltenstam, Kenneth (doaim.) *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv.* Studentlitteratur. Lund. s, 41-97.

Hætta, Odd Mathis 2001: *Sametinget i navn og tall.* Sámediggi. Kárášjohka.

Høgmo, Asle 1986: *Det tredje alternativ: barns læring av identitetsforvaltning i samisk-norske samfunn preget av identitetsskifte.* Tidsskrift for samfunnsforskning. s, 395-416.

Isak Saba Guovddáš 2005: *Doaimaplána ja Mii lea Isak Saba guovddáš.* [online] <http://samisk.varjjatgiella.no/> [Vižžon 12.12.04].

Jahn, Gunnar 1933: *Folketellingen i Norge 1 desember 1930. Fjerde hefte. Samer og kvener – Andre lands statsborgere. Blinde. Døvstumme, åndssvake og sinnssyke.* Norges Offisielle Statistikk. Det statistiske Centralbyrå. H. Aschehoug & co. Oslo.

Jansson, Annika 2002: “Girjjálašvuoda geavahus ja dan mearkkašupmi giellaseailluheapmái”. Ijäs, Johanna (doaim.) *Hástalusat. Sámegeiela ja sámi girjjálašvuoda njealját dutkan- ja bagadansymposia raporta.* Sámi allaskuvla, Sámi Instituhtta ja Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš. Čállit. Kárášjohka. s, 112-119.

Jansson, Annika 2005: *Sami Language at Home and at School. A Fieldwork Perspective.* Studia Uralica Upsaliensia 36. Uppsala.

Jernsletten, Nils 1985: “Eksempel på språkskifte”. Bull, Tove ja Fjelstad, Anton: Heiderskrift til Kåre Elstad. Romssa universitehta ISL. Romsa. s, 262-281.

Jernsletten, Nils 1986: “Sámi servodagaid gielaide birra”. Erke, Reidar ja Høgmo, Asle (doaim.): *Identitehta ja eallin.* Sámi oahpahusráđđi. Guovdageaidnu. s, 56-70.

Jernsletten, Regnor 1999: “Čearddalašvuotta ja giella 1800-logu dáža historjjálaš gálduin”. *Sámi dieđalaš áigečála.* Nr 1/1999. Magga, Ole Henrik (doaim.) Sámi allaskuvla, Sámi Instituhtta ja Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš. Romsa. s, 27-45.

Johansen, Yngve 2003: ”Samiske stedsnavns opprinnelse, bruk og forsvinning i Berlevåg kommune”. Berlevågvingen nr 40 1-2003. Bearalváhki. s, 46-47.

Josefsen, Eva 2005: Sámi skuvlamáná váhnen Álaheajus. Njálmmálaš diehtu 18.03.05.

Kaldgraff Skjåk, Knut ja Bøyum, Bjug 1995: 1995: Intervjuundersøking om nasjonal identitet 1995. Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Bergen. [online] <http://www.nsd.uib.no/data/individ/pdf-filer/rapport103.pdf> [vižžon 28.09.04].

Kalstad, Johan Albert 1992: ”Vedlegg 1. Samiske regioner i Norge.” *Samene i Europa. Virkninger for samiske interesser ved ulike former for tilknytning til EF.* Kommunaldepartementet. Oslo. s, 69-71.

Komiteanmietintö 1905:3: *Keisarilliselle Majesteetille Lapinmaan Taloudellisten Olojen Tuktimista Varten.* Suoma senáhtta. Helsset.

Komiteanmietintö 1952:12: *Saamelaisasiain komitean mietintö.* Helsset.

Komiteanmietintö 1973:46a: *Saamelaiskomitean mietintö.* Helsset.

Komiteanmietintö 1973:46b: Saamelaiskomitean mietintö, liite (appendix). Tutkimusraportit. Helsset.

Kåven, Brita - Jernsletten, Johan - Nordal, Ingrid - Eira, John Henrik ja Solbakk, Aage 2000: *SÁMI-DÁRU SÁTNEGIRJI/Samisk-norsk ordbok.* Davvi Girji OS. Kárášjohka.

Lakomäki, Marianne 1997: *"Sydälmeltäni olen saamenkielinen."* Oulossa asuvien saamelaisten kielellisiä elämäkertoja. Pro gradu - tutkielma. Oulun yliopisto. Oulu.

Lapin TE-Keskus 2001: *Näkökulmia lapin muuttoliikkeeseen.* Lapin Liitto. Roavvenjárga.

Lappi magistráhtta 1962: Diedut Gihttela gihligotti olmmošlohkolisttus 1962. Gihttel.

Lehtola, Veli-Pekka 2002: *The Sámi People: traditions in transition.* Puntsi. Anár.

Lehtola, Veli-Pekka 2005: E-poastajearahallan ođđajagemánus 2005.

Lindgren, Anna-Riitta 2000: *Helsingin saamelaiset ja oma Kieli.* Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsset.

Lund, Svein 2003: *Sámi skuvla vai "Norsk Standard"? Norgga skuvlaodastusat ja sámi oahpahus.* Davvi Girji. Kárášjohka.

Min Áigi 1998:90: *Geatnegahte sámi nuoraid ruoktot.* Kárášjohka. s, 5.

Min Áigi 1998:93a: - *Alfabetisere álbmoga.* Kárášjohka. s, 7.

Min Áigi 1998:93b: *Ii gal ovttađasis suomagielain.* Kárášjohka. s, 13.

Min Áigi 1999:7: *Juohkásan gielladilli.* Kárášjohka. s, 9.

Min Áigi 1999:9: *Ii fal dego dolin.* Kárášjohka. s, 9.

- Min Áigi 1999:14:** *Dáhttot oahppat giela.* Kárášjohka. s, 8-9.
- Min Áigi 1999:20:** *Čállet ollu sámegillii.* Kárášjohka. s, 8.
- Min Áigi 1999:22:** *Gielalaš liedđun heajos guovllus.* Kárášjohka. s, 8-9.
- Min Áigi 1999:29:** *200 boazodoalli.* Kárášjohka. s, 9.
- Min Áigi 1999:33:** *Eanaš dárogillii sámi mánáidgárddis.* Kárášjohka. s, 13.
- Min Áigi 1999:36:** *Giláš ealáskahtta sámegiela.* Kárášjohka. s, 9.
- Min Áigi 2000:52:** *Giellamolsunguovlu.* Kárášjohka. s, 13.
- Magga, Ole Henrik 2000:** “Mii mearrida ealáska go vai jápmá go okta giella? Sámeigiella ovdamearkan” Sámediggi 2000: *Sámegiela dilli skuvllas ja lagasservodagas.* Konferánsa Leavnnjas 28.-29.11.2000. Kárášjohka. s, 7-17.
- Martinussen, Bente 2004:** *Språkendringer i Finnmark.* Høgskolen i Finnmark. Álaheadju.
- Mook, Reinhard:** Amas gáldu. Geardduhuvvon Aubert 1978:19 mielde.
- Moskavuona Sámi giellaguovddáš 2005:** *Samisk språksenter / Moskavuona sámi giellaguovddáš.* [online] <http://www.tromso.kommune.no/index.db2?id=9286&nyhetsarkiv=&dosok=&doadv=> [Vižžon 12.03.05].
- Nickul, Erkki 1969:** *Den samiska befolkningen i Finland.* Samefolket 1969: nr 2-3. Östersund.
- Nickul, Karl 1977:** *The Lappish Nation: Citizens of Four Countries.* Research Center for Language and Semiotic Studies, Indiana University. Bloomington.
- Norgga Almmolaš Čielggadus 1995:6:** Kapihttal 2.4. ”Samiske områder i Norge. Regionale og kulturelle differensieringer”. *Plan for helse- og sosialtjenester for den samiske befolkning i Norge.* Oslo. s, 39-51.
- NSD:** Norgga Servodatdieđalaš Diehtobálvalus/Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.
- Nystø, Sven Roald 2002:** *Sárdni Deanu giellaguovddáža rahpandilálašvuodas 2002.* [online] <http://www.samediggi.no/default.asp?selNodeID=219&lang=no&docID=3439> [Vižžon 10.11.04].
- Oahpponeavvokataloga 2003:** Sámedikki giella- ja oahpahuossodat. Guovdageaidnu.

OPINION 2000: SPSS prográmma datafiila mas leat dieđut Sámi giellaráđi jagi 2000 giellaisskadeami oasis, Sámi guovlluid ovttaskasolbmuid sámegeiela geavaheami birra. Didoštallanfitnodat OPINION čađahii dán oasi iskkadeamis.

Partanen, Minna 1994: *Saamenkielen käyttö Suomen saamelaisalueella*. Pro gradu - tutkielma. Oulun yliopisto. Oulu.

Pieski, Merja 2005: Gáregasnjárgga sámi beaiveruovttu jodiheaddji. Telefovdnajearahallan 01.03.05.

Porsáŋggu Sámi giellaguovddáš 2005: *Sámi giellaguovddáša doaibma*. [online] <http://home.c2i.net/w-249685/w-249685/overlay/doaibma.htm#Kurs%20i%20samisk%20vinter%202002> [Vižžon 29.11.04].

Poulston, Chr. B. 1994: *Linguistic Minorities in Multilingual Settings*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/Philidelphia.

Quigstad, Just 1925: *Lappische texte aus Kalfjord und Helgøy. Reste ein gestorbenen seelappendialektes*. Oslo etnografiske museums skrifter bind 1 hefte 1. Oslo. s, 21-39.

Rasmussen, Torkel 2000: Almmukeahtes jearahallan, Magga Porsangeriin, Porsáŋggu Sámi giella-guovddáša jodiheaddjiin, journ.barggu oktavuodas. 01.07.00.

Ravna, Ellen 2000a: Tab 1: “Oversikt over skoler som gir opplæring i samisk – 1999/2000”. *Raporta. Iskkadeapmi sámegeiela geavaheami birra*. Sámi giellaráđdi ja Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš. Deatnu.

Ravna, Ellen 2000a: Tab 2: “Tabell 1: Oversikt over kommuner/barnehager som gir et samisk språktilbud”. *Raporta. Iskkadeapmi sámegeiela geavaheami birra*. Sámi giellaráđdi ja Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš. Deatnu.

Ravna, Ellen 2000a: Tab 3: “Tabell 3: Oversikt over videregående skoler med opplæring i samisk 1999/2000”. *Raporta. Iskkadeapmi sámegeiela geavaheami birra*. Sámi giellaráđdi ja Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš. Deatnu.

Ravna, Ellen 2000a: *Raporta. Iskkadeapmi sámegeiela geavaheami birra*. Sámi giellaráđdi ja Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš. Deatnu.

Ravna, Ellen 2000b: *Tabellagihpa. Iskkadeapmi mo ovttaskas olbmot sámi guovlluin geavahit sámegeiela*. OPINION ja Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš. Deatnu.

Romssa universitehta 2005: *Master (5 år) ja Nybegynnerkurs i samisk*. [online] <http://uit.no/humfak/2460> [Vižžon 10.04.05],

Ruotsala, Pia 2004: *Saamelaisten kieli- ja kulttuurisiida –hankkeen loppuraportti*. Sámediggi 17.02.04. Anár.

Sáгат 2005:22: *Samisk barnehage i Oslo utvider*. Leavdnja. s, 18.

Sámediggi N 2000: *Sámegiela dilli skuvllas ja servodagas*. Konfereansa Leavnnjas 28.-29.11. 2000. Norgga Sámediggi. Kárášjohka.

Sámediggi S 2000: *Sámi giellaláhka. Sámedikki evttohus ođđa sámi giellaláhkan*. [online] <http://www.samediggi.fi/psaame/suindex.htm> [Vižžon 12.01.05]. Suoma Sámediggi. Anár.

Sámediggi S 2003: *Gihpa Saamelaiskäräjien vuoden 2003 vaaliluettelon tietojen perusteella tehtyjä tilasto. - Ääneoikeutetuista, -Kaikista saamelaisista, - Saamelaiskäräjien 2004-2007 jäsenistä*. Suoma Sámediggi. Anár.

Sámediggi S 2004: *Mánáidgárdelogut*. E-poasta Suoma Sámedikki hálddahas 22.12.04.

Sámediggi N 2004: *Sámegiella lea čáffas!* Norgga Sámediggerádi dieđáhus sámegiela birra. Kárášjohka.

Sámi allaskuvla 2000: *10-jagi gielain ja mielain/10 år for samisk høgere utdanning*. Sámi allaskuvlla ávvoseminára raporta. Skábmanánu 1.-3. beaivvi 1999. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu.

Sámi allaskuvla 2005: *Made in Sápmi. Oahppoofelaš 2004-2005*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu.

Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Davvi Girji OS. Kárášjohka.

Sara, Inkeri-Anni 2004: Suoma Sámiikki bargi. E-poasta mas vástida gažaldahkii gos Suoma beale sápmelaččat ássat Sámeiguovllu olggobealde.

SD-GOO: Sámedikki giella- ja oahpahuossodaga dieđut Sámi mánáidgárdiid ja daid mánáidloguid birra. E-poasta ossodaga hálddahas 14.11.04.

SG 1972:16: *Vuoden 1970 väestölaskennan ennakkotietoja*. Tilastotiedotus 1972:16. Tilastokeskus. Helsset.

SG: Statistihkkaguovddáš/Tilastokeskus

SGD 1970: Absoluhtta logut olbmuin geat ledje oahppan sámegiela vuosttašgiellan juhkkojuvvon logi-jagi gaskaide. E-poasta Statistihka guovddášdoaimmahaga hálddahas 10.09.04.

SGD: Statistihka guovddášdoaimmahat/Statistisk sentralbyrå

SGD-SB: Statistihka guovddášdoaimmahaga statistihkkabáŋku/Statistisk sentralbyrås statistikkbank. [online] www.sbb.no [Vižžon 25.10.04].

SG-SB: Statistihkkaguovddáža Statistihkkabálvalus/Tilastokeskuksen tilastopalvelu. [online] <http://pxweb2.stat.fi/database/Väestö/Väestörakenne/Väestörakenne.asp> [Vižžon 10.03.04].

Siuruainen, Eino 1976: *The Population in the Sámi Area of Finnish Lapland. A Regional Study with special Emphasis on Rates and Sources of Income.* Acta Universitatis Ouluensis. Series A. Scientiae Rerum Naturalium No. 40. Geographica No. 2. University of Oulu. Oulu.

Skutnabb-Kankas, Tove 1981: *Tvåspåkighet.* Liber läromedel. Lund.

Skutnabb-Kankas, Tove 1986: *Minoritet, språk och rasism.* Liber. Malmö.

Skutnabb-Kangas, Tove 2000a: *Kommentárat raportii Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra.* Sámi giellaráđđi ja Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš. Deatnu.

Skutnabb-Kankas, Tove 2000b: *Linguistic genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights.* Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Mahwah, New Jersey.

Skutnabb-Kankas, Tove 2002: *Communities where almost nobody under 50 speaks the languages: linguistic (human) rights and linguistic challenges.* Logaldallančálus Sámi Instituhta konfereanssas “Revitalizing in the Periphery” Anáris 15.-16.11. 2002.

Solbakk, John Trygve (doaim.) 2003: *Samene en håndbok.* Davvi Girji OS. Kárášjohka.

Svonni, Mikael 1993: *Samiska skolebarns samiska. En undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbytekontext.* Umeå Studies in the humanities 113. Almqvist&Wiksell. Stockholm.

Svonni, Mikael 1999: *Det tveeggade skolsystemet. En studie av samebarnens skolundervisning i Sverige under 1990-talet.* Samiska studier. Umeå universitet. Upmi.

Thomason 1982: “Historical Linguistics” (almmutkeahtes giehtačálus). Geardduhuvvon Paulston, Chr. B. (1994) mielde. *Linguistic Minorities in Multilingual Settings.* John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/Philidelphia.

Tilastotiedotus 1972:16: *Vuoden 1970 väestölaskennan ennakkotietoja.* Tilastokeskus. Helsset.

Todal, Jon 2002: “... jos fal gáhttet gollegielat”. *Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet.* Dr.art gráda nákkosgirji. Romssa universitehta. Romsa.

Todal, Jon 2005: “Når er eit språk forsvunne? Kritiske merknadar til språkdødmetaforen” Logaldallan Annika Jansson muitosemináras *Váimmus čiegan sániid.* Uppsala 4.2. 2005.

UNESCO 2003: *Language Vitality and Endangerment*. UNESCO Ad hoc Group on Endangered Languages. Paris. Frankriika. 10.03.03.

Vaarala, Maila 2005: Oulu sámegielat mánáid beaiverieggá jođiheaddji. Njálmmálaš diehtu 26.03.05.

Várdobáiki samisk senter 2004: *Várdobáiki samisk senters årsmelding 2004*. [online] <http://www.vardobaiki.no/index.htm> [12.02.05].

Vorren, Ørnulf 1979: ”Den samiske bosetning i Sør-Varanger”. Lunde, Aage (doaim.): *Sør-Varangers historie*. Sør-Varanger kommune. Girkonjárga.

Láhkalistu

Norggas:

Mánáidgárdeláhka (05.05.1995 nr19): Lov om barnehager (Barnehagelova)

Oahpahusláhka (17.07.1999 nr 61): Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)

Sámelága giellanjuolggadusat (21.12.1990 nr 78): Samelovens språkregler: Tilføyd Sameloven ved lov 21 des 1990 nr 78

Sameláhka 12.06.1987 nr 56: Sameloven: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold

Vuoddoláhka § 110 A (27.05.1988 nr 432): Grunnloven. Norges Riges Grunnlov given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814. § 110A. Tilføyd ved grlbest 27 mai 1988 nr 432

Suomas:

Logahatláhka (629/1998): Lukiolaki

Mánáid beaivedikšolága ása hus (1336/1994): Asetus lasten päivähoidosta

Mánáid beaivedikšoláhka (875/1981): Laki lasten päivähoidosta

Sámediggeláhka (974/1995): Laki saamelaiskäräjistä

Sámi giellaláhka (516/1995), ođasmahtton 2003 (1086/2003): Laki saamenkielen käyttämisestä viranomaisissa

Vuoddoláhka (731/1999): Perustuslaki

Vuoddooahpahusláhka (628/1998): Perusopetuslaki

Čuvvosat

Čuovuslistu

- Čuovus 1** Báikenamat
- Čuovus 3.1** Eatnigiela ja guovttegielaga meroštallamat
- Čuovus 3.2** Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat
- Čuovus 3.3** Láivves guovttegielalaš oahpahusmálet
- Čuovus 3.4** Beaktilis guovttegielalaš hupman- ja čállinoahpahusmálet
- Čuovus 5.1** Davvisámi demografiija Norggas 1855-60
- Čuovus 5.2** Davvisámi demografiija Norggas 1930
- Čuovus 5.3** Davvisámi demografiija Norggas 1970
- Čuovus 5.4** Sámegielagiid ahkejuohku davvisámeguovllus Norggas 1970
- Čuovus 5.5** Davvisámi demografiija Norggas 2000
- Čuovus 5.6** Sámegielat informánttaid ahkejuohku Norggas 2000
- Čuovus 5.7** Dutkanovttadagaid ollesolbmuid ahkejuohku Norggas 2000
- Čuovus 5.8** Sámegiella vuodđoskuvllas Norggas 1999/2000 ja 2003/04
- Čuovus 5.9** Davvisámi álbmoga ahkejuohku Norggas 2000
- Čuovus 5.10** Sámi mánáidgárdelogat Norggas 1999/2000 ja 2003/04:
- Čuovus 5.11** Sámeguovllu demografiija Suomas 1900
- Čuovus 5.12** Dutkanovttadaga demografiija Suomas 1948/49
- Čuovus 5.13** Suoma sámeguovllu demografiija 1962
- Čuovus 5.14** Sámegielagat Suomas 2003
- Čuovus 5.15** Sápmelaččaid lohku Suomas 1999 ja 2003
- Čuovus 5.16** Sámegiela oahpahus Suomas 2003/04
- Čuovus 5.17** Dutkanovttadagaid álbmoga olmmošlohku Suomas 2003
- Čuovus 5.18** Sámegielagiid ja daid mánáid giellamáhttu Norggas 2000

Čuovus 1

Avvil Ivalo
Áilu Helgøy
Ákŋoluokta Hasvik
Álaheadju dj Áltá Alta
Álaheivuotna Altafjord
Anár Inari
Ánddasuolu Andøya
Áŋgel Angeli
Áttir (Áddáris) Andørja
Badje-Sohppar Övre-Soppero
Balojávri Palojärvi
Báhčaveadji Pasvik
Báhčavuotna Båtsfjord
Báhccavuotna Balsfjord
Báiskegohppi Leirpollen
Bálat Ballangen
Beahcán Petsamo
Bealdovuopmi Peltovuoma
Bearalváhki Berlevåg
Beardu Bardu
Bievát Bø
Billávuotna Indre-Billefjord
Birgi Berg
Bohkká Pokka
Breannjá Brenna
Budejju Bodø
Buolbmát Polmak
Buolbmátjávri Pulmankijärvi
Burdnomohkki Purnumukka
Čáhcesuolu Vadsø
Čuđegietti gielda (ovddeš)
Kistrand kommune (tidligere)
Dálbmeluokta Talvik
Davít-Nordlándá Nordre-Nordland
Davvinjára Nordkapp
Davvi-Romsa Nord-Troms
Davvi-Sáltu Nord-Salten
Davvi-Sázzá Nord-Senja
Davvisiida Lebesby
Davvi-Trøndelága Nord-Trøndelag
Davvi-Várjjat Nord-Varanger
Deatnu Tana
Dielddanuorri Tjeldsund
Direaddju Dyrøy
Doasku Torsken
Eanodat Enontekiö
Evenášši Evenes
Fálá Kvaløya (F)
Fálesnuorri Kvalsund
Finnafearda? Finsnes
Finnmárku Finnmark
Gaska-Romsa Midt-Troms
Gáivuotna Kåfjord
Gála Grane
Gálsa Karlsøy
Gálsasmohkki
Kaamasmukka
Gáŋgaviika Gamvik
Gárasavvon Kaaresuvanto
Gáregasnjára Karigasniemi

Báikenamat

Geavŋgis Boris Kleb
Giehkirnjára Fiskerhalvøya/
Kalastajasaarento
Giehtavuotna Kvæfjord
Giemajávri Kemijärvi
Giepmá Kemi
Gihttel Kittilä
Gillbesjávri Kilpisjärvi
Girkonjára Kirkenes
Goaskinvággi Kjølvik
Guhttás Kuttanen
Guossan Kuusamo
Guovdageaidnu Kautokeino
Hámmárfeasta Hammerfest
Hásta Harstad
Heahttá Hetta
Helsset Helsinki
Hilssát Hillesøy
Iggavuotna Kalfjord
Ivgu Lyngen
Ivvárstádit Ibestad
Jáhkovoatna Kokelv
Karášjohka Karasjok
Keaisa Kjæs
Lappi leatna Lapin lääni
Lágesvuotna Laksefjord
Láhppi Loppa
Lákkovuotna Langfjord
(Gáŋgaviikka gielddas)
Lákkovuotna Langfjord
(Áltá gielddas)
Leaŋgáviika Lenvik
Leavdnja Lakselv
Lismá Lisma
Loabát Lavangen
Lodegat Lødingen
Málatvuopmi Målselv
Mátta-Romsa Sør-Troms
Mátta-Trøndelaga Sør-Trøndelag
Mátta-Várjjat Sør-Varanger
Menešjávri Menesjärvi
Moskavuona gielda (ovddeš)
Sørfjord kommune (tidligere)
Moskavuotna Ullsfjorden
Muoná Muonio
Muosát Måsøy
Narviika Narvik
Návuotna Kvenangen
Neahčil Näkkälä
Njávđán Neiden
Njunnás Nunnanen
Njuorggán Nuorgam
Nordlándá Nordland
Nuorevuotna Hopsfjorden
Nuorta-Finnmárku Øst-Finnmark
Oarje-Finnmárku Vest-Finnmark
Oarjeli-Foalda Sørfold
Ofuohtá Ofoten
Ohcejohka Utsjoki

Omasvuotna Storfjord
Oŋká Ankenes
Porsáŋgu Porsanger
Ráidná Reinøya
Ravrvihke Røyrvik
Ráisa Nordreisa
Ráitejávri Raittijärvi
Ránaidsuolu Tranøy
Ráneš Ringvassøy
Rásmirvuoddi
Grasmyrskogen
Reaisavuotna Sørreisa
Riddo-Finnmárku Kyst-Finnmark
Rievttat Gratangen
Rihpanášši Rebbenesøy
Roavvenjára Rovaniemi
Romssa fylka Troms fylke
Romsa (gávpot) Tromsø
Romssanuorri Tromsøysund
Runášši Trondenes
Ruŋgu Spansdalen
Sámi ruovttuguovlu
Saamelaisten kotiseutualue
Sálát Saltdal
Sállannuorri Sørøysund
Sállir Kvaløya
Sázzá Senja
Siellatgielda Salangen
Sievju Seiland
Sis-Finnmárku Indre-Finnmark
Skánit Skånland
Skiervá Skjærøy
Skievvi Skjomen
Skuvvanvárru Skoganvarre
Snáase Snåsa
Soabbat Sompio
Soadegilli Sodankylä
Stierdná Stjernøya
Suorta Sortland
Suovvaguoika Savukoski
Unjára Nesseby
Váhčir Jiellevarre
Válafierda Hadsel
Váldat Valdak
Várđnasuolu Vannøya
Várggáid gielda (ovddeš)
Vardø herred (tidligere)
Várggát Vardø
Várggonuorri Vargsundet
Várnjára Varangerhalvøya
Viestterálas Vesterålen
Vuohčču Vuotso

Gáldut: Rantala, Leif 1988: *Sámegiel báikenamma-logahallan* ja Káven, Brita ja earát 2000: *Sámi-dáru sátnegirji*. Čuovus 3. “Báikenamat stedsnavn”. Davvi Girji OS. Karášjohka.

Čuovus 3.1

Eatnigiela ja guovttegielaga meroštallamat

Eavttut	Eatnigiella lea giella maid:	Guovttegielat lea son guhte:	Fágasuorgi
1. Álgu	álggus oahpai (giella mas lea ásahan vuosttaš guhkit áiggi bistevaš njálmmálaš oktavuoda)	a. lea oahppan guokte giela bearrašis eatnigiela hálliin b. lea geavahan guokte giela gulahallangiellan álggu rájes	Sosiologiiija
2. Gelbbolaš-vuohta, máhttodási, hálddašeapmi	olmmoš máhtta buoremusat	a. hálddaša guokte giela ollásit. b. máhtta guokte giela seammá bures go eatnigiela hállit c. máhtta guokte giela seammá bures d. máhtta ráhkadit dievaslaš oaiivilguoddi cealkámušaid nuppi gillii e. unnimusat dovdá ja hálddaša veaháš nuppi giela grammatihkalaš vuogádagas f. lea leamaš oktavuodas nuppiin gielain	Lingvistihkka
3. Doaibma, geavaheapmi	giella maid olmmoš hállá eanemusat	geavaha (dahje máhtta geavahit) guokte giela (eanemus oktavuodain) (iežas dáhtu ja servodaga gáibádusaid mielde)	Sosio-lingvistihkka
4. Identifikašuvdna			
a. siskkáldas	a. giella mainna identifisere iežas /mas atná iežas “native” hállin	a. identifisere iežas guovttegielagin/guvttiin gielain ja/dahje guvttiin kultuvrrain (dahje osiin dáin)	Sosiála-psykologiija, individuála-psykologiija
b. olgguldas	b. giella mainna earát identifisere olbmo/mas earát atnet su “native” hállin	b. earát identifiserejit olbmo guovttegielagin/atnet su “nativ” hállin	Sosiála-psykologiija, sosiologiija

Eatnigiela ja guovttegielaga meroštallamat leat sirrejuvvon iešgudetge eavttuid mielde ja čilgejuvvon fágasurggiid ektui.

Gáldu: Skutnabb-Kangas (1986:50) (mu jorgaleapmi)

Čuovus 3.2

Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Fáktorat servodaga dásis	a) politihkalaš-lágalaš dilit	
	b) eanetlohkoservodaga ideologijja	
	c) giellaláhkaásahus	
	d) vehádatpolitihka čadaheapmi	
	e) ekonomalaš dilit	
	f) sosiokultuvrralaš norpmat	
	g) oahppu	
Fáktorat joavkku dásis	h) demografijja	Sturrodát
		Guovddášguovlu
		Fárremat
		Ahkejuohku
		Soahkabeallejuohku
		Náitalanvierut
	i) gielladilli	Almmolaš giella
		Ammolaš giella nuppi riikkas
		Hállojuvvo eambo go ovttá riikkas
		Suopman- dahje giellahádjáneapmi
		Standardiseren ja moderniseren
		Hállan- ja čállingiela oktavuotta
		Guovttegielatvuotta
		Giellamáhttu
	Giellaoaidnu	
	j) heterogentehtta/homogentehtta	
	k) ealáhusat	
	l) etnisitehtta sládjja	
	m) siskkáldas organiseren	
n) ásahusat	Oahpahuš	
	Girku	
	Giellaplánen ja giellaválljen	
	Dutkan ja kultuvra	
o) mediat		
p) kulturčalmmusteamit		
Fáktorat ovttaskasolbmó dásis	q) giellaválljen	
	r) sosialisášuvdna	

Fáktorat mat váikkuhit vehádat- ja eanetlohkogielaidda gaskavuhtii.

Gáldu: Hyltenstam gázzi 1999:51 (mu jorgaleapmi)

Čuovus 3.3

Láivves guovttegielalaš oahpahusmálet

Prográmmamále	Mánná-kategoriija	Klássalanja giella	Servodaga ulbmil oahpahusain	Gielalaš bohtosa mihttomearri
GIELLAHÁVKAN	Gielalaš minoritehta	Majoritehtagiella	Assimileren	Ovttagielalášvuohta
GIELLAHÁVKAN	Gielalaš minoritehta	Majoritehtagiella, mii oahpahuvvo veaháš 2. giellan	Assimileren	Ovttagielalášvuohta
ČUOLDIN	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella (ii leat vejolaš válljet)	Apartheida	Ovttagielalášvuohta
GASKABODDOSAŠ MODEALLA	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella álggos, ja maŋŋil majoritehtagiella	Assimileren	Buoremuddui ovttagielalášvuohta
DÁBÁLAŠ MAJORITEHTA-OAHPAHUS JA AMASGIELLA	Gielalaš majoritehta	Majoritehtagiella, muhto minoritehtagiella fágan	Muhtun muddui gielalaš riggodat	Ráddjejuvvon guovttegielalášvuohta
SIRREN	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella (ii leat vejolaš válljet eret)	Stuorát friddjavuohta/iešstivrejupmi	Ráddjejuvvon guovttegielalášvuohta

Gáldu: Baker 2001:194 Sámás: Anne Ristiinna Hætta

Čuovus 3.4

Beaktilis guovttegielalaš hupman- ja čállinoahpahusmálet

Prográmmamále	Mánná-kategoriija	Klássalanja giella	Servodaga ulbmil oahpahusain	Gielalaš bohtosa mihttomearri
GIELLALÁVGUN	Gielalaš majoritehta	Guokte giela ja deaddu lea nubbingielas	Pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalášvuohta hupmamis ja čállimis
BISUHAN-MODEALLA	Gielalaš minoritehta	Guokte giela ja deaddu lea vuosttašgielas	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalášvuohta hupmamis ja čállimis
GUOVTTE-GUVLLOT MODEALLA	Seahkálaga gielalaš minoritehta ja majoritehta	Sihke majoritehtagiella ja minoritehtagiella.	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalášvuohta hupmamis ja čállimis
GUOVTTE-GIELALAŠ MAJORITEHTA-MODELLA	Gielalaš majoritehta	Guokte majoritehtagiela	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš riggodat	Guovttegielalášvuohta hupmamis ja čállimis

Gáldu: Baker 2001:194 Sámás: Anne Ristiinna Hætta

Čuovus 5.1

Davvisámi demografija Norggas 1855-60

Proavas-suohkan	Báhpa-suohkan	Olles álbmoga lohku	Sápmelaččaid lohku	Eará sámegiela hállit	Sámegiela oktiibuot	Sámegiela %
Nuorta-Finmmárku	Várggát	802	70	3	73	9
	Čáhcesuolu	2 591	740	39	779	29
	Unjárga/Deatnu	1 784	1 390	56	1 446	81
	Davvisiida	623	257	8	265	43
	Supmi	5 800	2 397	108	2 563	44
Oarje-Finmmárku	Čudegieddi	1 408	1 093	47	1 140	81
	Muosát	948	538	12	550	58
	Hámmárfeasta	2 322	752	41	793	34
	Láhppi	1 113	584	49	633	57
	Álaheadju	3 929	1 037	122	1 159	29
	Guovdageaidnu	869	831	3	834	96
	Supmi	10 589	4 835	274	5 109	48
Romsa	Skiervá	3 806	1 620	256	1 876	49
	Ivgu	2 936	1 566	160	1 726	59
	Gálsa	2 554	914	26	940	37
	Romsa	2 958	0	9	18	1
	Romsanuorri	2 468	231	3	234	9
	Báhccavuotna	3 213	538	1	539	17
	Supmi	17 935	4869	455	5 324	30
Sázza	Leaŋgáviika	3 191	419	2	421	13
	Birgi	705	0	0	0	0
	Ránaidsuolu	2 884	252	0	252	9
	Málatvuopmi	2 470	119	1	120	5
	Ivvárstádit	4 741	734	4	738	16
	Runášši	4 351	262	22	284	7
	Supmi	18 342	1786	29	1 815	10
Davvi-Sáltu	Ofuohtá	3 198	577	1	578	18
Davvi-Sápmi	Oktiibuot	55 864	14 524	865	15 389	28

Davvisámeguovllu álbmoga lohku, sápmelaččaid lohku (sámegiela hállit), eará sámegiela hállit, sámegiela oktiibuot ja sámegielaigiid proseantaoassi guovllu álbmogis jagiin 1855-60. **Gáldu: Friis 1861**

Čuovus 5.2

Davvisámi demografijja Norggas 1930

Dutkan-ovttadagat	Gieldanamma	Olmmoš-lohku	Sápme-laččat	Sameg.sámit	Sámegiela % sámiin	Sámegiela % álbmogis
Gielddat mat leat sierra dutkan-ovttadagat	Guovdageaidnu	1 123	1 029	1 014	99	92
	Karášjohka	1 087	1 026	1 019	99	94
	Buolbmát	626	597	586	98	95
	Deatnu	1 827	1 079	806	75	45
	Unjárga	1 321	980	928	95	73
	Čudegieddi	2 553	1 362	931	68	37
	Gáivuotna	2 482	1 643	1 087	66	47
Oktiibuot	11 019	7 716	6 371	83	59	
Dutkan-ovttadat	Gieldanamma	Olmmoš-lohku	Sápme-laččat	Sameg.Sámit	Sámegiela % sámiin	Sámegiela % álbmogis
Riddo-Finnmárku	Álaheadju	3 471	608	109	18	3
	Dálbmeluokta	2 913	1 164	425	37	15
	Láhppi	1 924	852	259	30	14
	Ákņoluokta	1 431	464	109	23	8
	Sállannuorri	1 955	983	220	22	11
	Fálesnuorri	1 579	850	563	66	36
	Muosát	2 433	712	366	51	15
	Goaskinvággi	3 855	333	109	33	3
	Davvisiida	1 774	750	448	60	26
	Gáņgaviika	1 663	150	90	60	5
	Bearalváhki	1 566	139	88	63	6
	Davvi-Várjjat	1 696	99	43	43	3
	Mátta-Várjjat	7 590	1 136	671	59	9
	Várggát	1 791	78	6	8	0
	Hámmárfeasta	3 649	26	6	23	0
	Čáhcesuolu	2 031	85	3	4	0
	Várggáid gávpot	3 450	20	1	5	0
Oktiibuot	44 771	7 841	3 516	45	8	
Dutkan-ovttadat	Gieldanamma	Olmmoš-lohku	Sápme-laččat	Sameg.sámit	Sámegiela % sámiin	Sámegiela % álbmogis
Davvi-Romssa mearra-sáme-guovlu	Ivgu	2 225	657	149	23	7
	Moskavuotna	1 523	1 000	427	43	28
	Skiervá	3 802	1 198	89	7	2
	Ráisa	2 031	590	3	1	0
	Návuotna	1 973	1 214	304	25	16
	Báhccavuotna	4 139	672	217	32	5
Oktiibuot	15 693	5 331	1 189	22	8	

Dutkan-ovttadat	Gieldanamma	Olmmoš-lohku	Sápmelaččat	Sameg.sámit	Sámeg. % sámiin	Sámegiela % álbmogis
Gaska-Romsa	Ránaidsuolu	2 180	100	43	43	2
	Birgi	1 214	6	0	0	0
	Doasku	1 732	14	0	0	0
	Hilssát	2 189	11	0	0	0
	Leaŋgaviika	6 547	516	181	35	3
	Málatvuopmi	3 643	103	5	5	0
	Øverbygd	649	5	0	0	0
	Beardu	1 828	70	14	20	1
	Málatvuotna	1 966	1	0	0	0
	Romsanuorri	7 708	147	10	7	0
	Gálsa	2 547	429	5	1	0
	Áilu	1 565	264	9	3	1
Oktiibuot	33 768	1 666	267	16	1	
Dutkan-ovttadat	Gieldanamma	Olmmoš-lohku	Sápmelaččat	Sameg.sámit	Sámeg. % sámiin	Sámegiela % álbmogis
Mátta-Romsa	Giehtavuotna	3 087	42	0	0	0
	Runášši	3 429	7	0	0	0
	Sandtorg	4 224	101	1	1	0
	Skánit	2 443	698	517	74	21
	Bjarkøy	1 947	0	0	0	0
	Ivvárstádit	1 768	28	22	79	1
	Rievttat	1 967	368	199	54	10
	Astafjord	1 018	243	220	91	22
	Áttir	1 420	43	0	0	0
	Loabát	1 657	155	77	50	5
	Siellatgielda	2 616	561	152	27	6
	Direaddju	1 909	47	2	4	0
	Ráisavuotna	2 416	95	4	4	0
Oktiibuot	27 992	2 341	1 194	51	4	
ja Davit-Nordlándá	Orká	4 666	327			
	Evenášši	2 202	263			
	Bálat	3 577	376			
	Lodegat	3 462	50			
	Dielddanuorri	1 451	11			
	Borge	4 093	1			
	Válafierda	9 901	18			
	Bievát	4 884	7			
	Suorta	4 768	18			
	Dverberg	1 573	11			
Oktiibuot	40 577	1 082				

Dutkanovttadagaid ja dutkanovttadagaid gielladaid olmmošlohku, sápmelaččaid lohku, sápmelaččaid geain lei sámegiella ruovttugiellan, sámegielaigiid proseanta sápmelaččain ja sámegielaigiid proseanta olmmošlogus 1930. Nordlándda fylkkas ii leat diehtu sápmelaččaid ruovttugiela birra gieldda dásis.

Gáldu: Jahn 1933

Čuovus 5.3

Davvisámi demografiija Norggas 1970

Dutkan-ovttadagat	Gieldanamma	Olmmoš-lohku	Sápmelaččat	Sáme-gielagat	Sáme-gielat % sámiin	Sáme-gielat % álbmogis
Gielddat mat leat sierra dutkan-ovttadagat	Guovdageaidnu	2 507	2 142	1 965	92	78
	Karášjohka	2 558	2 066	1 838	89	72
	Deatnu	3 138	1 863	1 262	68	40
	Unjárga	1 256	978	690	71	55
	Porsáŋgu	3 922	1 898	859	45	22
	Gáivuotna	3 362	2 125	457	22	14
	Oktiibuot	16 743	11072	7 071	64	42
Dutkan-ovttadat	Gieldanamma	Olmmoš-lohku	Sápmelaččat	Sáme-gielagat	Sáme-gielat % sámiin	Sáme-gielat % álbmogis
Riddo-Finnmárku	Hámmárfeasta	7 057	643	53	8	1
	Čáhcesuolu	5 604	721	150	21	3
	Álaheadju	10 943	1 790	303	17	3
	Láhppi	2 322	571	27	5	1
	Ákŋoluokta	1 695	323	48	15	3
	Sállannuorri	2 314	632	68	11	3
	Fálesnuorri	1 702	843	276	33	16
	Muosát	3 014	935	122	13	4
	Davvinjárga	5 234	777	117	15	2
	Davvisiida	2 261	681	247	36	11
	Gáŋgaviika	1 650	358	63	18	4
	Bearalváhki	1 820	260	66	25	4
	Mátta-Várjjat	10 567	1 483	428	29	4
	Oktiibuot	56 183	10 017	1 968	20	4
Dutkan-ovttadat	Gieldanamma	Olmmoš-lohku	Sápmelaččat	Sáme-gielagat	Sáme-gielat % sámiin	Sáme-gielat % álbmogis
Davvi-Romssa mearra-sáme-guovlu	Báhccavuotna	6 874	174	16	9	0
	Ivgu	3 966	846	68	8	2
	Omasvuotna	1 804	713	79	11	4
	Skiervá	4 951	629	18	3	0
	Ráisa	2 670	67	0	0	0
	Návuotna	2 205	895	107	12	5
	Romssagieldda* nuortaoasit	1 891**	702	135	19	7
	Oktiibuot	24 361	4 026	423	11	2

Dutkan-ovttadat	Gieldanamma	Olmmoš-lohku	Sápmelaččat	Sáme-gielagat	Sáme-gielat % sámiin	Sáme-gielat % álbmogis
Gaska-Romsa	Ránaidsuolu	2 390	44	9	20	0
	Birgi	1 447	29	4	14	0
	Leaŋgaviika	10 551	35	4	11	0
	Gálsa	3 199	6	1	17	0
	Málatvuopmi	7 930	25	0	0	0
	Oktiibuot	25 517	139	18	13	0
Dutkan-ovttadat	Gieldanamma	Olmmoš-lohku	Sápmelaččat	Sáme-gielagat	Sáme-gielat % sámiin	Sáme-gielat % álbmogis
Mátta-Romsa ja Davit-Nordlánda	Evenášši	1 864	289	101	35	5
	Bálat	3 335	293	70	24	2
	Oŋká	6 696	240	85	35	1
	Giehtavuotna	3 300	2	0	0	0
	Skánit	3 062	625	359	57	12
	Rievttat	1 943	105	24	23	1
	Siellatgielda	3 816	401	157	39	4
	Direaddju	2 053	50	2	4	0
	Ráisavuotna	3 179	46	4	9	0
	Oktiibuot	29 248	2 051	802	39	3

Dutkanovttadagaid ja dutkanovttadagaid gielddaid olmmošlohku, sápmelaččaid lohku, sápmelaččaid geat ledje oahppan sáme-giela vuosttašgiellan, sáme-gielagiid proseanta sápmelaččain ja sáme-gielagiid proseanta olmmošlogus 1970. Muhtin gielddain ii leat guorahallan olles gieldda.

Gáldu: Aubert 1978

* Romsa gielddas gullet eanaš biiret ovddeš Moskavuona gildii

** Vástádušaid lohku, ii leat olles álbmot guovllus

Čuovus 5.4

Sámegielaigiid ahkejuohku davvisámeguovllus Norggas 1970

Dutkan-ovttadagat	Sámegielat	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80+
Guovdag.	1 965	474	385	348	223	190	141	121	67	16
Karášjohka	1 838	357	448	248	212	203	151	115	74	30
Deatnu	1 262	139	189	157	170	158	168	153	99	29
Unjárga	690	62	99	83	83	95	102	82	61	23
Porsáŋgu	859	76	122	91	104	136	128	101	68	33
Gáivuotna	456	0	4	6	38	83	115	109	67	34
Oktiibuot	7 070	1108	1 247	933	830	865	805	681	436	165

Riddo-Finnmárku	Sámegielat	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80+
Hámmárfeasta	54	0	3	18	9	5	5	7	3	4
Čáhcesuolu	149	2	5	33	35	24	22	20	8	0
Álaheadju	303	17	32	39	27	41	34	50	44	19
Láhpis	28	0	0	0	0	3	3	7	12	3
Ákŋoluokta	48	0	0	0	4	7	13	11	10	3
Sállannuorri	68	2	2	4	7	7	11	16	16	3
Fálesnuorri	276	0	5	22	39	38	56	67	41	8
Muosát	121	0	0	0	16	19	27	27	23	9
Davvinjárga	118	0	3	15	26	18	16	15	22	3
Davvisiida	248	3	11	23	28	41	48	51	33	10
Gáŋgaviika	63	0	3	4	9	11	15	14	7	0
Bearalváhki	66	0	0	10	9	13	8	10	13	3
Mátta-Várjjat	428	8	16	56	65	75	81	75	35	17
Oktiibuot	1 970	32	80	224	274	302	339	370	267	82

Davvi-Romsa	Sámegielat	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80+
Báhccavuotna	14	0	3	4	0	0	4	3	0	0
Ivgu	65	0	0	0	0	0	18	18	18	11
Omasvuotna	78	3	6	0	3	4	16	23	19	4
Skiervá	15	0	0	0	3	0	3	3	6	0
Ráisa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Návuotna	105	0	0	0	4	0	14	33	35	19
Romsa*	134	3	3	9	0	9	30	36	33	11
Oktiibuot	411	6	12	13	10	13	85	116	111	45

Gaska-Romsa	Sámegielat	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80+
Ránaidsuolu	9	0	0	3	0	0	3	3	0	0
Birgi	3	0	0	0	0	0	3	0	0	0
Leaŋgaviika	3	0	0	0	0	0	0	0	3	0
Málatvuopmi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gálsa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Oktiibuot	15	0	0	3	0	0	6	3	3	0

Mátta-Romsa ja Davit-Nord.	Sáme-gielat	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80+
Evenášši	100	0	0	0	6	29	21	24	16	4
Bálat	71	0	6	3	3	8	15	14	14	8
Oŋká	85	3	3	4	0	16	29	18	8	4
Giehtavuotna	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skánit	359	5	25	20	30	71	80	57	51	20
Rievttat	74	0	0	0	3	0	3	34	21	13
Siellatgieldda	157	3	5	8	15	27	31	34	21	13
Direaddju	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ráisavuotna	6	0	0	0	0	0	0	0	3	3
Oktiibuot	852	11	39	35	57	151	179	181	134	65

Sámegielaigiid ahkejuohku dutkanovttadagain ja dutkanovttadagaid gielddain 1970. Sáme-gielaga meroštallan lea ahte olmmoš lei oahppan sámegiela vuosttašgiellan. Bohtosat leat anonymiserejuvvon nu ahte logut vuolled golbma leat čállojuvvon golbman dahje nollan. **Gáldu: SGD 1970**

* Romssa gielddas gullet eanaš biiret ovddeš Moskavuona gildii

Čuovus 5.5

Davisámi demografiija Norggas 2000

Dutkan-ovttadagat	Gielda- namma	Olmmoš- lohku	Ássit 18 jagi +	Sámegiela- proseanta	Sámegiela- gielagat	Meaddin- proseanta
Gielddat mat leat sierra dutkan- ovttadagat	Guovdageaidnu	3 068	2 254	96	2 164	2,9
	Kárášjohka	2 901	2 095	94	1 969	3,9
	Unjárga	975	770	75	578	12,9
	Deatnu	3 074	2 372	53	1 257	7,9
	Gáivuotna	2 369	1 831	46	842	8,7
	Porsáŋgu	4 451	3 404	35	1 191	6,3
Riddo- Finnmárku	Fálesnuorri	1 106	893	40	357	12,4
	Bearalváhki	1 236	944	13	123	9
	Álaheadju	16 837	11 983	12	1 438	2,2
	Láhppi	1 426	1 106	12	133	8,9
	Davvisiida	1 463	1 140	10	114	7,4
	Čáhcesuolu	6 130	4 591	9	413	3,2
	Mátta-Várjjat	9 532	7 283	9	655	2,7
	Davvinjárga	3 517	2 738	7	192	3,8
	Ákŋoluokta	1 200	932	7	65	6,4
	Hámmárfeasta	9 213	7 986	6	419	2,2
	Báhcavuotna	2 470	1 913	5	96	3,7
	Muosát	1 477	1 181	3	35	4,1
	Gáŋgaviika	1 288	1 008	2	20	3,7
	Oktiibuot	56 895	42 898	10	4 061	
Davvi- Romsa mearra- sáme- guovlu	Omasvuotna	1 872	1 462	12	175	6,9
	Ráisa	4 821	3 663	9	330	3,7
	Ivgu	3 225	2 481	8	198	4,1
	Návuotna	1 435	1 148	8	92	6,9
	Oktiibuot	11 353	8 754	9	795	
Gaska- Romsa	Beardu	3 889	2 983	1	30	1,6
Mátta- Romsa ja Davit- Nordlánda	Skánit	3 109	2 433	12	292	5,4
	Loabát	1 052	821	14	115	11,5
	Ráisavuotna	3 277	2 469	5	123	3,4
	Siellatgielda	2 346	1 792	1	18	1,9
	Dielddanuorri	1 527	1 207	0	0	*
	Evenášši	1 523	1 225	0	0	*
	Oktiibuot	12 834	9 947	6	548	

Davisámeguovllu dutkanovttadagaid ja dutkanovttadagaid gielddaid ássit, ássit badjel 18 jagi, sámegiela-
gielagiid proseantaoassi badjel 18-jahkásaš ássiin, sámegiela-
gielagiid proseantaoassi badjel 18-jahkásaš ássiin ja
vejolaš meaddinproseanta sámegiela-
gielagiid proseantaoassi ektui. **Gáldut: OPINION 2000 ja SGD-SB**

Čuovus 5.6

Sámegielat informánttaid ahkejuohku Norggas 2000

Dutkan-ovttadagat	Giellanamma	18-30 jagi	30-44 jagi	45-59 jagi	+ 60 jagi
Gielddat mat leat sierra dutkan-ovttadagat	Guovdageaidnu	21	62	56	30
	Kárášjohka	19	43	50	18
	Unjárga	2	10	15	6
	Deatnu	5	22	34	21
	Gáivuotna	2	10	31	14
	Porsángu	13	20	24	17
	Oktiibuot	62	167	210	106
Riddo-Finnmárku	Fálesnuorri	2	7	5	9
	Bearalváhki	2	1	4	0
	Álaheadju	17	35	28	15
	Láhppi	1	0	1	3
	Davvisiida	0	1	2	3
	Čáhcesuolu	1	11	11	5
	Mátta-Várjjat	3	12	13	7
	Davvinjárga	0	2	7	3
	Ákŋoluokta	0	1	1	2
	Hámmárfeasta	5	9	10	3
	Báhcavuotna	1	0	4	0
	Muosát	0	0	0	2
	Gánjaviika	0	0	1	0
Oktiibuot	32	79	87	52	
Davvi-Romssa mearra-sámeguovlu	Omasvuotna	1	0	6	3
	Ráisa	3	7	7	2
	Ivgu	0	4	6	1
	Návuotna	0	2	0	3
	Oktiibuot	4	13	19	9
Gaska-Romssa	Beardu	1	0	0	1
Mátta-Romssa ja Davit-Nordlándá	Skánit	0	2	7	8
	Loabát	0	1	3	1
	Ráisavuotna	2	2	2	1
	Siellatgielddat	1	0	0	0
	Dielddanuorri	0	0	0	0
	Evenášši	0	0	0	0
	Oktiibuot	3	5	12	10
Davvi-Sápmi	Oktiibuot lohku	102	264	328	178
	Oktiibuot %	12	30	38	20

Dutkanovttadagaid ja dutkanovttadaga gielddaid sámegielat informánttaid ahkejuohku Sámi giellarádi iskkadeamis jagi 2000 Norggas.

Gáldu: OPINION 2000

Čuovus 5.7

Dutkanovttadagaid ollesolbmuid ahkejuohku Norggas 2000

Dutkan-ovttadagat	18-29 jagi		30-44 jagi		45-59 jagi		60 jagi +		Oktiibuot
	Lohku	%	Lohku	%	Lohku	%	Lohku	%	Lohku
Guovdageaidnu	613	27	703	31	567	25	371	16	2 254
Karášjohka	475	23	676	32	508	24	436	21	2 095
Deatnu	523	22	604	25	635	27	610	26	2 372
Unjárga	122	16	185	24	207	27	256	33	770
Porsáŋgu	749	22	1 049	31	872	26	734	22	3 404
Gáivuotna	358	20	458	25	464	25	551	30	1 831
Riddo-Finnmárku									
Várggát	424	20	597	28	523	25	587	28	2 131
Čáhcesuolu	976	21	1 489	32	1 131	25	995	22	4 591
Hámmárfeasta	1 551	22	2 178	31	1 781	25	1 476	21	6 986
Álaheadju	3 018	25	3 821	32	2 918	24	2 226	19	11 983
Láhppi	222	20	273	25	264	24	347	31	1 106
Ákŋoluokta	205	22	266	29	217	23	244	26	932
Fálesnuorri	165	18	196	22	249	28	283	32	893
Muosát	222	19	288	24	318	27	353	30	1 181
Davvinjárga	528	19	777	28	701	26	732	27	2 738
Davvisiida	205	18	319	28	301	26	315	28	1 140
Gáŋgaviika	211	21	271	27	261	26	265	26	1 008
Bearalváhki	176	19	258	27	236	25	274	29	944
Báhcavuotna	495	26	573	30	485	25	360	19	1 913
Mátta-Várjjat	1 574	22	2 164	30	1 774	24	1 771	24	7 283
Oktiibuot	9 972	22	13 470	30	11 159	25	10 228	23	44 829
Davvi-Romsa									
Ivgu	517	21	578	23	637	26	749	30	2 481
Omasvuotna	340	23	358	24	409	28	355	24	1 462
Ráisa	765	21	985	27	949	26	964	26	3 663
Návuotna	185	16	249	22	307	27	407	35	1 148
Oktiibuot	1 807	21	2 170	25	2 302	26	2 475	28	8 754
Gaska-Romsa									
Beardu	767	26	763	26	775	26	678	23	2 983
Mátta-Romsa ja Davit-Nordl.									
Dielddanuorri	220	18	298	25	301	25	388	32	1 207
Evenášši	235	19	248	20	364	30	378	31	1 225
Skánit	517	21	566	23	678	28	672	28	2 433
Loabát	149	18	188	23	188	23	296	36	821
Ráisavuotna	481	19	695	28	648	26	645	26	2 469
Siellatgielda	357	20	446	25	503	28	488	27	1 794
Oktiibuot	1 959	20	2 441	25	2 682	27	2 867	29	9 949
Davvi-Sápmi	17 345	22	22 519	28	20 171	25	19 206	24	79 241

Álbmoga ahkejuohku gielddain mat ledje fárus Sámi giellarádi iskkadeamis jagi 2000. Absoluhta logut ja proseanta álbmogis agis 18-29 jagi, 30-44 jagi, 45-59 jagi ja badjel 60 jagi. **Gáldu: SGD-SB**

Čuovus 5.8

Sámegiella vuoddoskuvllas Norggas 1999/2000 ja 2003/04

Dutkan-ovttadagat	6-15 jagi 2000	Sámeg. 1.giellan	Sámeg. fágan	Oahppit 2003/04	Sámeg. 1. giellan	Sámeg. fágan
Guovdageaidnu	451	405	48	428	397	31
Kárášjohka	446	327	127	432	339	92
Deatnu	399	88	138	402	86	109
Unjárga	113	36	66	104	30	74
Porsángu	564	17	69	568	27	188
Gáivuotna	309	4	75	323	6	91
Riddu-Finmmárku						
Várggát	326		12	284		
Čáhcesuolu	852		47	1 002	2	49
Hámmárfeasta	1 279		4	1 312		7
Álaheadju	2 589	7	193	2 832		318
Ákŋoluokta	145			144		1
Gáŋgaviika	136		4	144		3
Mátta-Várjjat	1 209		88	1 321	2	115
Oktiibuot	6 536	7	348	7 039	4	493
Davvi-Romsa						
Ivgu	417		13	402		8
Omasvuotna	217	3	9	243	2	7
Ráisa	656	2	59	665		95
Návuotna	172		64	197		86
Skiervá				473		1
Moskavuotna				56		5
Oktiibuot	1 462	5	145	2036	2	202
Gaska-Romsa						
Beardu				478		1
Málatvuopmi		28		967	17	2
Romsa		8	40	8 634	9	209
Oktiibuot		36	40	10 079	26	211

Mátta-Romsa ja Davit-Nordlándá						
Hášta			7	3317	2	5
Narviika			5	2587		9
Evenášši	164			171		17
Skánit	402	2	29	365	4	29
Loabát	122	21		135	5	35
Vestvågøy		2		1 650	1	4
Ánddasuolu			2	747		1
Rievttat				174		2
Oktiibuot		25	43	9146	12	102

Mátta-Norga						
Gála			4		1	
Sálát			1		1	
Oarjeli-Foalda			1			8
Snáase			7			
Nord-Aurdal			3			
Meråker					0	1
Ravrvihke					0	1
Mátta-Trøndelága					1	3
Møre og Romsdal					0	4
Sogn og fjordane					2	0
Hordaland					1	0
Rogaland					0	1
Vest Agder					0	2
Vestfold					0	1
Buskerud					0	2
Oppland					0	1
Hedemark					0	3
Oslo			14		10	19
Akershus					0	1
Østfold					2	0
Eará fylkkain			3			
Oktiibuot			34		21	52

Dutkanovttadagaid ja dutkanovttadagaid gielddaid mánát agis 6-15 jagi 2000, oahppit geain lei sámegiella vuosttašgiellan 1999/2000, oahppit geat lohke sámegiela eará fágan jagi 1999/2000, Oahppit 2003/04, oahppit geain lei sámegiella vuosttašgiellan 2003/04, oahppit geat lohke sámegiela eará fágan. Eará fágan lei sámegiella nubbingiellan ja sámegiella ja kultuvra.

Gáldut: SGD-SB, Ravna 2000a: Tab 1 ja GIS

Čuovus 5.9

Davvisámi álbmoga ahkejuohku Norggas 2000

Dutkanovttadat	0-5 j.	6-15 j.	16-17 j.	18-29 j.	30-44 j.	45-59 j.	60+ j.	Oktiibuot
Guovdageaidnu	264	451	99	613	703	567	371	3 068
Kárášjohka	294	446	66	475	676	508	436	2 901
Deatnu	222	399	81	523	604	635	610	3 074
Unjárga	58	113	24	122	185	207	256	965
Porsáŋgu	380	564	103	749	1 049	872	734	4 451
Gáivuotna	175	309	54	358	458	464	551	2 369
Riddu-Finmm.								
Várggát	197	326	51	424	597	523	587	2 705
Čáhcesuolu	558	852	129	976	1 489	1 131	995	6 130
Hámmárfeasta	744	1 279	204	1 551	2 178	1 781	1 476	9 213
Álaheadju	1 831	2 589	434	3 018	3 821	2 918	2 226	16 837
Láhppi	126	170	24	222	273	264	347	1 426
Ákŋoluokta	101	145	22	205	266	217	244	1 200
Fálesnuorri	73	116	24	165	196	249	283	1 106
Muosát	97	164	35	222	288	318	353	1 477
Davvinjárga	282	435	62	528	777	701	732	3 517
Davvisiida	111	180	32	205	319	301	315	1 463
Gáŋgaviika	117	136	27	211	271	261	265	1 288
Bearalváhki	110	156	26	176	258	236	274	1 236
Báhcavuotna	212	302	43	495	573	485	360	2 470
Mátta-Várjjat	826	1 209	214	1 574	2 164	1 774	1 771	9 532
Oktiibuot	5 385	8 059	1 327	9 972	13 470	11 159	10 228	59 600
Davvi-Romsa								
Ivgu	243	417	84	517	578	637	749	3 225
Omasvuotna	145	217	48	340	358	409	355	1 872
Ráisa	387	656	115	765	985	949	964	4 821
Návuotna	91	172	24	185	249	307	407	1 435
Oktiibuot	866	1 462	271	1 807	2 170	2 302	2 475	11 353
Beardu	335	484	87	767	763	775	678	3 889
Mátta-Tromsa ja Davit-Nordl.								
Dielldanuorri	110	166	44	220	298	301	388	1 527
Evenášši	98	164	36	235	248	364	378	1 523
Skánit	174	402	100	517	566	678	672	3 109
Loabát	78	122	31	149	188	188	296	1 052
Ráisavuotna	267	457	101	481	695	648	645	3 294
Siellatgielda	185	285	82	357	446	503	488	2 346
Oktiibuot	912	1 596	394	1 959	2 441	2 682	2 867	12 851
Oktiibuot dutkanguovllus	8 781	13 717	2 462	17 125	22 221	19 870	18 818	102 994

Dutkanovttadagaid ja dutkanovttadagaid gielddaid olmmošlohku juhkkovuvvon čuovvovaš ahke-joavkkuide: 0-5 jagi, 6-15 jagi, 16-17 jagi, 18-29 jagi, 30-44 jagi, 45-59 jagi ja badjel 60 jagi. Gielddat mat iskojuvvojedje Sámi giellarádi iskkadeamis jagi 2000.

Gáldu: SGD-SB

Čuovus 5.10

Sámi mánáidgárdelogat Norggas 1999/2000 ja 2003/04

Dutkanovttadagat	Gieldanamma	0-5 jagi 2000	Mánáidgárdi 1999/2000	Mánáidgárdi 2003/04	Giellaoahppu 2003/04
Gielddat mat leat sierra dutkanovttadagat	Guovdageaidnu	264	165	143	
	Karášjohka	294	139	162	
	Deatnu	222	73	134	
	Unjárga	58	15	25	
	Porsáŋgu	380	79	208	
	Gáivuotna	175	45	83	
Riddo-Finmmárku	Álaheadju	1 831	28	78	2
	Čáhcesuolu	558		53	
	Fálesnuorri	73			4
	Mátta-Várjjat	826			20
Davvi-Romsa	Ráisa	387		43	
	Omasvuotna	145			1
Gaska-Romsa	Romsa		21	74	3
	Málatvuopmi		7		1
Mátta-Romsa ja Davit-Nordlándá	Skánit	174	16	21	
	Loabát	78	8	16	
	Hášta			3	
Mátta-Norga	Oslo		12	15	
Oktiibuot:			608	1058	31

Mánát agis 0-5 jagi muhtin dutkanovttadagaid gielddain jagi 2000. Mánát geat ožžo sámi mánáidgárdeláldaga 1999/2000 ja 2003/04 davvisámegillii, ja mánát geat 2003/04 ožžo eatmigiellaoahpahusa davvisámegillii eará mánáidgárddiin.

Gáldut: SGD-SB, Ravna

2000a: Tab 2 ja SD-GOO

Čuovus 5.11

Sámevuovllu demografija Suomas 1900

Gielda- namma	Olmmoš- lohku	Davvi- sámit	Suopme- laččat	Davvisámiid % álbmogis	Suoma Sámi vuovllu gieldaid olmmošlohku, davvisápmelaččaid lohku, suopmelaččaid lohku ja davvisápmelaččaid oassi álbmogis 1900. Sápmelaš- meroštallan lei ahte olmmoš hálai sámegeiela. Gáldu: Komiteanmietintö 1905:3 s. 15 ja 374-375
Ohcejohka	488	475	13	97 %	
Anár	1 384	296	585	21 %	
Eanodat	926	95	831	10 %	
Soadegilli	3 882	58	3 824	1 %	
Gihttel	3 143	33	3 110	1 %	
Muoná	1 159	9	1 150	1 %	
Oktiibuot	10 982	966	9 513	9 %	

Čuovus 5.12

Dutkanovttadaga demografija Suomas 1948/49

Dutkan- ovttadagat	Olmmoš- lohku	Suopme- laččat	Davvi- sámit	Davvisámi % álbm.	Dutkanovttadagaid olmmošlohku, suopmelaččaid lohku, davvisámegeiela lohku ja davvisámegeiela oassi álbmogis. Sápmelaš- meroštallan lei “sápmelaš guhte hállá sámegeiela eatnigiellan”. Soadegili SB lea Soadegili Sámi bálggus. Soadegili sámi bálggus eai leat logut suopmelaččaid mearis. Gáldu: Komiteanmietintö 1952:12 s. 16 ja 30.
Eanodat	2129	1880	249	12 %	
Anár	4039	2778	324	8 %	
Soadegili SB		?	186	?	
Ohcejohka	1024	274	750	73 %	
Sámevuovllus			1409		
Sámevuovllu olggobealde			39		
Suomas			1448		

Čuovus 5.13

Suoma sámevuovllu demografija 1962

Gieldanamma	Olmmoš- lohku	Sápmelaččat	Sáme- geielat	Sámegeielat % sámiin	Sámegeielat % álbmogis
Eanodat	2 386	402	318	79	13
Anár	7 200	570	441	77	6
Gihttila Bohká gilis	?	9	2	22	
Soadegilli Sámi bálggus	?	220	150	68	
Ohcejohka	1 230	1 008	965	96	78
Oktiibuot		2 209	1 876	85	

Sámevuovllu olmmošlohku, davvisápmelaččaid lohku, davvisámegeiela hállit, sámegeiela
oassi sápmelaččain ja sámegeiela oassi álbmogis. Bohká gilis Gihttila gieldas ja Soade-
gili gieldas Sámi bálggus eai leat dieđut olles olmmošlogu birra.

Gáldu: Nickul E. 1969 ja Lappi Magistráhtta 1962

Čuovus 5.14

Badjel 18-jahkásaš sámegiela Suomas 2003

Dutkanovttadat	Olmmošlohku	Sápmelaččat	Davvisámeg.	Anárašgiella.	Nuorttalašgiella	Sg % sámiin	Sg % álbmogis
Eanodat	1615	279	180	1	1	65	11
Anára	5707	1 522	290	198	237	48	13
Soađegilli olles giella	7334	256	72	1	7	31	1
Ohcejohka	1132	628	504	7	3	82	45
Sámi ruovttuguovlu		2 685	1 046	207	248	56	
Sámi ruovttuguovllu olggobealde		2 070	332	51	89	23	
Suopma		4 755	1 378	258	337	41	

Badjel 18-jahkásaččat Sámi ruovttuguovllu gielddain, badjel 18-jahkásaš sápmelaččaid lohku, badjel 18-jahkásaš davvisámegiela eatnigiela giid lohku, anárašgiela eatnigiela giid lohku, nuorttalašgiela eatnigiela giid lohku ja sámegiela eatnigiela giid proseantaoassi sápmelaččain dutkanovttadagain ja Sámi ruovttuguovllus ja sámegiela eatnigiela giid oassi Sámi ruovttuguovllu gielddaid álbmogis.

Gáldut: SG-SB, Sámediggi S 2003

Čuovus 5.15

Sápmelaččaid lohku Suomas 1999 ja 2003

Gielda/guovlu	1999	2003	Rievvdus	Rievvdus %
Eanodat	429	397	- 32	- 7 %
Anár	2 243	2 152	- 91	- 4 %
Soađegilli	424	299	- 125	- 29 %
Ohcejohka	987	821	- 166	- 17 %
Sámi ruovttuguovlu	4 083	3 669	- 414	- 10 %
Olgoriikkas	590	585	- 5	- 1 %
Muđui Suomas	2 829	3 702	+ 873	+ 31 %
Sámi ruovttuguovllu olggobealde	3 419	4 287	+ 868	+ 25 %
Oktiibuot	7 502	7 956	+ 454	+ 6 %

Buot Suoma beale sápmelaččaid olmmošlohku 1999 ja 2003 Dutkanovttadagain mielde, ja oppalaš ja prosentuaala rievvdus 1999:s 2000:ii. Soađegilli olmmošlohku ii dáidde doala deaivása 2003. Buot ollesolbmot ja 41 máná orro Sámi bálgosis. Soađegilis muđui orro dušše 137 sámemáná.

Gáldu: Sámediggi S 2003

Čuovus 5.16

Sámegeiela oahpahus Suomas 2003/04

Dutkan-ovttadagat	Skuvla-namma	Sámegeiela oahppahus	Sámegeiella eatnigiellan	Válljenávnnas
Ohcejohka	Gáregasnjárga 0-9	35	0	19
	Njuorggán	4	0	4
	Ohcejotnjálbmi 0-9	29	0	15
	Logahat	5	7	10
	Oktiibuot	73	7	48
Anár	Anár 0-6	11	0	24
	Anár 7-9	9	1	9
	Avvil 0-6	14	1	27
	Avvil 7-9	0	1	8
	Menesjávri 0-6	5	7	0
	Dearpmáš	0	0	22
	Logahat	0	6	12
	Oktiibuot	39	16	102
Eanodat	Heahtá 0-6	0	7	13
	Heahtá 7-9	17	0	27
	Gárasavvon 0-6	8	0	24
	Gilbbešjávri 0-9	3	0	0
	Bealdovuopmi 0-6	0	0	16
	Logahat	0	9	10
	Oktiibuot	28	16	90
Soadegili Sámi bálddus	Vuohčču 0-9	8*	0	31*
Sámi ruovttuguovllu olggobealde				
Soadegilli	Girkosiida Jesiö 0-9			15
	Girkosiida Kitinen 0-9			9
	Lokka 0-9			2
	Sattanen 0-6			1
	Logahat			3
	Ámmátinstituhitta			7
	Oktiibuot			57
Oulu	Herukan			4
Roavvenjárga	Hárjehallanskuvla			16
Suopma	Oktiibuot	148	39	328
	Sámi oahpahusguovddáš	25	2	86

Dutkanovttadagaid oahppit geat ožžo oahpahusa davvisámegeilli 2003/04, oahppit geat lohke davvisámegeiella eatnigiellan, muhto eai ožžon oahpahusa sámegeilli 2003/04, oahppit geat lohke davvisámegeiella válljenávnnasin 2003/04. *Oahppit geat ožžo oahpahusa sámegeilli lohke maid sámegeiella válljenávnnasin.

Gáldut: SG-SB, Sámediggi S 2003, Aikio-Puskari 2004

Čuovus 5.17

Dutkanovttadagaid álbmoga olmmošlohku Suomas 2003

Ahki	0-17 jagi		18-30 jagi		30-44 jagi		45-59 jagi		60+ jagi		Oktii- buot
	Lohku	%	Lohku	%	Lohku	%	Lohku	%	Lohku	%	
Ohcejohka	253	18	171	12	271	20	360	26	330	24	1 385
Anár	1 446	20	880	12	1 477	21	1 914	27	1 436	20	7 153
Eanodat	407	20	210	10	363	18	599	30	443	22	2 022
Soadegilli	2 039	22	995	11	1 912	20	2 355	25	2 072	22	9 373
Lappi leana	40 141	21	25 893	14	34 962	19	44 919	24	41 002	22	186917

Olmmošlohku ja proseanta olmmošlogus ahkejoavkkuin 0-17, 18-29, 30-44, 45-59 ja badjel 60 jagi

Sámi ruovttuovvllu gielddain ja Lappi leanas.

Gáldu: SG-SB

Čuovus 5.18

Sámegielaigiid ja daid mánáid giellamáhttu Norggas 2000

Dutkan- ovttadat	Sámegiela- jagi 2000	Proseanta geat hálle bures	Lohku geat hálle bures	Sámegiela- geat mánát hálle bures
Guovdageaidnu	2 164	95 %	2 056	94 %
Karášjohka	1 969	90 %	1 772	93 %
Unjárga	578	52 %	301	40 %
Deatnu	1 257	72 %	905	50 %
Gáivuotna	842	56 %	472	22 %
Porsángu	1 191	57 %	679	18 %
Riddo-Finnmárku	4 061	42 %	1 706	20 %
Davvi-Romsa	795	33 %	262	10 %
Mátta-Romsa ja Davit-Nordlándá	548	50 %	274	36 %
Oktiibuot	13 405	63 %	8 427	47 %

Sámegiela-geat badjel 18-jagi geat goitge áddejedje sámegiela Norggas 2000 Sámi giellarádi iskkadeami mielde, sámegielaigiid proseanta-geat hálle sámegiela hui bures dahje oalle bures, sámegielaigiid lohku geat hállat hui bures dahje oalle bures sámegiela ja sámegiela-geat mánáolbmuid proseanta-geat geain lea mánát geat hálle sámegiela bures dahje oalle bures. Gaska-Romssa dutkanovttadat lea guddojuvvon danne go doppe ledje dušše guokte sámegiela informánta.

Gáldu: OPINION 2000